

สดุดีบุคคลสำคัญ

เล่ม ๔

สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ
สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี
จัดพิมพ์เผยแพร่ พุทธศักราช ๒๕๒๘

THAI NATIONAL ASSEMBLY LIBRARY
3961101084

วันที่ 4 ก.ค. 30
เลขทะเบียน 6593 ส.4
เลขหมู่ CT 154.3 ส6ส
Con.no. 00245

สมบัติห้องสมุดรัฐสภา

สดุดีบุคคลสำคัญ
เล่ม ๔

สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ
สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี
จัดพิมพ์เผยแพร่
พุทธศักราช ๒๕๒๘

เรื่อง สดุดีบุคคลสำคัญ เล่ม ๔
คณะอนุกรรมการจัดทำเอกสารภาษาไทย ในคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ
สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี
จัดพิมพ์เผยแพร่ ครั้งที่ ๑ พ.ศ. ๒๕๒๘ จำนวน ๘,๐๐๐ เล่ม
เลขมาตรฐานสากลประจำหนังสือ ISBN 974-7779-89-7

๙๒๐.๐๕๙๓ เสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ, สำนักงาน.
ส๙๒๕ส สดุดีบุคคลสำคัญ. เล่ม ๔. กรุงเทพฯ, ๒๕๒๘.
๑๗๑ หน้า. ภาพประกอบ.

๑. ไทย--ชีวประวัติ. ๒. ชื่อเรื่อง.
ISBN 974-7779-89-7

บรรณาธิการ
นางกุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ

ผู้ออกแบบปก
นางสาวชมภูกา หงษ์สุวรรณ

พิมพ์ที่ : บริษัท วิคตอรี่เพาเวอร์พอยท์ จำกัด
๔๔๐/๑๗-๑๙ ซอยชัยสมรภูมิ ถนนราชวิถี กรุงเทพฯ ๑๐๔๐๐
โทร. ๒๔๕๔๔๒๗ นางพนิดา ปทุมารักษ์ ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา พ.ศ. ๒๕๒๘

คำนำ

ด้วยความสำนึกในพระคุณที่บรรพบุรุษมีต่อประเทศชาติ และเพื่อให้บรรลุเจตนารมณ์ในการสร้างสรรค์อนุชนไทยให้เป็นประชากรที่มีคุณภาพ สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ จึงได้มอบให้คณะอนุกรรมการจัดทำเอกสารภาษาไทย นำบทความประวัติบุคคลสำคัญของชาติ ซึ่งได้ประกอบกรณียกิจในด้านต่าง ๆ เป็นประโยชน์แก่บ้านเมืองทั้งในอดีตและปัจจุบันออกเผยแพร่ทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย ในโอกาสอันเป็นที่ระลึกของท่านเหล่านั้นตลอดมา

บุคคลสำคัญที่ได้นำประวัติมาเผยแพร่ ล้วนเป็นผู้มีผลงานสำคัญ ๆ ในสาขาต่าง ๆ ที่เป็นคุณประโยชน์แก่สังคมและประเทศชาติโดยส่วนรวม ความเจริญก้าวหน้าทางการทหารก็ดี การปกครองก็ดี วิทยาการแขนงต่าง ๆ ในด้านศิลปะและวัฒนธรรมก็ดี ได้พัฒนาการมาโดยลำดับประเทศชาติและประชาชนชาวไทยมีเอกลักษณ์แห่งความเป็นไทยอันควรภาคภูมิใจได้ดังเช่นทุกวันนี้ก็ด้วยความอุตสาหะพากเพียร ด้วยอัจฉริยภาพและความเสียสละของคนไทยร่วมชาติของเราทั้งสิ้น ท่านเหล่านี้ได้แสดงความรักชาติด้วยการปฏิบัติ หาได้กล่าวแต่เพียงวาจาเท่านั้นไม่ ประวัติชีวิตและผลงานของแต่ละท่านจึงเป็นประวัติชีวิตของผู้มีอุดมคติ เป็นผู้สร้างสรรค์และเป็นแบบอย่างของการดำรงชีวิตที่ดี ซึ่งอนุชนชาวไทยสมควรศึกษาและยึดถือเป็นแนวทางปฏิบัติด้วยความชื่นชมและภาคภูมิใจ และเพื่อนำความมั่นคงสุขสงบมาสู่ชาติไทย

สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ พิจารณาเห็นว่า ประวัติบุคคลสำคัญของชาติที่คณะอนุกรรมการจัดทำเอกสารภาษาไทย ในคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ ได้นำออกเผยแพร่ทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทยไปแล้วนั้น เป็นที่สนใจของท่านผู้ฟังจำนวนมาก จึงเห็นสมควรรวบรวมบทความดังกล่าว จัดพิมพ์เป็นหนังสือ **"สดุดีบุคคลสำคัญ"** เพื่อเผยแพร่เป็นอนุสรณ์เตือนใจคนไทยทุกคนให้คำนึงถึงคุณความดีของบุคคลผู้ได้ทำคุณประโยชน์แก่ชาติ เพราะเมื่อชีวิตหาไม่แล้ว ก็ไม่มีบำเหน็จรางวัลอันใดควรภูมิใจเสมอด้วยเกียรติคุณสดุดี คณะอนุกรรมการจัดทำเอกสารภาษาไทย ได้จัดพิมพ์หนังสือ "สดุดีบุคคลสำคัญ" เผยแพร่มาแล้วรวม ๓ เล่ม ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๒๕ จนถึง พ.ศ. ๒๕๒๗ ตามลำดับ ส่วนหนังสือ "สดุดีบุคคลสำคัญ" ที่จัดพิมพ์ขึ้นครั้งนี้ นับเป็นลำดับที่ ๔

คณะอนุกรรมการจัดทำเอกสารภาษาไทย
ในคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ

สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี
ตุลาคม ๒๕๒๘

รายนามคณะอนุกรรมการจัดทำเอกสารภาษาไทย

๑. นายสมภพ จันทรประภา	*ประธานอนุกรรมการ*
๒. ท่านผู้หญิงสมโรจน์ สวัสดิกุล ณ อยุธยา	*อนุกรรมการ*
๓. ม.ร.ว.แสงสูรย์ ลดาวัลย์	*อนุกรรมการ*
๔. คุณหญิงโสมรัสมิ์ จันทรประภา	*อนุกรรมการ*
๕. ศาสตราจารย์ พันตรีหญิง คุณหญิงผะอบ โปษะกฤษณะ	*อนุกรรมการ*
๖. นางกุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ	*อนุกรรมการ*
๗. นางสาวอุทัยศรี ค้อคงคา	*อนุกรรมการ*
๘. นายทองต่อ กล้วยไม้ ณ อยุธยา	*อนุกรรมการ*
๙. นายประพัฒน์ ตรีณรงค์	*อนุกรรมการ*
๑๐. นางสาววนิดา สถิตานนท์	*อนุกรรมการ*
๑๑. ผู้อำนวยการศูนย์พัฒนาหนังสือ หรือผู้แทน	*อนุกรรมการ*
๑๒. ผู้อำนวยการสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย หรือผู้แทน	*อนุกรรมการ*
๑๓. นางสายไหม จบกลศึก	*อนุกรรมการ*
๑๔. นางอรสา สนธิไทย	*อนุกรรมการ*
๑๕. นายประจวบ จันทรรักษ์	*อนุกรรมการและเลขานุการ*
๑๖. นางสาวสุมาลี จุดศรี	*อนุกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ*

สารบัญ

๑. อาศิรวาทราชสดุดี สมเด็จพระนเรศวรมหาราชเจ้า ๑
คุณหญิงโสมรัสมิ์ จันทรประภา

๒. ราชธรรมในพระราชวงศ์จักรี ๕
นายสมภพ จันทรประภา

๓. พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ๑๑
นายทองต่อ กล้วยไม้ ณ อยุธยา

๔. อุทยานพระบรมราชานุสรณ์ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ๑๕
นายทองต่อ กล้วยไม้ ณ อยุธยา

๕. พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๑๙
นายทองต่อ กล้วยไม้ ณ อยุธยา

๖. พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กับการศึกษา ๒๓
ศ.พ.ต.หญิง คุณหญิงผะอบ โปษะกฤษณะ

๗. พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ๒๗
นายทองต่อ กล้วยไม้ ณ อยุธยา

๘. พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ๓๑
นายทองต่อ กล้วยไม้ ณ อยุธยา

๙. พระราชอัจฉริยะของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ๓๕
คุณหญิง โสมรัสมิ์ จันทรประภา

๑๐. พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ๔๐
นายทองต่อ กล้วยไม้ ณ อยุธยา

๑๑. พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล ๔๔
นางสาววนิดา สถิตานนท์

๑๒. พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล ๔๘
คุณหญิงโสมรัสมิ์ จันทรประภา

๑๓. พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ๕๕
นางปรุงศรี วัลลิโภดม

๑๔. ราชสดุดี ๕ ธันวาคม ๕๙
ท่านผู้หญิงสมโรจน์ สวัสดิกุล ณ อยุธยา

๑๕. สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร ๖๓
นางเบญจมาส แพทอง

๑๖. สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ๖๗
นายทองต่อ กล้วยไม้ ณ อยุธยา
๑๗. สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ ๗๑
นายทองต่อ กล้วยไม้ ณ อยุธยา
๑๘. สมเด็จพระสังฆราชเจ้า วาสน์ วาสโน ๗๕
นายทองต่อ กล้วยไม้ ณ อยุธยา
๑๙. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าฯ กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ๗๙
นายสมชาย พุ่มสะอาด
๒๐. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต ๘๓
นางทิพวัน บุญวีระ
๒๑. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ๘๗
นายทองต่อ กล้วยไม้ ณ อยุธยา
๒๒. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นทิวากรวงษ์ประวัติ ๙๑
นางราศรี มีเนตรี
๒๓. พลเรือเอก พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงชุมพรเขตรอุดมศักดิ์ ๙๕
นางกุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ
๒๔. นายพลเอก พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระกำแพงเพ็ชรอัครโยธิน ๙๙
ศ.พ.ต.หญิง คุณหญิงผะอบ โปษะกฤษณะ
๒๕. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ ๑๐๓
นายทองต่อ กล้วยไม้ ณ อยุธยา
๒๖. พระยาอุปกิตศิลปสาร (นิ่ม กาญจนาชีวะ) ๑๐๗
ท่านผู้หญิงสมโรจน์ สวัสดิกุล ณ อยุธยา
๒๗. พระยาเสนาะดุริยางค์ (แช่ม สุนทรวาทิน) ๑๑๑
ท่านผู้หญิงสมโรจน์ สวัสดิกุล ณ อยุธยา
๒๘. พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์) ๑๑๕
นายทองต่อ กล้วยไม้ ณ อยุธยา
๒๙. อำมาตย์เอก พระยาวินิจวนันดร (โต โกเมศ) ๑๑๙
นายประพัฒน์ ตรีณรงค์
๓๐. พลตรี หลวงวิจิตรวาทการ ๑๒๓
ศ.พ.ต.หญิง คุณหญิงผะอบ โปษะกฤษณะ
๓๑. รองอำมาตย์เอก หลวงสุวรรณวาจกกสิกิจ ๑๒๗
นายประพัฒน์ ตรีณรงค์

๓๒. หม่อมราชวงศ์ สุมนชาติ สวัสดิกุล ๑๓๑
นายทองต่อ กล้วยไม้ ณ อยุธยา
๓๓. ดอกไม้สด ๑๓๕
นางทิพวัน บุญวีระ
๓๔. จุฬาราชมนตรี (ต่วน สุวรรณศาสน์) ๑๓๙
ท่านผู้หญิงสมโรจน์ สวัสดิกุล ณ อยุธยา
๓๕. เทม เวชกร ๑๔๓
นางสาวฉวีงาม มาเจริญ
๓๖. พันตำรวจโท สุเทพ กุหลาบ ๑๔๗
นางสาววีณา โรจนราชา
๓๗. ศาสตราจารย์ร้อยตำรวจโท แสง มนวิทูร ๑๕๑
นางจินตนา กระบวนแสง
๓๘. ร้อยเอก ขจรศักดิ์ ปรุงศักดิ์ ๑๕๕
นางสาวบุหลง ศรีกนก
๓๙. นายนิมิตร ภูมิถาวร ๑๕๙
นางสาวผกาวรรณ เดชเทวพร
๔๐. เรืออากาศโท อนุวัฒน์ ศรีพื้นผล ๑๖๓
นางสาววนิดา สถิตานนท์
๔๑. นักอุตสาหกรรมไทยผู้ประสบความสำเร็จในการผลิตสินค้าในชื่อไทย
(นายอุดม วิทยะสิรินันท์) *นางกุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ* ๑๖๗

ผู้เรียบเรียง

๑. นางกุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ
ผู้อำนวยการ กองหอสมุดแห่งชาติ
กรมศิลปากร
คณะอนุกรรมการจัดทำเอกสารภาษาไทย
ในคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ
สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี

๒. นางจินตนา กระบวนแสง
นักอักษรศาสตร์ ๖
กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร

๓. นางฉวีงาม มาเจริญ
นักอักษรศาสตร์ ๖
กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร

๔. นายทองต่อ กล้วยไม้ ณ อยุธยา
ผู้อำนวยการ สำนักนโยบายและแผน
กรุงเทพมหานคร
อนุกรรมการจัดทำเอกสารภาษาไทย
ในคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ
สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี

๕. นางทิพวัน บุญวีระ
นักอักษรศาสตร์ ๖
กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร

๖. นางเบญจมาส แพทอง
นักอักษรศาสตร์ ๕
กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร

๗. นางสาวบุหลง ศรีกนก
นักอักษรศาสตร์ ๕
กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร

๘. นายประพัฒน์ ตรีณรงค์
อนุกรรมการจัดทำเอกสารภาษาไทย
ในคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ
สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี

๙. นางปรุงศรี วัลลิโภดม
นักอักษรศาสตร์ ๗
กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร

๑๐. ศาสตราจารย์ พันตรีหญิง คุณหญิงผะอบ โปษะกฤษณะ
ที่ปรึกษา สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ
อนุกรรมการจัดทำเอกสารภาษาไทย
ในคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ
สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี

๑๑. นางสาวผกาวรรณ เดชเทวพร
นักอักษรศาสตร์ ๕
กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร

๑๒. นางราศรี มีเนตรี
นักอักษรศาสตร์ ๕
กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร

๑๓. นางสาววนิดา สถิตานนท์
ผู้อำนวยการ กองบริหารงานบุคคล
การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย
อนุกรรมการจัดทำเอกสารภาษาไทย
ในคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ
สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี

๑๔. นางวีณา โรจนราธา
นักอักษรศาสตร์ ๕
กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร

๑๕. นายสมชาย พุ่มสอาด
นักอักษรศาสตร์ ๗
กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร

๑๖. นายสมภพ จันทรประภา
ที่ปรึกษา สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ
ประธานคณะอนุกรรมการจัดทำเอกสารภาษาไทย
ในคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ
สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี

๑๗. ท่านผู้หญิงสมโรจน์ สวัสดิกุล ณ อยุธยา
ที่ปรึกษา สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ
อนุกรรมการจัดทำเอกสารภาษาไทย
ในคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ
สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี

๑๘. คุณหญิงโสมรัสม์ จันทรประภา
อนุกรรมการจัดทำเอกสารภาษาไทย
ในคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ
สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี

สดุดีบุคคลสำคัญ
เล่ม ๔

อาศิรวาทราชสดุดี
สมเด็จพระนเรศวรมหาราชเจ้า

คุณหญิงโสมรัสมิ์ จันทรประภา เรียบเรียง

เนื่องจากในวันที่ ๒๕ มกราคม ๒๕๒๔ เป็นวันตรงกับวันที่สมเด็จพระนเรศวรมหาราชได้ทรงมีชัยชนะในการทรงกระทำยุทธหัตถีกับพระมหาอุปราชาของพม่า เมื่อ ๓๘๙ ปีมาแล้ว คือ เมื่อวันที่ ๒๕ มกราคม ๒๑๓๕ เป็นการแผ่พระบรมเดชานุภาพกู้บ้านกู้เมืองให้ได้เป็นเอกราชโดยสมบูรณ์ ควรที่คนไทยทั่วหน้า จะได้ทำการถวายอาศิรวาทราชสดุดีรำลึกถึงพระองค์ท่าน เป็นการเฉลิมพระเกียรติและเป็นการสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณ

จึงในวโรกาสนี้ ขอชักชวนให้ร่วมกันทบทวนว่าพระมหากษัตริย์และบรรดาท่านบรรพบุรุษของชาติไทยได้ช่วยกันทำงานหนักและลงเนื้อลงเลือด ลงกระดูก เป็นทุนเพียงไรในการรักษาบ้านเมือง รักษาความเป็นไทยไว้จนสืบทอดลงมาถึงคนไทยในปัจจุบันให้ได้มีชาติ มีประเทศ มีแผ่นดินอยู่อย่างมีเสรีและมีความสุข โดยขออัญเชิญพระราชกรณียกิจในการกู้เอกราชของสมเด็จพระนเรศวร-มหาราชในการเสียบ้านเมืองครั้งที่ ๑ มาทบทวนอย่างสรุปตั้งแต่เสียกรุงศรีอยุธยาจนได้เป็นเอกราช

เมื่อสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ์ขึ้นทรงราชย์ ครองกรุงศรีอยุธยาในปี พ.ศ. ๒๐๕๑ ได้ทรงสถาปนาขุนพิเรนทรเทพ ขุนนางผู้ใหญ่ผู้มีเชื้อสายในราชวงศ์พระร่วง กรุงสุโขทัยขึ้นเป็นเจ้าทรงพระนามพระมหาธรรมราชา พระราชทานพระวิสุทธิกษัตรี พระราชธิดา ซึ่งประสูติแต่สมเด็จพระสุริโยทัย พระอัครมเหสี วีรสตรีแห่งชาติไทยให้เป็นชายา โปรดให้พระมหาธรรมราชาเสด็จขึ้นไปครองเมืองเหนือ ๖ หัวเมืองอยู่ ณ เมืองพิษณุโลก พระมหาธรรมราชาและพระวิสุทธิกษัตรีทรงเป็นพระบรมราชชนกและพระบรมราชชนนีของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช

เวลาไม่ทันถึงปี ในปี พ.ศ. ๒๐๕๒ พม่าซึ่งมีพระเจ้าตะเบงชเวตี้เป็นจอมทัพ ยกมาตีกรุง-ศรีอยุธยา ไทยต้องสูญเสียสมเด็จพระสุริโยทัยในสนามรบและต้องยอมเจรจาหย่าศึก

ไทยกับพม่าหยุดทำสงครามกัน ๑๔ ปี ในระหว่างปี พ.ศ. ๒๐๕๒ ถึงพ.ศ. ๒๑๐๖ พระ-โอรสธิดาของสมเด็จพระมหาธรรมราชาและพระวิสุทธิกษัตรีประสูติในระยะนี้ คือ พระสุพรรณ-กัลยาณีหรือพระสุวรรณเทวีประสูติ พ.ศ. ๒๐๕๕ สมเด็จพระนเรศวรมหาราชประสูติ พ.ศ. ๒๐๕๘ และสมเด็จพระเอกาทศรถประสูติ พ.ศ. ๒๑๐๑

ในระยะนี้พม่าเปลี่ยนราชวงศ์ใหม่จากราชวงศ์ตะเบงชะเวตี้เป็นราชวงศ์บุเรงนอง ซึ่งคนไทยทั่วไปรู้จักในนามของจะเด็จในเรื่องผู้ชนะสิบทิศ เนื่องจากตะเบงชะเวตี้สวรรคตโดยไม่มีโอรสสืบราช

บัลลังก์ บุเรงนองซึ่งเป็นผู้มีความสามารถ จึงสถาปนาตนเองราชาภิเษกเป็นพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนอง เมื่อพ.ศ. ๒๐๕๖ ก่อนสมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงพระราชสมภพ ๒ ปี บุเรงนองใช้เวลาสะสมกำลังถึง ๑๐ ปี เมืองไทยจึงว่างศึก

เมื่อสมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงมีพระชนมายุได้ ๘ พรรษา บุเรงนองยกทัพพม่ามาตีเมืองไทยในปี พ.ศ. ๒๑๐๖ โดยเข้าตีทางด่านแม่ละเมา คือด่านแม่สอด จังหวัดตากปัจจุบัน ตีลงมาจากทางเหนือ ไทยไม่ทันรู้ตัว พม่าจึงตีได้เมืองเหนือโดยง่าย พระมหาธรรมราชาซึ่งตั้งรับอยู่ที่เมืองพิษณุโลกต้องยอมแพ้ นับเป็นครั้งแรกที่สมเด็จพระนเรศวรมหาราชพระชันษา ๘ พรรษาได้ทรงเห็นสภาพของสงคราม

บุเรงนองยกทัพล่วงลงมาตีกรุงศรีอยุธยา สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ์ต้องยอมแพ้ เสียค่าไถ่เมืองเป็นอันมาก บุเรงนองได้เชิญเสด็จสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ์และพระนเรศวรมหาราชโอรสไปประทับอย่างเป็นเชลย ณ เมืองพม่า พร้อมทั้งได้ขอสมเด็จพระนเรศวรซึ่งในขณะนั้นมีพระชนมายุ ๙ พรรษาไปเป็นตัวจำนำ ณ เมืองพม่าด้วย ได้ประทับอยู่ถึง ๖ ปี พระชนม์ชีพส่วนหนึ่งจึงทรงพระเจริญอยู่ในพม่าร่วมกับเจ้านายประเทศราชอื่น รวมทั้งราชนัดดาของบุเรงนอง คือพระมหาอุปราชาซึ่งขาดคอช้างในการกระทำยุทธหัตถีด้วย

ก่อนยกทัพกลับไปพม่า บุเรงนองได้จัดให้สมเด็จพระมหินทราธิราชครองราชย์ ณ กรุง-ศรีอยุธยา และให้พระมหาธรรมราชาครองเมืองเหนือ ณ เมืองพิษณุโลก เป็นการแบ่งแยกไทยมิให้รวมกำลังกันต่อต้านพม่า ยุให้คนไทยแตกสามัคคีกันโดยบุเรงนองสนับสนุนฝ่ายพระมหา-ธรรมราชา จนในที่สุดคนไทยฝ่ายเหนือและฝ่ายอยุธยาก็เกิดความร้าวฉานแตกความสามัคคีโดยสิ้นเชิง

บุเรงนองเห็นเป็นโอกาส ก็เสด็จยกทัพมาตีกรุงศรีอยุธยาเป็นครั้งที่ ๒ ในรัชกาลในปีพ.ศ. ๒๑๑๑ โดยตรัสสั่งให้สมเด็จพระนเรศวรซึ่งทรงเลี้ยงไว้อย่างเป็นตัวจำนำ ตามเสด็จในกองทัพมาตีบ้านเมืองไทยของพระองค์ด้วย คนไทยทุกคนคงจะพออนุมานได้ว่าเป็นความเจ็บช้ำพระราชหฤทัยเพียงใด

บุเรงนองตีกรุงศรีอยุธยาได้แล้ว จัดให้พระมหาธรรมราชาครองกรุงศรีอยุธยา เหลือผู้คนไว้ให้เพียง ๑๐,๐๐๐ คนเท่านั้น จัดให้กองทัพพม่ากำลัง ๓,๐๐๐ คน อยู่ควบคุมคนไทย แล้วยกทัพกลับไปพม่า โดยทรงนำสมเด็จพระนเรศวรกลับไปเป็นตัวจำนำต่อไปด้วย พร้อมกับขนทรัพย์สินและกวาดต้อนคนไทยไปพม่าเป็นอันมาก รวมทั้งสมเด็จพระมหินทราธิราชซึ่งประชวรสวรรคตกลางทางด้วย

ในปี พ.ศ. ๒๑๑๓ สมเด็จพระมหาธรรมราชาได้ถวายพระสุพรรณกัลยาณี หรือพระ-สุวรรณเทวี พระพี่นางสมเด็จพระนเรศวรไปเป็นตัวจำนำ ณ เมืองพม่าแทน ขอไถ่สมเด็จพระ-

นเรศวรกลับมาช่วยราชการเมืองไทย ขณะนั้นทรงมีพระชนมายุ ๑๕ พรรษา ประทับอยู่เมืองพม่า ๖ ปี เมื่อเสด็จกลับเมืองไทยแล้ว ได้ทรงครองเมืองเหนืออยู่ ณ เมืองพิษณุโลก จนบุเรงนองสวรรคต ในปี พ.ศ. ๒๑๒๔ พระเจ้านันทบุเรงราชโอรสขึ้นครองราชย์ สมเด็จพระนเรศวรได้เสด็จไปพม่าอีกครั้งหนึ่งในการผลัดแผ่นดินใหม่ ได้ทรงแสดงพระปรีชาสามารถในการตีเมืองรุม เมืองคัง ทำให้พม่าไม่พอใจ

เมื่อสมเด็จพระนเรศวรเสด็จกลับเมืองไทย พม่าก็เตรียมการขู่ไทยต่าง ๆ นานา สมเด็จพระนเรศวรทรงทำเป็นไม่รู้เท่า ทรงเตรียมการที่จะกอบกู้อิสรภาพอย่างเงียบ ๆ

จนถึง พ.ศ. ๒๑๒๗ สมเด็จพระนเรศวรมหาราช ทรงทราบแน่นอนว่าฝ่ายพม่าคิดลอบปลงพระชนม์ในขณะที่ทรงคุมทัพไปช่วยกรุงหงสาวดีทำสงครามกับกรุงอังวะ จึงได้ทรงประกาศอิสรภาพให้ไทยพ้นจากความเป็นเมืองขึ้นของพม่า ณ เมืองแครงในเขตพม่า เมื่อวันที่ ๓ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๑๒๗ แล้วเสด็จกลับเมืองไทย ฝ่ายพม่าไล่ติดตาม มาทันกันที่ฝั่งแม่น้ำสะโตงประจันกันคนละฝั่ง สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงพระแสงปืนนกสับอย่างยาว ยิงสุรกรรมาแม่ทัพหน้าพม่าตายบนคอช้าง พม่าจึงล่าถอยไป พระแสงปืนกระบอกนี้ได้นามปรากฏต่อมาว่า *"พระแสงปืนต้นข้ามแม่น้ำสะโตง"* นับเป็นพระแสงอัษฎาวุธเครื่องราชูปโภคสำหรับแผ่นดินมาจนทุกวันนี้

ในปี พ.ศ. ๒๑๓๕ พม่ายกทัพมาตีกรุงศรีอยุธยา โดยมีพระมหาอุปราชามังกะยอชวาเป็นจอมทัพ สมเด็จพระนเรศวรมหาราช และสมเด็จพระเอกาทศรถเสด็จกรีฑาทัพไปรับทัพข้าศึกทัพหน้าของไทยได้ปะทะกับทัพข้าศึกเมื่อเวลารุ่งอรุณวันที่ ๒๕ มกราคม พ.ศ. ๒๑๓๕ และได้ล่อให้ข้าศึกไล่ติดตามปะทะกับทัพหลวงของไทยตามยุทธวิธีที่สมเด็จพระนเรศวรทรงวางไว้ ทัพหลวงของทั้งสองฝ่ายได้ปะทะกันเมื่อเวลาประมาณ ๑๑.๐๐ น. ของวันที่ ๒๕ มกราคม พ.ศ. ๒๑๓๕ ช้างพระที่นั่งของสมเด็จพระนเรศวรและสมเด็จพระเอกทศรถกำลังตกมัน แล่นไล่ข้าศึกพาทั้งสองสมเด็จเข้าไปในกองทัพหลวงของข้าศึกแต่เพียงสองพระองค์กับทหารรักษาพระองค์เพียงไม่กี่คน สมเด็จพระนเรศวรทรงมีพระสติมั่นมิได้ทรงหวั่นหวาด ทรงพระราชดำริได้ในทันทีว่าทางที่จะทรงเอาชัยชนะได้มีอยู่ทางเดียว คือต้องทรงใช้ความเป็นขัตติยชาติทั้งของพระองค์เองและของพระมหาอุปราชาให้ปรากฏ จึงทรงขับช้างพระที่นั่งไปยังหน้าช้างทรงของพระมหาอุปราชาเมืองพม่าซึ่งทรงพักช้างอยู่ใต้ร่มไม้กับช้างท้าวพระยาฝ่ายพม่าอีกหลายเชือก แล้วตรัสทักไปอย่างทรงคุ้นเคยประทับอยู่ด้วยกันในเมืองพม่ามาแต่เยาว์พระชันษาว่า

"เจ้าพี่จะยืนช้างอยู่ใต้ร่มไม้ทำไม เชิญเสด็จมากระทำยุทธหัตถีกันให้เป็นเกียรติยศเถิด กษัตริย์ในภายหน้าที่จะชนช้างได้อย่างเราจะไม่มีแล้ว ...

ด้วยน้ำพระทัยของขัตติยชาติ พระมหาอุปราชาทรงขับช้างพระที่นั่งเข้าชนกับช้างพระที่นั่งของสมเด็จพระนเรศวร ทรงจ้วงฟันด้วยพระแสงของ้าวถูกพระมาลาหนังของสมเด็จพระนเรศวรบิ่น

ไป สมเด็จพระนเรศวรก็ทรงจ้วงฟันตอบด้วยพระแสงของ้าวเช่นกัน ถูกพระมหาอุปราชาที่พระอังสาขวา คือไหล่ขวาขาด สิ้นพระชนม์อยู่บนคอช้าง เมื่อเวลาประมาณ ๑๒.๐๐ นาฬิกาเศษ วันที่ ๒๕ มกราคม พ.ศ. ๒๑๓๕ นับจนถึงบัดนี้เป็นเวลา ๓๘๙ ปีเต็ม

ส่วนสมเด็จพระเอกาทศรถได้ทรงกระทำยุทธหัตถีกับเจ้าเมืองจาปะโร ทรงฟันเจ้าเมืองจาปะโรตายเช่นกัน พอกองทัพหลวงของไทยยกตามมาทัน ก็ขับไล่กองทัพพม่าแตกกระจัดกระจายไป

ยุทธหัตถีครั้งนี้จัดเป็นมหาวีรกรรมอันยิ่งใหญ่ของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช เพราะการชนช้างเป็นยอดความสามารถของนักรบ กษัตริย์ใดทรงกระทำยุทธหัตถีประสบชัยชนะ ก็ถือว่าทรงเป็นวีรมหาราช เครื่องทรงเมื่อทรงกระทำยุทธหัตถีในวันนั้น คือพระมาลาได้นามว่า *"พระมาลาเบี่ยง"* พระแสงของ้าวที่ทรงฟันพระมหาอุปราชาสิ้นพระชนม์ได้นามว่า *"พระแสงของ้าวเจ้าพระยาแสนพลพ่าย"* นับเป็นเครื่องราชูปโภคอันศักดิ์สิทธิ์สำหรับแผ่นดิน

ชัยชนะในการยุทธหัตถีครั้งนี้ ทำให้เมืองไทยได้เป็นเอกราชโดยสมบูรณ์ พระบรมเดชานุภาพของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชแผ่ไปทุกทิศานุทิศ ทำให้อริราชศัตรูยำเกรง เมืองไทยได้อยู่เย็นเป็นสุขสืบต่อมาถึง ๑๗๕ ปี จนถึง พ.ศ. ๒๓๑๐ เป็นพระบารมีปกเกล้าคนไทยทั่วหน้า

ขอเชิญชวนประชากรไทยทั้งมวลให้ร่วมกันน้อมเกล้าฯ รำลึกถึงพระมหากรุณาธิคุณในการทรงกอบกู้เอกราชรักษาชาติบ้านเมืองไว้จนสืบทอดมาถึงปัจจุบัน ทรงกระทำยุทธหัตถี ครบรอบปีที่ ๓๘๙ ในวันที่ ๒๕ มกราคม พ.ศ. ๒๕๒๔ นี้

พระราชวิญญาณเสด็จสถิตอยู่ ณ ทิพยสถานพิมานแมนใด ขอพระราชทานทรงสดับและทรงรับอาศิรวาทราชสดุดีของคนไทยทั้งชาติ ขอพระราชกฤษดาภินิหารจงคุ้มครองเมืองและชาติไทยให้รอดพ้นจากผองภัยพิบัติ มีความเจริญวัฒนา ดำรงความเป็นชาติเอกราช ตามพระราชปณิธาน ตลอดกาลนาน เทอญ.

บรรยายออกอากาศ
สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย
วันที่ ๒๕ มกราคม ๒๕๒๔

"ราชธรรมในพระราชวงศ์จักรี"

สมภพ จันทรประภา เรียบเรียง

เป็นเวลา ๑๘๘ ปีแล้วที่ประชาชนชาวไทยได้อาศัยอยู่เย็นเป็นสุขภายใต้พระบรมโพธิสมภารในสมเด็จพระมหากษัตริย์เจ้าแห่งบรมราชวงศ์จักรี ที่สืบสันตติวงศ์โดยลำดับกษัตริย์มาจนถึงพระ–เป็นเจ้าพระองค์ที่เก้าในปัจจุบัน ผลแห่งพระราชกรณียกิจล้วนเป็นบารมี คือความดีตกทอดปรากฏอยู่ทั่วไปในแผ่นดิน เป็นเหตุให้ทรงได้รับความรัก ความเคารพ ความภักดี ความเชื่อฟัง และความไว้วางใจ จากประชาชนอย่างพ้นประมาณ

พระราชวงศ์จักรีเป็นพระราชวงศ์ที่นับถือพระพุทธศาสนาอย่างมั่นคง มีคุณแห่งพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งที่ระลึก ดังนั้นพระราชจริยาวัตร พระราชกรณียกิจ จึงเป็นไปตามคติเดียวกับพุทธศาสนิกชนชาวไทยทั้งหลาย คือ สร้างสมความดีเพื่อประโยชน์ในปัจจุบัน ประโยชน์ในอนาคตและโพธิญาณเป็นที่สุด พระบารมีที่สมเด็จพระมหากษัตริย์เจ้าทุกพระองค์ทรงสร้างสมนั้น เป็นพระบารมีที่แก่กล้ายากที่คนทั่วไปจะบำเพ็ญได้เทียมเท่า

ธรรมะในพระพุทธศาสนาเป็นธรรมะที่มีประโยชน์กว้างขวาง มีทั้งธรรมะสำหรับคนทุกคน มีทั้งธรรมะเพื่อความดีงามของสังคม ธรรมะสำหรับผู้ครองเรือน ธรรมะสำหรับอุบาสกผู้ใกล้ชิดศาสนา ธรรมะสำหรับภิกษุสงฆ์และอื่น ๆ พระราชวงศ์จักรีนอกจากต้องทรงปฏิบัติธรรมะสำหรับคนทุกคนและธรรมะสำหรับผู้ครองเรือน เช่นเดียวกับพุทธศาสนิกชนอื่น ๆ แล้ว ยังต้องปฏิบัติธรรมะเพื่อความดีงามแห่งสังคมอย่างเข้มแข็งเป็นพิเศษ โดยเฉพาะธรรมะเพื่อคุ้มครองชีวิตที่ดีร่วมกัน วันแรกที่ได้รับราชสมบัติ พระมหากษัตริย์ทุกพระองค์จะมีพระราชวาจาอยู่ในพระประถมบรมราช–โองการว่า *"จะครองแผ่นดินโดยธรรม"*

ธรรมะที่พระมหากษัตริย์ทรงใช้ครองแผ่นดินที่สำคัญมีอยู่ ๔ หมวด คือราชธรรม ๑๐ ประการ ที่เรียกกันว่า ทศพิธราชธรรม ราชสังคหวัตถุ ๔ ประการ จักรวรรดิวัตร ๑๒ ประการ และพละ ๔ ประการ ทุกคราวในพระราชพิธีพระบรมราชาภิเษก พระสงฆ์ผู้เป็นใหญ่เป็นประธานจะถวายพระธรรมเทศนาแสดงราชธรรมดังกล่าวให้ปรากฏถึงคุณอันควรแก่การทรงปฏิบัติ

ทศพิธราชธรรม อันเป็นคุณธรรมของผู้ปกครองบ้านเมืองนั้น ประกอบด้วยธรรมะดังต่อไปนี้ คือ

๑. สละทรัพย์สิ่งของช่วยเหลือประชาชน
๒. มีความประพฤติที่ดีงาม
๓. เสียสละความสุขสำราญ

๔. ซื่อตรง ไม่หลอกลวงประชาชน

๕. มีอัธยาศัย ไม่เย่อหยิ่งหยาบคาย กระด้าง ถือตน

๖. ไม่หลงใหลหมกมุ่นในความสุขสำราญ และความปรนเปรอ มีความเป็นอยู่อย่างสามัญ

๗. ไม่ลุอำนาจแห่งความโกรธ จนเป็นเหตุให้การกระทำการต่าง ๆ ผิดพลาดศีลธรรม

๘. ไม่หลงระเริงในอำนาจ ขาดความกรุณา หาเหตุเบียดเบียนประชาชน

๙. อดทนต่องานที่ตรากตรำ ถึงจะลำบากเพียงไรก็ไม่ท้อถอย

๑๐. ยึดมั่นในความยุติธรรม ไม่มีอารมณ์หวั่นไหว

ราชสังคหวัตถุ ๔ ประการ คือหลักการสงเคราะห์ประชาชนนั้น ประกอบด้วยธรรมะดังต่อไปนี้ คือ

๑. ส่งเสริมการเกษตร

๒. ส่งเสริมคนดีมีความสามารถ

๓. ส่งเสริมอาชีพของประชาชน

๔. มีพระราชวาจาอันเป็นประโยชน์ในทางแห่งความสามัคคี

จักรวรรดิวัตร ๑๒ ประการคือ ธรรมเนียมการทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจของพระ–มหากษัตริย์ประกอบด้วยธรรมะ อันควรทรงปฏิบัติ คือ

๑. พระราชทานโอวาทและอนุเคราะห์ข้าราชการทั้งฝ่ายทหารและพลเรือนตลอดจนประชาชน

๒. ทรงผูกพระราชไมตรีสมานราชสัมพันธมิตรกับประมุขแห่งประเทศต่าง ๆ

๓. ทรงสงเคราะห์พระบรมวงศานุวงศ์ตามควรแก่พระอิสริยยศ

๔. ทรงเกื้อกูลพราหมณ์ คฤหบดี และคฤหบดีชน

๕. ทรงอนุเคราะห์ประชาชนชาวนิคมชนบท โดยฐานานุรูป

๖. ทรงอุปการะสมณะพราหมณ์ ผู้มีศีล ประพฤติชอบด้วยพระราชทานไทยธรรมบริขารเกื้อกูลแก่ธรรมะปฏิบัติ

๗. ทรงจัดรักษาพันธุ์สัตว์ด้วยพระราชทานอภัย ไม่ให้ใครเบียดเบียนทำอันตรายจนเสื่อมสูญพันธุ์

๘. ทรงห้ามชนทั้งหลายไม่ให้ทำกิจการที่ไม่ประกอบด้วยธรรมะ ชักนำให้ตั้งอยู่ในกุศลสุจริตส่วนประกอบการเลี้ยงชีพโดยทางธรรม

๙. ชนใดขัดสนไม่มีทรัพย์พอเลี้ยงชีพโดยสัมมาอาชีวะได้ ควรพระราชทานพระราชทรัพย์เจือจานให้เลี้ยงชีพ ด้วยวิธีอันเหมาะสม ไม่ให้แสวงหาด้วยวิธีการทุจริต

๑๐. เสด็จเข้าไปใกล้สมณะ พราหมณ์ ตรัสถามถึงบุญ บาป กุศล อกุศล ให้ประจักษ์ชัด

๑๑. ทรงห้ามจิตไม่ให้เกิดราคะ แล้วเข้าไปในที่อันไม่สมควร

๑๒. ทรงห้ามจิตมิให้เกิดความโลภ ปรารถนาในลาภที่ไม่ควรจะได้

พละ ๔ ประการ ประกอบด้วยธรรมะดังต่อไปนี้ คือ

๑. กำลังพระวรกายแข็งแรง

๒. กำลังโภคสมบัติบริบูรณ์

๓. กำลังแห่งอำมาตย์ชั้นดีหลายสาขา

๔. กำลังพระชาติ เป็นที่นิยมของประชาชน

ราชธรรมทั้ง ๔ หมวด เป็นราชธรรมที่ต้องทรงปฏิบัติในฐานะธรรมทายาท คือ ผู้รับรักษาธรรมะอันเป็นของพระมหากษัตริย์และราชตระกูล เพื่อเพิ่มพูนความดีความงามของชนทั้งหลาย ทั้งพระราชวงศ์และข้าราชการตลอดจนประชาชน เพราะพระเจ้าแผ่นดินย่อมเป็นประมุขของประชาชน ผู้คอยถือเป็นแบบอย่างราชธรรมนี้เป็นราชธรรมที่ปฏิบัติได้ยาก ถ้าหากพิจารณาดูกันอย่างละเอียด ต้องอาศัยดวงจิตรที่บริหารมาดีแล้วและบริหารอยู่ตลอดเวลา สั่งสมผลแห่งความดีคือบารมี ทีละน้อย จนกว้างใหญ่ไพศาล สืบทอดตามลำดับชั้นบรรพบุรุษ

สมเด็จพระมหากษัตริย์เจ้าในพระราชวงศ์จักรี ได้ทราบปฏิบัติแล้วและกำลังทรงปฏิบัติอยู่อย่างเข้มแข็ง โดยควรแก่เหตุ แก่ผล แก่พระองค์ แก่การทรงประมาณ แก่สถานที่ แก่กาลเวลาและแก่บุคคลแต่ละบุคคล

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าเมื่อแรกเสด็จขึ้นเถลิงถวัลยราชสมบัติ พระราชกรณียกิจอันดับแรกที่สำคัญคือ เสริมสร้างจริยธรรมให้แก่ประชาชน คือมีพระราชโองการให้ข้าราชการและประชาชน ศึกษาวินัยของประชาชนที่พระพุทธเจ้าประทานแก่ชาวบ้านโดยเฉพาะ ไม่ใช่แก่อุบาสกอยู่ใกล้วัด วินัยนั้นมีอยู่ด้วยกัน ๑๐ ประการ เป็นวินัยทั้งทางกาย ทางวาจา และทางใจ เพื่อก่อให้เกิดความสะอาดเป็นมงคลแก่สังคม นอกจากนี้ข้าราชการยังต้องศึกษาเรื่องศีลให้เข้าใจและสมาทานศีลในพระราชวังก่อนเข้าเฝ้า พระราชปณิธานของพระองค์ท่านในการที่รับอัญเชิญให้รับตำแหน่งพระ–ประมุขของชาติ ปรากฏอยู่ในพระราชนิพนธ์นิราศท่าดินแดงว่า

"ตั้งใจจะอุปถัมภก
ยอยกพระพุทธศาสนา
ป้องกันขอบขัณฑเสมา
รักษาประชาชนและมนตรี"

พระราชกรณียกิจอันเนื่องมาจากราชธรรมดังกล่าว เป็นไปตามพระราชปณิธาน วัดวาอาราม ได้รับการบูรณะ การปฏิสังขรณ์และการสถาปนาขึ้นใหม่ พระพุทธรูปงาม ๆ บรรดามีและถูกทิ้งขว้างไว้ในเมืองร้าง ทรงรวบรวมที่มีอยู่แล้วให้อยู่ในที่อันสมควรและปลอดภัย โปรดเกล้าฯ ให้สังคายนาพระไตรปิฎกให้ถูกต้องเรียบร้อย ชำระพระสงฆ์ให้เหลือแต่ที่บริสุทธิ์ บรรดาที่ปลอมบวชให้กำจัด

ออก การป้องกันประเทศทรงดำเนินการอย่างกล้าหาญ เข้มแข็ง เหนื่อยยาก ทั้ง ๆ ที่กำลังพลมีน้อยกว่าข้าศึกก็มิได้ทรงท้อถอย เสด็จตรากตรำไปในราชการสงคราม ทั้ง ๆ ที่ทรงพระชราแล้ว วัฒนธรรมอันเป็นเครื่องมือที่ก่อให้เกิดความรักความภูมิใจในชาติก็ทรงทำนุบำรุงและสร้างสรรค์ ทั้งศิลปะนานาชนิด ทั้งขนบประเพณี

รัชกาลต่อ ๆ มาทุกรัชกาล ก็ทรงเจริญรอยตามพระราชปณิธานอย่างมั่นคง ในรัชกาลที่ ๒ การปฏิสังขรณ์วัดยังดำเนินต่อไป การภาวนาคือ สวดมนต์อันเป็นวิธีปฏิบัติในพุทธศาสนา เพื่อความสงบแห่งจิต การแสดงพระธรรมเทศนา การบริจาคทานอันเป็นหลักปฏิบัติเบื้องต้น ล้วนแต่ดำเนินไปอย่างเข้มแข็งมีระเบียบ ศิลปะอันวิจิตรได้รับการทำนุบำรุง ทั้งในด้านสถาปัตยกรรม ปฏิมากรรม วรรณกรรม ดุริยางคศิลป์ วิจิตรศิลป์ และนาฏศิลป์ ทรงพัฒนากำลังคนเพื่อความพร้อมเพรียงในการต่อสู้ป้องกันประเทศ

ในรัชกาลที่ ๓ ทรงมีความสามารถเป็นพิเศษในเรื่องเศรษฐกิจการคลัง จากการไม่มีเงินจ่ายข้าราชการจนถึงจ่ายเป็นผ้านุ่งปนไปแทนเงินในรัชกาลก่อน กลับเป็นแผ่นดินที่มั่งคั่ง มีเงินบูรณะวัด ปฏิสังขรณ์วัด สร้างวัดอย่างมากมาย มีเงินบำรุงกองทัพให้รบได้ทั้งทางใต้ทางเหนือตะวันตก โดยเฉพาะทางตะวันออกส่งให้รบถึง ๑๕ ปี ไม่เพลี่ยงพล้ำ ไม่เห็นแก่พระองค์ ไม่ทรงตั้งพระราชโอรสเป็นรัชทายาท เงินที่ทรงหาได้เหลืออยู่มากมาย พระราชทานให้เป็นเงินคงคลังของแผ่นดิน

รัชกาลที่ ๔ ทรงปรับปรุงการคมนาคมทางน้ำ ขยายพื้นที่ทางการเกษตร ปรับปรุงการพระศาสนา ศึกษาอารยธรรมตะวันตกเพื่อทรงใช้การ ก่อให้เกิดความเข้าใจอันดีระหว่างประเทศและได้รับความนับถือจากนานาชาติ

รัชกาลที่ ๕ ทรงป้องกันประเทศอย่างสุดพระกำลัง พัฒนาเศรษฐกิจทั้งในด้านกสิกรรม ด้านคมนาคม และด้านกำลังพล ปฏิรูประบบการบริหารประเทศให้เป็นไปตามอารยประเทศ การแพทย์ การสาธารณูปโภค การศึกษา เปลี่ยนแปลงมาในทางวิชาการแผนใหม่ การพระศาสนาก็มิได้ทรงละทิ้ง

รัชกาลที่ ๖ – ๗ ทรงจำเริญรอยตามรัชกาลที่ ๕ การศึกษาความรู้อย่างประเทศตะวันตกมากขึ้น และนำมาใช้ในประเทศ ทำให้ได้การต่างประเทศเป็นผลแก้ไขปัญหาที่เสียเปรียบอยู่ช้านานให้ลุล่วงไป ความรู้ในการปกครองอย่างแผนใหม่ เริ่มมีการพิจารณา มีการเตรียมการมีการเริ่มต้น ดังนั้น เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบราชาธิปไตยซึ่งอำนาจสูงสุดในประเทศเป็นของพระมหากษัตริย์มาเป็นระบอบประชาธิปไตย ซึ่งอำนาจสูงสุดในประเทศเป็นของประชาชน แต่เนื่องด้วยพระมหากษัตริย์เป็นประมุข ก็ต้องทรงใช้อำนาจสูงสุดแทนประชาชนผ่านทางสถาบันแห่งอำนาจทั้ง ๓ คือ ฝ่ายบริหาร ฝ่ายตุลาการ ฝ่ายนิติบัญญัติ ทั้งนี้เป็นไปตามรัฐธรรมนูญ การทรง

อำนาจสูงสุดแทนประชาชน จึงไม่เป็นการยากสำหรับพระมหากษัตริย์ไทยในระบอบประชาธิปไตย เพราะในรัฐธรรมนูญได้กำหนดอยู่แล้วว่า พระมหากษัตริย์ต้องทรงเป็นพุทธมามกะ คือ ทรงนับถือศาสนาพุทธ เพราะทรงใช้อำนาจนั้นโดยราชธรรมแห่งพระพุทธศาสนา ตามที่ได้มีพระราชวาจาในพระประถมบรมราชโองการว่า จะครองแผ่นดินโดยธรรม

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๙ ทรงพระเจริญมาในระบอบประชาธิปไตย ทั้งทางการศึกษา และอบรม เสด็จเข้าถึงประชาชนโดยราชธรรมได้สะดวก ถึงแม้เวลาในราชการจะน้อย แต่ความรักที่ประชาชนมีในพระมหากษัตริย์พระองค์นี้เหลือที่จะบรรยาย พระราชวาจา พระราชจริยาวัตร พระราชกรณียกิจ จับใจประชาชน ในวันสวรรคตประชาชนร้องไห้คร่ำครวญด้วยความอาลัยพ้นที่จะพรรณนา

รัชกาลปัจจุบัน เป็นรัชกาลที่ชาวเราทั้งหลาย ได้เห็นแก่ตา ได้ยินอยู่แก่หู ในพระราชจริยาวัตร พระราชกรณียกิจ ที่ทรงบำเพ็ญโดยราชธรรมอย่างเข้มแข็งทุกข้อธรรมไม่มีเว้น เป็นไปโดยสัปปุริส–ธรรม ๗ ประการ การทรงทำนุบำรุงการเกษตร ทั้งเรื่องที่ดิน เรื่องพันธุ์ เรื่องปุ๋ย เรื่องน้ำ แต่ละโครงการที่ทรงเกี่ยวข้องเป็นไปโดยราชธรรม การทำนุบำรุงการศึกษาโดยวิธีต่าง ๆ จนถึงเสด็จพระราชทานปริญญา เป็นพระราชกรณียกิจอันหนัก ก็เป็นไปโดยพระราชธรรม ทางด้านการแพทย์ที่ทรงปฏิบัติอย่างหนักทั่วท้องถิ่น เป็นบุญของประชาชนในท้องถิ่นกันดาร ก็เป็นไปโดยพระราชธรรม

การปฏิบัติพระราชธรรมของสมเด็จพระมหากษัตริย์เจ้าก็ดี ของพระบรมวงศานุวงศ์ก็ดี กล่าวโดยภาษาปัจจุบัน ก็เป็นการสังคมสงเคราะห์ ซึ่งเป็นความปรารถนาของประชาชนในโลกทั่วทุกประเทศ เป็นการเสริมการบริหารทางราชการให้กว้างขวาง ไม่ว่าจะเป็นในระบอบการปกครองแบบใด คติของพระราชวงศ์จักรีนั้นเหนือสิ่งอื่นใด คือ ประเทศชาติ และประชาชน เป็นอันดับแรก รองลงมาก็คือ พระราชวงศ์ การส่วนพระองค์นั้นเป็นลำดับสุดท้าย ทรงถือกันมาดังนี้ตั้งแต่ปฐมวงศ์จนถึงปัจจุบัน ปรากฏในพงศาวดาร จดหมายเหตุ และจดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน

พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้แล้วในสิงคาลสูตรว่า การให้ ๑ กล่าวถ้อยคำไพเราะ ๑ ประพฤติประโยชน์ในโลกนี้ ๑ ความเป็นผู้เสมอในธรรมะนั้น ๆ ในคนนั้น ๆ ตามควร ๑ ธรรมะนี้เป็นเครื่องสงเคราะห์ เรียกว่า สังคหะวัตถุ เป็นธรรมะที่ต้องมีในโลก เพราะก่อให้เกิดความนับถือ พระพุทธเจ้าท่านตรัสไว้ว่าบุคคลใดถ้าไม่มีสังคหะวัตถุธรรม ถึงเป็นมารดาก็ดี บิดาก็ดี จะไม่ได้รับการนับถือบูชาแม้จากบุตรของตนเอง ผู้ใดปฏิบัติธรรมดังกล่าวมั่นคงจึงถึงความเป็นใหญ่ ประชาชนพากันสรรเสริญ

ธรรมะนี้เป็นธรรมะที่รวมยอดแห่งราชธรรมทั้งหลาย และพระราชวงศ์จักรีทรงถือปฏิบัติมาด้วยความเข้มแข็งมั่นคง จึงทรงได้รับความนับถือเป็นที่ล้นพ้นจากประชาชนแม้ต่างศาสนา เพราะทรงปฏิบัติทั่วถึงในการอุปถัมภ์ทุกศาสนาที่เป็นศาสนาที่มีคุณบรรดามีอยู่ในบ้านเมืองมาแต่โบราณ

ในกาละอันเป็นมงคลแห่งพระราชวงศ์จักรี คือ ๖ เมษายน ซึ่งเป็นวันคล้ายวันประดิษฐาน ของพระราชวงศ์ จึงขอเชิญท่านทั้งหลายตั้งจิตเพ่งในกุศล รำลึกในมงคลที่เกิดจากพระมหากรุณา คุณอันเป็นประโยชน์แก่ประเทศชาติอย่างมหาศาล เป็นธงชัยอันตระการให้ประชาชนได้จับตามอง เพื่อคุ้มครองขวัญให้อยู่กับตนยามมีภัย ได้รู้ทิศทางที่จะตามเสด็จครรไลอย่างแน่วแน่ เป็นร่มโพธิ์ ร่มไทรปกแผ่ให้คนทั้งปวงได้อยู่เย็นสุขสันต์ แล้วพร้อมกันถวายชัยมงคล ขอให้เทพยดาเบื้องบน โปรดอภิบาลพระบรมราชจักรีวงศ์ ให้เสด็จสถิตเป็นศรีสถาพรอยู่คู่ประเทศชาติชั่วนิรันดร์ ให้ พระเกียรติคุณอเนกอนันต์แผ่ไพศาลไปทั่วทิศานุทิศ เทอญ.

บรรยายออกอากาศ
สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย
วันที่ ๖ เมษายน ๒๕๒๔

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

นายทองต่อ กล้วยไม้ ณ อยุธยา เรียบเรียง

เนื่องในโอกาสสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี พุทธศักราช ๒๕๒๕ นี้ ทางราชการได้บูรณะปฏิสังขรณ์ถาวรวัตถุต่าง ๆ เช่นป้อมกำแพงเมือง พระบรมมหาราชวัง วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ตลอดจนพระอารามหลวงต่าง ๆ ที่เริ่มจะชำรุดทรุดโทรมให้กลับคืนสู่สภาพเดิมอันสวยงามวิจิตรพิศดาร เพราะถาวรวัตถุต่าง ๆ ดังกล่าวมานั้นล้วนแต่เป็นมรดกที่ล้ำค่าของชาติ ควรแก่การหวงแหนเชิดชู และนอกจากงานสถาปัตยกรรม กรุงรัตนโกสินทร์ยังได้สร้างสรรค์งานประติมากรรม งานจิตรกรรม งานวรรณกรรม และงานนาฏศิลป์ดุริยางศิลป์ อันล้วนแต่มีคุณค่าถึงขั้นเป็นอมตะอยู่จำนวนมากบรรพชนชาวไทยที่สร้างมรดกอันหาค่ามิได้ไว้ให้แก่อนุชนรุ่นหลัง จึงควรแก่การรำลึกถึงในพระคุณและพยายามหาทางแสดงความกตัญญูกตเวทิตาเท่าที่จะทำได้ และในวันนี้เป็นวันคล้ายวันเสด็จพระบรมราชสมภพ ของพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาอิศรสุนทร พระพุทธเลิศหล้านภาลัย พระมหากษัตริย์รัชกาลที่สองในมหาจักรีบรมราชวงศ์ พระผู้มีพระมหากรุณาธิคุณในการสร้างสรรค์งานศิลปวัฒนธรรมไว้ให้แก่ชาติ จึงใคร่ขออัญเชิญพระราชประวัติและพระราชกรณียกิจอันเป็นคุณประโยชน์แก่ชาติบ้านเมือง มาเสนอต่อท่านผู้ฟังพอสมควรแก่เวลา

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เป็นพระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช และสมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี มีพระนามเดิมว่า "ฉิม" เสด็จพระราชสมภพเมื่อวันที่ ๒๔ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๓๑๐ ณ นิวาสสถาน ตำบลอัมพวา เมืองสมุทรสงคราม บ้านเดิมของสมเด็จพระบรมราชชนนี และขณะนั้นสมเด็จพระบรมราชชนกทรงดำรงตำแหน่งหลวงยกกระบัตรเมืองราชบุรี เมื่อพระองค์มีพระชนมายุได้ ๒ พรรษา สมเด็จพระบรมราชชนกเข้ามารับราชการในสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี จึงทรงย้ายเคหสถานมาอยู่ด้านใต้ของวัดระฆังโฆษิตาราม ดังนั้นเมื่อมีพระชนมายุได้ ๑๓ พรรษาหลังจากทำพิธีโสกันต์แล้ว จึงได้ทรงศึกษาเล่าเรียนในสำนักสมเด็จพระวันรัตทองอยู่ แห่งวัดระฆังโฆษิตารามนั้น

ตลอดสมัยกรุงธนบุรี พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ได้โดยเสด็จพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ไปในราชการสงครามด้วยทุกครั้งตั้งแต่พระชนมายุ ๘ พรรษา จนกระทั่งเมื่อสมเด็จพระบรมราชชนกเสด็จปราบดาภิเษกเสวยราชสมบัติ เป็นพระปฐมบรมกษัตริย์แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ บรรดาลูกขุนได้ปรึกษาพิจารณาความชอบของบรรดาเจ้านายขุนนางข้าราชการเพื่อปูนบำเหน็จรางวัล ให้กราบบังคมทูลพระกรุณาว่า มีแต่พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยพระองค์เดียวเท่านั้น ที่โดยเสด็จติดตามรับใช้เบื้องพระยุคลบาทอยู่ตลอดเวลา จึงได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สถาปนาเป็นสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงอิศรสุนทร ขณะนั้นมีพระชนมายุ

๑๖ พรรษา และโปรดเกล้าฯ ให้ประทับ ณ พระราชวังเดิม ของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ในตอนต้นรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ยังมีราชการสงครามติดพันกับพม่า อาทิ สงครามเก้าทัพ สงครามรบพม่าท่าดินแดงและสามสบ และสงครามตีเมืองทะวาย พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยก็โดยเสด็จในทัพหลวงของสมเด็จพระบรมชนกนาถเช่นเคย ในตำแหน่งปลัดทัพบ้างยกกระบัตรทัพบ้าง ในยามสงบจากราชการสงครามก็ทรงปฏิบัติราชการสนองพระเดชพระคุณในพระบรมมหาราชวัง จนกระทั่งได้อุปราชาภิเษกเป็นกรมพระราชวังบวรสถานมงคลเมื่อพระชนมายุได้ ๔๑ พรรษา ต่อจากนั้นเพียง ๒ ปี เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชเสด็จสู่สวรรคาลัย พระองค์ทรงสืบราชสมบัติเป็นพระมหากษัตริย์รัชกาลที่สองในพระมหาจักรีบรมราชวงศ์ เมื่อวันที่ ๗ กันยายน พ.ศ. ๒๓๕๒

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยเป็นพระมหากษัตริย์ที่ทรงพระปรีชาสามารถรอบรู้ในราชการทุกด้านทุกสาขา ในเบื้องต้นแห่งพระชนมายุตั้งแต่ ๘ พรรษา ได้ทรงรับราชการฝึกอบรมในเรื่องราชการสงครามอย่างแตกฉาน จึงทรงเป็นนักรบที่สามารถของสมัยแรกสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์ ครั้นเสด็จขึ้นครองราชสมบัติแล้วทรงยอมรับไมตรีของพม่าซึ่งมีหนังสือแจ้งมา *"ขอเป็นไมตรี"* เป็นอันปิดฉากสงครามอันยาวนานระหว่าง ๒ ประเทศที่ขับเคี่ยวกันมากกว่า ๒๕๐ ปี ทรงมีสัมพันธภาพอันดีกับบรรดาเจ้าผู้ครองนครต่าง ๆ ที่ยอมเป็นข้าขอบขัณฑสีมา และทรงสนิทสนมอย่างยิ่งกับผู้ปกครองล้านนา ล้านช้าง หลวงพระบาง และเวียงจัน แต่กระนั้นก็มิได้ทรงละเลยต่อการเตรียมพร้อมป้องกันอริราชศัตรู เช่นการสร้างเมืองป้อมขึ้นที่เมืองสมุทรปราการ และเมืองนครเขื่อนขันธ์ พร้อมกันนั้นก็ได้ทรงสะสมกองทัพเรือและศาสตราวุธต่าง ๆ ไว้พร้อมสรรพ

ในด้านการปกครองทรงฉลาดในการดำเนินรัฐประศาสโนบายด้วยการมอบอำนาจในการบริหารราชการแผ่นดินแก่บรรดาเจ้านายให้ช่วยกันกำกับราชการกรมต่าง ๆ เท่ากับเป็นการช่วยเหลือเสนาบดีให้มีที่ปรึกษาราชการก่อนที่จะนำความกราบบังคมทูล นอกจากนั้นยังได้ทรงทะนุบำรุงข้าราชการที่มีความรู้ความสามารถได้มีโอกาสปฏิบัติหน้าที่ราชการที่ตนถนัด ในรัชกาลจึงปรากฏพระนามและนามข้าราชการที่มีชื่อเสียงหลายท่าน เช่น กรมพระราชวังบวรมหาเสนานุรักษ์ เจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษ์มนตรี กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ ซึ่งต่อมาเสวยราชย์เป็นพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เจ้าพระยาศรี–ธรรมาโศกราช (น้อย ณ นคร) เจ้าพระยาพิชัยคีรี (บุญฮุย ณ สงขลา) และขุนสุนทรโวหาร (ภู่) ส่วนข้าราชการหัวเมืองทางล้านนาก็ทรงยกย่องให้เป็นเจ้าผู้ครองนครทัดเทียมกับทางพม่าบำรุงอุดหนุนเจ้าฟ้าเมืองไทยใหญ่ เป็นผลให้เกิดความสามัคคีกลมเกลียวระหว่างหัวเมืองทางภาคเหนือกับราชธานีดีขึ้นมาก

ด้านการทะนุบำรุงอาณาประชาราษฎร์ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงรวบรวมพลเมืองให้เป็นปึกแผ่นมีหน่วยราชการสังกัดแน่นอน และที่สำคัญก็คือได้พระราชทานเสรีภาพแก่ประชาชนที่จะเลือกหน่วยราชการเจ้าสังกัดใหม่ได้ ต่อจากนั้นก็มีพระกรุณาแบ่งเบาภาระของพลเมือง

ในการใช้แรงงานเข้ามารับราชการให้น้อยลงไปกว่าเดิมเหลือเพียงปีละ ๓ เดือน คือเข้ามารับราชการ ๑ เดือนแล้วได้พักไปประกอบอาชีพส่วนตัว ๓ เดือนสลับกันไป ยิ่งกว่านั้นในการทำงานโยธาใหญ่ ๆ เช่นขุดคลองหรือสร้างเมืองป้อม ก็มีพระมหากรุณาแก่ประชาชนให้จ้างกรรมกรจีนทำงานโยธาแทน ทำให้ประชาชนได้รับความสุขยิ่งขึ้น ในขณะเดียวกันก็ทรงกวดขันคุณภาพของพลเมืองให้เป็นคนดี มีศีลธรรม ทรงระแวดระวังมิให้ประชาชนของพระองค์เป็นนักเลงการพนัน สูบฝิ่นกินกัญชา โดยมีพระราชบัญญัติเรื่องห้ามเลี้ยงไก่ นก ปลากัด ไว้ชนและกัดเป็นการพนัน พระราชกำหนดเรื่องห้ามสูบฝิ่น ขายฝิ่น ซื้อฝิ่น ทั้งนี้มีพระราชดำริที่กว้างขวางสุขุมคัมภีรภาพ อาทิเอาโทษแก่ผู้ทำผิดทั้งผู้ขายผู้ซื้อและผู้รู้เห็นเป็นใจ ใครที่มีฝิ่นอยู่ในความครอบครองก่อนประกาศใช้กฎหมายฉบับนี้ยังไม่ถือว่าเป็นความผิด แต่ให้รีบนำออกไปขายเสียนอกพระราชอาณาเขต ดังนั้นประเทศไทยจึงไม่เกิดสงครามฝิ่นกับต่างชาติเช่นเดียวกับเมืองจีน

เหตุที่ประเทศไทยต้องทำสงครามขับเคี่ยวกับพม่ามาตั้งแต่ปลายสมัยกรุงศรีอยุธยา จิตใจของประชาชนจึงเต็มไปด้วยความเครียด เห็นการรบราฆ่าฟันเป็นเรื่องจำเป็นเพื่อความอยู่รอด ดังนั้นเมื่อบ้านเมืองสงบจากภัยสงครามแล้ว การฟื้นฟูจิตใจของประชาชนให้อ่อนโยนจึงเป็นเรื่องจำเป็น พระบาท-สมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยจึงได้ทรงใช้ศาสนาและศิลปวัฒนธรรมเป็นเครื่องมือในการดำเนินรัฐ-ประศาสโนบาย พระองค์ได้ทรงฟื้นฟูพระบวรพุทธศาสนาอย่างแข็งแรง ทรงสร้างและปฏิสังขรณ์พระอารามต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก เพราะวัดนั้นเป็นสถานที่อบรมสั่งสอนประชาชน เป็นสถานศึกษา เป็นศูนย์รวมของศิลปวัฒนธรรม เป็นสถานสังคมสงเคราะห์ และเป็นศาลาประชาคม พระอารามประจำรัชกาลคือวัดอรุณราชวราราม โปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระอุโบสถ พระวิหารขึ้นใหม่ มีความใหญ่โตสง่างาม สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ยอดศิลปินของไทย ได้ทรงกล่าวถึงพระระเบียงรอบพระอุโบสถว่า วางแผนผังและทำลวดลายสวยงามยิ่งกว่าพระระเบียงใด ๆ ในประเทศ ทรงออกแบบพระพุทธปรางค์องค์ใหญ่วัดรอบฐานได้ ๒๓๔ เมตร และสูงถึง ๘๑ เมตร ๘๕ เซนติเมตร มีพระปรางค์ทิศและมณฑปทิศรายรอบทั้ง ๔ ด้าน ทำให้มองดูพระพุทธปรางค์องค์ประธานไม่โงนเงน ได้ขุดรากฐานเตรียมก่อสร้างอยู่แล้วก็พอดีสิ้นรัชกาล พระบาทสมเด็จพระ-นั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงได้โปรดเกล้าฯ ให้ก่อสร้างต่อไปจนสำเร็จสมพระราชประสงค์ งดงามเป็นศรีสง่าแก่กรุงรัตนโกสินทร์ และมีความสำคัญจนพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีพระราชดำรัสในที่ประชุมเสนาบดีสภาเมื่อวันที่ ๒๕ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๕๑ ว่า *"พระปรางค์องค์นี้เป็นเครื่องระลึกสำหรับชาติ"*

การทะนุบำรุงพระบวรพุทธศาสนาประการอื่น ๆ ได้โปรดให้มีการติดต่อกับทวีปลังกา เพื่อค้นคว้าหาพระไตรปิฎกที่ชำรุดสูญหายมาเพิ่มเติมและสอบทาน นอกจากนั้นยังได้ตอนกิ่งพระศรี-มหาโพธิ์ ซึ่งสืบเนื่องมาจากต้นที่พระพุทธองค์ประทับในคืนตรัสรู้ มาปลูกที่วัดมหาธาตุและวัดสระเกศอีกด้วย การศึกษาพระปริยัติธรรมในรัชกาลก็เจริญรุ่งเรือง มีการแก้ไขหลักสูตรจากเปรียญตรีโทเอกมาเป็นเปรียญธรรม ๓ ประโยคถึง ๙ ประโยค ทำให้พระภิกษุสามเณรนักศึกษามีความรู้ภาษาบาลี

แตกฉานยิ่งขึ้น และพระราชกรณียกิจสำคัญในด้านพระศาสนาอีกประการ คือ ทรงฟื้นฟูพิธีวิสาขบูชาให้มีความสำคัญระดับชาติ โดยทรงออกพระราชกำหนดให้พลเมืองทำวิสาขบูชาและห้ามฆ่าสัตว์ ๓ วัน ทรงชักชวนให้ประชาชนถวายประทีป ตั้งโคมแขวนเครื่องสักการะบูชา รักษาอุโบสถศีล ถวายอาหารบิณฑบาต ทำทาน ปล่อยสัตว์ สดับพระธรรมเทศนา เป็นเวลา ๓ วัน ๓ คืน

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยได้ทรงมีพระเดชพระคุณแก่ชาติไทยเป็นอเนกนานัปการ โดยเฉพาะในเรื่องทรงอุปถัมภ์บำรุงงานศิลปวัฒนธรรมของชาติ ซึ่งจำเป็นต้องกล่าวถึงโดยเฉพาะในโอกาสต่อไป และเนื่องในโอกาสวันคล้ายวันเสด็จพระบรมราชสมภพ วันที่ ๒๔ กุมภาพันธ์นี้ จึงเป็นการสมควรที่ประชาชนชาวไทย จะได้น้อมรำลึกถึงพระมหากรุณาธิคุณด้วยการศึกษาถึงพระราชกรณียกิจ และช่วยกันบำรุงรักษามรดกศิลปวัฒนธรรมของชาติ ให้เจริญยืนยงไปชั่วกาลนาน

บรรยายออกอากาศ
สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย
วันที่ ๒๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๕

อุทยานพระบรมราชานุสรณ์ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

นายทองต่อ กล้วยไม้ ณ อยุธยา เรียบเรียง

เมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๕๑๐ องค์การศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ ได้ดำริให้ประเทศภาคีสมาชิกขององค์การจัดงานยกย่องเทิดทูนบุคคลสำคัญของประเทศตนที่มีผลงานด้านการศึกษา หรือวิทยาศาสตร์ หรือวัฒนธรรม โดยองค์การก็จะพิจารณายอมรับว่าเป็นบุคคลสำคัญของโลก และสนับสนุนเผยแพร่ชีวประวัติและผลงานของท่านนั้น ๆ ไปทั่วโลก คณะกรรมการการศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติสาขาประเทศไทยพิจารณาแล้วเห็นว่า **พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย พระมหากษัตริย์รัชกาลที่สองในพระมหาจักรีบรมราชวงศ์ ทรงเป็นบุคคลสำคัญของชาติไทยทั้งในด้านการสงคราม การปกครอง การช่าง และกวีนิพนธ์** สมควรเสนอเป็นบุคคลสำคัญของโลก ก็ได้รับการสนองตอบด้วยดี กระทรวงศึกษาธิการพร้อมด้วยหน่วยงานอื่น ๆ ตลอดจนท่านผู้ทรงคุณวุฒิจำนวนมาก จึงได้จัดงานฉลองพระบรมราชสมภพพระบาทสมเด็จพระ–พุทธเลิศหล้านภาลัย ครบรอบ ๒๐๐ ปี ขึ้นในวันที่ ๒๔ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๑๑ เพื่อเป็นการสนองพระมหากรุณาธิคุณ ที่ได้พระราชทานศิลปวัฒนธรรมอันประณีตงดงามไว้เป็นมรดกแก่ชาติไทย

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เป็นพระมหากษัตริย์พระองค์หนึ่ง ซึ่งมีพระมหา–กรุณาธิคุณแก่พสกนิกรไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ พระองค์เป็นพระราชโอรสในพระบาทสมเด็จ–พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกและสมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี เสด็จพระราชสมภพ เมื่อวันพุธ เดือน ๔ ขึ้น ๗ ค่ำ ปีกุน ตรงกับวันที่ ๒๔ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๓๑๐ ณ นิวาสสถานตำบลอัมพวา เมืองสุมทรสงคราม พระนามเดิม *"ฉิม"* เมื่อทรงพระเยาว์ ได้ทรงศึกษาเล่าเรียนกับสมเด็จพระวันรัต ทองอยู่ วัดระฆังโฆษิตาราม และได้โดยเสด็จสมเด็จพระบรมชนกนาถไปในการพระราชสงคราม ตั้งแต่ยังมีพระชนม์ได้ ๘ พรรษา เมื่อพระชนมายุ ๑๖ พรรษา ได้รับสถาปนาเป็นสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงอิศรสุนทร พระชนมายุ ๒๐ พรรษา ทรงผนวชและจำพรรษา ณ วัดสมอราย (วัดราชาธิวาส) อยู่ ๑ พรรษา

ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกได้โดยเสด็จพระราชสงครามครั้งสำคัญ ๆ หลายครั้ง เช่น ศึกลาดหญ้าและศึกพม่าท่าดินแดง ทรงรับพระมหากรุณาโปรดเกล้าฯ อุปราชาภิเษก เป็นกรมพระราชวังบวรสถานมงคลเมื่อพระชนมายุ ๔๑ พรรษา ครั้นพระชนมายุ ๔๓ พรรษาได้เสด็จเสวยราชสมบัติสืบต่อจากพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก พระบรมชนกนาถ

ในรัชสมัยของพระองค์ บ้านเมืองมีความสุขอุดมสมบูรณ์ ในด้านต่างประเทศทรงรับเป็นไมตรีกับพม่า โปรดให้สร้างเมืองและป้อมสำหรับป้องกันพระนคร เช่น เมืองและป้อมที่นครเขื่อนขันธ์ ป้อมเมืองสมุทรปราการ ในด้านศิลปวัฒนธรรมอันเป็นเอกลักษณ์สำคัญของชาติ ได้ทรงส่งเสริมทะนุบำรุงงานวรรณคดี กวีนิพนธ์ นาฏศิลป์ ดนตรี งานช่าง ทั้งประติมากรรม จิตรกรรม และสถาปัตยกรรม พระองค์เองทรงเป็นทั้งพระมหากษัตริย์ นักรบ นักปกครอง นักบริหาร ศิลปิน กวี และช่าง ได้ทรงสร้างสรรค์งานดังกล่าวไว้เป็นมรดกทางศิลปวัฒนธรรมของไทยเป็นจำนวนมากเป็นที่เชิดหน้าชูตาชาวไทยและปรากฏเป็นเกียรติแพร่หลายไปในนานาประเทศ

หลังจากงานฉลองพระบรมราชสมภพ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยครบรอบ ๒๐๐ ปีแล้ว จึงได้มีการจดทะเบียนมูลนิธิพระบรมราชานุสรณ์ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ขึ้น เมื่อวันที่ ๑๖ ตุลาคม ๒๕๑๑ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มูลนิธิฯ อยู่ในพระบรมราชูปถัมภ์ตั้งแต่แรก

มูลนิธิฯ มีวัตถุประสงค์ดังนี้คือ

๑. เผยแพร่งานศิลปะและวรรณคดีของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยโดยทั่วไป

๒. จัดให้มีสถานที่แสดงดนตรี โขน ละคร บทพระราชนิพนธ์ เป็นพระบรมราชานุสรณ์ที่อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม ซึ่งเป็นที่พระบรมราชสมภพ

๓. ส่งเสริมการศึกษาศิลปะและวรรณคดี

๔. สนับสนุนงานศิลปะและวรรณคดีไทย

คณะกรรมการมูลนิธิ พระบรมราชานุสรณ์ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ได้พยายามดำเนินงานให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของตราสาร ในอันที่จะเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ให้ปรากฏในหมู่ประชาชน เป็นต้นว่า จัดการบำเพ็ญกุศลถวายในวันพระบรมราชสมภพทุกปี ได้จัดพิมพ์เผยแพร่บทพระราชนิพนธ์ต่าง ๆ จัดนิทรรศการ จัดการสัมมนาเรื่องดนตรีไทย จัดการแสดงโขน ละคร บทพระราชนิพนธ์ และอื่น ๆ และได้จัดทำโครงการสำคัญ คือ โครงการก่อสร้างอุทยานพระบรมราชานุสรณ์ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ณ ตำบลซึ่งเป็นที่พระบรมราชสมภพในอำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม ซึ่งพระราชสมุทรเมธี เจ้าอาวาสวัดอัมพวันเจติยาราม ได้กรุณามอบที่ดินทางทิศตะวันตกของบริเวณพระอารามนี้ให้ประมาณ ๑๑ ไร่ ตามโครงการนี้คณะกรรมการจะจัดสร้างอุทยานพระบรมราชานุสรณ์ เพื่อให้เป็นศูนย์กลางศิลป-วัฒนธรรมไทย ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย และเพื่อเป็นที่พักผ่อนหย่อนใจของประชาชนในท้องถิ่นด้วย

เมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๐ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งสมเด็จ-พระเทพรัตนราชสุดา เจ้าฟ้ามหาจักรีสิรินธร รัฐสีมาคุณากรปิยชาติ สยามบรมราชกุมารีทรงเป็น

กรรมการ และสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงรับเลือกตั้งเป็นองค์ประธานกรรมการมูลนิธิ คณะกรรมการมูลนิธิฯ ได้ดำริมาตั้งแต่แรกว่า พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย มีพระมหากรุณาธิคุณแก่พสกนิกรชาวไทย ทั้งนี้เพราะพระองค์ได้ทรงสร้างสรรค์ศิลปวัฒนธรรมไว้เป็นมรดกแก่อนุชน ทรงนำความสุขสงบและความเจริญรุ่งเรืองมาสู่บ้านเมืองเป็นอเนกประการ บุคคลสำคัญของชาติบ้านเมือง ทั้งพระมหากษัตริย์และสามัญชนอื่น ๆ ก็ได้มีอนุสรณสถานเชิดชูพระเกียรติและเกียรติเป็นอันมากแล้ว สมควรที่ชาวไทยจะแสดงกตเวทิตาคุณ เทิดทูนเผยแพร่พระ–เกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ให้เป็นที่ปรากฏในหมู่ประชาชนชาวไทยทุกยุคทุกสมัย ด้วย สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี จึงมีพระราชปณิธานที่จะดำเนินงานโครงการก่อสร้างอุทยานพระบรมราชานุสรณ์นี้ให้ลุล่วงไปตามเป้าหมายโดยเร็ว

การดำเนินงานตามโครงการที่ได้จัดทำลุล่วงไปแล้ว คือ ถมดิน ปรับพื้นที่ ปลูกหญ้า จัดระเบียบต้นไม้ จัดทำเนินดิน ขุดคู ทำถนนชั่วคราว จัดทำที่จอดรถชั่วคราว และจัดทำป้ายอุทยานพระบรมราชานุสรณ์ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ในวันที่ ๓๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๒๒ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงพระกรุณาเสด็จพระราชดำเนินทรงเป็นองค์ประธานประกอบพิธีเปิดป้ายอุทยาน และมีการแสดงโขน *"มหกรรมรามเกียรติ์"* ของกรมศิลปากร ณ บริเวณอุทยานนี้ รวม ๓ วัน คือ ๓๑ มีนาคม, ๑–๒ เมษายน พ.ศ. ๒๕๒๒

เมื่อดำเนินงานเต็มบริบูรณ์ตามโครงการนี้แล้วบริเวณอุทยานพระบรมราชานุสรณ์จะเป็นศูนย์กลางศิลปวัฒนธรรม เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ผู้ทรงมีพระมหากรุณาธิคุณแก่พสกนิกรชาวไทย และจะเป็นที่พักผ่อนหย่อนใจ จะเป็นศูนย์รวมจำหน่ายเผยแพร่พืชผลทางเกษตรกรรม และผลผลิตพื้นเมืองอันจะอำนวยประโยชน์แก่ท้องถิ่นเป็นอเนกประการ

ขณะนี้คณะกรรมการดำเนินงานมูลนิธิพระบรมราชานุสรณ์ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้า–นภาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ ได้ดำเนินการออกแบบอาคารหมู่เรือนไทยจำนวน ๔ หลังเสร็จเรียบร้อยแล้ว และจะเริ่มก่อสร้างในต้น พ.ศ. ๒๕๒๕ นี้ อาคารหมู่ชุดนี้เป็นเรือนไทยแท้ โดยมีรายละเอียดและกรรมวิธีในการปรุงเรือนตามระเบียบแบบแผนสมัยต้นรัตนโกสินทร์ อาคารบางหลังจะใช้เป็นสถานที่จัดพิพิธภัณฑ์ของใช้ประจำบ้านที่เกี่ยวเนื่องกับพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย หรือเป็นศิลปวัตถุร่วมสมัย เรือนไทยหลังหนึ่งจะสร้างลงบนสระน้ำทำนองเดียวกับหอไตรเพื่อใช้เป็นหอพระสมุด โดยมีทางเดินเชื่อมกับเรือนหมู่ และเว้นร่องทางเดินเชื่อมนั้นเพื่อมิให้มดปลวกอาศัยเป็นสะพานเข้าสู่หอพระสมุด หอพระสมุดนี้ก็จะรวบรวมพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทุกเรื่อง รวมทั้งบทกวีนิพนธ์ร่วมสมัย เช่นบทพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว บทกวีนิพนธ์ของเจ้าพระยาพระคลัง (หน) สุนทรภู่ นายนรินทร์ธิเบศร (อิน) และโครงการต่อไปของคณะกรรมการดำเนินงานมูลนิธิฯ คือการสนับสนุนให้มีการศึกษาค้นคว้าหรือการวิจัยเรื่องต่าง ๆ ที่เกี่ยวเนื่องในรัชสมัยพระบาท

สมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เช่นการทะนุบำรุงพระพุทธศาสนา การจัดระบบการปกครอง การเศรษฐกิจ และการค้าระหว่างประเทศ การดำเนินวิเทโศบายกับต่างประเทศ วรรณกรรมวิจารณ์เกี่ยวกับบทพระราชนิพนธ์หรือกวีร่วมสมัย เพื่อนำผลงานเหล่านี้ออกตีพิมพ์เผยแพร่เฉลิมพระเกียรติต่อไป

ในการดำเนินงานก่อสร้างอุทยานพระบรมราชานุสรณ์ที่อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม ซึ่งจะต้องตกแต่งปรับปรุงพื้นที่และสร้างอาคารเรือนไทยดังกล่าว จำเป็นต้องใช้เงินเป็นค่าใช้จ่ายจำนวนมากถึง ๗ ล้านบาท ดังนั้นมูลนิธิพระบรมราชานุสรณ์ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ จึงใคร่ขอเชิญชวนท่านผู้มีใจรักในศิลปวัฒนธรรมของไทยได้กรุณาบริจาคเงินสมทบทุนมูลนิธิ และเงินที่บริจาคนี้อาจนำมาหักเป็นค่าลดหย่อนภาษีเงินได้ตามกฎหมายสรรพากรได้อีกด้วย ทั้งนี้ท่านอาจติดต่อบริจาคได้โดยทูลเกล้าฯ ถวายสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี องค์ประธานกรรมการดำเนินงานมูลนิธิ ผู้อำนวยการกองคลังสำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เหรัญญิกมูลนิธิ หรือที่ ผู้อำนวยการหอสมุดแห่งชาติ เลขานุการมูลนิธิ และคณะกรรมการมูลนิธิ ขอถือโอกาสขอบคุณท่านที่ได้กรุณาบริจาคทรัพย์และสิ่งของที่จะนำจัดเข้าพิพิธภัณฑ์ในอุทยานพระบรมราชานุสรณ์ไว้ ณ ที่นี้ด้วย

บรรยายออกอากาศ
สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย
วันที่ ๑๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๕

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

นายทองต่อ กล้วยไม้ ณ อยุธยา เรียบเรียง

ในทางวิชาประวัติศาสตร์ ได้แบ่งประวัติศาสตร์กรุงรัตนโกสินทร์ออกเป็น ๒ สมัย คือ สมัยแรกได้แก่ตั้งแต่รัชกาลที่ ๑ ถึงรัชกาลที่ ๓ เพราะมีระเบียบการปกครอง สภาพเศรษฐกิจและสังคมของประเทศยังเหมือนครั้งกรุงศรีอยุธยา และสมัยที่สองตั้งแต่รัชกาลที่ ๔ เป็นต้นมา ประเทศไทยเริ่มมีการเปลี่ยนแปลง เปิดการติดต่อค้าขายกับต่างประเทศอย่างกว้างขวาง และยอมรับความเจริญทางวิทยาศาสตร์และความก้าวหน้าต่าง ๆ มาใช้อย่างระมัดระวัง ดังนั้น เนื่องในโอกาสครบรอบวันสวรรคตแห่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๑ ตุลาคม เวียนมาบรรจบอีกขวบปีหนึ่ง จึงใคร่ขออัญเชิญพระราชประวัติและพระราชกรณียกิจบางประการ ที่ทรงนำประเทศออกสู่โลกภายนอก สร้างความเจริญรุ่งเรืองให้แก่ชาวไทยสืบเนื่องจนปัจจุบัน มาเผยแพร่เป็นเครื่องเฉลิมพระเกียรติตามสมควรแก่เวลา

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระนามเดิมว่า **สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้ามงกุฎ** เป็นพระราชโอรสพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒ กับกรมสมเด็จพระศรีสุริเยนทรา บรมราชินี ทรงพระราชสมภพเมื่อวันที่ ๑๗ ตุลาคม พ.ศ. ๒๓๔๗ ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เสด็จขึ้นครองราชสมบัติเมื่อวันที่ ๒ เมษายน พ.ศ. ๒๓๖๔ และเสด็จสู่สวรรคาลัยเมื่อวันที่ ๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๑๑ สิริพระชนมายุได้ ๖๔ พรรษา รวมเวลาที่ทรงปกครองประเทศอยู่ ๑๗ ปีเศษ

เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยจะเสด็จสวรรคตนั้น ได้ทรงพระประชวรกระทันหัน มีพระอาการอ่อนซึมเอ่ยกระแสพระราชดำรัสไม่ได้ จึงมิได้ตรัสมอบราชสมบัติให้แก่เจ้านายพระองค์ใด ที่ประชุมพระบรมราชวงศ์และขุนนางผู้ใหญ่จึงปรึกษากันยกราชสมบัติให้แก่พระเจ้าลูกยาเธอกรมหมื่นเจษฎาบดินทร ซึ่งเป็นพระราชโอรสองค์ใหญ่ที่ประสูติจากพระสนม ทั้งนี้เพราะทรงเข้มแข็งในราชการ ประกอบกับบ้านเมืองก็ยังไม่สงบเรียบร้อยดี เจ้าฟ้ามงกุฎซึ่งทรงผนวชตามราชประเพณีก่อนพระราชบิดาสวรรคตไม่กี่วันจึงได้ดำรงอยู่ในสมณเพศต่อไปถึง ๒๖ พรรษา นับว่าเป็นเหตุบังเอิญที่เป็นโชคดีของประเทศไทย เพราะทำให้พระองค์มีเวลาทรงศึกษาวิชาการต่าง ๆ อย่างมากมาย ที่สำคัญคือทรงศึกษาภาษาต่างประเทศจากบาทหลวงและมิชชันนารีจนสามารถตรัสและทรงพระอักษรเป็นภาษาอังกฤษได้ดี เป็นเหตุให้ทรงทราบเหตุการณ์โลกภายนอกอย่างกระจ่างแจ้ง นอกจากนี้ยังทรงมีโอกาสที่เจ้านายและพวกผู้ดีในสมัยนั้นไม่ได้รับ คือ

เสด็จธุดงค์จาริกไปนมัสการปูชนียสถานตามหัวเมืองห่างไกล เป็นเหตุให้ได้ทอดพระเนตรถึงสภาพความเป็นอยู่ของบ้านเมืองและประชาชน ดังนั้นเมื่อเสด็จขึ้นครองราชสมบัติจึงทรงเปลี่ยนแปลงประเพณีการปกครองต่าง ๆ ได้ทันที เช่น เปิดโอกาสให้ชาวต่างประเทศได้เข้าเฝ้าในมหาสมาคมเนื่องในงานพระราชพิธีบรมราชาภิเษก เลิกบังคับให้ประชาชนปิดประตูหน้าต่างสองข้างทางเสด็จพระราชดำเนิน ซ้ำยังโปรดให้ประชาชนออกมาเฝ้าได้โดยทั่วถึง ใครจะมาถวายฎีการ้องทุกข์ต่อพระหัตถ์ก็ได้ ความนิยมชมชื่นของราษฎรที่มีต่อรัฐบาลจึงเกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว

เมื่อพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจะเสด็จสวรรคต ได้ตรัสเวนคืนแผ่นดินแก่เจ้านายข้าราชการและพระราชาคณะชั้นผู้ใหญ่ การสถาปนาพระเจ้าแผ่นดินโปรดอนุญาตให้ตามใจที่ประชุมสุดแท้แต่เห็นพร้อมเพรียงกัน ที่ประชุมจึงมีมติให้อัญเชิญเจ้าฟ้ามงกุฎขึ้นครองราชสมบัติเป็นพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ขณะนั้นมีพระชันษาได้ ๔๖ พรรษาเศษ นับว่าได้เตรียมพระองค์พร้อมที่จะรับพระราชภาระในการบริหารราชการแผ่นดินไว้แล้วเป็นอย่างดี

เมื่อเริ่มต้นรัชกาลที่ ๔ เหตุการณ์เป็นไปอย่างที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวตรัสไว้ก่อนจะสวรรคตว่า การศึกสงครามข้างญวนข้างพม่าก็เห็นจะไม่มีแล้ว จะมีอยู่แต่ข้างพวกฝรั่งให้ระวังให้ดีอย่าให้เสียทีแก่เขาได้ การงานสิ่งใดของเขาที่ควรคิดจะเรียนเอาไว้ก็ให้เอาอย่างเขา แต่อย่าให้นับถือเลื่อมใสไปทีเดียว กล่าวคือทางอังกฤษได้วางแผนใช้กำลังกองทัพเรือเข้าบังคับให้ประเทศไทยเปิดประตูเมืองค้าขายด้วย ดังที่พวกประเทศตะวันตกได้ทำแก่ประเทศทางภาคพื้นเอเชียหลายประเทศสำเร็จมาแล้ว พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงประมาณสถานการณ์และกำลังของประเทศได้อย่างถูกต้อง จึงทรงใช้นโยบายการทูตยอมเสียสละผลประโยชน์ส่วนน้อยเพื่อแลกเปลี่ยนกับเอกราชของประเทศ โดยทรงยินยอมทำสนธิสัญญากับอังกฤษเป็นประเทศแรกยอมให้ตั้งสถานกงสุลและมีสิทธิสภาพนอกอาณาเขต คือศาลกงสุลมีอำนาจตัดสินคดีบุคคลในบังคับของตนได้ และยอมเลิกระบบการค้าผูกขาดของพระคลังเป็นการค้าเสรี เก็บภาษีสินค้าขาเข้าในอัตราร้อยชักสาม และพร้อมกันนั้น ทรงเร่งปรับปรุงการรักษาความมั่นคงของประเทศ มีการตั้งข้าหลวงปักปันพระราชอาณาเขตไปร่วมกับข้าหลวงอังกฤษเพื่อปักปันชายแดนด้านตะวันตก เมื่อทรงทราบว่าทางฝรั่งเศสกำลังทำแผนที่สำรวจดินแดนลุ่มแม่น้ำโขง พระองค์ทรงจ้างผู้เชี่ยวชาญชาวยุโรปมาสำรวจทำแผนที่พระราชอาณาจักรด้านตะวันออกบ้างทันที นอกจากนี้ยังโปรดให้ส่งคณะทูตพิเศษไปประเทศฝรั่งเศส เพื่อเจรจากำหนดดินแดนประเทศเขมรเมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๐ ส่วนในด้านการปรับปรุงกองทัพ ก็จ้างนายทหารชาวยุโรปมาฝึกสอนวิชาทหารแบบใหม่ โปรดให้ต่อเรือกลไฟใช้จักรขึ้นเป็นเรือรบหลายลำ จนถึงกับรัฐบาลญี่ปุ่นสมัยนั้นได้เจรจาซื้อเรือหาญหักศัตรูและเรือต่อสู้ไพรีไปใช้ในสงครามภายในประเทศ

การเปิดประตูเมืองค้าขายกับชาวตะวันตกนั้นแม้จะเป็นการเสียเปรียบคู่สัญญาอยู่มากก็ตาม แต่เกิดผลดีแก่พระราชอาณาจักรทันตาเห็น พ่อค้าต่างประเทศเริ่มเข้ามาค้าขายในกรุงมากกว่าปกติ

THAI NATIONAL ASSEMBLY LIBRARY
3961101084

ภายในเวลา ๑๕ เดือนนับแต่วันล ุงถึง ๑๐๓ ลำ และพ่อค้าในกรุง แต่งเรือออกไปค้าต่างประเทศ ๓๗ ลำ ซึ่งเป็นจำนวนมากไม่เคยปรากฏมาแต่ก่อน สินค้าไทยขาย คล่องเงินทองเข้ามาในประเทศเป็นอันมาก สินค้าทุกอย่างมีราคาขึ้นอย่างรวดเร็ว ท่าเรือกรุงเทพ คับคั่งด้วยเรือแพถึงแก่ต้องออกกฎหมายท้องน้ำควบคุมการเดินเรือใหญ่ในลำน้ำเมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๓

ความเจริญทางเศรษฐกิจเป็นเหตุให้ประชากรในพระนครเพิ่มจำนวนมากขึ้นทำให้กรุงรัตนโกสินทร์คับแคบไป พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงขยายพระนครออกไปทางทิศ-ตะวันออก ด้วยการขุดคลองผดุงกรุงเกษมแล้วสร้างป้อมปีกกาขึ้นเป็นระยะ ๆ ในรัชกาลมีการปรับปรุงเส้นทางคมนาคมขึ้นมากมาย ในพระนครก็มีการสร้างถนนเจริญกรุง ถนนบำรุงเมือง และถนนเฟื่องนคร ชานพระนครก็มีถนนตรงคือถนนพระรามที่ ๔ ในปัจจุบันและถนนขวางได้แก่ถนนสีลม ทางคมนาคมเชื่อมกับต่างจังหวัดที่สำคัญคือการขุดคลองภาษีเจริญและคลองดำเนินสะดวก กิจการต่าง ๆ แบบตะวันตกได้เกิดในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวหลายประการ เริ่มด้วยการรับชาวต่างประเทศมารับราชการหลังจากที่ชะงักไปตั้งแต่แผ่นดินพระเพทราชา ก็กลับมีขึ้นมาใหม่ด้วยการเป็นล่าม เป็นผู้แปลตำราเป็นครูฝึกทหารบกและโปลิศ เป็นนายเรือและนายช่างกลไฟ กิจการหลายอย่างยังใช้มาจนปัจจุบัน เช่นการออกหนังสือราชกิจจานุเบกษา การจัดตั้งโรงกษาปณ์ทำเหรียญกษาปณ์เป็นแผ่นแบนแทนเงินพดด้วงของโบราณ การจัดตั้งศุลกสถาน ถนนแบบใหม่สำหรับใช้รถม้า ตึกแบบฝรั่ง โรงสีไฟ โรงเลื่อยจักร และอื่น ๆ อีกมาก

ในด้านการปกครอง ปรากฏว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีน้ำพระหฤทัยเป็นนักประชาธิปไตยอย่างน่าอัศจรรย์ ได้พระราชทานเสรีภาพในการนับถือศาสนา ถึงแม้ว่าเมื่อสมัยทรงผนวชเป็นพระภิกษุได้ทรงเป็นต้นกำเนิดคณะธรรมยุติกนิกายปรับปรุงระเบียบปฏิบัติของคณะสงฆ์ให้บริสุทธิ์ถูกต้องตามพระธรรมวินัย โปรดการปฏิบัติให้เป็นไปตามเหตุผลพ้นจากความงมงาย เมื่อเสด็จขึ้นครองราชสมบัติแล้วก็มีประกาศว่าด้วยทรงทะนุบำรุงพระพุทธศาสนา แสดงพระราชปณิธานเกี่ยวกับเรื่องคณะเรื่องนิกายไว้ชัดเจนว่าแลในที่ถูกเที่ยงแท้ในพระบาลีคัมภีร์พระวินัยสิกขาบทนั้น จะให้ท่านทั้งหลายทั้งปวงรู้เห็นแลเชื่อต้องกันพร้อมเหมือนกันก็เป็นอันยาก พระสงฆ์สองพวกนี้ปฏิบัติแปลกแตกต่างกันบ้าง ในหลวงก็ไม่ต้องห้าม ตามแต่ใจพระสงฆ์จะปฏิบัติ เพราะเป็นการปฏิบัติดีไม่เป็นการทุจริต ไม่ติดไปด้วยการบาปหยาบช้า ไม่เกี่ยวข้องกับการแผ่นดิน ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงบัญญัติกฎหมายขึ้นเกือบ ๕๐๐ ฉบับ กฎหมายเหล่านี้ทรงร่างด้วยพระองค์เองมีสำนวนสนุกสนาน แม้บทบัญญัติที่เป็นข้อความบังคับให้ปฏิบัติจะสั้น ๆ แต่พระราชปรารภแสดงที่มาของกฎหมายเหล่านั้นมีข้อความยืดยาวชัดเจนเต็มไปด้วยมนุษย-ธรรม

พระราชประวัติที่เป็นพระเกียรติยิ่งของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวคือมีน้ำพระราชหฤทัยเป็นนักวิทยาศาสตร์อย่างแท้จริง ทรงยอมรับวิชาการของตะวันตกเข้ามาใช้ เช่น

สมบัติห้องสมุดรัฐสภา

การถ่ายรูป การก่อสร้าง และงานเครื่องจักรเครื่องกลต่าง ๆ ที่ทรงสนพระราชหฤทัยศึกษาค้นคว้ามาก คือวิชาดาราศาสตร์ เมื่อเกิดดาวหางเมื่อปีระกา พ.ศ. ๒๔๐๓ ทรงมีประกาศอธิบายถึงธรรมชาติของสุริยะจักรวาลชี้แจงมิให้ประชาชนตื่นกลัว และยังทรงแนะนำอุบายป้องกันเหตุร้ายต่าง ๆ ที่ประชาชนกลัว เช่น เกรงว่าปีนั้นจะเกิดความแห้งแล้งก็ให้รีบปลูกข้าวเบาแต่ต้นฤดู กลัวเกิดไข้ทรพิษระบาดก็ให้ไปปลูกฝีที่โรงหมอและระวังการรักษาความสะอาดของบ้านเรือน พระปรีชาญาณที่สำคัญยิ่งในวิชาดาราศาสตร์คือทรงคำนวณทราบว่าในปีมะโรง พ.ศ. ๒๔๑๑ จะเกิดสุริยุปราคาหมดดวงในประเทศไทยที่ตำบลหว้ากอ แขวงเมืองประจวบคีรีขันธ์ เมื่อวันที่ ๑๘ สิงหาคม เวลา ๑๐.๓๒ นาฬิกา เวลาดวงอาทิตย์มืดมิดเต็มดวงจะกินเวลาถึง ๖ นาที ๔๖ วินาที ดังนั้นจึงได้ทรงเชิญเซอร์แฮรี่ ออด เจ้าเมืองสิงคโปร์ และคณะดาราศาสตร์ชาวฝรั่งเศสไปดูสิริยุปราคาที่หว้ากอ เหตุการณ์ได้เกิดตามที่ทรงคำนวณทุกประการ แต่การเสด็จครั้งนั้นทำให้ทรงประชวรด้วยโรคไข้จับสั่นอย่างแรง จนเสด็จสวรรคต เมื่อวันที่ ๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๑๑ นอกจากทางราชการในปัจจุบันจะได้อัญเชิญพระนามเป็นชื่อวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าแล้ว ยังได้กำหนดให้วันที่ ๑๘ สิงหาคม ของทุกปีเป็นวันนักวิทยาศาสตร์ไทยอีกด้วย เพื่อเป็นการรำลึกถึงพระปรีชาญาณของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระมหากษัตริย์นักวิทยาศาสตร์ไทยตลอดไปชั่วกาลนาน.

บรรยายออกอากาศ
สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย
วันที่ ๑ ตุลาคม ๒๕๒๔

"พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว" กับการศึกษา

ศ.พ.ต.หญิง คุณหญิงผะอบ โปษะกฤษณะ เรียบเรียง

วันที่ ๑ ตุลาคมนี้ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๑ หลายท่านคงจะยังระลึกได้ว่า ตอนค่ำวันนั้นเวลาประมาณ ๑๕.๐๐ น. นิสิต นักศึกษา จาก ๔ สถาบัน คือ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โรงเรียนนายร้อยพระจุล-จอมเกล้า มหาวิทยาลัยแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ จำนวน ๒๕๑๑ คน แห่โคมไฟจำนวน ๒๕๑๑ ดวง จัดในรูปขบวนอันสวยงามต่าง ๆ กัน เดินจากพระบรมมหาราชวังไปยังพระที่นั่งอัมพรสถาน ซึ่งเป็นสถานที่ที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคต หลังจากอ่านฉันท์สดุดีแล้วก็ย้อนมายังลานพระบรมรูปทรงม้า นักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ชุดหนึ่งได้รำโคมถวายหน้าพระบรมรูป ทุกคนถวายบังคมแล้วปักโคมเรียงรายบนราวไม้ แสงเทียนในโคมสีชมพูส่งแสงระยิบระยับเป็นที่ประทับใจประชาชนผู้ชมขบวนนี้ยิ่งนัก ที่นิสิตนักศึกษาเหล่านี้สำแดงความกตัญญูกตเวทิตา สำนึกในพระมหากรุณาธิคุณในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้ทรงก่อตั้งสถาบันการศึกษาดังกล่าว การแห่โคมนี้เป็นงานเริ่มต้นของงานฉลองวันครบ ๑๐๐ ปีแห่งวันเฉลิงถวัลยราชสมบัติในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัฐบาลได้ตั้งคณะกรรมการขึ้นคณะหนึ่งดำเนินงานทั้งในกรุงเทพฯ และหัวเมือง เฉพาะในกรุงเทพฯ ได้มีกิจกรรมเผยแพร่พระราช-กรณียกิจต่าง ๆ อาทิ การอภิปราย การแสดงละครบทพระราชนิพนธ์และที่สำคัญก็คือ นิทรรศการของกระทรวงทบวงกรมต่าง ๆ ที่สวนอัมพร เปิดโอกาสให้ประชาชนเข้าชมตลอดเดือนตุลาคม ในงานนี้มีการพิมพ์หนังสือออกเผยแพร่ด้วย หนังสือเล่มหนึ่งซึ่งควรจะกล่าวถึงอย่างยิ่งคือ หนังสือ *"การจัดการศึกษาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสวยราชย์"* ซึ่งได้รวบรวมข้อมูลจากแหล่งต่าง ๆ มาโดยละเอียด แสดงถึงพระอัจฉริยะในการปฏิรูปการศึกษา ที่เหมาะสมกับกาลสมัยและสภาวะของสังคมซึ่งเป็นรากฐานของการศึกษามาจนปัจจุบันนี้

ในสมัยก่อน การศึกษาของไทยอยู่ตามบ้าน วัด และวัง การศึกษา**ในบ้าน** มักจะเป็นการฝึกฝนวิชาชีพ ความรู้สำหรับตระกูล ผู้หญิงก็เรียนวิชาซึ่งเตรียมตัวจะเป็นแม่บ้านแม่เรือน **ในวัด** ซึ่งเป็นสถานศึกษาสำหรับชายก็ไม่ค่อยได้ให้ความสำคัญในวิชาหนังสือมากนัก เน้นหนักในทางจริยธรรมและภาษาบาลีเพื่อการบวชเรียนต่อไป ส่วนการศึกษา**ในวัง** มีการสอนวิชาหนังสือสูงกว่า แต่ก็อยู่ในวงจำกัดเฉพาะพระราชวงศ์และข้าราชการในราชสำนัก ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า-เจ้าอยู่หัว ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มีการสอนภาษาอังกฤษในราชสำนัก เพราะทรงเห็นว่าเป็นระยะเวลาที่ประเทศตะวันตกกำลังล่าอาณานิคม จึงจำเป็นต้องเรียนรู้วิทยาการและเข้าใจความ

คิดอ่านของชาวตะวันตก และปรับปรุงประเทศไทยให้ทัดเทียมอารยประเทศ ภาษาอังกฤษจะเป็นเครื่องมือสำคัญที่จะทำให้เข้าถึงจุดประสงค์นั้นได้

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติสืบสันตติวงศ์ต่อมา ก็ทรงมีความเห็นเช่นเดียวกับพระบรมชนกนาถ ในการที่จะรับสถานการณ์การคุกคามของจักรวรรดินิยมด้วยการปรับปรุงระบบบริหารราชการ เพื่อพัฒนาประเทศให้ก้าวหน้าเทียมทันอารยประเทศ ซึ่งต้องการผู้ที่รู้วิทยาการสมัยใหม่มารับราชการ จึงมีความจำเป็นที่จะต้องให้มีการศึกษาทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ พระองค์จึงทรงทดลองตั้งโรงเรียนสอนภาษาไทยและภาษาอังกฤษขึ้นในพระบรมมหาราชวัง เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๔ ชื่อว่าโรงเรียนราชกุมาร เป็นสถานศึกษาสำหรับพระราชวงศ์ และได้ตั้งโรงเรียนวังนันทอุทยาน หรือสวนอนันต์ เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๒๑ และโรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๒๔ ประกาศเชิญชวนบุตรหลานข้าราชการเข้าศึกษาเล่าเรียน การที่ให้มีการสอนทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ด้วยทรงมุ่งหมายให้ภาษาอังกฤษเป็นกุญแจไขความรู้ในเรื่องวิทยาการตะวันตก ให้ภาษาไทยเป็นสื่อนำความรู้ไปใช้ให้เป็นประโยชน์แก่บ้านเมืองสมความมุ่งหมาย

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตั้งโรงเรียนครั้งนี้เป็นการทดลองประสบการณ์ที่จะผลิตผู้มีความรู้มารับราชการในระบบบริหารแบบใหม่และผลิตบุคคลากรที่จะขยายการศึกษาใหม่ออกมานอกพระบรมมหาราชวัง พระองค์ได้ส่งพระราชโอรสไปศึกษาวิชาชั้นสูงต่อ ณ ประเทศในยุโรปหลังจากสำเร็จการศึกษาชั้นต้นที่โรงเรียนราชกุมาร เพื่อจะได้เสด็จกลับมาช่วยราชการในด้านต่าง ๆ พระราชโอรสแต่ละพระองค์ที่ทรงรับพระราชภาระในการบริหารราชการแผ่นดินสืบต่อมาได้มีผลงานอันเป็นประโยชน์ใหญ่หลวงแก่บ้านเมือง ประเทศไทยรุ่งเรืองเป็นเอกราชมาจนทุกวันนี้ ต่อมาได้ส่งบุตรหลานข้าราชการผู้มีสติปัญญาสามารถออกไปศึกษาต่อ ณ ต่างประเทศด้วยจุดประสงค์เดียวกัน และได้ขยายวงมาถึงราษฎรสามัญด้วยวิธีการคัดเลือก พระองค์ได้ทรงเริ่มแผนการศึกษา *"ทุนเล่าเรียนหลวง"* เป็นครั้งแรก

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเล็งเห็นการณ์ไกลว่า บ้านเมืองจะเจริญทัดเทียมอารยประเทศได้นั้น จะมีเพียงแต่ผู้มีความรู้ชั้นสูงเท่านั้นหาได้ไม่ ราษฎรทั่วไปต้องได้มีความรู้ทางหนังสือ วิชาหนังสือเป็นสิ่งสำคัญที่จะพาผู้รู้วิชาไปสู่ความเจิญส่วนตัว และยังเป็นต้นเค้าของความเจริญของราชการบ้านเมือง แม้แต่ทาสที่จะปลดปล่อยก็ยังทรงห่วงใยที่จะให้มีวิชาหนังสือติดตัวไป พระองค์ทรงเปลี่ยนระบบการศึกษาจากระบบเดิมมาสู่ระบบตะวันตกคือ ตั้งโรงเรียนหลวงเพื่อขยายวงการศึกษาขั้นมูลฐานไปสู่ทวยราษฎรสมดังพระราชปณิธานอันแน่วแน่ที่เคยมีพระราชดำรัสเมื่อทรงเปิดโรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ ปี พ.ศ. ๒๔๒๗ ตอนหนึ่งว่า *".....เจ้านายราชตระกูลตั้งแต่ลูกฉันเป็นต้นลงไปตลอดจนถึงราษฎรที่ต่ำสุด* **จะให้ได้มีโอกาสเล่าเรียนได้เสมอกัน ไม่ว่าเจ้า ว่าขุนนาง ว่าไพร่** *เพราะฉะนั้น จึงขอบอกได้ว่า การเล่าเรียนในบ้านเมืองเรานี้จะเป็นข้อสำคัญที่หนึ่งซึ่งฉันจะจัดให้เจริญขึ้นจงได้"*

ใน พ.ศ. ๒๔๒๗ ได้มีการจัดตั้ง *"โรงเรียนวัดมหรรณพาราม"* ซึ่งเป็นโรงเรียนหลวงสอนภาษาไทยแห่งแรกสำหรับราษฎรในกรุงเทพฯ ด้วยทรงเห็นว่าในการที่จะขยายการศึกษาขั้นสามัญให้แพร่หลายรวดเร็วนั้น ควรจะเลือกใช้สถาบันที่ใกล้ชิดกับประชาชน คือ วัด เพราะวัดเคยเป็นศูนย์กลางการศึกษาและปลูกฝังจริยธรรมมาก่อน จะได้ทำให้ราษฎรเกิดศรัทธาในการศึกษาแบบใหม่ การที่มีพระบรมราโชบายให้วัดมีบทบาทสำคัญในการจัดตั้งโรงเรียนสมัยใหม่ และให้พระภิกษุผู้มีความรู้วิชาหนังสือไทยและเลขสอนเด็กนั้นเป็นพระบรมราโชบายที่ลึกซึ้ง มีประโยชน์ทั้งพุทธจักรและอาณาจักร

ต่อมาได้จัดตั้งโรงเรียนขึ้นอีกหลายแห่งในกรุงเทพฯ และใน พ.ศ. ๒๔๓๕ ก็ได้ขยายวงกว้างออกไปถึงหัวเมืองต่าง ๆ ทั่วราชอาณาจักร และยังให้เอกชนเข้ามามีส่วนช่วยในการจัดการศึกษา โดยเรียกว่า *"โรงเรียนเชลยศักดิ์"* ซึ่งเป็นที่มาของโรงเรียนราษฎร์หรือโรงเรียนเอกชนในสมัยนี้ สำหรับโรงเรียนสตรีก็มีโรงเรียนเสาวภาเป็นโรงเรียนแรกในกรุงเทพฯ โรงเรียนจอมสุรางค์อุปถัมภ์ที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โรงเรียนราชินีบูรณะที่จังหวัดนครปฐม ส่วนโรงเรียนสตรีที่มิใช่โรงเรียนหลวง คือ โรงเรียนสุนันทาลัย หรือโรงเรียนราชินีในปัจจุบัน

ในการขยายวงการศึกษาวิชาหนังสือไทย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเห็นว่าแบบเรียนเป็นส่วนสำคัญยิ่งจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) เรียบเรียงแบบเรียนภาษาไทยเป็นแบบฝึกหัดอ่านเบื้องต้น เพื่อให้เป็นหนังสือเรียนที่เป็นมาตรฐานสำหรับใช้ในโรงเรียนหลวง แบบเรียนหนังสือไทย ๕ ฉบับชุดนี้มีบทบาทสำคัญในประวัติการศึกษาของชาติเป็นรากฐานของหนังสือแบบเรียนภาษาไทยสมัยต่อ ๆ มา ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวยังมีนักการศึกษาที่สามารถหลายท่านได้ช่วยราชการในด้านการศึกษาให้บรรลุผล อาทิ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี

สำหรับการศึกษาขั้นอุดมศึกษา พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงตั้งโรงเรียนวิชาชีพชั้นสูงหลายสาขา ได้แก่โรงเรียนมหาดเล็กเพื่อฝึกหัดข้าราชการพลเรือน ซึ่งเป็นต้นกำเนิดของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยแห่งแรกในประเทศไทย โรงเรียนแพทย์ โรงเรียนกฎหมาย โรงเรียนนายร้อย โรงเรียนนายเรือ โรงเรียนฝึกหัดครูชาย โรงเรียนเกษตร โรงเรียนไปรษณีย์ และยังได้ตั้ง *"หอสมุดวชิรญาณ"* ให้เป็นที่รวบรวมหนังสือและแหล่งค้นคว้าวิชาต่าง ๆ

ในด้านการบริหารการศึกษา เพื่อให้การศึกษามีระเบียบแบบแผน ก็ได้จัดตั้งกรมศึกษาธิการขึ้นในปี พ.ศ. ๒๔๓๐ อธิบดีกรมศึกษาธิการมีอำนาจเทียบเท่าเสนาบดี ต่อมาได้ตั้งเป็นองค์กรระดับกระทรวงเรียกว่า *"กระทรวงธรรมการ"* และได้เปลี่ยนชื่อเป็นกระทรวงศึกษาธิการในปัจจุบันนี้ ในด้านแผนการศึกษาแห่งชาติ ได้มีการเสนอโครงการศึกษาเป็นครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๔๑ หลังจากเสด็จกลับจากยุโรป ได้วางแนวการศึกษาเป็น ๒ ส่วน คือภาคการศึกษาในกรุงเทพฯ มีความมุ่งหมาย

ที่จะให้นักเรียนมีความรู้พอจะเข้ารับราชการ หรือไปศึกษาต่อ ณ ต่างประเทศ ภาคการศึกษาในหัวเมืองมีความมุ่งหมายเพียงให้ราษฎรรู้หนังสือและวิชาชีพ ได้มีการปรับปรุงและประกาศใช้โครงการฉบับที่ ๒ เมื่อปี ๒๔๔๕ และโครงการฉบับที่ ๓ เมื่อปี ๒๔๕๐ ซึ่งเป็นแนวทางในการจัดการศึกษามาจนบัดนี้

ในปี พ.ศ. ๒๔๕๓ ได้มีการแบ่งงานกันในเรื่องการจัดการศึกษาเพื่อที่จะให้งานขยายไปอย่างรวดเร็ว โดยให้กระทรวงมหาดไทยรับผิดชอบการศึกษาหัวเมือง กระทรวงนครบาลรับผิดชอบกรุงเทพฯ ส่วนกระทรวงธรรมการรับผิดชอบในระดับมัธยมและโรงเรียนประถมตัวอย่างแต่ละเมืองในพระบรมราชโองการซึ่งในขณะนั้นถ้าประกาศใช้ก็ถือเป็นกฎหมาย ได้ย้ำถึงความสำคัญของการศึกษาและจุดมุ่งหมายของการศึกษาเล่าเรียนว่า ไม่ใช่เพื่อรับราชการแต่เพียงประการเดียว แต่เพื่อให้เกิดความฉลาด มีความประพฤติดี มีคุณสมบัติของการเป็นพลเมืองดี ดังข้อความตอนหนึ่งว่า *"ให้เป็นผู้แสวงหาศิลปวิชาเครื่องอบรมปัญญาความสามารถ และความประพฤติดี ประพฤติชอบ ให้ดำรงรักษาวงศ์ตระกูลของตน ให้โอบอ้อมอารีแก่พี่น้อง ให้มีความกลมเกลียว ร่วมทุกข์สุขกันในระหว่างสามีภรรยา ให้มีความซื่อตรงต่อกันในระหว่างเพื่อน ให้รู้จักกระเหม็ดกระแหม่ เจียมตัว ให้มีเมตตาจิตแก่ผู้อื่นทั้งปวง ให้อุดหนุนสาธารณประโยชน์อันเป็นประโยชน์รวมกันทั้งหมด ให้ประพฤติตนตามพระราชกำหนดกฎหมาย เมื่อถึงคราวที่จะต้องช่วยชาติและบ้านเมืองให้มอบกายสวามิภักดิ์ด้วยกล้าหาญ"* และในตอนท้ายของพระบรมราชโองการนี้ยังกล่าวไว้ว่า *"เมื่อใดความรู้สึกต่อหน้าที่เหล่านี้ทั้งหมดได้เข้ายังอยู่ในสันดานจนปรากฏด้วยอาการกริยาภายนอกแล้ว เมื่อนั้นความสั่งสอนฝึกหัดเชื่อว่าสำเร็จ และผู้ใดเล่าเรียนถึงผลสำเร็จเช่นนี้แล้ว ผู้นั้นชื่อว่า***เป็นราษฎรอันสมควรแก่ประเทศสยามยิ่งนัก"**

แต่น่าเสียดายที่มีเหตุขัดข้องบางประการระหว่างการปรึกษาหารือ และพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคตเสียก่อน จึงทำให้ไม่มีการประกาศพระบรมราชโองการนี้ออกมา

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพัฒนาการศึกษาทุกระดับและได้วางแนวทางซึ่งมีคุณค่าอย่างยิ่งในการที่จะให้ประชาชนเป็นพลเมืองดี พระมหากรุณาธิคุณที่มีต่อพสกนิกรไทยเป็นที่ล้นพ้น ในโอกาสที่ปีนี้เป็นปีที่ครบ ๖ รอบ ๑๒ ปีนักษัตรแห่งวันสวรรคตของพระองค์ ขอประชาชนชาวไทยทุกคนได้สนองพระราชประสงค์สืบต่อไป ถวายเป็นราชสักการะในวันสำคัญนี้

บรรยายออกอากาศ
สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย
วันที่ ๑ ตุลาคม ๒๕๒๕

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

นายทองต่อ กล้วยไม้ ณ อยุธยา เรียบเรียง

เมื่อวันที่ ๒๕ พฤศจิกายนคือวันวานนี้ พวกเราชาวไทยจำนวนมาก คงจะได้ไปถวายบังคม พระบรมราชานุสาวรีย์ของ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งประดิษฐานอยู่หลายแห่งหลายจังหวัด โดยเฉพาะกองลูกเสือต่าง ๆ ทั่วราชอาณาจักร ได้ทำพิธีถวายราชสดุดีโดยพร้อมเพรียงกัน เพราะทางราชการถือว่า วันที่ ๒๕ พฤศจิกายน เป็นวันคล้ายวันเสด็จสวรรคตของพระองค์ท่าน แต่ความจริงพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จสวรรคตเมื่อเวลา ๐๑.๔๖ นาฬิกา ของวันที่ ๒๖ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๔๖๘ เหตุที่มีความเข้าใจคลาดเคลื่อนเกี่ยวกับวันเสด็จสวรรคตนี้ เพราะพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงถือว่าวันที่ ๒๖ พฤศจิกายน เป็นวันเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติของพระองค์ อันเป็นมงคลเหตุ จึงได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดทำพระราชพิธีบำเพ็ญพระราชกุศลถวายพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เนื่องในวันคล้ายวันเสด็จสวรรคต เป็นวันที่ ๒๕ พฤศจิกายน บัดนี้เหตุดังกล่าวได้ผ่านพ้นไปแล้ว ทางราชการน่าจะได้รื้อฟื้นการถวายบังคมพระบรมรูป พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๖ เป็นวันที่ ๒๖ พฤศจิกายน ให้ถูกต้องตรงกับข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ต่อไป

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จเสวยราชสมบัติอยู่เป็นเวลาเพียง ๑๕ ปีเศษ แต่ก็ได้ทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจ เป็นคุณประโยชน์แก่บ้านเมืองอย่างมากมาย ที่จะได้อัญเชิญมากล่าวถวายเป็นราชสดุดีในวันนี้ เฉพาะเรื่องทรงปลุกใจให้ประชาชนเกิดความรู้สึกรักและหวงแหนประเทศชาติ ซึ่งเป็นพระราชกรณียกิจสำคัญ ที่พวกเรายังได้อาศัยพระราชดำริดังกล่าว มาน้อมนำปฏิบัติอยู่จนทุกวันนี้หลายเรื่องหลายประการ อาทิกิจการอาสารักษาดินแดนและกิจการลูกเสือ นอกจากนั้นมีพระราชดำริว่า ชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ เป็นสถาบันที่ไม่สามารถแยกออกจากกันได้ ความเจริญหรือความเสื่อมแห่งชาติ ย่อมกระทบไปถึงศาสนาและพระมหากษัตริย์โดยตรง จึงมีพระราชประสงค์ที่จะให้การศึกษาอบรมแก่ประชาชน ให้รู้จักรักและหวงแหนทั้งชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์

พระราชกรณียกิจแรกที่ทรงบำเพ็ญในการฝึกอบรมให้ชาวไทยเกิดความรักชาติคือกิจการเสือป่า มีจดหมายเหตุรายวันในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงบันทึกไว้ด้วยลายพระหัตถ์กล่าวถึงกิจการเสือป่า เมื่อวันที่ ๖ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๔๕๓ มีข้อความตอนหนึ่งดังนี้

"วันนี้เป็นวันฤกษ์ดี จึงเลือกเป็นวันที่ทำพิธีตั้งกองเสือป่าขึ้น ความคิดความประสงค์ในการตั้งกองนี้มีอยู่อย่างไร ได้กล่าวไว้ชัดเจนในคำปรารภต้นข้อบังคับของกองนี้แล้ว การที่คิดตั้งกองเช่นนี้ขึ้น

ไม่ใช่จะเพิ่งริคิดขึ้น มีมานานแล้ว เกิดจากเล่นซ้อมรบที่สนามจันท์ และเห็นว่าผู้ที่ได้เข้าซ้อมเช่นนั้นแล้ว เป็นคนที่ใช้คล่องแคล่วดีขึ้น จึงได้เกิดมีความคิดจะตั้งเป็นกองอย่างเช่นกองเสือป่านี้...”

ต่อมาวันที่ ๒ กันยายน ศกเดียวกัน ก็ได้ทรงบันทึกความในพระราชหฤทัยไว้ชัดเจนดังนี้คือ

“ปลื้มใจด้วยเสือป่าและลูกเสือ การที่ได้เห็นเสือป่าและลูกเสือตั้งขึ้นได้โดยรวดเร็ว และเป็นที่นิยมแห่งคนทั้งหลายทั่วถึงกันเช่นนี้ ทำให้เรารู้สึกยินดีหาที่เปรียบได้โดยยาก รู้สึกว่าถึงอย่างไร ๆ ก็จะได้เขียนชื่อตนเองไว้ในพงศาวดารตำนานของชาติไทยแล้ว อย่างน้อยบรรทัด ๑ นับว่าไม่เสียชาติที่เกิดมา ถ้าเสือป่ายังตั้งยั่งยืนอยู่ตราบใด ชื่อเราก็คงจะยั่งยืนอยู่ได้ตราบนั้น การที่ได้ตั้งเสือป่าขึ้นสำเร็จเช่นนี้ ทำให้เกิดปิติยิ่งกว่าได้ทำสิ่งใด ๆ มาแล้ว เพราะรู้สึกว่าได้เป็นผู้นำทางให้คนไทยรู้จักรักชาติของตน และรู้จักประโยชน์แห่งความสามัคคี เท่านี้ก็เป็นบำเหน็จพออยู่แล้ว....”

นอกจากนั้นในพระราชนิพนธ์จดหมายเหตุรายวัน วันเดียวกับข้างต้นนั้น ยังได้ทรงบันทึกพฤติกรรมของเสือป่าสรุปได้ว่า ผู้ที่สมัครเป็นสมาชิกเสือป่า เมื่อได้รับการฝึกอบรมให้มีความรู้ในเรื่องการทหารแล้ว ทำให้เป็นผู้มีอนามัยดีขึ้น มีระเบียบวินัย ความประพฤติเรียบร้อยไม่เอาแต่ใจตนเอง และยังได้ทำหน้าที่พลเมืองดี ช่วยกองตระเวนคือตำรวจจับผู้ประพฤติชั่วต่าง ๆ อยู่แทบทุกวัน ผลดีที่สำคัญอีกประการคือ สร้างความสามัคคีระหว่างหมู่ข้าราชการต่างกระทรวงทบวงกรม เพราะเดิมข้าราชการแต่ละกระทรวง พยายามทำความดีความชอบเฉพาะในหน้าที่ราชการของตน และนิยมยกย่องเฉพาะผู้บังคับบัญชาโดยตรงเท่านั้น เมื่อมาเป็นเสือป่า ต้องอยู่ผสมกับเพื่อนข้าราชการต่างสังกัด จึงเกิดความคุ้นเคยสนิทสนมกว้างขวางออกไป

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสนพระราชหฤทัยในการทะนุบำรุงกิจการเสือป่าอย่างใกล้ชิดด้วยพระองค์ตลอดรัชสมัย ในยามเย็นเมื่อว่างจากพระราชภารกิจมักเสด็จพระราชดำเนินมาประทับที่สโมสรเสือป่า บริเวณลานหน้าพระราชวังดุสิต ทรงร่วมในการกีฬาและกิจกรรมต่าง ๆ ทรงแสดงปาฐกถาเร้าใจให้สมาชิกเสือป่า เกิดความรักและหวงแหนในชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ เช่น เทศนาเสือป่าและปลุกใจเสือป่า ซึ่งต่อมาเมื่อตีพิมพ์เป็นเล่มหนังสือแล้วเป็นที่ยอมรับยกย่องกันว่าเป็นหนังสือประเภทร้อยแก้วที่ดีเยี่ยม มีเนื้อความให้ชาวไทยเกิดน้ำใจพร้อมที่จะปกป้องผืนแผ่นดินตามรอยบรรพบุรุษ ทรงชี้แจงให้ทุกคนเห็นแก่หมู่คณะและประพฤติตนเป็นประโยชน์แก่ชาติ ทุกวิถีทางที่จะกระทำได้ นอกจากนั้นยังได้ทรงร่วมในการประลองยุทธเสือป่าเป็นประจำในต่างจังหวัด ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นจังหวัดนครปฐม ทำให้กิจการเสือป่าได้ผลดี และมีความสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณโดยทั่วกัน

นอกจากกิจการเสือป่าดังกล่าว พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระราชดำริว่าถ้าประชาชนพลเมืองอยู่ในศีลธรรม มีร่างกายสมบูรณ์ ตั้งใจทำประโยชน์แก่ตนและผู้อื่น และแก่ประเทศชาติแล้ว บ้านเมืองย่อมจะเจริญรุ่งเรืองขึ้น ทรงพิจารณาเห็นว่าในอารยประเทศได้อาศัย

องค์การลูกเสือ ช่วยอบรมเยาวชนของชาติ เพื่อเตรียมตนให้เป็นพลเมืองดีต่อไป จึงโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งกองลูกเสือขึ้น เมื่อพุทธศักราช ๒๔๕๔ ในมณฑลกรุงเทพฯ ได้ตั้งขึ้นที่โรงเรียนมหาดเล็กหลวง เป็นแห่งแรก มีนักเรียนสมัครใจเข้าเป็นลูกเสือ ๖๐ คน ทรงพระราชนิพนธ์บันทึกไว้ว่า *"การฝึกหัดสั่งสอน ก็เรียบร้อยน่าชื่นใจ"* ต่อมากระทรวงธรรมการกำหนดวิชาลูกเสือ ลงในหลักสูตรการศึกษาของโรงเรียนชาย และกำหนดคะแนนสอบไล่วิชานี้ด้วย ให้มีภาคบังคับคือ การอบรมศีลธรรมจรรยา วินัย การปฐมพยาบาล การช่วยชีวิต ฝึกซ้อมกำลังและความอดทน การสืบข่าว การเรียนรู้อาณัติสัญญาณต่าง ๆ การออกฝึกตามค่ายพักแรมตามระยะเวลา การฝึกอบรมต่าง ๆ ดังกล่าวมานี้ ทำให้ลูกเสือสามารถช่วยเหลือกิจการต่าง ๆ ของบ้านเมืองได้ กิจการลูกเสือได้เจริญขึ้นตามลำดับ จนเป็นองค์การในพระบรมราชูปถัมภ์ และเพื่อให้การลูกเสือเป็นระเบียบยิ่งขึ้น พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงโปรดเกล้าฯ ให้ตราข้อบังคับลักษณะปกครองลูกเสือ พุทธศักราช ๒๔๖๑ มีสภากรรมการกลาง เป็นศูนย์กลางบังคับบัญชากิจการลูกเสือทั่วไป เรียกว่า *"สภากรรมการจัดการลูกเสือแห่งสยาม"* ตั้งอยู่ในกรุงเทพฯ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงดำรงตำแหน่งสภานายก กิจการลูกเสือจึงเป็นการพัฒนาเยาวชนที่สำคัญประการหนึ่งของประเทศไทย นอกจากจะพัฒนาจิตใจของเยาวชนให้ยึดมั่นในคุณธรรมเช่น *"เสียชีพดีกว่าเสียสัตย์"* หรือ *"ข้าจะบำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น"* แล้ว การฝึกอบรมยังได้อาศัยระบบหมู่พวกเป็นเครื่องมือสำคัญ นั่นคือเน้นความสำคัญของการทำงานเป็นคณะ การรับผิดชอบร่วมกัน กิจการลูกเสือไทยจึงเป็นพระบรมราชานุสรณ์ที่มีชีวิตอยู่จนปัจจุบัน

นอกจากการฝึกอบรมให้เสือป่าและลูกเสือ มีจิตใจรักประเทศชาติแล้ว พระบาทสมเด็จพระ–มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ยังทรงขยายการฝึกอบรมนั้นออกไปสู่ประชาชนทั่วไป ด้วยการอาศัยสื่อประเภทต่าง ๆ เครื่องมือสื่อสารที่มีประสิทธิภาพในสมัยนั้นประการหนึ่ง ได้แก่การแสดงละคร เพราะเป็นกิจกรรมบันเทิงที่ทุกคนสมัครใจมาดู จึงเป็นโอกาสอันดี ที่จะได้ทรงแทรกทัศนคติต่าง ๆ เกี่ยวกับการรักชาติ เข้าไปในบทบาทของตัวละคร ดังตัวอย่างจากพระราชนิพนธ์บทละครพูดเรื่องหัวใจนักรบ เนื้อเรื่องแสดงถึงคุณประโยชน์ของเสือป่า ปลุกใจให้จงรักภักดีในชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ วรรณคดีสโมสรจึงคัดเลือกให้เป็นยอดของบทละครพูดเชิงปลุกใจให้รักชาติ และมีคำประพันธ์แทรกอยู่ในเรื่องหัวใจนักรบ ที่มีข้อความกินใจ เช่น

"อันพวกเราชวนกันสวามิภักดิ์ จงรักร่วมชาติศาสนา
ยอมตายไม่เสียดายชีวา เพื่อรักษาอิสระคณะไทย
สมานสามัคคีให้ดีอยู่ จะสู้ศึกศัตรูทั้งหลายได้
ควรจะจำนงจงใจ เป็นไทยจนสิ้นดินฟ้า"

พระราชนิพนธ์ดีเด่นอีกเรื่องคือ พระร่วงคำกลอน และพระร่วงละครร้อง ซึ่งเป็นเรื่องปลุกใจให้รักชาติโดยตรงเช่นกัน พระองค์ได้แสดงในบทพรานมั่น ปืนยาว ผู้รักชาติ มีกลอนดี ๆ ประทับใจหลายตอน เช่น

ไทยรวมกำลังตั้งมั่น *จะสามารถป้องกันขันแข็ง*
ถึงแม้ว่าศัตรูผู้มีแรง *มายุทธแย้งก็จะปลาตไป*
ขอแต่เพียงไทยเราอย่าผลาญญาติ *ร่วมชาติร่วมจิตเป็นข้อใหญ่*
ไทยอย่ามุ่งร้ายทำลายไทย *จงพร้อมใจพร้อมกำลังระวังเมือง*
ให้นานาภาษาเขานิยม *ชมเกียรติยศฟูเฟื่อง*
ช่วยกันบำรุงความรุ่งเรือง *ให้ชื่อไทยกระเดื่องทั่วโลกา"*

ถึงแม้ว่า พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จะเสด็จสวรรคตไปแล้วถึง ๕๗ ปี แต่พระราชกรณียกิจต่าง ๆ ที่ทรงบำเพ็ญให้ไทยได้สำนึกความเป็นไทย ก็ยังคงใช้เตือนใจได้อยู่ตลอดเวลา สมดังพระราชนิพนธ์สยามานุสติที่ว่า

"หากสยามยังอยู่ยั้ง *ยืนยง*
เราก็เหมือนอยู่คง *ชีพด้วย*
หากสยามพินาศลง *ไทยอยู่ ได้ฤๅ*
เราก็เหมือนมอดม้วย *หมดสิ้นสกุลไทย"*

บรรยายออกอากาศ
สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย
วันที่ ๒๕ พฤศจิกายน ๒๕๒๔

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

นายทองต่อ กล้วยไม้ ณ อยุธยา เรียบเรียง

วันที่ ๒๕ พฤศจิกายนเป็นวันสำคัญของชาติไทย เพราะเป็นวันคล้ายวันสวรรคตแห่งพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธ พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว บรรดาข้าราชการพ่อค้าประชาชนจำนวนมากจะพร้อมใจกันไปถวายบังคมพระบรมราชานุสาวรีย์ของพระองค์ซึ่งประดิษฐานอยู่หลายแห่ง โดยเฉพาะที่ลานหน้าสวนลุมพินี เขตปทุมวัน กรุงเทพมหานคร จะมีกองลูกเสือและบรรดาลูกเสือชาวบ้านไปถ่วายราชสดุดีเป็นที่น่าประทับใจอย่างยิ่ง ความจริงพระบาท-สมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคตในเวลา ๐๑.๔๖ นาฬิกาของวันที่ ๒๖ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๖๘ ซึ่งได้มีพระบรมราชโองการประกาศนับเวลาในราชการ ลงวันที่ ๑๐ กันยายน พ.ศ. ๒๔๖๒ ให้นับวันใหม่ตั้งแต่เวลาเที่ยงคืนเป็นต้นไปเพื่อตรงกับคติสากลในปัจจุบัน แต่ปีต่อมาทางราชสำนักสมัยนั้นถือว่าวันที่ ๒๖ พฤศจิกายนเป็นวันมหามงคลในการที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระองค์ใหม่ได้เสวยราชสมบัติ จึงกำหนดวันบำเพ็ญพระราชกุศลเนื่องในวันคล้ายวันเสด็จสวรรคตแห่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นวันที่ ๒๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๖๕ ดังนั้นเลยเข้าใจกันว่าวันที่ ๒๕ พฤศจิกายนเป็นวันคล้ายวันเสด็จสวรรคตของพระองค์ตลอดมาจนปัจจุบัน

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติสืบต่อจากสมเด็จพระบรม-ชนกนาถ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ตั้งแต่วันที่ ๒๓ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๕๓ จนกระทั่งเสด็จสู่สวรรคาลัยในวันที่ ๒๖ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๖๘ รวมเวลาที่เสวยราชสมบัติได้ ๑๕ ปี ๑ เดือน กับ ๔ วัน สิริรวมพระชนมายุได้ ๔๕ ปี ๑๐ เดือน ๒๖ วัน พระราชกรณียกิจในเวลาเพียง ๑๕ ปี ก่อให้เกิดคุณประโยชน์แก่ประเทศชาติเป็นอเนก-ประการ อาทิ ทรงริเริ่มก่อตั้งกิจการเสือป่าเพื่อให้พลเรือนได้รับการฝึกหัดวิชาทหารไว้สนับสนุนกองทัพเมื่อประเทศมีภัยสงคราม กิจการเสือป่านี้เป็นต้นเค้าของการฝึกวิชารักษาดินแดนแก่เยาวชนและประชาชนในปัจจุบัน นอกจากนั้นทรงตั้งกองลูกเสือเพื่อฝึกอบรมบ่มนิสัยกุลบุตรของชาติให้เป็นผู้มีอุดมการณ์เสียชีพดีกว่าเสียสัตย์ และพร้อมที่จะบำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น นับว่าเป็นพระบรมราชานุสาวรีย์ที่เป็นประโยชน์แก่ประเทศอย่างแท้จริง ในด้านการศึกษาทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. ๒๔๖๔ บังคับให้เด็กทุกคนที่มีอายุตั้งแต่ ๗ ปีบริบูรณ์ เข้าเรียนหนังสือในโรงเรียนจนอายุ ๑๔ ปีบริบูรณ์หรือจนจบหลักสูตรประถมศึกษาโดยไม่ต้องเสียเงินค่าเล่าเรียนนับว่าเป็นกิจกรรมที่สำคัญยิ่งของมนุษยชาติ และเป็นรากฐานในการสร้างพลเมืองดีให้รู้จักสิทธิและหน้าที่อันพึงมีต่อการปกครองระบอบประชาธิปไตยในอนาคต ส่วนระดับอุดมศึกษานั้นได้ทรงสถาปนาโรงเรียนมหาดเล็กขึ้นเป็นโรงเรียนข้าราชการพลเรือนของพระ-

บาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อวันที่ ๑ มกราคม พ.ศ. ๒๔๕๘ โดยมีหลักสูตรการศึกษากว้างขวางกว่าเดิม พร้อมกับพระราชทานเงินทุนพร้อมทั้งดอกเบี้ย ๕๘๐,๐๐๐ บาทเศษ ซึ่งเหลือจากการที่ราษฎรได้เรี่ยไรกันสร้างพระบรมรูปทรงม้าถวายสมเด็จพระบรมชนกนาถ มาสร้างอาคารเรียนใหม่ในที่ดินพระคลังข้างที่ตำบลปทุมวัน ครั้นถึงวันที่ ๒๖ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๕๕ จึงมีพระบรมราชโองการยกโรงเรียนข้าราชการพลเรือนของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวขึ้นเป็นจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เป็นมหาวิทยาลัยแห่งแรกของประเทศไทย

พระราชกรณียกิจสำคัญที่จะเว้นการกล่าวถึงเสียมิได้ก็คือ ทรงตัดสินพระราชหฤทัยประกาศพระบรมราชโองการประกาศสงครามต่อประเทศเยอรมนีและออสเตรีย – ฮังการี เมื่อวันที่ ๒๒ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๖๐ เพราะเหตุที่ฝ่ายดังกล่าวใช้เรือดำน้ำปฏิบัติการอย่างไม่มีขอบเขต เป็นการละเมิดกฎหมายระหว่างประเทศและขาดเมตตากรุณาต่อมนุษยชน จึงเป็นหน้าที่ของประเทศไทยที่จะต้องช่วยรักษาความชอบธรรมระหว่างนานาประเทศ ผลของการตัดสินพระราชหฤทัยเข้าร่วมสงครามในครั้งนี้ ทำให้ประเทศไทยได้รับการยกย่องให้มีฐานะและสิทธิเท่าเทียมกับประเทศสัมพันธมิตรทั้งหลาย ได้เข้าเป็นสมาชิกองค์การสันนิบาตชาติ ประเทศเยอรมนีและออสเตรีย – ฮังการีต้องยอมยกเลิกสนธิสัญญาที่ผูกมัดไทยให้เสียเปรียบในเรื่องอำนาจศาลกงสุลและการจำกัดอัตราภาษีศุลกากรที่สำคัญยิ่งก็คือเป็นโอกาสให้ประเทศไทยได้เรียกร้องนานาชาติขอแก้สนธิสัญญาที่ไม่เป็นธรรมแก่ไทยได้สำเร็จในเวลาต่อมา

เนื่องในวันคล้ายวันเสด็จสวรรคตแห่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวในปีนี้ใคร่จะเน้นกล่าวถึงพระราชกรณียกิจด้านการปรับปรุงประเพณีอันเป็นผลดีแก่ประเทศหลายประการซึ่งได้ใช้สืบเนื่องมาจนปัจจุบัน ดังจะขอกล่าวเฉพาะเรื่องที่น่าสนใจพอสมควรแก่เวลาดังนี้

๑. การตรากฎมณเฑียรบาลว่าด้วยการสืบสันตติวงศ์ พ.ศ. ๒๔๖๗ โดยมีพระราชประสงค์ที่จะให้มีนิติธรรมกำหนดการสืบราชสันตติวงศ์ขึ้นไว้ เป็นการป้องกันความยุ่งยากในพระราชวงศ์กรณีที่มิได้ทรงแต่งตั้งพระรัชทายาทไว้เป็นการแน่นอน กฎหมายฉบับนี้ได้วางลำดับ ผู้ควรสืบราชสันตติวงศ์ไว้โดยละเอียด โดยถือเอาการสืบสายทางตรง และได้ระบุผู้ที่ต้องยกเว้นจากการสืบราชสันตติวงศ์ไว้ชัดเจน อาทิมีพระสัญญาวิปลาส ต้องราชทัณฑ์เพราะประพฤติผิดพระราชกฎหมายในคดีมหันตโทษไม่สามารถทรงเป็นอัครพุทธศาสนูปถัมภก หรือมีพระชายาเป็นนางต่างด้าว พระราชดำริในเรื่องดังกล่าวนี้นับว่าเป็นการวางประเพณีในการสืบราชสมบัติไว้อย่างรอบคอบ และได้ถือปฏิบัติมาจนปัจจุบัน ดังได้รับการรับรองไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยว่า การสืบราชสมบัติให้เป็นไปโดยนัยแห่งกฎมณเฑียรบาลว่าด้วยการสืบราชสันตติวงศ์ พ.ศ. ๒๔๖๗ และประกอบด้วยความเห็นชอบของรัฐสภา หากไม่มีพระราชโอรส รัฐสภาอาจให้ความเห็นชอบในการให้พระราชธิดาสืบราชสันตติวงศ์ก็ได้

๒. ประกาศใช้นามสกุล เดิมเมื่อก่อนจะมีนามสกุลใช้ดังปัจจุบัน โอกาสที่จะพบคนชื่อซ้ำกันย่อมมีอยู่เนือง ๆ ทำให้เกิดความเข้าใจผิดสับสนกันได้ง่าย ดังนั้นจึงต้องใช้ฉายาแถมท้ายชื่อเช่น อาศัยบุคคลิกลักษณะของแต่ละบุคคลเป็น นายแดงใหญ่ นายดำเล็ก หรือนายทองดีฟันขาว ตาหวังหลังโกง บางทีก็อาศัยการประกอบอาชีพหรือตำบลที่อยู่เป็นฉายาประกอบท้ายชื่อ อาทิ เช่น นายสินช่างทอง นายสนั่น สะพานขาว ที่นิยมต่อท้ายชื่อมากคือเป็นบุตรใคร ทำให้ทราบพงศาเหล่ากอละเอียดออกไป ดังนั้นการจ่าหน้าซองจดหมายถึงใครสักคนจึงอาจยืดยาวน่าขำ เช่น ถึงนายสนั่นบุตรหลวงบรรเทาทุกขราษฎร์ บ้านใกล้สะพานช้างโรงสี ริมกระทรวงมหาดไทย พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงเห็นประโยชน์ของการมีนามสกุล อันเป็นการส่งเสริมความรักใคร่ผูกพันระหว่างผู้ร่วมนามสกุลเดียวกัน ทั้งยังเป็นปัจจัยให้เกิดความมานะพยายามของสมาชิกในสกุลที่จะปฏิบัติตนในทางที่ชอบรักษาเกียรติของสกุลไว้ และเป็นผลดีแก่ประเทศชาติในทางอ้อมอีกโสดหนึ่งด้วย ดังนั้นจึงโปรดให้ตราพระราชบัญญัตินามสกุลขึ้นเมื่อวันที่ ๒๒ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๕๕ ในการนี้พระองค์ได้ทรงค้นคิดนามสกุลพระราชทานแก่เจ้านาย ข้าราชการ พ่อค้าคหบดี ที่ขอรับพระมหากรุณาเป็นจำนวนมาก และในการพระราชทานนามสกุลนั้นได้แสดงถึงพระอัจฉริยะหานามสกุลที่เหมาะสมของแต่ละท่าน เช่น พระราชทานนามสกุลสุขุมแก่เจ้าพระยายมราช ซึ่งเคยดำรงบรรดาศักดิ์และราชทินนามว่าพระยาสุขุมนัยวินิต อันเป็นลักษณะเด่นประจำตัวของท่าน หรือพระราชทานนามสกุลสิงหเสนี เพราะแม้จะมีบรรพบุรุษเป็นข้าราชการชั้นผู้ใหญ่สืบขึ้นไปได้หลายท่านก็ตาม แต่เจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์) ซึ่งเป็นบรรพบุรุษชั้นรองลงมาก็ปรากฏว่าเป็นวีรบุรุษที่มีประวัติอยู่คู่กับประวัติศาสตร์ชาติไทย จึงตัดสินพระทัยเลือกเจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์) เป็นหลัก หรือบางนามสกุลก็พระราชทานตามอาชีพ ตามเผ่าพันธุ์ เช่น ทหารบกลงท้ายว่าโยธิน ทหารเรือลงท้ายว่านาวิน พวกนักดนตรีก็ทราบได้ทันทีเช่นศิลปบรรเลง เสนาะดุริยางค์ สุนทรวาทิน และดุริยะประณีต เป็นต้น

๓. พระราชทานแบบธงชาติ แต่เดิมชาติไทยไม่มีธงประจำชาติ เรือเดินทะเล ก็ชักธงสีแดงตามแบบชาติต่าง ๆ แถบแหลมทอง ต่อมาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงส่งเสริมกิจการพาณิชย์นาวีมาก เรือไทยมีจำนวนมากลำ จึงโปรดให้นำรูปช้างเผือกลงบนพื้นธงสีแดง เพราะในรัชกาลได้ช้างเผือกเอกมากกว่าครั้งใด ๆ ใน พ.ศ. ๒๔๕๕ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้ปรับปรุงธงชาติให้งามขึ้น คือ พื้นยังเป็นสีแดง ตรงกลางเป็นรูปช้างเผือกประดับเครื่องต้นยืนบนแท่นหันหน้าเข้าหาเสาธง ครั้นถึง พ.ศ. ๒๔๖๐ เมืองไทยเตรียมส่งกองทหารอาสาไปร่วมรบสมทบกับฝ่ายสัมพันธมิตรในยุโรป มีพระราชดำริว่าธงไทยที่ใช้อยู่นั้นยังไม่งามสง่าสมเกียรติของชาติ และบางครั้งก็อาจผิดพลาดได้ดังที่ได้ทอดพระเนตรด้วยพระองค์เองว่าชาวบ้านเมืองอุทัยธานีชักธงกลับข้างช้างเผือกเอาเท้าขึ้นชี้ฟ้า จึงได้ทรงทดลองประดิษฐ์ธงชาติขึ้นใหม่และต้องให้สะดวกทำได้เองในพื้นเมืองมีลักษณะประหยัด ในที่สุดก็ได้ธงประกอบด้วยสีขาบ สีขาว และสีแดงเป็น ๕ ริ้ว พระราชทานนามว่า ธงไตรรงค์ ใช้มาจนปัจจุบัน

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงเปลี่ยนแปลงวางรากฐานทางประเพณีและวัฒนธรรมไว้หลายประการที่ยังมิได้กล่าวถึง เช่น การใช้พระพุทธศักราช (พ.ศ.) แทนรัตนโกสินทร์ศก (ร.ศ.) การเปลี่ยนแปลงการนับเวลาเป็นระบบสากล โดยถือเอาเวลาที่ตำบลกรีนีช ประเทศอังกฤษเป็นมาตรฐาน การเปลี่ยนแปลงการแต่งกายของหญิงไทยให้มีความงดงามและมีลักษณะเป็นไทยมากขึ้น รวมทั้งการไว้ผมยาวแทนผมทรงสั้น และที่ทรงพระราชดำริไว้แต่ไม่สำเร็จคือการเขียนสระพยัญชนะไว้บนบรรทัดเดียวกันเช่นเดียวกับสมัยสุโขทัย ซึ่งจะทำให้สะดวกและประหยัดในการพิมพ์เป็นอันมาก พระมหากรุณาธิคุณเหล่านี้จึงควรน้อมรำลึกถึงอยู่เสมอ และเป็นการตรงกับหลักธรรมในพระพุทธศาสนาซึ่งได้ทรงแปลเป็นบทประพันธ์ไว้ว่า

"หนึ่งกราบและบูชา อภิปูชนีย์ชน
ข้อนี้แหละมงคล อติเรกอุดมดี"

บรรยายออกอากาศ
สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย
วันที่ ๒๕ พฤศจิกายน ๒๕๒๕

พระราชอัจฉริยภาพ ของ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

คุณหญิงโสมรัสมิ์ จันทรประภา เรียบเรียง

เนื่องจากในวันที่ ๒๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๒๕ ซึ่งจะมาถึงนี้เป็นวันตรงกับวันเสด็จสวรรคตครบรอบ ปีที่ ๕๗ ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงควรที่คนไทยทั่วหน้าจะได้ถวายอาศิรวาทราชสดุดีรำลึกเพื่อเป็นการเฉลิมพระเกียรติ เพราะพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระองค์นี้ได้ทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจอันสูงส่งด้วยพระราชอัจฉริยะ เป็นคุณเป็นประโยชน์แก่บ้านเมืองสมดั่งพระสมัญญาภิไธยว่า *"สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า"* เป็นอเนกประการ

เพื่อประกอบความเข้าใจในพระราชอัจฉริยะขอเล่าพระราชประวัติเพียงย่อ ๆ พระบาทสมเด็จ-พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชสมภพเมื่อวันที่ ๑ มกราคม พ.ศ. ๒๔๒๓ เป็นพระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ ทรงพระนามเมื่อทรงพระราชสมภพว่าสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๗ พระชนมายุ ๑๔ พรรษา ทรงดำรงพระราชอิสริยยศเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมารพระองค์ที่ ๒ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์

ทรงรับการศึกษาในประเทศอังกฤษ โดยทรงศึกษาวิชาอักษรศาสตร์ในมหาวิทยาลัยออกซฟอร์ดและทรงศึกษาวิชาทหารบกที่โรงเรียนนายร้อยแซนเฮิร์ท ในปลายรัชกาลที่ ๕ พระบาทสมเด็จ-พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวดำรงพระยศทหารเป็นนายพลเอก ราชองค์รักษ์ จเรทหารบก ผู้บังคับการกรมทหารมหาดเล็กและทรงช่วยสมเด็จพระบรมชนกนาถบริหารราชการแผ่นดิน

เสด็จขึ้นครองราชย์เมื่อวันที่ ๒๓ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๕๓ ครองราชย์ได้ ๑๕ ปี เสด็จสวรรคตด้วยพระโรคพระโลหิตเป็นพิษ เมื่อวันที่ ๒๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๖๘ พระชนมายุได้ ๔๕ พรรษา ทรงมีพระราชธิดาพระองค์เดียวประสูติแต่พระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี คือสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอเจ้าฟ้าเพชรัตน์ราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี ในรัชกาลปัจจุบัน

คนไทยโดยทั่วไปตระหนักในพระราชกรณียกิจของพระองค์ท่านว่าส่วนใหญ่เป็นไปในทางด้านอักษรศาสตร์ และนาฏดุริยางคศิลป์ บางคนเข้าใจว่าทรงสนพระราชหฤทัยแต่ในด้านการละครด้วยได้ทรงพระราชนิพนธ์บทละครไว้หลายแบบ ทรงแปลและดัดแปลงมาจากบทละครต่างประเทศด้วย เช่นละครดึกดำบรรพ์ ละครร้อง ละครพูด ละครพูดสลับลำ ละครรำ ตลอดจนพระราชทานพระบรมราชูปถัมภ์ในการละครนานาประการ รวมทั้งได้ทรงละครด้วยพระองค์เองในบางโอกาสด้วย ผู้ใดคิดถึงพระราช-

กรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวแต่เพียงเท่านี้จัดว่าเป็นความคิดถึงและเป็นความเข้าใจที่ยังไม่ถูกต้อง เพราะพระราชกรณียกิจของพระเจ้าอยู่หัวพระองค์นี้ทรงงานเพื่อบ้านเมืองเพื่ออาณาประชาราษฎร์ยังมีอีกเป็นอเนกประการในทุกด้าน เช่น ในด้านพัฒนาประเทศ ด้านบำบัดทุกข์บำรุงสุขของปวงชนชาวไทยทั่วหน้า ด้านการเมือง ด้านต่างประเทศ ด้านความมั่นคงของชาติ ด้านวิเทโศบายเพื่อประเทศชาติ ด้านพัฒนาจิตใจคนไทยซึ่งเป็นสิ่งสำคัญในการพัฒนาประเทศ เป็นต้น ทั้งนี้เพราะพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระองค์นี้ได้ทรงดำรงตำแหน่งพระยุพราชเป็นเวลาถึง ๑๖ ปี ตั้งแต่พระชนมพรรษา ๑๔ พรรษาถึง ๓๐ พรรษา ย่อมเป็นเวลานานพอที่จะทรงศึกษาการบริหารราชการแผ่นดิน ภาวะของประเทศและรัฐประศาสโนบายเพื่อทรงเตรียมพระองค์รับพระราชภาระอันหนักในการปกครองบ้านเมืองสืบต่อจากสมเด็จพระบรมชนกนาถ สิ่งหนึ่งที่ทรงตระหนักในขณะนั้นก็คือเมืองไทยขาดกำลังคนที่ทรงคุณสมบัติในการบริหารพัฒนาประเทศอยู่มาก จึงได้ทรงพระราชอุตสาหะในการอบรมคนไทยนับแต่คนไทยที่เป็นพระราชวงศ์ เป็นข้าทูลละอองธุลีพระบาทในพระ–ราชสำนักตลอดจนคนไทยทั่ว ๆ ไปให้เป็นพลเมืองดีที่พัฒนาตัวเองในทุกวิถีทาง เพื่อช่วยกันพัฒนาบ้านเมืองให้เจริญในที่สุด โดยเหตุที่ทรงได้รับการศึกษาเป็นนักอักษรศาสตร์ที่นับได้ว่าทรงเป็นนักปราชญ์และทรงเป็นนักการทหารด้วย การพระราชทานการอบรมจึงปรากฏออกมาในรูปแบบต่าง ๆ มากมาย ทรงอบรมโดยตรงบ้าง โดยทางอ้อมบ้าง เช่น ทรงพระราชนิพนธ์แบบต่าง ๆ เป็นบทความ เป็นตำรา เป็นหนังสือแปล เป็นบทละคร เป็นบทวิจารณ์ เช่นพระราชนิพนธ์ *"โคลนติดล้อ"* พระราชทานอรรถา–ธิบายถึงอุปสรรคต่าง ๆ อันเกิดแต่คนไทยเองในการพัฒนาบ้านเมือง มิใช่ทรงสนพระราชหฤทัยแต่เพียงด้านการละครอย่างเดียว อย่างที่บางคนเข้าใจ ถ้าพิจารณาให้ดีแล้วจะเห็นได้ว่าบทพระราชนิพนธ์ที่เป็นละครนั้น ล้วนแต่เป็นบทละครที่มีคุณค่าเป็นคติในการสอนคนให้ทำความดี ให้เสียสละ ให้รักชาติบ้านเมืองทั้งสิ้น ซึ่งวิธีการเช่นนี้เป็นวิธีหนึ่งที่ใช้ในการอบรมพลเมืองโดยเฉพาะพลเมืองที่เป็นเยาวชนอยู่ทั่วโลก ไม่ว่าประเทศนั้นจะใช้ระบบการปกครองระบบไหนแม้ในปัจจุบันนี้ ลักษณะที่เด่นในพระราชนิพนธ์ ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว *"อ่านเข้าใจง่าย"* ไม่ว่าผู้อ่านจะมีความรู้มากหรือความรู้น้อย แสดงพระราชอัจฉริยะในการประพันธ์ของพระองค์ท่านเพราะการแต่งให้เข้าใจง่ายเป็นคุณสมบัติสำคัญของนักประพันธ์ ยิ่งในบทละครที่ใช้แสดงต้องฟังกันด้วยหูแล้วยิ่งสำคัญมาก

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีคติในการทรงพระราชนิพนธ์ พระราชทานไว้ในหนังสือพระราชนิพนธ์เรื่องพระราชาธิบายในการประพันธ์ ขออัญเชิญมาตอนหนึ่ง ทราบไว้ว่า

"ตามความเห็นของข้าพเจ้ามีอยู่ว่า ผู้แต่งโคลงฉันท์ กาพย์กลอน ควรจะคิดถึงผู้อ่านมากกว่าตัวเอง คือควรเพ่งเล็งให้ผู้อ่านเข้าใจและฟังเพราะมากกว่าที่จะอวดความเก่งของตนเอง"

หลักฐานที่เห็นได้ชัดว่าพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชอัจฉริยะอย่างไรนั้นจะเห็นได้จากพระราชหัตถเลขารายวันเกี่ยวกับราชการแผ่นดิน พระราชหัตถเลขานี้ทรงไว้ด้วย

พระองค์เอง เป็นจดหมายเหตุรายวันตั้งแต่เมื่อยังดำรงพระราชอิสริยยศเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมารตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๕๑ จนสิ้นรัชกาลเป็นเวลา ๑๗ ปี มีเรื่องมากมายเป็นพระ–ราชกิจประจำวัน แสดงถึงพระปรีชาสามารถ ทรงรอบรู้การบริหารราชการแผ่นดิน การพัฒนาประเทศในทุกด้าน รวมทั้งการพัฒนาจิตใจคนไทยในรัชสมัยของพระองค์ท่านด้วย จะขออัญเชิญมาแต่เพียงสั้น ๆ เพียงเพื่อความเข้าใจในพระราชอัจฉริยะขั้นพื้นฐานเท่านั้น

ในด้านการปกครองประเทศ ได้ทรงปรับปรุงการปกครองแผ่นดินทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาคต่อจากที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงไว้ เป็นต้นว่าโปรดเกล้าให้ตราข้อบังคับลักษณะปกครองหัวเมืองชั่วคราวเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๕ เพื่อการบริหารราชการส่วนภูมิภาค จัดตั้งจังหวัด มณฑล และภาคเป็นต้น นอกจากนี้ได้ทรงปรับปรุง จัดตั้งกระทรวงทบวงกรมต่าง ๆ เพิ่มขึ้น ในการบริหารราชการแผ่นดิน

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่ทรงเป็นนักประชาธิปไตยพระองค์หนึ่ง ตามความจริงซึ่งปรากฏชัดแจ้งในพระราชหัตถเลขารายวันที่ทรงไว้ด้วยพระองค์เองนั้น สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้าทรงมีพระราชดำริถึงการปกครองระบอบประชาธิปไตยเป็นพระราชนิยมมาช้านาน ขออัญเชิญมาตอนหนึ่งดังนี้

"ถ้าแม้ต่างว่ามีคนอยู่จำพวกหนึ่งซึ่งตั้งใจดีจริง มีความมุ่งดีต่อชาติจริง จะมาร้องฎีกาขึ้นโดยตรง ๆ ขอให้มีคอนสติตูชั่น เราเองจะไม่มีความแค้นเคืองเลย ตรงกันข้ามเราจะพิจารณาดูว่าสมควรยอมตามคำร้องของคนนั้นหรือไม่ ถ้ายิ่งมีคอนสติตูชั่นได้ จะยิ่งดี" **"คอนสติตูชั่น"** คือรัฐธรรมนูญ

การที่ยังไม่พระราชทานรัฐธรรมนูญในสมัยนั้นเนื่องจากทรงเห็นว่าคนไทยยังไม่พร้อม ได้ทรงจัดตั้ง *"ดุสิตธานี"* เป็นเมืองจำลองเล็ก ๆ ขึ้นในเขตพระราชฐาน เพื่อทดลองตลอดจนอบรมสั่งสอนการบริหารการปกครองตามระบอบประชาธิปไตย นอกจากนี้ได้ทรงพระราชนิพนธ์บทความต่าง ๆ เกี่ยวแก่การเมือง โดยทรงใช้พระนามแฝงว่า *"อัศวพาหุ"* บ้าง *"รามจิตติ"* บ้าง ส่งไปลงหนังสือพิมพ์ ถ้ามีคนเขียนโต้แย้งก็ทรงตอบด้วยน้ำพระราชหฤทัยเป็นนักประชาธิปไตย มิได้ทรงใช้พระราชอำนาจซึ่งทรงมีเต็มเปี่ยมตามระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชโต้ตอบเลย

ในปี พ.ศ. ๒๔๕๔ มีบุคคลคณะหนึ่งคิดทำการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงการปกครอง แต่ทำไม่สำเร็จถูกจับกุมมาลงโทษตามคำพิพากษาของศาล แต่ต่อมาพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงโปรดเกล้าฯ พระราชทานอภัยโทษให้หมดทั้ง ๒๐ คน

ความสนพระราชหฤทัยในประชาธิปไตยเป็นพระราชอัจฉริยะอีกเรื่องหนึ่งซึ่งไม่ค่อยจะเป็นที่ทราบกันนักก็คือ ได้ทรงสดับตรับฟังหลักแห่งประชาธิปไตยจาก ดร.ซุนยัดเซ็น ก่อนการปฏิวัติในประเทศจีน ขณะทรงดำรงตำแหน่งสมเด็จพระยุพราช เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๓ ได้ทรงพบกับ ดร.ซุนยัดเซ็น บิดาแห่งประชาธิปไตยจีน ในกรุงเทพที่บ้านของพระยาคทาธรบดีสีหราชรองเมือง ซึ่งขณะนั้นมีบรรดา–

ศักดิ์เป็นนายวรการบัญชา บ้านนั้นอยู่ที่ถนนเยาวราช เมื่อทรงพบ ดร.ซุนยัดเซ็น แล้ว รับสั่งกับพระยาคธาธรว่า *"เขาทำของเขาสำเร็จแน่นอน"*

พระราชอัจฉริยะในการทรงเห็นการไกลในด้านการศึกษา เป็นอีกเรื่องหนึ่งที่ควรนำมาสดุดี ในรัชสมัยของพระองค์ท่านทรงดำเนินการปรับปรุง การศึกษาทุกระดับ เป็นต้นว่าทรงเห็นความสำคัญของการให้การศึกษาเบื้องต้นแก่พลเมือง โปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติประถมศึกษา เป็นการเริ่มต้นการศึกษาภาคบังคับเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๔ ได้ทรงจัดโรงเรียนอาชีวศึกษาโดยจัดตั้งโรงเรียนพาณิชยการเป็นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๔ ทรงพัฒนาโรงเรียนกฎหมาย ตั้งเนติบัณฑิตสภา ตราพระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๑ เพื่อควบคุมโรงเรียนที่เอกชนจัดตั้งขึ้นให้มีความเป็นระเบียบ พระราชอัจฉริยะสำคัญในเรื่องการศึกษาก็คือทรงเริ่มการศึกษาขั้นอุดมศึกษาในเมืองไทย โดยโปรดเกล้าให้ยกฐานะโรงเรียนมหาดเล็กเป็นโรงเรียนข้าราชการพลเรือนของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และได้สถาปนาเป็นจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยในเวลาต่อมา โดยพระราชทานที่ดินส่วนพระมหากษัตริย์ และเงินซึ่งเหลือจากการสร้างพระบรมรูปทรงม้าเป็นทุนประเดิม พระราชอัจฉริยะนี้เป็นการเริ่มการศึกษาขั้นอุดมศึกษา ซึ่งต่อมาได้ขยายออกไปเป็นประโยชน์มหาศาลในการพัฒนา และสร้างสังคมให้แก่บ้านเมือง ในรัชกาลนี้ได้เริ่มการจัดตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูสตรี เพื่อขยายการศึกษาของสตรีไปตามหัวเมืองต่าง ๆ คือโรงเรียนเบญจมราชาลัยในปัจจุบัน แสดงพระราชอัจฉริยะในการสร้างสตรีให้เป็นภรรยาและมารดาที่ดีของชาติ ซึ่งมีผลไปถึงการเลี้ยงดูบุตรให้เป็นพลเมืองดีต่อไป

พระราชอัจฉริยะที่ควรนำมากล่าวอีกเรื่องหนึ่ง ก็คือพระราชอัจฉริยะในด้านความสัมพันธ์และการเมืองระหว่างประเทศ ทรงผูกมิตรสัมพันธ์กับนานาประเทศทั้งในทวีปยุโรป อเมริกาและเอเชีย เมื่อเกิดสงครามโลกครั้งที่ ๑ ขึ้นในปี พ.ศ. ๒๔๕๗ ในชั้นต้นทรงรักษาความเป็นกลางอย่างเคร่งครัด แต่ต่อมาเมื่อได้ทรงติดตามข่าวสงครามโลกครั้งนี้โดยใกล้ชิดแล้วก็ได้ทรงตัดสินพระทัยนำประเทศไทยเข้าร่วมสงครามโลกครั้งที่ ๑ โดยเป็นฝ่ายสัมพันธมิตรและได้ส่งทหารอาสาไปทำการร่วมรบด้วย เป็นเหตุให้เกียรติคุณและชื่อเสียงของประเทศไทยเป็นที่รู้จักตลอดจนได้รับการยกย่องในทางฐานะและสิทธิทางการเมืองมากขึ้น จนสามารถขอแก้ไขสนธิสัญญาต่าง ๆ ซึ่งเสียเปรียบต่างประเทศอยู่ในขณะนั้น ทำให้ไทยมีอิสระในการพิจารณาคดี พ้นจากอำนาจศาลกงสุลเดิม ได้เอกราชในการกำหนดพิกัดอัตราศุลกากร พ้นจากสภาพเสียเปรียบทางการเมืองต่อประเทศอื่น เป็นเอกราชโดยสมบูรณ์ ได้เข้าเป็นสมาชิกสมาคมสันนิบาตชาติซึ่งวิวัฒนาการมาเป็นสหประชาชาติในปัจจุบัน

พระราชอัจฉริยะในการริเริ่มทรงมีเป็นอันมาก เป็นต้นว่าทรงจัดตั้งกองเสือป่าขึ้นในปี พ.ศ. ๒๔๕๔ เพื่อฝึกยุทธวิธีให้แก่ข้าราชการพลเรือน เพื่อป้องกันบ้านเมืองเมื่อจำเป็น ตลอดจนฝึกความสามัคคีในหมู่คณะและปลูกฝังให้เกิดความรักชาติบ้านเมือง นอกจากตั้งกองเสือป่าฝึกผู้ใหญ่แล้วยังโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งกองลูกเสือขึ้นเพื่อฝึกเยาวชนซึ่งศึกษาอยู่ในโรงเรียนประถมและมัธยมให้มีระเบียบ

วินัยมีวัฒนธรรมทางจิตใจ รู้จักบำเพ็ญประโยชน์เพื่อส่วนรวม ฝึกความเป็นนักรบและอบรมความรักชาติบ้านเมือง ตลอดจนความสำนึกในหน้าที่และเชื่อมั่นในคุณความดีรู้จักใช้ความคิดความสามารถและรู้จักพึ่งตนเอง สรุปก็คือทรงจัดตั้งกองลูกเสือเพื่อเตรียมเยาวชนของชาติในการพัฒนาบ้านเมือง ซึ่งย่อมจะต้องมีการเปลี่ยนแปลงไปตามกาลสมัย การลูกเสือได้เจริญรุ่งเรืองเป็นคุณเป็นประโยชน์แก่เมืองไทยมาจนปัจจุบัน

พระราชอัจฉริยะของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ยังมีอีกมากมายสุดจะพรรณนาได้ในเวลาอันจำกัด ด้วยพระราชอัจฉริยะดั่งสรุปมาอย่างสั้นที่สุด องค์การศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ จึงได้ยกย่องพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นบุคคลสำคัญของโลกพระองค์หนึ่ง ได้มีการจัดการฉลองวันพระราชสมภพครบรอบ ๑๐๐ ปี เมื่อวันที่ ๑ มกราคม พ.ศ. ๒๕๒๔

แม้จะเสด็จสวรรคตไปนานนับได้ ๕๗ ปีแล้ว พระราชกรณียกิจอันเกิดจากพระราชอัจฉริยะก็ยังคงดำรงอยู่เป็นคุณเป็นประโยชน์แก่บ้านเมืองตลอดมาและจะดำรงอยู่ตลอดไป

ขอเชิญชวนคนไทยทั้งมวลน้อมเกล้าฯ ถวายราชสดุดีมา ณ ที่นี้ด้วย

บรรยายออกอากาศ
สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย
วันที่ ๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๒๕

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

นายทองต่อ กล้วยไม้ ณ อยุธยา เรียบเรียง

ถ้าท่านผู้ใดได้ผ่านไปตามถนนอู่ทองใน เมื่อถึงบริเวณหน้าอาคารรัฐสภา อันเป็นเขตพระ-ราชฐานพระราชวังดุสิต ก็จะแลเห็นพระบรมราชานุสาวรีย์ แห่งพระบาทสมเด็จพระปรมินทร-มหาประชาธิปก พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ประดิษฐานอยู่กลางแจ้งบนเนินหน้าอาคารแห่งนั้น เป็นพระบรมรูปขนาดใหญ่กว่าพระองค์จริงหนึ่งเท่าครึ่ง ทรงเครื่องบรมขัตติยราชภูษิตาภรณ์ฉลองพระองค์ครุย สวมพระชฎามหากฐินปักขนนกการเวก ซึ่งเป็นเครื่องทรงในวันเสด็จพระราชดำเนินพระราช-ทานรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม ณ พระที่นั่งอนันตสมาคม เมื่อวันที่ ๑๐ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๗๕ พระบรมรูปพระองค์นั้นประทับเหนือพระที่นั่งพุดตานกาญจนสิงหาสน์จำลอง พระหัตถ์ทั้งสองวางเหนือพระเพลา เมื่อยามพระอาทิตย์ใกล้จะอัสดงก็สาดส่องแสงอ่อนจับข้างพระพักตร์ที่สงบนิ่ง แต่ดูเต็มไปด้วยความอ่อนโยนละมุนละไม ดุจดวงพระวิญญาณของพระองค์ยังคงเสด็จอยู่พิทักษ์คุ้มครองให้การปกครองระบอบประชาธิปไตยได้สถิตเจริญมั่นคงอยู่ในราชอาณาจักรไทยไปชั่วกาลนาน

เนื่องจากวันที่ ๓๐ พฤษภาคมนี้ เป็นวันครบรอบวันสวรรคตแห่งพระบาทสมเด็จพระเจ้า-อยู่หัวพระองค์นั้น ผู้เขียนจึงใคร่ขออัญเชิญพระราชประวัติโดยย่อ และพระราชกรณียกิจลางประการที่เป็นคุณประโยชน์แก่ประเทศชาติ มาเผยแพร่เฉลิมพระเกียรติ และเพื่อชักจูงใจให้เยาวชนของชาติได้สำนึกในพระมหากรุณาธิคุณ และสนองพระเดชพระคุณด้วยการนำการปกครองระบอบประชา-ธิปไตย มาร่วมกันสร้างสรรค์ความเจริญให้แก่ชาติไทยที่รักยิ่งของเราสืบไป

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชสมภพเมื่อวันพุธ แรม ๑๔ ค่ำ เดือน ๑๑ ปีมะเส็ง ตรงกับวันที่ ๘ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๓๖ เป็นพระราชโอรสแห่งพระบาทสมเด็จพระ-จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระพันปีหลวง เดิมพระองค์มีพระนามในราชสำนักว่า *"ทูลกระหม่อมเอียดน้อย"* ต่อมาสมเด็จพระพันปีหลวงพระราชมารดาไม่โปรด ทรงขอให้เปลี่ยนเป็น *"ทูลกระหม่อมฟ้าน้อย"* ครั้นมีพระชนมายุได้ ๑๒ พระพรรษา ก็ได้รับพระราชทานพระสุพรรณบัฏเฉลิมพระนาม พร้อมกับดำรงพระเกียรติยศเป็นเจ้าฟ้าต่างกรม ว่า *"สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าประชาธิปกศักดิเดชน์ ฯลฯ กรมขุนสุโขทัยธรรมราชา"*

เมื่อทรงโสกันต์แล้ว สมเด็จพระบรมชนกนาถได้ส่งพระองค์ไปศึกษาวิชาการ ณ ประเทศอังกฤษ โดยทรงศึกษาวิชาสามัญที่วิทยาลัยอีตัน แล้วศึกษาวิชาทหารที่โรงเรียนนายร้อย เมืองวูลิช แผนกวิชาทหารปืนใหญ่ม้า ทรงสามารถสอบไล่ได้เต็มหลักสูตร ได้รับสัญญาบัตรเป็นนายร้อยตรี

กิตติมศักดิ์แห่งกองทัพบกอังกฤษ ต่อมา พ.ศ. ๒๔๖๓ ก็ได้ทรงมีโอกาสเสด็จเข้าศึกษาในโรงเรียนเสนาธิการทหารชั้นสูงสุดของฝรั่งเศสจนจบหลักสูตร

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงรับราชการทหารบกมาตั้งแต่ต้นจนเป็นพลตรี ผู้บัญชาการกองพลทหารบกที่ ๒ และเนื่องจากทรงเป็นสมเด็จเจ้าฟ้าพระองค์สุดท้ายที่ร่วมพระบรมราชชนนีกับพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ฐานะของพระองค์จึงอยู่ห่างไกลต่อพระราชบัลลังก์ แต่แล้วสมเด็จพระเชษฐภาดาถึง ๓ พระองค์ ก็ได้เสด็จทิวงคตและสิ้นพระชนม์ในเวลาใกล้เคียงกันเพียง ๕ ปี เมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จสวรรคตโดยไม่มีพระราชโอรสสืบราชสมบัติ เมื่อวันที่ ๒๖ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๖๘ จึงมีพระราชพินัยกรรมมอบราชสมบัติให้แก่ สมเด็จเจ้าฟ้ากรมหลวงสุโขทัยธรรมราชา ที่ประชุมพระบรมวงศ์และคณะเสนาบดีก็ได้เห็นชอบด้วยทุกท่าน แม้พระเจ้าอยู่หัวพระองค์ใหม่จะไม่เต็มพระราชหฤทัย โดยทรงอ้างว่ายังอ่อนต่อราชการ และพระบรมวงศ์ที่อาวุโสกว่าเหมาะสมกว่าก็น่าจะยังมี

ตลอดระยะเวลา ๙ ปี ๓ เดือน กับ ๔ วัน ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงมั่นอยู่ในทศพิธราชธรรม และบำเพ็ญพระราชกรณียกิจเป็นคุณประโยชน์แก่บ้านเมืองหลายด้านหลายประการ ดังจะยกตัวอย่างงานที่ทรงริเริ่มและเป็นผลดีแก่ประเทศชาติมาตราบเท่าปัจจุบันบางประการมาเรียนเสนอ คือ

ทรงจัดระเบียบงานบริหารบุคคลของชาติเข้าสู่ระบบคุณธรรม ด้วยการตราพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือน พ.ศ. ๒๔๗๑ ขึ้นใช้บังคับ ตามกฎหมายฉบับนี้ได้มีคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน ทำหน้าที่ดูแลการบรรจุแต่งตั้ง การเลื่อนย้าย การให้ความดีความชอบ ตลอดถึงการควบคุมให้อยู่ในระเบียบวินัยของข้าราชการ และได้มีการเปิดสอบแข่งขันบุคคลเข้าบรรจุเป็นข้าราชการพลเรือนเป็นครั้งแรก โดยที่สมัยก่อน ผู้ใดประสงค์จะสมัครเข้ารับราชการก็ไปฝากตัวแก่หัวหน้าส่วนราชการนั้น ซึ่งท่านจะรับก็ได้ไม่รับก็ได้

เรื่องที่น่าสนใจอีกเรื่องคือ การควบคุมกิจการค้าขายที่มีลักษณะเป็นการสาธารณูปโภคหรือการเงิน โดยออกพระราชบัญญัติควบคุมกิจการค้าขาย อันกระทบถึงความปลอดภัยหรือความผาสุกแห่งสาธารณชน พ.ศ. ๒๔๗๑ ซึ่งมีขอบเขตควบคุมกิจการไฟฟ้า ประปา รถราง รถไฟ การเดินอากาศ การชลประทาน การขุดคลอง การธนาคาร การออมสิน และการประกันภัย นับว่าเป็นรากฐานของการวางระเบียบปฏิบัติเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าวจนทุกวันนี้ อันเป็นการคุ้มครองสวัสดิภาพของประชาชนที่สำคัญสาขาหนึ่ง

งานริเริ่มอีกเรื่องหนึ่ง คือการสร้างค่านิยมในการมีสามีภริยาเพียงคนเดียว ด้วยเหตุที่สังคมไทยแต่โบราณกาล ชายสามารถมีภริยาได้หลายคนโดยชอบด้วยกฎหมาย เช่น ภริยาพระราชทาน ภริยาหลวง ภริยาชเลยศึก ภริยาไถ่ค่าตัวมาจากทาส ได้มีพระราชดำริที่จะชักชวนให้ชายไทยมีภริยา

คนเดียว จึงโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมกฎหมายลักษณะผัวเมีย พ.ศ. ๒๔๗๓ ริเริ่มให้มีการจดทะเบียนสมรส ทะเบียนหย่า ทะเบียนรับรองบุตร อันเป็นการปลูกฝังค่านิยมแบบใหม่ขึ้นทีละน้อยด้วยความสมัครใจ จนกระทั่งมีประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์บรรพ ๕ ว่าด้วยครอบครัว ยอมรับหลักการมีภริยาโดยชอบด้วยกฎหมายเพียงคนเดียว ใช้อยู่ทุกวันนี้ และใคร่จะได้กล่าวยืนยันไว้ ณ ที่นี้ด้วยว่า พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นพระมหากษัตริย์ไทยในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์พระองค์เดียว ที่มีแต่พระบรมราชินีโดยไม่มีสนมนางในใด ๆ ทั้งสิ้น

ในด้านทะนุบำรุงความเจริญรุ่งเรืองของบ้านเมือง ก็จะเห็นได้จากการจัดตั้งสภาจัดบำรุงสถานที่ชายทะเลทิศตะวันตก ขึ้นทะนุบำรุงหัวหิน และตำบลใกล้เคียง ให้เป็นสถานพักผ่อนหย่อนใจตากอากาศชายทะเล ที่เจริญงดงามเป็นระเบียบ และยังได้โปรดให้สร้างพระราชวังสวนไกลกังวลเป็นที่แปรพระราชฐานในฤดูร้อนที่หัวหินอีกด้วย งานสำคัญอีกชิ้น คือทรงชักชวนมหาชนชาวสยามสร้างพระบรมรูป พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก พร้อมกับสร้างสะพานข้ามแม่น้ำเจ้าพระยาเชื่อมจังหวัดพระนครเข้ากับจังหวัดธนบุรี รวมเรียกว่า ปฐมบรมราชานุสรณ์ เป็นที่ระลึกในงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ครบรอบ ๑๕๐ ปี

ส่วนกิจการด้านอนุรักษ์และส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมของชาติ ก็ได้ทรงสถาปนาราชบัณฑิตยสภาขึ้นดูแลงานวรรณคดีของชาติ งานโบราณคดี และงานช่างศิลปทั้งปวง ในช่วงระยะเวลาดังกล่าว จึงมีวรรณกรรมดี ๆ เกิดขึ้นหลายเรื่อง รวมทั้งการประกวดแต่งหนังสือสอนพระพุทธศาสนาแก่เด็กโดยพระราชทานเงินส่วนพระองค์เป็นรางวัลผู้ชนะการประกวดด้วย ในส่วนพระองค์ก็ทรงชื่นชมในดนตรีไทย ถึงกับพระราชนิพนธ์เพลงไทยไว้ถึง ๓ เพลง ดังเช่น เพลงราตรีประดับดาว เถา ซึ่งยังเป็นอมตะ ฟังไพเราะจับใจจนทุกวันนี้

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นพระมหากษัตริย์ที่ทรงเลื่อมใสในการปกครองแบบประชาธิปไตย พระองค์ได้ทรงพยายามที่จะปรับปรุงแก้ไขการปกครอง ให้สอดคล้องแก่การเปลี่ยนแปลงจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ เป็นระบอบประชาธิปไตย หลังจากเสด็จเถลิงถวัลย-ราชสมบัติได้เพียง ๒ วัน ก็โปรดให้สถาปนาคณะอภิรัฐมนตรี เป็นที่ปรึกษาในการบริหารราชการแผ่นดิน แทนที่จะทรงตัดสินพระราชหฤทัยในกิจการสำคัญ ๆ แต่พระองค์เดียว ทรงฟื้นฟูการประชุมสภาเสนาบดี ให้มีความหมายมีความสำคัญ และโน้มนำให้รู้จักการทำงานเป็นคณะรับผิดชอบร่วมกัน นอกจากนั้น ยังได้ทรงตั้งสภากรรมการองคมนตรี เพื่อเป็นที่ปรึกษาราชการ และฝึกหัดการประชุมทำนองรัฐสภา ส่วนการปูพื้นฐานการปกครองตนเองของประชาชน ก็ได้ร่างพระราชบัญญัติเทศบาล เพื่อเป็นพื้นฐานของการปกครองแบบประชาธิปไตย แต่น่าเสียดายว่ากฎหมายสำคัญฉบับนี้ได้มาลุล่วงเอาในสมัยเปลี่ยนแปลงการปกครองแล้ว และในที่สุด ก็ได้ทรงให้ท่านผู้รู้ได้ร่างรัฐธรรมนูญเพื่อเตรียมพระราชทานแก่ประชาชน ในโอกาสวันฉลองพระนครครบรอบ ๑๕๐ ปี แต่มีพระบรม-วงศ์บางพระองค์ได้ทูลคัดค้านว่ายังไม่สมควรแก่เวลา จึงเป็นอันต้องรอการพระราชทานรัฐธรรมนูญไว้ก่อน

ครั้นเมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครอง เมื่อวันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๕ พระบาท-สมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งขณะนั้นประทับอยู่ที่พระราชวังสวนไกลกังวล ก็ทรงตัดสินพระราช-หฤทัย ยอมรับเป็นพระมหากษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ โดยเห็นแก่ความเรียบร้อยของประชาชน ไม่อยากให้เสียเลือดเนื้อในการต่อสู้กันจนเป็นจลาจลเสียหายแก่บ้านเมือง และได้พระราชทาน-รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยามเป็นฉบับแรก เมื่อวันที่ ๑๐ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๗๕ ครั้นต่อมาปรากฏว่าได้เกิดความคิดเห็นทางการเมืองขัดแย้งกัน ระหว่างพระองค์กับรัฐบาลและสภาผู้แทนราษฎร จึงได้ทรงเสียสละอย่างยิ่ง ด้วยการสละราชสมบัติ เมื่อวันที่ ๒ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๗ เพื่อเปิดโอกาสให้รัฐบาลและสภาผู้แทนราษฎรได้เลือกผู้ที่เหมาะสมกว่าพระองค์มาทำหน้าที่พระมหากษัตริย์แทน และได้เสด็จประทับอย่างเงียบ ๆ ที่ประเทศอังกฤษ จนเสด็จสวรรคตด้วยโรคพระหทัยพิการ เมื่อวันที่ ๓๐ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๘๔ และได้ถวายพระเพลิงเสร็จ ณ ประเทศนั้น จนถึง พ.ศ. ๒๔๘๒ มหาสงครามโลกสิ้นสุดแล้ว รัฐบาลจึงได้กราบบังคมทูลเชิญเสด็จ สมเด็จพระนางเจ้า-รำไพพรรณี พระบรมราชินี ให้ทรงอัญเชิญพระบรมอัฐิ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวกลับสู่พระนคร เพื่อประดิษฐานไว้ในที่ควรแก่พระอิสริยยศร่วมกันกับสมเด็จพระบุรพมหากษัตริยาธิราชเจ้า เป็นสิริมงคลแก่ชาติสืบไป

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ควรแก่การถวายความเคารพว่า ทรงเป็นมหาปรัชญาเมธี เพราะทรงเป็นนักคิดค้นหาเหตุผลที่ถูกต้อง ในการตัดสินพระราชหฤทัยต่อวิกฤตการณ์สำคัญ ๆ ของชาติ แทนที่จะทรงตัดสินด้วยกำลังอาวุธที่ยังทรงมีอยู่บริบูรณ์ ลายพระราชหัตถเลขาสละราชสมบัติ มีข้อความประทับใจท่านผู้ได้อ่านได้ยินเป็นอย่างยิ่ง ดังเช่นข้อความตอนหนึ่งว่า

"ข้าพเจ้ามีความเต็มใจที่จะสละอำนาจอันเป็นของข้าพเจ้าอยู่แต่เดิมให้แก่ราษฎรโดยทั่วไป แต่ข้าพเจ้าไม่ยินยอมยกอำนาจทั้งหลายของข้าพเจ้าให้แก่ผู้ใดคณะใดโดยเฉพาะ เพื่อใช้อำนาจนั้นโดยสิทธิขาด และโดยไม่ฟังเสียงอันแท้จริงของประชาราษฎร

บัดนี้ ข้าพเจ้าเห็นว่าความประสงค์ของข้าพเจ้าที่จะให้ราษฎรมีสิทธิออกเสียงในนโยบายของประเทศโดยแท้จริงไม่เป็นผลสำเร็จ และเมื่อข้าพเจ้ารู้สึกว่าบัดนี้เป็นอันหมดหนทางที่ข้าพเจ้าจะช่วยเหลือหรือให้ความคุ้มครองแก่ประชาชนได้ต่อไปแล้ว ข้าพเจ้าจึงขอสละราชสมบัติและออกจากตำแหน่งพระมหากษัตริย์แต่บัดนี้เป็นต้นไป..."

นี่คือน้ำพระทัย แห่งพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว พระมหากษัตริย์นักปรัชญาเมธีของชาติไทย.

บรรยายออกอากาศ
สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย
วันที่ ๓๐ พฤษภาคม ๒๕๒๔

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล

นางสาววนิดา สถิตานนท์ เรียบเรียง

วันที่ ๙ มิถุนายน เป็นวันคล้ายวันสวรรคตในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล พระมหากษัตริย์รัชกาลที่ ๘ แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ วันนี้เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๘๙ คนไทยทั้งเมืองพากันตระหนกตกใจงุนงงและร่ำไห้เมื่อรู้ว่าพระมหากษัตริย์ผู้ทรงเป็นมิ่งขวัญสำคัญยิ่งของชาติเสด็จสวรรคต โดยไม่มีผู้ใดคาดคิดมาก่อน เป็นความสะเทือนใจครั้งใหญ่ยิ่งของคนไทย หลายคนยังคงจำความโศกเศร้าในครั้งนั้นได้เป็นอย่างดี เพื่อน้อมรำลึกในพระมหากรุณาธิคุณ จึงขอเชิญพระราชประวัติและพระราชกรณียกิจของพระองค์ท่านมากล่าว ณ โอกาสนี้

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล มีพระนามตามประกาศเฉลิมพระปรมาภิไธยว่า *"พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล อดุลเดชวิมลรามาธิบดี จักรีนฤบดินทร สยามินทราธิราช"* เป็นพระราชโอรสในสมเด็จพระมหิตลาธิเบศร อดุลเดชวิกรม พระบรมราชชนก และสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี มีพระเชษฐภคินีพระองค์หนึ่ง คือ สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ–เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนาและมีสมเด็จพระอนุชาพระองค์หนึ่งคือ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพล–อดุลยเดช

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล เสด็จพระราชสมภพเมื่อวันที่ ๒๐ กันยายน พ.ศ. ๒๔๖๘ ณ เมืองไฮเดลเบิก ประเทศเยอรมนี

พ.ศ. ๒๔๗๑ ได้ตามเสด็จสมเด็จพระบรมราชชนกกลับเข้ามาประทับ ณ วังสระปทุม กรุงเทพฯ

พ.ศ. ๒๔๗๒ สมเด็จพระบรมราชชนกเสด็จสวรรคต

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล ทรงเข้าศึกษาครั้งแรกที่โรงเรียนมาแตร์เดอี วิทยาลัย และต่อมาทรงย้ายไปศึกษาที่โรงเรียนมัธยมวัดเทพศิรินทร์

พ.ศ. ๒๔๗๖ เสด็จไปประทับ ณ เมืองโลซานน์ ประเทศสวิตเซอร์แลนด์ พร้อมสมเด็จพระบรมราชชนนี สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ และสมเด็จพระอนุชา เพื่อการศึกษา และเพื่อพระพลานามัย

ที่เมืองโลซานน์ ได้ทรงเข้าศึกษาชั้นประถมที่โรงเรียนมีเรมองต์ ต่อมาทรงย้ายไปศึกษาที่โรงเรียนนูแวล เดอลา ซูอิส โรมองต์ นอกจากการศึกษาวิชาการจากโรงเรียนแล้ว ทรงมีพระอาจารย์ถวายพระอักษรไทย ณ พระตำหนักที่ประทับด้วย

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล เสด็จขึ้นเถลิงถวัลยราชสมบัติเมื่อวันที่ ๒ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๗ ขณะมีพระชนมพรรษาเพียง ๙ พรรษา ได้เสด็จนิวัติประเทศไทยครั้งแรกโดยทางเรือ ถึงกรุงเทพฯ เมื่อวันที่ ๑๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๘๑ เป็นที่ปีติยินดีแก่อาณาประชาราษฎรยิ่งนัก เมื่อเสด็จผ่านปีนังได้พระราชทานสัมภาษณ์แก่หนังสือพิมพ์ หนังสือพิมพ์สเตรทเอโกลงพิมพ์พระราชกระแสดำรัสตอนหนึ่งว่า

"ข้าพเจ้ารู้สึกยินดีที่ได้เดินทางกลับสู่ประเทศอันเป็นที่รักของข้าพเจ้า และในอันที่จะได้เห็นบรรดาประชาราษฎรของข้าพเจ้าเอง"

การเสด็จนิวัติครั้งนั้น ประชาชนไปคอยเฝ้ารับเสด็จเนืองแน่น และพากันชื่นชมโสมนัสในพระราชจริยวัตรและพระอิริยาบถอันงดงามสมกับที่ทรงเป็นมิ่งขวัญของปวงชน ขณะประทับอยู่ในประเทศไทยเป็นเวลา ๒ เดือน ได้เสด็จเยี่ยมที่ต่าง ๆ หลายแห่ง ประชาชนได้มีโอกาสเฝ้าชมพระบารมีอย่างใกล้ชิด และพากันชื่นชมมากยิ่งขึ้น เมื่อเสด็จกลับไปทรงศึกษาต่อ ณ ประเทศสวิตเซอร์แลนด์ ราษฎรจึงพากันส่งเสด็จด้วยความจงรักภักดี และรอวันที่จะเสด็จกลับมาประทับในราชอาณาจักรตลอดไป

หลังจากเสด็จนิวัติครั้งแรกแล้ว ได้เกิดสงครามโลกครั้งที่ ๒ สถานการณ์ของโลกเข้าสู่ขั้นวิกฤต การคมนาคมติดต่อระหว่างประเทศไทยกับประเทศต่าง ๆ ขัดข้อง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล จึงมิได้เสด็จนิวัติประเทศไทยอีกเป็นเวลานาน แต่ตลอดเวลานั้นก็ได้ทรงศึกษาวิชาการโดยตลอด จนสงครามโลกสงบสถานการณ์ของโลกเข้าสู่ภาวะปกติ จึงได้เสด็จนิวัติประเทศไทยอีกครั้งหนึ่ง เสด็จถึงกรุงเทพฯในวันที่ ๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๘ ขณะนั้นทรงมีพระชนมายุ ๒๑ พรรษา และทรงบรรลุพระราชนิติภาวะแล้ว

ในการเสด็จประทับในเมืองไทยครั้งนี้ ได้ทรงตั้งพระราชหฤทัยบำเพ็ญพระราชกรณียกิจต่าง ๆ อันเป็นพระราชภารกิจของพระองค์ เริ่มตั้งแต่โปรดเกล้าฯ ให้กองทัพอากาศเข้าเฝ้าทูลเกล้าฯ ถวายเครื่องยศจอมพล ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลทักษิณานุปทาน พระราชทานเลี้ยงน้ำชาแก่พระบรมวงศานุวงศ์ ทรงสถาปนาสมณศักดิ์ ณ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลทรงบาตรเทศกาลปีใหม่ เสด็จพระราชทานปริญญาบัตร เสด็จในพระราชพิธีพระราชทานรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. ๒๔๘๙ เสด็จฯ เปิดสภาผู้แทนราษฎร และเสด็จเยี่ยมสถานที่ต่าง ๆ

พระราชกรณียกิจที่เป็นความชื่นชมโสมนัสผูกพันจิตใจประชาชนอย่างมั่นคงคือ การเสด็จเยี่ยมราษฎรในจังหวัดต่าง ๆ ได้แก่ จังหวัดสมุทรปราการ ปทุมธานี นนทบุรี ฉะเชิงเทรา และสมุทรสาคร ได้ทรงไต่ถามทุกข์สุขและการทำมาหากินของราษฎร ได้มีผู้นำสิ่งของมาถวายจำนวนมาก บางแห่งก็จัดให้มีการละเล่นตามประเพณีพื้นเมืองถวายทอดพระเนตร จึงโปรดฯ ให้จัดเงินส่วนพระองค์เป็นเงินเหรียญใส่ถุงผ้าสีขาวถุงละ ๕ บาท เป็นเงินก้นถุง พระราชทานเป็นที่ระลึกแก่ผู้

ที่ถวายของ และเป็นรางวัลแก่ผู้ที่แสดงการละเล่นถวายทอดพระเนตร เงินก้นถุงนั้นผู้ที่ได้รับพระราชทานต่างถือเป็นสิริมงคลสูงยิ่งและปลาบปลื้มในพระกรุณาธิคุณเป็นล้นพ้น

การเสด็จเยี่ยมราษฎรที่เป็นคุณประโยชน์แก่ประเทศชาติ และพสกนิกรมีความซาบซึ้งตรึงใจอย่างยิ่งได้แก่การเสด็จสำเพ็ง ซึ่งเป็นย่านค้าขายที่ผู้ทำการค้าส่วนใหญ่เป็นคนจีน เมื่อสงครามโลกครั้งที่สองยุติลง ได้เกิดกระแสข่าวทางการเมืองสับสนเป็นเหตุให้กลุ่มคนจีนบางกลุ่มไม่เข้าใจข้อเท็จจริงแน่ชัดจึงได้ก่อความไม่สงบขึ้น เป็นต้นว่า มีการรุมทำร้ายร่างกายคนไทยที่เรียกว่า *"เลี๊ยะพะ"* เหตุการณ์นั้นเกิดขึ้นราวกลางปี พ.ศ. ๒๔๘๘ และได้ทวีความรุนแรงยิ่งขึ้น รัฐบาลได้ดำเนินการปราบปรามและจับกุมคุมขังผู้ก่อความไม่สงบเหล่านั้น กลุ่มชาวจีนก็ประท้วงด้วยการปิดร้านค้าขาย ทำให้กระทบกระเทือนแก่การดำเนินชีวิตประจำวันของประชาชน รัฐบาลจำต้องประกาศให้คนไทยทำการค้าขายเอง สถานการณ์โดยผิวเผินดูเหมือนจะเรียบร้อย แต่โดยแท้จริงแล้วยังมีความอาฆาตมาดร้ายระอุคุกรุ่นอยู่ภายใน

เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลเสด็จนิวัติประเทศไทยนั้น ได้ทรงทราบถึงความร้าวฉานดังกล่าว ได้ทรงหาทางประสานรอยร้าวนั้นด้วยพระองค์เอง ด้วยการเสด็จเยี่ยมสำเพ็งเมื่อวันที่ ๓ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๘๙ พร้อมด้วยสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ และพระเจ้าน้องยาเธอ

ข่าวเสด็จฯ สำเพ็งนั้นเป็นข่าวใหญ่ เพราะเป็นครั้งแรกที่พระมหากษัตริย์เสด็จเยี่ยมสำเพ็งเป็นทางการ พ่อค้าจีนและพ่อค้าอินเดียในสำเพ็งตื่นเต้นยินดีกันมาก พากันเตรียมการรับเสด็จอย่างมโหฬารได้ช่วยกันลงทุนลงแรงซ่อมแซมปรับปรุงถนนหนทางที่เป็นทางเดินในสำเพ็งอย่างรีบด่วน มีการสร้างซุ้มประตูรับเสด็จด้วยดอกไม้แพรพรรณหลากสีสดใส ประดับประดาด้วยธงทิวตระการตา

ตลอดทางที่เสด็จพระราชดำเนินในสำเพ็ง พ่อค้าในสำเพ็งพร้อมทั้งครอบครัวได้หมอบเฝ้ารับเสด็จอยู่ด้วยความปลาบปลื้มปีติ หลายรายทูลเกล้าฯ ถวายสิ่งของที่เตรียมไว้ บางรายปูผ้าแล้วกราบบังคมทูลพระกรุณาให้ทรงประทับรอยพระบาทเพื่อตนจะได้นำไปเก็บไว้บูชาเป็นสิริมงคล ทรงใช้เวลาถึงประมาณสี่ชั่วโมงในการเสด็จเยี่ยมสำเพ็ง ชาวจีนในสำเพ็งได้มีโอกาสเข้าเฝ้าชมพระบารมีอย่างใกล้ชิด ทรงไต่ถามทุกข์สุขและเรื่องการค้าขายของผู้ที่เฝ้ารับเสด็จด้วยพระอิริยาบถ สีพระพักตร์ สายพระเนตรที่เปี่ยมด้วยพระเมตตากรุณาเป็นที่ประทับใจอย่างยิ่งแก่ผู้ที่เฝ้ารับเสด็จ และต่างก็เล่าสู่กันฟังด้วยความอิ่มเอมใจไม่รู้จบ หลังจากเสด็จเยี่ยมสำเพ็งแล้ว ได้เสด็จเสวยพระกระยาหารกลางวัน ณ สมาคมไทยจีนซึ่งพ่อค้าจีนจัดถวายด้วย

นับแต่นั้นมา ความร้าวฉานระหว่างราษฎรไทยกับกลุ่มชาวจีนบางกลุ่ม ก็กลับประสานสนิทดังเดิม ปัญหาข้อพิพาทระหว่างไทยจีนที่กำลังจะกลายเป็นความยุ่งยากทางการเมืองและการปกครองก็หมดสิ้นลงด้วยพระมหากรุณาธิคุณครั้งนั้น

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลทรงสนพระราชหฤทัยในกิจการบ้านเมืองและความเป็นอยู่ของพสกนิกรมาก โดยที่ประเทศไทยเป็นประเทศเกษตรกรรม ประชาชนส่วนใหญ่มีอาชีพ

ทำนาทำไร่ เมื่อเสด็จเยี่ยมชมกิจการของเกษตรกลางบางเขน จึงโปรดให้ชาวนาชาวสวนเข้าเฝ้าอย่างใกล้ชิดได้ทอดพระเนตรสาธิตวิธีการทำนาและทรงหว่านข้าวลงในแปลงนาด้วยพระองค์เอง เป็นการบำรุงขวัญและเป็นสิริมงคลแก่การทำนาของไทย

นอกจากนี้ ทรงสนพระราชหฤทัยในภาษาไทยและพระพุทธศาสนา ได้มีพระราชหัตถเลขาทูลสมเด็จพระสังฆราชเจ้ากรมหลวงวชิรญาณวงศ์ มีข้อความตอนหนึ่งว่า

"ด้วยหม่อมฉันมีความประสงค์ใคร่จะได้อ่านแนวการศึกษาทางพระพุทธศาสนาเพื่อเป็นการเตรียมตัวและช่วยเหลือในการที่จะอุปสมบทในกาลต่อไป ครั้นจะค้นหาอ่านจากตำราจำนวนมากก็มีเวลาน้อย ถ้าจะได้รับสังฆราชานุเคราะห์ให้ได้ศึกษาจากตำราง่าย ๆ และเป็นทางลัด โดยจัดขึ้นเป็นกัณฑ์ ๆ ไม่มากมายนัก พอหาโอกาสอ่านได้เดือนละกัณฑ์กว่าจะถึงเวลาอุปสมบทของหม่อมฉันก็จะได้รับความสะดวก หนังสือเรื่องนี้ต้องการได้อ่านในเวลาพักอยู่ในเมืองไทย และแม้ไปพักอยู่ในต่างประเทศ จึงทูลขอพระดำริและพระสังฆราชานุเคราะห์มา"

สมเด็จพระสังฆราชเจ้าได้ทรงพระนิพนธ์เรื่อง *"บวช"* ถวายแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล แต่ไม่ทันได้ทรงพระผนวชก็เสด็จสวรรคตเสียก่อน

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลเสด็จสวรรคตในวันที่ ๙ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๘๙ แม้ว่าจะเสด็จดำรงสิริราชสมบัติอยู่ในระยะเวลาไม่นาน แต่ก็ได้ทรงประกอบพระราชกรณียกิจอันสำคัญเป็นประโยชน์ยิ่งแก่ประเทศชาติและประชาชนด้วยพระปรีชาสามารถองอาจกล้าหาญเช่นเดียวกับพระมหากษัตริยาธิราชทุกพระองค์แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์.

บรรยายออกอากาศ
สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย
วันที่ ๙ มิถุนายน ๒๕๒๔

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล

เนื่องในวาระวันคล้ายวันเสด็จสวรรคต

คุณหญิงโสมรัสมิ์ จันทรประภา เรียบเรียง

เนื่องจากวันที่ ๙ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๒๕ คือวันนี้เป็นวันที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล เสด็จสวรรคตครบรอบปีที่ ๓๖ จึงควรที่คนไทยทั้งมวลจะได้ถวายอาศิรวาทราชสดุดีรำลึกถึงพระมหากรุณาธิคุณ ซึ่งทรงมีต่อบ้านเมืองในระยะที่ประเทศไทยตกอยู่ในภาวะวิกฤตจากผลของสงครามโลกครั้งที่สอง

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลทรงเป็นพระมหากษัตริย์รัชกาลที่ ๘ ในพระบรมราชจักรีวงศ์ และทรงเป็นพระมหากษัตริย์พระองค์ที่ ๒ ในระบอบประชาธิปไตย แม้รัชสมัยของพระองค์จะสั้นเพียง ๑๒ ปี และแม้จะทรงเป็นยุวกษัตริย์ แต่พระราชกรณียกิจที่ทรงปฏิบัติและพระราชจริยาวัตรแสดงถึงพระมหากรุณาธิคุณอย่างใหญ่หลวงต่อพสกนิกร ทำให้คนไทยและชาวต่างชาติที่มาพึ่งพระบรมโพธิสมภารมีจิตใจผูกพันต่อพระองค์ท่านอย่างลึกซึ้ง ทรงเป็นจุดรวมของความศรัทธาต่อสิ่งดีงามและทรงเป็นความหวังใหม่ของไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินในระยะเวลาที่บ้านเมืองเข้าที่คับขันทั้งเนื่องจากการเมืองและเนื่องจากสงคราม

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล ทรงพระราชสมภพเมื่อวันที่ ๒๐ กันยายน พ.ศ. ๒๔๖๘ ณ เมืองไฮเดลเบิร์ก ประเทศเยอรมนี เป็นพระราชโอรสของสมเด็จพระมหิตลาธิเบศร์อดุลเดชวิกรม พระบรมราชชนก และสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี พระเชษฐภคินีคือสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอเจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา และพระราชอนุชาคือ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบัน

เมื่อพระชนมายุได้ ๓ เดือน เสด็จไปประทับ ณ ประเทศฝรั่งเศสและสหรัฐอเมริกาเป็นเวลา ๓ ปี จนถึง พ.ศ. ๒๔๗๑ สมเด็จพระบรมราชชนกเสด็จนิวัติประเทศไทย เพียงปีเดียว สมเด็จพระบรมราชชนกก็เสด็จสวรรคต ขณะนั้นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลทรงมีพระชนมายุเพียง ๔ พรรษา ประทับ ณ วังสระปทุมกับสมเด็จพระศรีสวรินทิราบรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า และสมเด็จพระบรมราชชนนีซึ่งในขณะนั้นทรงมีฐานันดรศักดิ์เป็นหม่อมสังวาลย์ มหิดล ณ อยุธยา ทรงเข้าศึกษาเบื้องต้นและชั้นประถม ณ โรงเรียนมาแตร์เดอีและโรงเรียนเทพศิรินทร์

ตามลำดับ เนื่องจากทรงมีพระพลานามัยไม่สมบูรณ์ จึงในเดือนพฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๗๖ ได้เสด็จไปประทับ ณ เมืองโลซานน์ ประเทศสวิตเซอร์แลนด์ พร้อมด้วยสมเด็จพระบรมราชชนนี พระเชษฐ–ภคินีและพระราชอนุชา เพื่อการบำรุงพระอนามัย ทรงเข้ารับการศึกษาเบื้องต้น ณ โรงเรียนเรมองซ์ และทรงศึกษาภาษาไทย ณ ที่ประทับ โดยมีพระอาจารย์ตามเสด็จไปจากเมืองไทย

สมเด็จพระบรมราชชนนีทรงอบรมสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์และสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอให้ทรงพระเจริญด้วยพระคุณลักษณะของคนไทยทั่ว ๆ ไป เป็นต้นว่า ทรงอบรมให้ทรงพระเจริญในธรรมของพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะธรรมะที่เนื่องในทาน ศรัทธา ศีล สมาธิ และปัญญา ทรงปลูกฝังให้ทุกพระองค์ทรงมีพระเมตตาคุณพระกรุณาธิคุณเป็นพื้นในพระหฤทัยตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์ทุกพระองค์ ทรงสอนให้เกื้อกูลคนยาก ก่อนเข้าบรรทมทรงอบรมให้ระลึกถึงพระคุณของพระพุทธเจ้าซึ่งมีแต่สิ่งดีงามไว้เป็นที่ทรงพึ่งทรงระลึก โดยนัยนี้คนไทยจึงได้พระเจ้าอยู่หัวที่ประเสริฐสุดถึงสองพระองค์และเจ้านายชั้นสูงพระองค์หนึ่งไว้แผ่พระบารมีปกเกล้าปกกระหม่อมนับแต่อดีตจนปัจจุบัน

เมื่อวันที่ ๒ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๗ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่งในขณะนั้นเสด็จไปประทับรักษาพระเนตรอยู่ ณ ประเทศอังกฤษได้ทรงสละราชสมบัติเนื่องจากไม่ทรงมีพระราช–โอรสพระราชธิดา การสืบสันตติวงศ์จึงเป็นไปตามกฎมณเฑียรบาลฉบับ พ.ศ. ๒๔๖๗ และด้วยความเห็นชอบของสภาผู้แทนราษฎร รัฐบาลไทยในขณะนั้นจึงได้กราบทูลอัญเชิญพระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าอนันทมหิดลขึ้นทรงราชย์เป็นพระมหากษัตริย์ พระองค์ที่ ๘ ในพระบรมราชจักรีวงศ์ ขณะนั้นทรงมีพระชนมายุ ๙ พรรษา จึงต้องมีคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ได้แก่พระเจ้าวรวงศ์เธอกรมหมื่นอนุวัตรจาตุรนต์ พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอาทิตย์ทิพยอาภาและเจ้าพระยายมราช

ในระหว่างนี้ได้ทรงย้ายไปทรงศึกษาในโรงเรียนนูเวลเดอร์ลาซูรีสโรมองด์และทรงมีพระอาจารย์ถวายพระอักษรภาษาไทย ณ พระตำหนักที่ประทับ นอกจากนี้ทรงศึกษาเกี่ยวกับหน้าที่ของพระมหากษัตริย์นิติราชประเพณี ทรงศึกษาภาษาต่างประเทศถึง ๔ ภาษาคือ ภาษาอังกฤษ ฝรั่งเศส สเปนและเยอรมัน สมเด็จพระบรมราชชนนีทรงส่งเสริมให้โปรดการกีฬา เช่น สกี เสก็ตน้ำแข็ง ว่ายน้ำ ฮอกกี้ ทรงจักรยาน กรรเชียงเรือ เป็นต้น ทรงสนพระราชหฤทัยในงานอดิเรกเป็นต้นว่า การช่างไม้ การฝีมือต่าง ๆ การสวนครัว ทรงสะสมรูปเรือรบจำลอง แสตมป์ประเทศต่าง ๆ โปรดการศึกษาหาความรู้ในเรื่องต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง โดยไม่ทรงปล่อยเวลาว่างให้ผ่านไปโดยไร้ประโยชน์ ทรงเป็นที่รักใคร่ของบรรดาพระอาจารย์และพระสหาย ตลอดจนเพื่อนบ้านในละแวกที่ประทับ และทรงมีพระราชจริยาวัตรงดงาม ทรงบำเพ็ญพระองค์และทรงงานต่าง ๆ เยี่ยงสามัญชนทั่ว ๆ ไป

ครั้นถึงวันที่ ๑๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๘๘ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลได้เสด็จพระราชดำเนินนิวัติประเทศไทยเป็นครั้งแรกหลังจากทรงราชย์ได้ ๔ ปี พระชนมายุ ๑๓ พรรษา เสด็จโดยเรือมีโอเนีย พร้อมด้วยสมเด็จพระบรมราชชนนี สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอและสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ คือพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระองค์ปัจจุบัน เมื่อเสด็จถึงเมืองปีนัง ประเทศ

มาเลเซีย หนังสือพิมพ์สเตรทเอโค ได้ลงพิมพ์กระแสร์พระราชดำรัสตอนหนึ่งว่า *"ข้าพเจ้ารู้สึกยินดีที่ได้เดินทางกลับสู่ประเทศอันเป็นที่รักของข้าพเจ้าและในอันที่จะได้เห็นบรรดาประชาราษฎรของข้าพเจ้าเอง"*

เมื่อเสด็จพระราชดำเนินถึงกรุงเทพฯ ประชาชนพากันไปเฝ้ารับเสด็จพระราชดำเนินอย่างเนืองแน่นด้วยความอยากรู้อยากเห็นว่าพระเจ้าอยู่หัวของตนซึ่งทรงพระเจริญในต่างประเทศจะทรงมีพระคุณลักษณะอย่างไร คนไทยทุกคนชื่นชมโสมนัสเป็นที่ยิ่งเมื่อได้ประสบว่า *"ในหลวง"* พระองค์น้อยทรงงามในทุกสิ่งทุกอย่างสมกับที่ทรงเป็นประมุขของปวงชน ไม่มีสิ่งใดที่จะน่าเคลือบแคลงเลย

ในการเสด็จนิวัติครั้งนั้น ได้ประทับอยู่ในประเทศไทยสองเดือน ประชาชนตื่นเต้นมากรู้ข่าวว่าเสด็จพระราชดำเนิน ณ ที่ใดก็พากันไปเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทอย่างเนืองแน่นแม้จะมีพระชนมายุเพียง ๑๓ พรรษา เป็นการพิสูจน์ให้เห็นอย่างชัดแจ้งว่าคนไทยมีความจงรักภักดีในสถาบันพระมหากษัตริย์แห่งพระราชวงศ์จักรีไม่เสื่อมคลาย แม้ว่าการปกครองประเทศจะเปลี่ยนเป็นระบอบประชาธิปไตยมีพระมหากษัตริย์อยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญ

ครั้นถึงเวลาที่จะต้องเสด็จกลับไปทรงศึกษาต่อ คนไทยก็พากันอาลัยอาวรณ์เป็นอันมาก เมื่อเสด็จพระราชดำเนินกลับไปประทับ ณ ประเทศสวิตเซอร์แลนด์แล้ว เหล่าอาณาประชาราษฎร์ก็ตั้งหน้าคอยวันเสด็จพระราชดำเนินกลับ เฝ้าคอยสดับตรับฟังข่าวของ *"ในหลวง"* อยู่ตลอดเวลาด้วยความห่วงใยจงรักภักดี

ตลอดระยะเวลาระหว่าง พ.ศ. ๒๔๘๑ ถึง พ.ศ. ๒๔๘๘ เกิดเหตุการณ์ต่าง ๆ เกี่ยวแก่เมืองไทยทั้งในและนอกประเทศอันเป็นผลมาจากสงครามโลกครั้งที่ ๒ และความผันผวนทางการเมืองนานัปการ ล้วนแต่มีผลกระทบกระเทือนต่อสถาบันพระมหากษัตริย์หนักบ้าง เบาบ้างตามกรณี คนไทยก็พากันตั้งหน้าตั้งตาคอยว่าเมื่อไรพระเจ้าอยู่หัวของตนจึงจะเสด็จพระราชดำเนินกลับมาให้คนไทยได้พึ่งพระบารมี เพราะถึงแม้จะไม่ทรงมีอำนาจอธิปไตยสูงสุดของประเทศ ก็ยังทรงใช้อำนาจอธิปไตยของประชาชนแทนประชาชนได้ทางสถาบันของประเทศสามสถาบันคือ รัฐบาล ศาล และสภาผู้แทนราษฎร

สงครามโลกครั้งที่ ๒ สงบลงใน พ.ศ. ๒๔๘๘ เวลานั้นประเทศไทยตกอยู่ในสภาพผู้แพ้สงคราม และกำลังแก้ไขไม่ให้ตกอยู่ในสภาพเช่นนั้น เพราะคนไทยที่ไม่เป็นศัตรูกับพันธมิตรและมีส่วนช่วยพันธมิตรรบก็ยังมีอยู่ บ้านเมืองในระยะนั้นตกอยู่ในภาวะวิกฤต ประชาชนเดือดร้อนแทบทุกหัวระแหง เกิดความอัตคัดขาดแคลนเครื่องอุปโภคบริโภค สินค้าราคาแพง การคมนาคมติดขัดเนื่องจากถูกทำลายจากภัยสงคราม การสาธารณูปโภคเป็นไปอย่างยากลำบากและขาดแคลน ยารักษาโรคมีไม่พอ และมีราคาแพงมากตลอดจนอุปกรณ์การแพทย์และอื่น ๆ

ในระหว่างความมืดมนอนธการนี้ ขวัญและจิตใจของประชาชนค่อยคลายความรุ่มร้อนเกิดความชุ่มชื่นขึ้นบ้างเมื่อได้ข่าวเสด็จพระราชดำเนินนิวัติประเทศไทยครั้งที่สองของพระบาทสมเด็จ

พระเจ้าอยู่หัว ครั้นวันเสด็จพระราชดำเนินมาถึง ปวงชนทุกหมู่เหล่าก็พากันไปเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท รับเสด็จอย่างเนืองแน่น ต่างพากันยินดีปรีดาเมื่อได้เห็นพระเจ้าอยู่หัวพระองค์น้อยของตนเมื่อ ๘ ปีก่อน ทรงพระเจริญเป็นพระมหากษัตริย์หนุ่ม พระชนมายุ ๒๐ พรรษา ทรงมีพระรูปพระโฉมสง่างาม เป็นที่เจริญตา ทรงประกอบด้วยพระคุณลักษณะอันงามยิ่งโดยเฉพาะพระคุณลักษณะที่แสดงถึงพระ–เมตตาคุณ และพระกรุณาธิคุณ คนไทยเริ่มมองเห็นแสงสว่างท่ามกลางความมืดมน พากันกล่าวขวัญถึง *"ในหลวง"* ของตนและต่างพยายามไปเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาททุกหนทุกแห่งที่จะสามารถไปได้เมื่อมีการเสด็จพระราชดำเนิน ณ ที่ใด

ขณะนั้นกองทัพพันธมิตรในสงครามโลกครั้งที่สองเข้ามาตั้งอยู่ในเมืองไทยส่วนหนึ่งเพื่อปลดอาวุธกองทัพญี่ปุ่นซึ่งแพ้สงคราม ประเทศไทยอยู่ในฐานะไม่สู้จะดีเพราะพันธมิตรมีหลายชาติหลายภาษา ที่เห็นใจไทยก็มี ที่ถือโอกาสข่มขู่เอาเปรียบก็มาก ทำให้คนไทยเกิดความขมขื่นและต้องใช้ความอดกลั้นตลอดจนอดทน จนลอร์ดหลุยส์เม้าแบตเตนผู้เป็นใหญ่แห่งกองทัพอังกฤษในส่วนภูมิภาคนี้เข้ามากรุงเทพฯ อย่างเกรียงไกร คือมีการตรวจพลสวนสนามของกองทัพพันธมิตร พระบาท–สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลได้ทรงกอบกู้เกียรติภูมิของเมืองไทยไว้ได้โดยเสด็จออกทรงรับการตรวจพลสวนสนามครั้งนั้นในฐานะองค์พระประมุขของชาติไทยพร้อมด้วยลอร์ดหลุยส์เม้าแบตเตน การเสด็จออกเป็นไปอย่างสง่างามสมพระเกียรติยศในฉลองพระองค์จอมทัพไทย ศักดิ์ศรีของเมืองไทยของคนไทยทั้งชาติปรากฏอยู่ที่พระเจ้าอยู่หัวพระองค์นี้ ทรงเปี่ยมด้วยพระบุญราศรี ทรงสง่าด้วยพระบารมี ความข้องในจิตของคนไทยที่ว่าเมืองไทยอยู่ในฐานะถูกยึดครองหรือไม่ก็หมดไปในทันที มีความรู้สึกว่าทุกคนยังคงเป็น *"ไทย"* สมชื่ออย่างเต็มภาคภูมิ มีองค์พระมหากษัตริย์เป็น *"ฉัตรแก้วกั้นเกศ งามหน้างามเนตรทุกเวลา"* จิตใจของคนไทยดีขึ้น ขวัญก็ดีขึ้น กำลังใจในการต่อสู้กับความทุกข์ยากอันเกิดจากผลของสงครามก็มีมากขึ้น คนไทยในยุคนั้นจึงช่วยกันจรรโลงและรักษาบ้านเมืองจนพ้นสภาพวิกฤต ได้อยู่เย็นเป็นสุขมาจนทุกวันนี้

ในระหว่างที่ประทับอยู่ในประเทศไทย ทรงมีพระราชภารกิจในฐานะทรงเป็นพระประมุขของประเทศมากมาย ทรงประกอบพระราชพิธีต่าง ๆ พระราชทานรัฐธรรมนูญ ฉบับลงวันที่ ๙ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๘๙ เสด็จเปิดสภาผู้แทนราษฎร ตลอดจนเสด็จพระราชดำเนินศาลสถิตยุติธรรม ทรงร่วมพิจารณาคดี ปวงชนพากันตื่นเต้นเฝ้าชมพระบารมีและพากันตระหนักแน่ว่าอำนาจสูงสุดทางตุลาการที่พระมหากษัตริย์ทรงใช้ผ่านศาลนั้นเป็นที่วางใจได้ในเรื่องความยุติธรรม

นอกจากนี้ได้เสด็จพระราชดำเนินทรงเยี่ยมราษฎรทั้งในกรุงเทพฯ และจังหวัดใกล้เคียง โปรดให้ประชาชนเข้าเฝ้าโดยใกล้ชิด มีพระราชดำรัสถามถึงทุกข์สุขของพสกนิกรตลอดจนความเป็นอยู่ด้วยพระมารยาทอ่อนโยนและด้วยพระสุรเสียงอันสุนทรเป็นที่ชื่นใจแก่ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินยิ่งนัก ทรง

รับของที่ประชาชนชนพากันนำมาถวาย ซึ่งมีทั้งผลไม้และสิ่งของต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นของมีค่าหรือไม่ แม้แต่ดอกไม้ดอกเดียวก็ทรงรับ การเสด็จพระราชดำเนินครั้งนั้นสมเด็จพระราชอนุชาคือพระบาท-สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวองค์ปัจจุบันได้โดยเสด็จด้วย

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๙ ทรงเป็นคนไทยเต็มพระองค์ทั้ง ๆ ที่ทรงพระเจริญในทวีปยุโรป ทรงสนพระราชหฤทัยในทุกสิ่งที่เนื่องในความเป็นไทยและวัฒนธรรมไทย ไม่ว่าจะเป็นศิลปะ ขนบประเพณี จริยธรรม ภาษา ศาสนา ในการพระราชทานเลี้ยงลอร์ดหลุยส์เม้าแบตเตน หลังจากการตรวจพลสวนสนาม ทรงกำหนดให้มีการแสดงนาฏศิลป์ไทยในงานนี้ด้วย โดยนัยนี้โขนอันเป็นนาฏศิลป์ชั้นยอดของไทยและในขณะนั้นกำลังตกอยู่ในสภาพเสื่อมทรามจนแทบจะสิ้นสูญไปจึงได้รับการฟื้นฟูด้วยพระบารมี ทำให้ศิลปะยอดเยี่ยมนี้ได้คงดำรงอยู่จนทุกวันนี้

เมื่อสงครามโลกครั้งที่ ๒ สงบลง กลุ่มชาวจีนบางกลุ่มในประเทศไทยซึ่งไม่เข้าใจข้อเท็จจริงทางการเมืองได้ก่อความวุ่นวายขึ้นในราวกลางปี พ.ศ. ๒๔๘๘ และได้ทวีความรุนแรงยิ่งขึ้น รัฐบาลไทยในขณะนั้นต้องเข้าปราบปรามจนควบคุมสถานการณ์ไว้ได้ แต่ก็ยังคงมีความแค้นเคืองอาฆาตบาดหมางกันอยู่ในหมู่ชาวจีนกลุ่มน้อยบางกลุ่ม

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล ทรงจัดการสมานรอยร้าวฉานดังกล่าวด้วยทรงตระหนักดีว่าคนจีนที่มาพึ่งพระบรมโพธิสมภารนั้นโดยทั่วไปเป็นคนดี สุภาพรักสงบ ขยันในการทำมาหากิน จึงเมื่อวันที่ ๓ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๘๘ ได้เสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมสำเพ็งอันเป็นถิ่นที่พำนักใหญ่และเก่าแก่ตั้งแต่กรุงรัตนโกสินทร์ของชาวจีน ปรากฏว่าบรรดาชาวจีนทั้งหลายชื่นชมโสมนัสเป็นล้นพ้น การเสด็จคราวนั้นต้องใช้เวลาถึง ๔ ชั่วโมง เพราะชาวจีนมาเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทมากมาย และการรับเสด็จก็เป็นไปอย่างมโหฬารด้วยความจงรักภักดีและด้วยความเคารพบูชาอย่างสูง เช่นเดียวกับบรรพบุรุษของคนแต่โบราณ พระเจ้าอยู่หัวก็ทรงตั้งพระราชหฤทัยเสด็จเยี่ยมเยียนพสกนิกรจีนจริง ๆ จึงทรงใช้เวลานานมากในการทรงมีพระราชกระแสร์กับผู้อยู่ภายใต้พระบรมโพธิสมภารด้วยพระเมตตาและด้วยพระราชกัปปิยวาจาอันไพเราะ ยังความชื่นชมให้เกิดขึ้น ความขุ่นข้องหมองใจซึ่งกำลังมีอยู่ในหมู่ชนจีนหมู่น้อยก็เหือดหายไป เกิดความรู้สึกว่าคนไทยและจีนต่างก็เป็นประชากรของประเทศไทย อยู่ภายใต้พระบรมโพธิสมภารของพระบาทสมเด็จ-พระเจ้าอยู่หัวพระองค์เดียวกัน ความสามัคคีรักใคร่กันฉันพี่น้องมาแต่โบราณกาลก็กลับคืนมาจนเป็นปกติ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๙ ทรงสนพระราชหฤทัยพระพุทธศาสนามาก ทรงตั้งพระราชปณิธานจะผนวช ปรากฏในลายพระราชหัตถ์เลขาลงวันที่ ๑๕ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๘๕ ทูลสมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ มีข้อความที่จะขอพระราชทานอัญเชิญมาตอนหนึ่งว่า

"ด้วยหม่อมฉันมีความประสงค์ใคร่จะได้อ่านการศึกษาทางพระพุทธศาสนา เพื่อเป็นการเตรียมตัวและช่วยเหลือในการที่จะอุปสมบทในการต่อไป ครั้นจะค้นหาอ่านจากตำราจำนวนมากก็มีเวลาน้อย ถ้าจะได้รับสังฆราชานุเคราะห์ให้ได้ศึกษาจากตำราง่าย ๆ และเป็นทางลัด โดยจะขึ้นเป็นกัณฑ์ ๆ ไม่มากมายนักพอหาโอกาสอ่านได้เดือนละกัณฑ์กว่าจะถึงเวลาอุปสมบทของหม่อมฉันก็จะได้รับความสะดวก หนังสือเรื่องนี้ต้องการได้อ่านทั้งในเวลาพักอยู่ในเมืองไทย และแม้ไปพักอยู่ในต่างประเทศ จึงทูลขอพระราชดำริและพระสังฆราชานุเคราะห์มา"

สมเด็จพระสังฆราชพระองค์นั้นได้ทรงพระนิพนธ์เรื่อง *"บวช"* ถวายแต่ไม่ทันได้ทรงผนวชตามที่ทรงตั้งพระราชหฤทัยเพราะในขณะที่พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดลกำลังทรงเป็นที่รักใคร่เทอดทูนและทรงเป็นมิ่งขวัญของปวงชนชาวไทยนั้น เหตุการณ์ที่ไม่มีใครคาดฝันก็อุบัติขึ้น พระราชกรณียกิจครั้งสุดท้ายคือการเสด็จพระราชดำเนินทอดพระเนตรกิจการของเกษตรกลางบางเขน และทรงเยี่ยมราษฎรเมื่อวันที่ ๕ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๘๙ ในวันนั้นทรงพระดำเนินรับของที่ชาวนาชาวสวนนำมาถวาย พร้อมทั้งพระราชทานเงินก้นถุงตอบแทน ชาวนาชาวสวนและพสกนิกรทั่ว ๆ ไปมาเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทอย่างเนืองแน่นเรียงรายสองข้างทางเสด็จ พระเจ้าอยู่หัวทอดพระเนตรการสาธิตการทำนาและทรงหว่านข้าวลงบนผืนแผ่นดินไทยเพื่องอกงามขยายพันธุ์เลี้ยงชีวิตคนไทยสืบไป ไม่มีใครคิดเลยว่าเป็นการทรงเยี่ยมราษฎรของพระองค์เป็นครั้งสุดท้ายของพระมหากษัตริย์ที่ประเสริฐพระองค์หนึ่งของเมืองไทย

หลังจากนั้นอีก ๔ วัน ในวันที่ ๙ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๘๙ เวลาประมาณ ๙.๐๐ น. มหาดเล็กห้องพระบรรทมได้ยินเสียงปืนดังขึ้นในห้องบรรทม ณ พระที่นั่งบรมพิมานในพระบรมมหาราชวัง จึงรีบวิ่งไปดู พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรรทมอยู่บนพระที่นั่ง พระโลหิตไหลอาบพระองค์ และเสด็จสวรรคตแล้ว

สุดที่จะพรรณนาได้ว่าในขณะนั้นความทุกข์ความเศร้าโศกของปวงชนทั้งประเทศมีมากมายเพียงไร สรุปได้ว่าน้ำตานองหน้าคนไทยทั้งชาติ ถึงแม้ในเวลาต่อมา กลุ่มหนึ่งของผู้ลอบปลงพระชนม์จะได้รับโทษานุโทษตามคำพิพากษาของศาลสถิตยุติธรรมแล้วก็ตาม ความโศรกเศร้าอาลัยอาวรณ์ก็ยังไม่เสื่อมคลาย

วันนี้ วันที่ ๙ มิถุนายน ๒๕๒๕ เป็นวันครบรอบปีที่ ๓๖ ของการเสด็จสวรรคต พระราชวิญญาณของ "พระทูลกระหม่อมแก้ว" เสด็จสถิตอยู่ ณ ทิพยสถานพิมานแมนใด ขอพระราชทานกราบบังคมทูลอัญเชิญทรงสดับอาศิรวาทราชสดุดีดังได้พรรณนามา พร้อมทั้งขอพระราชทานให้ทรงรับความรำลึกถึง ความอาลัยอาวรณ์อย่างไม่มีวันลืมเลือนของคนไทยทั้งชาติด้วยเทอญ

บรรยายออกอากาศ
สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย
วันที่ ๙ มิถุนายน ๒๕๒๕

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ภูมิพลอดุลยเดช

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชฯ
พระราชาเป็นสง่าแห่งแว่นแคว้น

นางปรุงศรี วัลลิโภดม เรียบเรียง

ตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์ปรากฏชัดเจนว่าประเทศไทยเรามีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขปกครองประเทศสืบเนื่องกันมาแต่ครั้งบรรพกาล นับตั้งแต่สร้างชาติไทยมาจนถึงปัจจุบันนี้นานถึงกว่า ๗๐๐ ปีแล้ว ดังนั้นสถาบันพระมหากษัตริย์จึงเป็นของคู่บ้านคู่เมืองและมีความสัมพันธ์อย่างแน่นแฟ้นกับประชาชนคนไทยทุกกาลสมัย พระมหากษัตริย์หรือพระราชา ทรงเป็นประมุขของประเทศ เป็นที่เคารพสักการะ เป็นผู้นำประเทศและทรงดำรงตำแหน่ง *"จอมทัพไทย"* เป็นศูนย์รวมแห่งจิตใจของปวงชนในชาติ เป็นศูนย์รวมแห่งราชการแผ่นดิน เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวให้ประชาชนทั้งมวลมีความสมัครสมานสามัคคี ซึ่งจะก่อให้เกิดพลังในการปฏิบัติกิจการทั้งปวงให้ลุล่วงด้วยดี ดังนั้นพระ–มหากษัตริย์หรือพระราชา จึงเป็นมิ่งขวัญของประเทศ เป็นเครื่องหมายแสดงความเป็นเอกราช และเป็นสง่าแห่งแว่นแคว้น

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ได้ทรงพระราชนิพนธ์ไว้ในเรื่องรามเกียรติ์ตอนหนึ่งว่า

"อันพระนครทั้งหลาย ก็เหมือนกับกายสังขาร
กระษัตริย์คือจิตวิญญาณ เป็นประธานแก่ร่างอินทรีย์"

นอกจากนั้น สมเด็จฯ กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ได้ทรงนิพนธ์ไว้ในเรื่องกฤษณาสอนน้องคำฉันท์ว่า

"ธงไชยอันไพบุลในงอน เป็นอาภรณ์แห่งรถยาน
ธุมาก็ปรากฏแก่กรานต์ แลเถกิงระเริงแสง
ราชาก็ปรากฏเป็นปิ่น นครินทรเขตแขวง
สวามีเป็นศรีสวัสดิ์แสดง ศักดิ์สง่าแก่นารี"

การที่ประเทศไทยมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขปกครองประเทศเป็นเวลายาวนานนับได้ร้อย ๆ ปี จนกระทั่งตราบเท่าทุกวันนี้ ก็เพราะพระมหากษัตริย์ของไทยทรงประกอบพระราชภารกิจที่เป็น

คุณประโยชน์ต่อประเทศชาติและประชาชนชาวไทยเป็นอเนกประการ ทรงเสียสละความสุขส่วนพระองค์และมีพระราชหฤทัยที่เปี่ยมล้นด้วยพระเมตตากรุณาต่อพสกนิกร ดังจะเห็นได้เด่นชัดจากพระบรม-ราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้ซึ่งได้รับพระสมัญญานามจากชาวไทยว่า *"สมเด็จพระปิยมหาราช"* ความตอนหนึ่งว่า

".....การเป็นเจ้าแผ่นดินไม่ใช่สำหรับมั่งมี ไม่ใช่สำหรับคุมเหงคนเล่นตามชอบใจ มิใช่เกลียดไว้แล้วจะได้แก้เผ็ด มิใช่เป็นผู้สำหรับจะกินสบายนอนสบาย ถ้าจะปรารถนาเช่นนั้นแล้วมีสองทาง คือ บวชทางหนึ่ง เป็นเศรษฐีทางหนึ่ง เป็นเจ้าแผ่นดินสำหรับแต่เป็นคนจนและเป็นคนที่อดกลั้นต่อสุขและทุกข์ อดกลั้นต่อความรักและความชัง อันจะเกิดฉิวขึ้นมาในใจ หรือมีผู้ยุยงเป็นผู้ปราศจากความเกียจคร้าน ผลที่จะได้นั้นมีแต่ชื่อเสียงปรากฏเมื่อเวลาตายแล้วว่าเป็นผู้รักษาวงศ์ตระกูลไว้ได้ และเป็นผู้ป้องกันความทุกข์ของราษฎร..."

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช พระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบัน ได้ทรงดำเนินรอยตามแบบอย่างสมเด็จพระบุรพมหากษัตริยาธิราช ในการที่จะเป็นผู้ทรงปกปักรักษาพสกนิกรให้ร่มเย็นเป็นสุขและบำบัดความทุกข์ลำเค็ญของราษฎรตลอดมา เมื่อเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติก็ได้มีพระบรมราชโองการประกาศปฏิญาณพระองค์ในวันที่ทรงกระทำพระราชพิธีบรมราชาภิเษก เมื่อวันที่ ๕ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๔๖๓ ว่า

"เราจะปกครองแผ่นดินโดยธรรม เพื่อประโยชน์สุขแห่งมหาชนชาวสยาม"

นับตั้งแต่วันนั้นเป็นต้นมาก็ได้ทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจดังที่ทรงมีสัจจวาจาไว้โดยไม่บกพร่อง ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่ตั้งมั่นในทศพิธราชธรรม และทรงบำเพ็ญราชสังคหวัตถุ ๔ ต่อประชาชนเป็นเนืองนิตย์ ทรงอุทิศชีวิตทั้งชีวิตเพื่อประเทศชาติและประชาชน ทั้งนี้เพราะทรงมีน้ำพระทัยที่รัก อาทรและห่วงใยอาณาประชาราษฎร์ประหนึ่งบิดามีความห่วงใยบุตรธิดา ปรากฏข้อความในพระราชหัตถเลขาถึงพระสหายเมื่อครั้งที่ยังทรงศึกษาอยู่ในยุโรป ตอนหนึ่งว่า

".....ข้าพเจ้าได้เรียนรู้โดยการทำงานที่นี่ว่า ที่ของข้าพเจ้าในโลกนี้ คือการอยู่ท่ามกลางประชาชนของข้าพเจ้า นั่นคือ คนไทยทั้งปวง....."

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงได้รับพระสมัญญานามว่า *"กษัตริย์-เกษตร"* เพราะทรงอยู่ท่ามกลางพสกนิกร และทรงพยายามทุกวิถีทางที่จะขจัดทุกข์ บำรุงสุข ให้ราษฎรของพระองค์อยู่ดีกินดี โดยการทรงตั้งโครงการพัฒนาและช่วยเหลือประชากรเป็นจำนวนมากมายหลายโครงการ ซึ่งไม่อาจจะพรรณนาได้ในเวลาอันจำกัด ณ ที่นี้

ในฐานะองค์พระประมุขของชาติ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวคือฉัตรแก้ว คุ้มเกล้า คุ้มกระหม่อม พระราชทานความร่มเย็นเป็นสุข และปัดเป่าทุกข์ภัยพิบัติทั้งปวงอันจะบังเกิดแก่ประเทศชาติและชาวไทยในขอบขัณฑสีมา ใช่แต่เท่านั้น พระปรีชาสามารถและพระราชจริยาวัตรอันงดงามของพระองค์ยังเป็นที่ประทับใจชาวต่างชาติทั่วไป เมื่อครั้งที่พระองค์เสด็จพระราชดำเนินไปเจริญสัมพันธไมตรีกับนานาประเทศนั้น ได้ทรงกระทำหน้าที่ทูตทางวัฒนธรรมให้แก่ประเทศไทยอย่างดียิ่ง ยังผลให้ชื่อเสียงของไทยก้องกำจายไปทั่วโลกยิ่งกว่าครั้งใด ๆ ในประวัติศาสตร์

ประธานาธิบดี ริชาร์ด นิกสัน แห่งประเทศสหรัฐอเมริกา ได้เขียนสดุดีไว้ในข้อเขียนเรื่อง *"กรุงเทพฯ....เมืองอันอุดมสมบูรณ์"* ซึ่งตีพิมพ์ในนิตยสารเอสไควร์ ฉบับประจำเดือนเมษายน พ.ศ. ๒๕๑๑ ตอนหนึ่งว่า

".....พระมหากษัตริย์ของประเทศไทย ทรงเป็นที่เคารพสักการะอย่างสูงสุดของปวงชน การปกครองแบบมีพระมหากษัตริย์นี้เป็นเสมือนสายสัมพันธ์เกี่ยวโยงอดีตเอาไว้นับด้วยหลายศตวรรษ พระมหากษัตริย์พระองค์ปัจจุบันคือพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ซึ่งเป็นราชปนัดดาของพระเจ้ากรุงสยามในหนังสือที่แหม่มแอนนาเขียนไว้ พระองค์ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ผู้ทรงพระปรีชาสามารถ ทรงรอบรู้เหตุการณ์ทันสมัยยิ่งนัก....."

นอกจากนั้น สถานีโทรทัศน์ เอ.บี.ซี. ของออสเตรเลีย ได้ถ่ายทำภาพยนตร์สารคดีท่องเที่ยวประเทศไทย โดยแบ่งเป็น ๗ ตอน ๆ ละ ๓๐ นาที ได้แก่กรุงเทพฯ–เมืองฟ้าน่ายล องค์ภูมิพลปกเกศ สู่เขตพุทธศาสตร์ สร้างชาติ สร้างเมือง ลือเลื่องช้างไทย งามวิไลนาฏศิลป์ จับจิตแผ่นดินทอง ภาพยนตร์ชุดนี้ได้นำออกเผยแพร่ทั่วออสเตรเลียแล้วสัปดาห์ละ ๑ ตอนติดต่อกัน ปรากฏว่าเป็นที่นิยมของชาวออสเตรเลียมาก หนังสือพิมพ์ Daily Telegraph และ The Sun ได้จัดลำดับของภาพยนตร์ชุดนี้อยู่ในประเภท ๔ ดาว โดยเฉพาะได้ลงเรื่องสดุดีพระเกียรติคุณของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ว่าทรงอัจฉริยะในทุก ๆ สาขา ทรงเป็นพระประมุขที่เป็นศูนย์รวมใจของชาวไทย ได้เสด็จฯ ไปยังท้องถิ่นต่าง ๆ ทั่วประเทศเพื่อทรงให้การสงเคราะห์ช่วยเหลือประชาชนที่ได้รับความทุกข์ยากอย่างใกล้ชิด ทรงเป็นพระมหากษัตริย์พระองค์เดียวในโลกที่มิได้ปรากฏพระองค์เฉพาะในงานพระราชพิธีเท่านั้น แต่ทรงเข้าถึงจิตใจของประชาชน เป็นพระมหากษัตริย์พระองค์เดียวที่ทรงงานหนักเพื่อประเทศชาติและประชาชนของพระองค์อย่างแท้จริง

พระราชกรณียกิจดังกล่าวที่ยกมาแสดงโดยสังเขปนี้ ได้นำเกียรติคุณมาสู่ประเทศชาติและประชาชนอย่างกว้างใหญ่ไพศาล พระองค์จึงทรงเป็นพระราชาซึ่งเป็นสง่าแห่งแว่นแคว้น

ในอภิลักขิตมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา วันที่ ๕ ธันวาคม ซึ่งได้เวียนมาอีกวาระหนึ่ง จึงขอเชิญชวนประชาชนชาวไทยทั้งปวงน้อมรำลึกถึงพระมหากรุณาธิคุณ และขอพระราชทานพระวโรกาสถวายพระพรชัยมงคล ขอจงทรงพระเจริญยิ่งยืนนาน ทรงพระเกษมสำราญ พระบารมีแผ่ไพศาล เป็นมิ่งขวัญของพสกนิกรทั่วราชอาณาจักร เทอญ

บรรยายออกอากาศ
สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย
วันที่ ๕ ธันวาคม ๒๕๒๕

ราชสดุดี ๕ ธันวาคม

ท่านผู้หญิงสมโรจน์ สวัสดิกุล ณ อยุธยา เรียบเรียง

"พระบารมี" ของพระมหากษัตริย์ ผู้ทรงถึงพร้อมด้วยทศพิธราชธรรม และจักรพรรดิวัตรทั้งสิบสองประการนั้น คนไทยทั่วไปพอจะรู้และเข้าใจได้ว่า หมายถึง คุณความดีที่ทรงสร้างสมไว้ทั้งในอดีตและปัจจุบัน เป็นพระคุณสมบัติที่ส่งผลให้เป็นพระมหากษัตริย์ยิ่งใหญ่ แบบที่โบราณขนานพระนามว่า *"พระเจ้าจักรพรรดิ"* แต่ก็ยากที่จะอธิบายเรื่องของ **"พระบารมี"** ให้แจ่มแจ้งชัดเจนได้ เพราะเห็นไม่ได้ด้วยตา ยินไม่ได้ด้วยหู สัมผัสไม่ได้ด้วยกาย รู้ได้สำนึกได้ก็ด้วยใจเท่านั้น

พระมหากษัตริย์ผู้ทรงสมบูรณ์ด้วยธรรมะและวัตระดังกล่าว เสด็จประทับอยู่ ณ แห่งใด แห่งนั้นประชาชนจะรู้สึกด้วยใจว่า สว่างไสวและเบิกบานไปด้วยแสงพระบารมี ชุมชนใดหรือบุคคลใดผู้มีใจสุจริต แต่กำลังมีใจว้าเหว่ เปล่าเปลี่ยวหาที่พึ่งมิได้ พระบารมีจะดลดาลให้เกิดความอบอุ่นใจเสมือนลูกเล็ก ๆ ที่ได้ไออุ่นจากอกของบิดามารดา ชุมชนใดหรือบุคคลใดกำลังทุกข์ร้อนลำเค็ญ พระบารมีจะบันดาลให้เกิดความชุ่มชื่นรื่นเย็นอย่างน่าพิศวง ดุจมีร่มเงามากั้นเศียรเกล้า ให้พ้นจากความรุ่มร้อนที่กำลังแผดเผา ชนเหล่าใดหรือบุคคลใดที่ทุจริตคิดมิชอบอยู่ในจิตใจ เมื่อได้เข้าใกล้พระยุคลบาท ก็ย่อมเกิดอาการหวาดหวั่น พรั่นพรึง สะทกสะท้านในพระบุญญาบารมี ปิ้มว่าหัวใจจะดับวูบลง หากมิใช่คนร้ายใจอำมหิตเหลือขนาด ก็อาจสำนึกผิดคิดละอายต่อบาป กลับใจกระทำดีได้ พระบารมีของพระมหากษัตริย์จักรพรรดิราช ย่อมทรงพลังศักดิ์สิทธิ์มหัศจรรย์เห็นปานฉะนี้

ก็องค์พระมหากษัตริยาธิราชพระองค์ปัจจุบันของชาติไทยนี้ มีคนไทยคนใดหรือที่จะกล้าปฏิเสธว่า *"พระบารมี"* มิได้มี *"มากพ้นรำพัน"* มิได้มีครบถ้วนดังที่เรียกว่า *"พระบารมีสิบทัศ"* คือ ทาน ศีล เนกขัม ปัญญา วิริยะ ขันติ สัจจะ อธิฏฐาน เมตตาและอุเบกขา ในเมื่อไม่ว่าพระองค์จะเสด็จพระราชดำเนินสู่แห่งหนตำบลใด ประชาชนทุกเพศทุกวัย ทุกชาติ ทุกภาษา ย่อมเบียดเสียดกันเฝ้าแหนแน่นขนัด ทั้งในประเทศและนอกประเทศ คราใดที่เสด็จฯ ออกจากพระมหานคร เพื่อเยี่ยมเยียนทุกข์สุขและอนุเคราะห์อาชีพของราษฎรเป็นแรมวัน หรือเสด็จฯ ประกอบพระราชกรณียกิจนอกพระนครชั่วครู่ชั่วยาม ชาวพระนครในคราวนั้นย่อมบังเกิดความว้าเหว่ใจ ตั้งตาคอยว่าเมื่อใดจะเสด็จฯ กลับสู่พระนคร

ชาวชนบทจังหวัดใด ท้องถิ่นใด ที่ได้รับพระมหากรุณาธิคุณเสด็จฯ เยี่ยมบ้านเมืองของเขา ก็เอิบอิ่มอบอุ่นใจในพระบารมี พากันเฝ้าแหนแน่นเนือง บ้างก็ลาดผ้าห่ม หรือผ้าเช็ดหน้าอย่างดีลงบนลาดพระบาท หรือบนพื้นดินทางเสด็จฯ ตรงเบื้องหน้าเขาเพื่อให้ทรงพระกรุณาประทับรอยพระบาทไว้บนผ้า ให้เขาได้เก็บไว้บูชา ใครมีข้าวของดีตามมีตามเกิดตามฐานะ ก็พากันน้อมนำมาทูลเกล้าฯ ถวายด้วยใจภักดี ผู้ได้ชมพระบารมีก็หวั่นวิตกว่า ทรงก้มรับของถวายเป็นร้อยเป็นพันราย

เช่นนั้น จะพาให้ทรงเมื่อยพระพาหาและพระขนอง แต่ก็หาเป็นเช่นนั้นไม่ พระพักตร์เอิบอิ่มทรงยิ้มละไมตลอดเวลา เป็นที่ชุ่มชื่นใจของปวงชน ที่มาเฝ้ารอนานนับชั่วโมงเพื่อรับเสด็จ

พระบารมีของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ยังทรงไว้ซึ่งพระราชกฤดาภินิหารเป็นที่น่าอัศจรรย์ใจ ดังได้ประจักษ์แก่คนไทยหลายครั้งหลายครา เป็นต้นว่า ในสถานที่อันมีภยันตรายจากเหล่าร้าย ก็สู้ทรงพระราชอุตสาหะเสี่ยงพระเมตตาบารมี เสด็จฯ ไปช่วยเหล่าผู้กล้าหาญซึ่งบาดเจ็บเพราะทำหน้าที่ปกป้องชาติ แล้วพระองค์ท่านและพสกผู้บาดเจ็บก็แคล้วคลาดจากผองภัยได้อย่างน่าพิศวง นี้คือพระบารมีของพระจักรพรรดิราช ผู้ทรงบำเพ็ญทศพิธราชธรรมและจักรพรรดิวัตรสมบูรณ์พร้อมพระไตรทวาร

(เพลงคั่น)

สยามมินทะระเจ้า *ภูมิพล พระเอย*
คือพระพ่อทวยไทย *ทั่วหน้า*
ไท้สุขผิปวงชน *เป็นสุข*
ชนสุขชาติยั้งช้า *ชั่วกัลป์*

พระเสด็จทุกท้อง *ถิ่นไทย*
เยี่ยมเยือนบรรดาชน *ใหญ่น้อย*
อยู่เมืองอยู่กลางไพร *อยู่ฝั่ง น้ำฤๅ*
อยู่โขดเขาห้าวคล้อย *เคลื่อนหา*

ประชาไหลหลั่งเฝ้า *จอมสยาม*
ดูดดื่มพระเมตตา *ท่านไท้*
คราพระตรัสถามความ *ทุกข์สุข เขานา*
เขาตอบซบหน้าไล้ *บาทบงสุ์*

พระดำเนินบุกพื้น *พสุนธรา ท่านฤๅ*
ยามย่างพระบาทลง *แผ่นด้าว*
กลาดเกลื่อนพัสตราประชา *ปูลาด พื้นทั่ว*
รองทวิบาทห้าวไว้ *บ่ำบวง*

ทวยหาญผู้กาจแกล้ว *ชายแดน ไทยโอ้*
พระพ่อเจ้ารำลวง *เหล่ากล้า*
อาสาสมัครหมื่นแสน *ตำรวจ ทหารท่าน*
สละชีพป้องหล้า *แหล่งสยาม*

พระเสด็จไตรตรวจข้อ *ทุกข์สุข*
ยามรบยามสงบยาม *พักฟื้น*
แดนศึกพระสู้ลุก *แล่นเยี่ยม เขานา*
เจ็บป่วยช่วยให้ชื้น *ชุ่มใจ*

ทศธรรม์เอกเอี่ยมล้ำ *เหลือหา แล้วเอย*
ขัตติยะยิ่งจอมไทย *พ่อเจ้า*
กสิกรรมพระนำพา *ชาวไร่ นาแล*
อาชีพพระเฝ้าเกื้อ *ก่อกูล*

(เพลงคั่น)

บทร้อยกรองที่ยกมานี้ เป็นเพียงส่วนน้อย ซึ่งมิได้ประมวล *"พระบารมี"* ที่ทรงบำเพ็ญเพื่อชาติและประชาชนไว้ถ้วนทั่วทั้ง *"สิบทิศ"* แต่ไทยทุกผู้ย่อมสำนึกอยู่แล้วทุกวันเวลาว่า พระเมตตา–บารมี พระขันติและวิริยบารมี พระปัญญาและสัจจบารมีของพระองค์ท่าน ลึกซึ้งแรงกล้าและหนาหนักยิ่ง ทรงอุทิศพระวรกายและพระราชหฤทัย เสด็จฯ ออกปฏิบัติพระราชกรณียกิจโดยมิได้เว้นว่าง ก็เพื่อประโยชน์สุขของทวยราษฎร์ พระขันติ วิริยะ และพระปัญญาบารมีที่ทรงบำเพ็ญเพื่อกอบกู้ฐานะความเป็นอยู่ของชาวชนบททุรกันดารเล่า ก็เหลือจะกว้างไกลไพศาล ทรงมีพระสัจจะและอธิฐานบารมี ที่จะให้เขามีชีวิตร่มเย็น มีอาชีพสุจริต โรคภัยไม่เบียดเบียน ลูกหลานของเขาได้มีที่เล่าเรียน เพื่อจะไม่เติบโตเป็นพลเมืองโง่เขลา กสิกรยากไร้เหล่าใดสูญเสียที่ทำกิน ก็ทรงพระราชอุตสาหะแสวงหาทุกวิถีทาง ที่จะให้เขามีที่อาศัยทำกสิกรรมหัตถกรรมเลี้ยงชีพ น้ำเป็นหัวใจของการไร่นา ท้องถิ่นที่ทุรกันดารแล้งน้ำ ก็ทรงบุกบั่นสำรวจแก้ไข ทรงขอความร่วมมือจากเจ้าหน้าที่ทางราชการ สร้างเขื่อนคูคลองหาน้ำมาพระราชทาน จนทรงได้รับพระราชสมัญญาว่า *"ในหลวงสายน้ำ"* แหล่งใดที่น้ำหลากล้นชั่วนาตาปี ก็ทรงหาวิธีระบายน้ำทิ้งเพื่อใช้แผ่นดินใต้น้ำเป็นที่ให้ราษฎรทำกสิกรรม พระบรมราชานุเคราะห์แก่ราษฎรทุกภาคพื้นนั้น มิได้จำกัดเชื้อชาติศาสนา เสมือนแสงตะวันอันบริสุทธิ์สะอาด ที่สาดส่องให้ความสว่างไปทุกทิศทุกทางมิได้เลือกถิ่นที่ จะพรรณนาพระบารมีที่ปกแผ่ไปทั่วแผ่นดินไทยนั้น ย่อมมิมีวันจะสิ้นได้ในเวลาอันน้อยนี้

แผ่นดินไทยและชาติไทยคุมกันอยู่ยืนยงมาได้ไกล้ ๘๐๐ ปี ก็ด้วยคนไทยได้รับธรรมะในพระศาสนาเป็นหลักใจ มีพระบารมีแห่งพระมหากษัตริย์เจ้าปกเกล้าฯ ทรงนำบรรพชนไทยประคับประคองชาติบ้านเมืองมาได้ทุกยุคทุกสมัย ขจัดทุกข์บำรุงสุขรักษาเอกราชของประเทศมาตลอดรอดฝั่ง โดยเฉพาะสมัยรัตนโกสินทร์นี้อิสระเสรีและความร่มเย็นของราษฎรไทย มิได้ขาดสายเลยตลอด ๒๐๐ ปี เพราะพระมหากษัตราธิราชในพระบรมราชวงศ์จักรี ทรงวัตรธรรมะสมบูรณ์ทุกพระองค์ เยี่ยงจักรพรรดิราช จิตใจของคนไทยทั้งชาติจึงผูกพันแน่นแฟ้น สำนึกลึกซึ้งในชาติ ศาสนา พระ–

มหากษัตริย์มาตลอดเวลา ๒๐๐ ปีแล้ว รำลึกอยู่ชั่วชีวิตตนว่า สถาบันสามหลักของไทยนั้น จะขาดสถาบันใดเสียมิได้ โดยเฉพาะสถาบันพระมหากษัตริย์ ซึ่งเป็นศูนย์รวมจิตใจของชนในชาติ แม้นขาดลงวันใด ชาติไทยย่อมไม่อาจคุมกันเป็นปึกแผ่นถาวรต่อไปอีกได้

(เพลงคั่น)

ทั้งสามสถาบะนะวิเศษ ดุจะเกศประชาไทย
ไร้ชาติฤศาสนะพิไล ฤผิไร้กษัตริย์ศรี
ย่อมดุจะคนชิวินิราศ ศิระขาด ณ ปัฐพี
กลิ้งกลาดอนาถอศุภะพลี มละให้กะแร้งกา
กาลปัจจุบันนิกะระไทย ฐิตะได้ตลอดมา
ด้วยองค์กษัตริยะมหา รชะวงศะจักรี
เป็นทั้งประมุขและปิตุเลิศ นระเทิด ณ เกศี
เป็นศูนยะรวมจิตะบุรี และกมลพสกผอง
หากไทยมิมีปะระมะนาถ ชิวะชาติก็ยากครอง
มาดแม้นจะมีกะลิผยอง มนะแยกกษัตรา
ออกจากพสกนิกะระแล้ว ก็มิแคล้วจะรนหา
ทุกข์ยากวิบากจิตะและกา- ยะเพราะก่ออนันต์กรรม
ทั้งนี้เพราะขัตติยะประเสริฐ พฤติเลิศพระวัตรธรรม
สืบทอดตลอดสะมะยะนำ นระรักและภักดี
ชนไทยจะไล่อริวินาศน์ ผิวะยาตระยายี
ล้มล้างพระปิ่นปิยะบุรี และจะพราก ธ จากไทย
ชนไทยจะร่วมกะระสะกัด และขจัดพิบัติภัย
เพื่อชาติและศาสน์อธิปไตย ฐิติมั่นนิรันดร

ณ วโรกาสศุภวารดิถีที่ ๕ ธันวาคม อันเป็นวันพระบรมราชสมภพ และในมหามงคลสมัยแห่งปีที่เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติครบ ๓๖ พรรษกาลนี้ ประชาชาวไทยขอน้อมเกล้าฯ พระราชทานถวายพระพรชัยมงคล ขอให้ทรงพระเจริญยิ่งยืนนาน ขอพระบารมีแห่งพระมหากษัตริย์เจ้าทุกพระองค์ ในจักรีบรมมหาราชวงศ์ แผ่ผายไพศาล ปกป้องแผ่นดินไทยให้เจริญสถิตสถาวรชั่วกาลนิรันดร์

บรรยายออกอากาศ
สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย
วันที่ ๕ ธันวาคม ๒๕๒๔

สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร

สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราลงกรณ สยามมกุฎราชกุมาร
เนื่องในวโรกาสวันคล้ายวันพระราชสมภพ

นางเบญจมาส แพทอง เรียบเรียง

การสืบราชสันตติวงศ์ของไทยนั้นมีมาตั้งแต่สมัยโบราณในรูปต่าง ๆ กัน เช่น ตำแหน่งพระมหาอุปราช ตำแหน่งกรมพระราชวังบวรสถานมงคล หรือที่เรียกว่าวังหน้า ส่วนตำแหน่งสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร นี้ เพิ่งมีในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ตำแหน่งนี้เป็นตำแหน่งรัชทายาท ซึ่งเป็นที่ทราบกันดีว่าต้องอยู่ในฐานะพระประมุขของประเทศต่อไปในภายภาคหน้า นับเป็นพระราชภาระหนักอย่างยิ่งในการรับทอดพระราชภารกิจบำบัดทุกข์บำรุงสุขให้แก่ประชาชน ตลอดจนทรงเป็นที่มาแห่งเกียรติของประเทศ ด้วยภารกิจที่จะตามมาในอนาคตข้างหน้า

ในวันนี้ คือวันที่ ๒๘ กรกฎาคม เป็นวันคล้ายวันพระราชสมภพของสมเด็จพระบรม-โอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราลงกรณ สยามมกุฎราชกุมาร ซึ่งได้เวียนมาบรรจบครบรอบอีกวาระหนึ่ง พระองค์ทรงมีพระชนมายุครบ ๓๐ พรรษาบริบูรณ์ ในวโรกาสนี้จึงขออัญเชิญพระราชประวัติของพระองค์ผู้ทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจสำคัญให้แก่ประเทศชาติในด้านต่าง ๆ ในฐานะองค์รัชทายาท มาเสนอต่อท่านผู้ฟังเป็นการถวายพระเกียรติคุณ

สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราลงกรณ สยามมกุฎราชกุมาร ทรงเป็นพระ-ราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช และ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ประสูติ ณ พระที่นั่งอัมพรสถาน พระราชวังดุสิต เมื่อวันที่ ๒๘ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๔๕๕ เวลา ๑๗ นาฬิกา ๔๕ นาที ทรงพระนามว่า สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้า วชิราลงกรณ บรมจักรยาดิศรสันตติวงศ เทเวศรธำรงสุบริบาล อภิคุณูประการมหิตลาดุลเดช ภูมิพลนเรศวรางกูร กิตติสิริสมบูรณสวางควัฒน์ บรมขัตติยราชกุมาร ยังความปลื้มปิติแก่พสกนิกรชาวไทยเป็นอย่างยิ่ง เพราะต่างต้องการพระราชโอรส ซึ่งจะมาดำรงตำแหน่งสยามมกุฎราชกุมาร

เมื่อพระชนมายุได้ ๔ พรรษา ทรงได้รับการศึกษาเบื้องต้นจากโรงเรียนจิตรลดา ตั้งแต่ชั้นอนุบาลปีที่ ๑ จนถึงชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑ จึงเสด็จฯ ไปทรงศึกษาต่อที่โรงเรียนคิงส์มีด เมืองซีฟอร์ด แคว้นซัสเซกส์ ประเทศอังกฤษ เมื่อเดือนมกราคม พ.ศ. ๒๕๐๕ และในเดือนกันยายนปีเดียวกันได้เสด็จฯ ไปทรงศึกษาที่โรงเรียนมิลฟิลด์ เมืองสตรีท แคว้นซอมเมอร์เซท เมื่อทรงจบการศึกษาจากโรงเรียนนี้แล้ว ได้เสด็จฯ ไปทรงศึกษาวิชาการทหารต่อที่ประเทศออสเตรเลีย เนื่องจากทรง

สนพระทัยในวิชาการทหารมาตั้งแต่ทรงพระเยาว์ ได้เสด็จฯ เยี่ยมที่ตั้งกองทหารหน่วยต่าง ๆ อยู่เป็นนิจ โปรดความมีระเบียบวินัย ความสะอาดเรียบร้อย ไม่ทรงนิยมการฝ่าฝืนหรือละเมิดระเบียบข้อบังคับต่าง ๆ ในชั้นแรกทรงศึกษาในโรงเรียนคิงส์สกูล ที่ตำบลพารามัตตา นครซิดนีย์ ซึ่งเป็นโรงเรียนเตรียมทหาร ต่อจากนั้นจึงทรงเข้าศึกษาในวิทยาลัยการทหารที่ดันทรูน กรุงแคนเบอร์รา ซึ่งมีทั้งภาควิชาการทหาร และภาควิชาสามัญ นักเรียนนายร้อยที่สำเร็จหลักสูตรจะได้เป็นนายทหารยศร้อยโท และได้ปริญญาตรีในสาขาวิชาที่ตนเลือกด้วย สำหรับสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ ทรงเลือกศึกษาในสาขาวิชาอักษรศาสตร์ ทรงสนพระทัยในวิชาประวัติศาสตร์และเศรษฐศาสตร์เป็นอย่างมาก ระหว่างปิดเทอมได้เสด็จกลับประเทศไทย และได้รับพระราชทานให้ดำรงพระอิสริยยศเป็น *"สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร"* เมื่อวันที่ ๒๘ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๑๕ ทรงศึกษาในวิทยาลัยการทหารแห่งนี้จนสำเร็จการศึกษาเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๑๘

ในระหว่างที่ทรงศึกษาในต่างประเทศ ทรงปฏิบัติพระองค์เหมือนอย่างนักเรียนทั่วไป โดยเฉพาะเมื่อทรงเข้าศึกษาในวิทยาลัยการทหารที่ดันทรูน ต้องผ่านการทดสอบและฝึกอย่างหนักตลอด ๕ สัปดาห์ ถือว่าเป็นระยะที่หนักที่สุดในชีวิตของนักเรียนนายร้อย ซึ่งเรียกกันว่าสัปดาห์นรก สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ ก็ทรงผ่านการทดสอบได้ดี นับว่าพระองค์ทรงมีพระวิริยะอุตสาหะฝักใฝ่ในการศึกษาอย่างจริงจัง เพื่ออนาคตและประโยชน์ของประเทศชาติ จนสำเร็จการศึกษาสมตามพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ นำความชื่นชมยินดีมาสู่พสกนิกรชาวไทยอีกครั้งหนึ่ง

เมื่อเสด็จพระราชดำเนินกลับประเทศไทย ทรงเข้ารับราชการเป็นนายทหารประจำกรมข่าวทหารบก สังกัดกองบัญชาการทหารสูงสุด แต่ด้วยพระทัยที่ฝักใฝ่ในการแสวงหาความรู้ ความชำนาญในวิชาการทหารเพื่อประโยชน์แก่ประเทศชาติ จึงได้เสด็จฯ ไปทรงฝึกและศึกษางานด้านการทหารเพิ่มเติมด้วยการฝึกกระโดดร่ม วิชาอาวุธยุทธวิธี ยุทธวิธีชั้นผู้บังคับกองร้อย วิชาลาดตระเวน การรบพิเศษ ณ ประเทศออสเตรเลีย ด้วยทุนของกระทรวงกลาโหมอีกเป็นเวลา ๑๐ เดือน

วันที่ ๓ มกราคม พ.ศ. ๒๕๒๐ ทรงอภิเษกสมรสกับหม่อมหลวงโสมสวลี กิติยากร ซึ่งได้สถาปนาขึ้นเป็นพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าโสมสวลี พระวรชายา ทรงมีพระราชธิดา ๑ พระองค์ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานนามว่า พระเจ้าหลานเธอ พระองค์เจ้าพัชร–กิติยาภา

ดังกล่าวมาแล้วว่าทรงสนพระทัยในวิชาการทหาร และพร้อมที่จะเพิ่มพูนความรู้ความชำนาญเพื่อประโยชน์แก่วงการทหาร สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ จึงทรงเข้าศึกษาในโรงเรียนเสนาธิการทหารบก ทรงศึกษาครบหลักสูตรทั้งในชั้นเรียนและดูงานนอกสถานที่ตลอดทั้งการฝึกภาคสนามในจังหวัดต่าง ๆ ทางภาคเหนือและภาคอีสาน เมื่อทรงสำเร็จการศึกษาแล้ว กองทัพบกไทยได้ถวายพระยศให้ดำรงตำแหน่งรองผู้บังคับกองพันทหารมหาดเล็ก กองทหารราบที่ ๑ กองพลที่ ๑ รักษาพระองค์ และเมื่อคราวที่สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินไปรักษา

พระองค์ ณ ประเทศสหรัฐอเมริกาในต้นปี พ.ศ. ๒๕๒๓ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ ได้โดยเสด็จพระราชดำเนินและถือโอกาสเข้ารับการฝึกอบรมเพิ่มเติมทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ ณ สถาบันช่วยเหลือทางทหารของกองทัพบกสหรัฐอเมริกา ฟอร์ด แบรกก์ รัฐแคโรไลนาเหนือ ทรงฝึกยุทธวิธีต่าง ๆ ในหลักสูตรอาวุธศึกษา การฝึกปฏิบัติการพิเศษ การกระโดดร่มลงสู่พื้นดินและพื้นน้ำ การรบนอกแบบ การต่อต้านข่าวกรอง การลาดตระเวน การดำรงชีพในป่า จนครบถ้วนทุกหลักสูตร ทรงได้รับประกาศนียบัตรถวายพระเกียรติคุณอย่างสมพระเกียรติ เมื่อวันที่ ๑๖ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๒๓ นอกจากนี้ทางกองพลน้อยที่ ๒ กองพลส่งกำลังทางอากาศที่ ๘๒ แห่งกองทัพสหรัฐอเมริกา ยังทูลเกล้าฯ ถวายปีกพลร่มและหมวกแบเร่ต์สีเขียวของกองพลน้อยที่ ๒ เป็นการถวายพระเกียรติอีกด้วย นับว่าพระองค์ได้ทรงเผยแพร่เกียรติคุณของชาติไทยได้ส่วนหนึ่ง

สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ ไม่ทรงเพียงแต่แสวงหาความรู้เพียงเท่านี้ แต่ยังได้เสด็จไปทอดพระเนตรการปฏิบัติงานฝึกหน่วยจู่โจม ณ ฟอร์ด เบนนิ่ง เมืองแอตแลนต้า รัฐจอร์เจีย เพิ่มเติมเป็นเวลาพอสมควรก่อนเสด็จฯ กลับประเทศไทย เพื่อนำสิ่งที่ทรงได้รับการฝึกอบรมและประสบการณ์มาประยุกต์ใช้ในราชการกองทัพไทยต่อไป และเนื่องจากพระองค์ทรงสนพระทัยเกี่ยวกับเครื่องยนต์กลไกมาตั้งแต่พระเยาว์ จึงไม่เป็นปัญหาเลยว่าพระองค์จะสนพระทัยการใช้เครื่องบินในราชการทหารแบบต่าง ๆ ทรงฝึกหัดขับเครื่องบินต่าง ๆ ด้วยพระองค์เอง เช่น ฝึกบินเฮลิคอปเตอร์ เครื่องบินชนิดปีกติดลำตัว และเครื่องบินแบบไอพ่น เป็นต้น

ในหน้าที่ราชการทหาร ทรงปฏิบัติพระองค์เป็นเยี่ยงอย่างสำหรับนายทหารอื่น ๆ กล่าวคือหากไม่มีกำหนดการพระราชกรณียกิจอื่น ๆ จะเสด็จฯ ไปทรงงาน ณ กองทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์ทั้งในและนอกเวลาราชการ ทรงอำนวยการฝึกทหารเกี่ยวกับเรื่องความพร้อมเพรียงของกำลังพลเป็นกิจวัตร ทรงเอาพระทัยใส่ในความเป็นอยู่และทุกข์สุขของทหารผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาอย่างทั่วถึง รวมทั้งยังพระราชทานทุนทรัพย์ส่วนพระองค์เป็นทุนการศึกษาแก่บุตรหลานทหารใต้บังคับบัญชา สิ่งเหล่านี้ล้วนก่อให้เกิดความเทิดทูนและจงรักภักดีต่อพระองค์ของเหล่าทหารทุกคน

ปัจจุบัน สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ ทรงดำรงพระยศเป็นพันโท ในตำแหน่งผู้บังคับกองพันทหารมหาดเล็ก กองทหารราบที่ ๑ กองพลที่ ๑ รักษาพระองค์ และยังทรง พระกรุณารับเชิญเป็นอาจารย์พิเศษไปทรงบรรยายเกี่ยวกับยุทธวิธี ณ โรงเรียนเสนาธิการของทั้งสามเหล่าทัพอีกด้วย

นอกจากจะทรงปฏิบัติพระองค์ในหน้าที่ราชการทหารอย่างองอาจเข้มแข็งและเคร่งครัดในระเบียบวินัยแล้ว ขณะเดียวกันในฐานะองค์รัชทายาททรงประกอบพระราชกรณียกิจต่าง ๆ มากมาย ทรงถือเอาการเสด็จฯ เยี่ยมราษฎร ทหาร ตำรวจ และพลเรือนอาสาสมัครที่ปฏิบัติหน้าที่อยู่ตามชายแดนและท้องถิ่นทุรกันดารเป็นพระราชกรณียกิจสำคัญ ในบางครั้งทรงร่วมประทับแรม เสวย และ บรรทมกับทหารของชาติโดยมิได้ถือพระองค์ ยังความชื่นชมโสมนัส เกิดขวัญและกำลังใจแก่

บรรดาทหารและประชาชนที่ล่วงรู้ยิ่งนัก และยังเสด็จพระราชดำเนินแทนพระองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ในงานพระราชพิธี งานพระราชกุศลต่าง ๆ อยู่เป็นนิจด้วยความมั่นพระราชหฤทัย ด้วยความรอบคอบและความรับผิดชอบสำเร็จลุล่วงด้วยดีเสมอมา นอกจากนี้ยังต้องปฏิบัติภารกิจส่วนพระองค์ ได้แก่ การที่กระทรวง ทบวง กรมต่าง ๆ เชิญเสด็จฯ ไปในงานพิธีการต่าง ๆ งานสโมสรสันนิบาต การบำเพ็ญกุศลต่าง ๆ เป็นต้น

ด้านการพระศาสนา ทรงเลื่อมใสศรัทธาในบวรพุทธศาสนา ทรงอุปสมบทเยี่ยงกุลบุตรชาวไทยทั้งหลาย เมื่อวันที่ ๖ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๒๑ ประทับ ณ วัดบวรนิเวศวิหาร ขณะทรงผนวชได้สนพระทัยปฏิบัติธรรมวินัยอย่างเคร่งครัด ได้เสด็จไปรับอาหารบิณฑบาตจากประชาชนยังความปลาบปลื้มมาสู่ประชาชนเป็นล้นพ้น ในขณะเดียวกันก็เสด็จฯ ไปทรงเยี่ยมพระเถระผู้ใหญ่เพื่อสนทนาศึกษาพระธรรมวินัย ซึ่งเป็นพระจริยาวัตรมาตั้งแต่ทรงพระเยาว์

ด้านการต่างประเทศ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ ทรงได้รับเชิญจากบรรดาประเทศต่าง ๆ เช่นในฐานะพระยุพราช เสด็จฯ ไปกระชับสัมพันธไมตรีระหว่างพระราชวงศ์และประชาชนของประเทศต่าง ๆ เช่น ในปี พ.ศ. ๒๕๑๕ ไปทรงเยือนประเทศญี่ปุ่น ในฐานะพระราชอาคันตุกะของพระราชวงศ์ญี่ปุ่น เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๒๒ ได้เสด็จพระราชดำเนินพร้อมด้วยพระเจ้าวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าโสมสวลี พระวรชายา ทรงเยือนประเทศเนปาลในฐานะพระราชอาคันตุกะของพระอนุชาของสมเด็จพระราชาธิบดีแห่งเนปาล

ด้านกระบวนการยุติธรรม ทรงสนพระทัยในด้านกฎหมาย เสด็จฯ ไปทรงเยี่ยมและทอดพระเนตรกิจการของศาลสถิตยุติธรรมเพื่อทรงศึกษาเกี่ยวกับงานด้านกฎหมาย

ด้านส่วนพระองค์ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ ทรงใช้เวลาว่างจากราชการและพระราช-ภารกิจ ทรงงานอดิเรก เช่น พระราชนิพนธ์บทกลอนต่าง ๆ ทรงบริหารพระวรกายให้มีพระ-พลานามัยสมบูรณ์อยู่เสมอ กีฬาที่ทรงโปรดคือฟุตบอล เคยทรงร่วมลงสนามแข่งขันกับทีมพ่อค้าประชาชน ผู้สื่อข่าว ในครั้งนั้นพ่อค้าประชาชน ได้มีโอกาสเข้าเฝ้าอย่างใกล้ชิด นับเป็นที่ชื่นชมโสมนัสแก่บรรดาผู้เข้าเฝ้าโดยทั่วกัน

เนื่องในมงคลสมัยคล้ายวันพระราชสมภพได้เวียนมาบรรจบครบรอบอีกในวันนี้ ขอพระราชทานพระราชวโรกาสน้อมเกล้าน้อมกระหม่อมถวายพระพรชัยมงคล ขอจงทรงพระเจริญยิ่งยืนนาน ทรงพระเกษมสำราญ พร้อมด้วยพระวรชายาและพระราชธิดา เพื่อเป็นมิ่งขวัญของพสกนิกรสืบต่อไปชั่วกาลนาน.

บรรยายออกอากาศ
สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย
วันที่ ๒๘ กรกฎาคม ๒๕๒๕

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส

นายทองต่อ กล้วยไม้ ณ อยุธยา เรียบเรียง

เมื่อวันที่ ๒ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๖๔ ประเทศไทยได้สูญเสียบุคคลสำคัญของชาติไปท่านหนึ่ง ท่านผู้นั้นเป็นทั้งนักการศาสนา ที่รอบรู้ในพระธรรมวินัยอย่างแตกฉาน เป็นนักการศึกษาผู้บุกเบิกจัดตั้งงานประถมศึกษาขึ้นในหัวเมืองทั่วพระราชอาณาเขต เป็นนักบริหารที่ยิ่งใหญ่วางระเบียบแบบแผนในการปกครองคณะสงฆ์ไว้เป็นหลักฐาน ทำให้คณะสงฆ์พ้นจากการปกครองของฆราวาสมาปกครองกันเอง และเป็นนักปราชญ์ผู้รอบรู้ในวิทยาการหลายสาขา อาทิวิชาอักษรศาสตร์ วิชาประวัติศาสตร์และโบราณคดี ผลงานของท่านเป็นมรดกตกทอดให้ประเทศไทยได้อาศัยใช้อยู่ทุกวันนี้หลายสิบเรื่อง งานนิพนธ์ของท่านได้ตีพิมพ์เป็นจำนวนนับล้านฉบับ และได้รับการแปลเป็นภาษาต่างประเทศเป็นที่รู้จักแพร่หลายในวงการนักปราชญ์ทั่วโลก ท่านผู้นั้นก็คือ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ซึ่งได้สิ้นพระชนม์ไปแล้วถึง ๕๕ ปี แต่พระเกียรติคุณของพระองค์ก็ยังฟุ้งเด่นคู่กับประวัติชาติไทย ดังที่จะได้อัญเชิญพระกรณียกิจบางประการมาเล่าสู่กันฟัง

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส พระนามเดิมว่า **พระองค์เจ้ามนุษยนาคมาณพ** ทรงเป็นพระเจ้าลูกยาเธอในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ กับเจ้าจอมมารดาแพ ประสูติเมื่อวันที่ ๑๒ เมษายน พ.ศ. ๒๔๐๓ ในพระบรมมหาราชวัง ได้ทรงศึกษาอักขรสมัยและความรู้อื่น ๆ แบบโบราณ แต่ก็ได้ทรงศึกษาภาษาอังกฤษและวิชาการสมัยใหม่ต่าง ๆ ตามพระราชนิยมแห่งพระบรมชนกนาถของพระองค์ จนปรากฏว่าทรงทราบภาษาอังกฤษเป็นอย่างดี เมื่อพระชนมายุได้ ๑๘ พรรษาทรงรับราชการในกรมราชเลขาตำแหน่งเจ้าพนักงานสารบบฎีกา ครั้นพระชนมายุ ๒๐ พรรษาบริบูรณ์ทรงผนวชเป็นพระภิกษุ มีสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์เป็นพระอุปัชฌาย์ และเสด็จประทับ ณ วัดบวรนิเวศวิหาร เมื่อทรงผนวชได้ ๓ พรรษา ทรงเข้าแปลพระปริยัติธรรมสนามหลวงได้ ๕ ประโยค พระองค์ทรงพอพระทัยแปลเพียงเท่านั้น เพราะพระราชบิดาเมื่อทรงผนวชก็เคยทรงแปลพระปริยัติธรรมได้ ๕ ประโยคมาก่อน หลังจากแปลพระปริยัติธรรมแล้ว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สถาปนาพระอิสริยยศเป็น พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส คือโอรสผู้ประเสริฐของวชิรญาณ ซึ่งเป็นพระฉายานามแห่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวสมัยทรงผนวช และทรงมีสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะเจ้าคณะรอง คณะธรรมยุติกนิกาย ในรัชกาลที่ ๕ นี้ ทรงได้เลื่อนพระอิสริยยศเป็นกรมหลวง ครั้นถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. ๒๔๕๓ ทรงรับมหาสมณุตมาภิเษก คือทรงเป็นพระสังฆราชองค์ที่ ๑๐ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ และเลื่อนพระอิสริยยศเป็น สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาวชิรญาณวโรรส

ครั้งถึง พ.ศ. ๒๔๖๔ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริว่า พระบรม-ราชวงศ์ผู้ได้รับมหาสมณุตมาภิเษกหาได้เรียกว่าสมเด็จพระสังฆราชไม่ ย่อมเรียกพระนามไปตามพระอิสริยยศแห่งพระบรมราชวงศ์ ไม่ปรากฏพระเกียรติในส่วนทรงดำรงสมณศักดิ์นั้นเลย ด้วยเหตุนี้จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สถาปนาเปลี่ยนคำนำพระนามเป็น สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส เพื่อเฉลิมพระเกียรติยศสืบไปชั่วกาลนาน

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า ทรงเป็นพระราชอุปัชฌาจารย์ของพระมหากษัตริย์ถึง ๒ พระองค์ คือรัชกาลที่ ๖ และรัชกาลที่ ๗ พระองค์ได้ทรงบำเพ็ญพระกรณียกิจเป็นประโยชน์แก่พระศาสนาและประเทศชาตินับอเนกประการ ทรงสิ้นพระชนม์ด้วยวัณโรคเมื่อวันที่ ๒ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๖๔ ณ พระตำหนักวัดบวรนิเวศวิหาร สิริรวมพระชนมายุได้ ๖๑ ปี ๓ เดือน ๒๐ วัน

เป็นที่ทราบกันดีแล้วว่า ในรัชสมัยแห่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระองค์ได้ทรงพยายามเร่งรัดปรับปรุงประเทศชาติให้เจริญเท่าเทียมกับอารยชาติ จนกล่าวได้ว่าความเจริญทุกด้านไม่ว่าการทหาร การปกครอง การคลัง การศึกษา การแพทย์และสาธารณสุข การคมนาคม หรือการทนุบำรุงพระพุทธศาสนา ล้วนแต่เกิดในรัชกาล และสมเด็จพระมหาสมณเจ้า ทรงเป็นพระองค์หนึ่งที่ได้ทรงร่วมสร้างสรรค์ความเจริญก้าวหน้าให้แก่ประเทศชาติในยุคหัวเลี้ยวหัวต่อนั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านการศึกษา ทั้งทางการศึกษาของคณะสงฆ์และการศึกษาของชาติ ทั้งนี้สมเด็จพระมหาสมณเจ้าได้ทรงดำเนินการตั้งมหามกุฎราชวิทยาลัยขึ้นตามพระบรมราชโองการพระบาท-สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อ ร.ศ. ๑๑๒ หรือ พ.ศ. ๒๔๓๖ เพื่อเป็นสถานศึกษาชั้นสูงของคณะสงฆ์ พระองค์ได้ทรงริเริ่มนำวิธีการและวิชาการแผนใหม่ เข้ามาทดลองสอนและทดลองสอบในมหามกุฎราชวิทยาลัยเป็นครั้งแรก นักเรียนมหามกุฎต้องเรียนทั้งภาษาไทย ภาษาบาลี ภาษาสันสกฤต และภาษาอังกฤษ นอกจากนั้นยังมีการเรียนคณิตศาสตร์เบื้องต้นและวิชาการอย่างใหม่อื่น ๆ วิธีการที่ใหม่ที่สุดของประเทศไทยขณะนั้นคือ การวัดผลการศึกษาด้วยการสอบข้อเขียนแทนการสอบปากเปล่าแบบโบราณ พระองค์ได้ทรงวางระเบียบกฎเกณฑ์ในการให้คะแนนด้วยพระองค์เอง วิธีการและวิชาการแบบใหม่เหล่านี้เป็นที่นิยมแพร่หลายโดยรวดเร็ว เป็นที่ต้องพระราชหฤทัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นอย่างยิ่ง

ในขณะนั้นพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงจัดตั้งโรงเรียนขึ้นสอนกุลบุตรในกรุงเทพมหานครเป็นระเบียบแบบแผนแล้ว จึงมีพระราชดำริที่จะขยายการศึกษาออกไปยังหัวเมืองทั่วราชอาณาจักร และมีพระราชประสงค์ให้วัด ซึ่งเป็นแหล่งศึกษาของกุลบุตรมาแต่โบราณกาลแล้วเป็นที่ตั้งโรงเรียนสอนเด็กตามแบบและหลักสูตรที่ปรับปรุงใหม่ให้เป็นแบบเดียวกัน นับว่าเป็นรากฐานของการประถมศึกษาในปัจจุบัน โดยมีพระภิกษุเป็นผู้สอนและรับภาระต่าง ๆ จึงได้ทรงอาราธนาสมเด็จพระมหาสมณเจ้าให้ทรงรับภาระเป็นผู้อำนวยการศึกษาหัวเมือง เพื่อจัดการศึกษาแก่กุลบุตรทั้งหลายตลอดพระราชอาณาจักร สมเด็จพระมหาสมณเจ้าได้รับสนองพระราชประสงค์นี้จนสำเร็จ

ลุล่วงด้วยดี พระองค์ทรงนำเอาวิธีการและแบบอย่างต่าง ๆ ที่ทรงทดลองใช้ได้ผลในโรงเรียนของมหา–มกุฏราชวิทยาลัยมาเลือกใช้และปรับปรุงให้เหมาะสมกับการจัดการศึกษาในหัวเมือง นอกจากนั้น มหามกุฏราชวิทยาลัย ยังมีหน้าที่สำคัญในการฝึกอบรมพระภิกษุทั้งในกรุงเทพฯ และจากหัวเมือง เพื่อให้เป็นครูส่งออกไปสอนตามโรงเรียนต่าง ๆ ในหัวเมือง ในการนี้พระองค์ท่านต้องทรงทุ่มเทพระปรีชาสามารถและพระวิริยะอุตสาหะอย่างมากมาย ทรงพระดำริวางแบบอย่างการดำเนินงาน ทรงสร้างหลักสูตรการศึกษาด้วยพระองค์เอง ทรงแนะนำชักชวนให้กุลบุตรทั้งหลายนิยมยินดีในการศึกษา ทรงชักนำประชาชนให้เห็นประโยชน์ของการเล่าเรียนและช่วยกันสร้างโรงเรียนให้ลูกหลานของเขาเอง

นอกจากการจัดการศึกษาในหัวเมืองดังกล่าวแล้ว สมเด็จพระมหาสมณเจ้ายังได้ทรงมีส่วนร่วมสร้างแผนการศึกษาชาติ พระมติเกี่ยวกับการศึกษาของพระองค์นับว่าทันสมัยแม้จนปัจจุบัน เช่น พระองค์ทรงมีความเห็นว่า การจัดการศึกษานั้นต้องสนองตอบความต้องการของบ้านเมืองเป็นประการสำคัญ ทรงวิจารณ์ว่าหลักสูตรยังกวัดแกว่ง เพราะไม่สามารถตอบได้ว่า ประสงค์จะสร้างคนให้เป็นอะไร ทรงเป็นห่วงใยว่ากุลบุตรสนใจแต่วิชาหนังสือละทิ้งอาชีวศึกษา มุ่งแต่รับราชการหรือเป็นเสมียน มิช้าชาวต่างประเทศก็จะเข้ามาแย่งอาชีพคนไทยไปสิ้น นอกจากนั้นทรงเน้นความสำคัญของการอบรมบ่มนิสัยเด็ก **ตั้งแต่ชั้นเล็กที่สุดขึ้นมา** ให้เป็นคนดี มีศีลธรรมควบคู่ไปกับการสอนวิชาการอื่น ๆ และได้ทรงเสนอหลักการโรงเรียนศิษย์วัด คือให้นักเรียนจากบ้านมาเป็นศิษย์วัด เพื่อให้พระได้มีโอกาสอบรมบ่มนิสัยได้ใกล้ชิดขึ้น และบ้านกับวัดก็จะได้สมาคมกันมากขึ้นด้วย ดังนั้นจึงต้องนับว่า สมเด็จพระมหาสมณเจ้า ทรงเป็นนักการศึกษาสำคัญของชาติไทยพระองค์หนึ่ง

ในด้านการศึกษาของคณะสงฆ์ พระองค์เป็นผู้ประทานการศึกษาหลักสูตรนักธรรมอันเป็นการศึกษาขั้นมูลฐานของคณะสงฆ์ทั่วพระราชอาณาจักรอยู่ในบัดนี้ และได้ทรงเปลี่ยนวิธีการสอบพระปริยัติธรรมจากการสอบปากเปล่ามาเป็นวิธีเขียน พร้อมกับปรับปรุงหลักสูตรการเรียนให้เหมาะสมเป็นประโยชน์แก่ผู้เรียนมากขึ้น หลักสูตรและตำราต่าง ๆ ที่ทรงนิพนธ์ได้แพร่หลายออกไปถึงต่างประเทศ และส่วนใหญ่ก็ยังใช้อยู่ถึงปัจจุบัน พระนิพนธ์ที่มีชื่อเสียง เช่น เบญจศีลเบญจธรรม นวโกวาท พุทธประวัติ วินัยมุข ธรรมวิภาค ธรรมวิจารณ์ เหล่านี้นักปราชญ์ทั้งภายในและภายนอกประเทศ ได้รับรองว่าเป็นหนังสือที่ดีจริง ๆ บางเรื่อง เช่น นวโกวาท ได้รับการตีพิมพ์เกือบร้อยครั้งนับแล้วเป็นหนังสือจำนวนล้านกว่าเล่ม

ในประเด็นที่ทรงเป็นนักการศาสนาและนักบริหารนั้น เห็นได้จากการที่ทรงกวดขันการจดทะเบียนพระภิกษุสามเณร และวางระเบียบสำหรับอุปัชฌายะ ให้รู้จักเลือกรับคนเข้าบวชเฉพาะที่เป็นคนดี ทรงทะนุบำรุงการเรียนภาษาบาลีให้ใช้การได้ และส่งเสริมการเรียนธรรมะช่วยให้รู้จักใช้ความคิด การเทศน์ที่ล้าสมัยก็ทรงเปลี่ยนวิธีการให้ต้องกับอัธยาศัยผู้ฟังมากขึ้น เมื่อมีมหาเถรสมาคมเกิดขึ้นตามพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์แล้ว การวินิจฉัยอธิกรณ์และกิจการคณะสงฆ์

สำคัญ ๆ ก็ทรงนำเข้าหารือในที่ประชุม มิได้ทรงวินิจฉัยตามลำพังพระองค์ นอกจากนั้นยังได้ทรงเน้นถึงความสำคัญของการเดินทางออกไปตรวจการคณะสงฆ์ตามหัวเมือง ว่าทำให้ทราบข้อเท็จจริงดี จึงสั่งการไม่ค่อยผิดพลาด

ดังนั้นในโอกาสที่วันสิ้นพระชนม์แห่งสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส ได้เวียนมาบรรจบครบรอบอีกปีหนึ่ง พวกเราชาวไทยจึงควรศึกษาถึงพระกรณียกิจแห่งพระองค์ แล้วช่วยกันปฏิบัติสืบทอดพระประสงค์ เพื่อความเจริญของชาติสืบไป.

บรรยายออกอากาศ
สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย
วันที่ ๒ สิงหาคม ๒๕๒๓

สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์

สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์

นายทองต่อ กล้วยไม้ ณ อยุธยา เรียบเรียง

การที่ประเทศไทยสามารถดำรงรักษาความเป็นเอกราช มีความจำเริญวัฒนาพอสมควรมาจนถึงทุกวันนี้นั้น ก็เพราะมีสถาบันสำคัญ ๆ เป็นหลักค้ำจุน และเป็นศูนย์กลางแห่งสามัคคีธรรม สามารถประสานประโยชน์เข้าด้วยกันได้ สถาบันที่สำคัญประการที่หนึ่งอันจะขอยกมากล่าว ณ ที่นี้ คือ สถาบันศาสนา โดยเฉพาะพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นศาสนาประจำชาติ การที่พระพุทธ-ศาสนาสามารถสร้างความสำคัญให้แก่ตนเองและประเทศชาติได้ ก็เพราะมีระบบการปกครองที่ดีเป็นปึกแผ่น ที่สำคัญยิ่งก็คือ มีสมเด็จพระสังฆราชเป็นสกลมหาสังฆปรินายก เป็นประธานปกครองดูแลคณะสงฆ์ให้เรียบร้อยสืบเนื่องกันมา ในบรรดาพระสังฆราชแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ซึ่งมีด้วยกันจนถึงองค์ปัจจุบัน ๑๘ พระองค์นั้น ใคร่จะได้กล่าวถึงพระประวัติและพระภรณียกิจของสมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ ซึ่งเป็นลำดับองค์ที่ ๑๓ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เพราะเนื่องมาจากวันคล้ายวันสิ้นพระชนม์เมื่อวันที่ ๑๑ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๐๑ เพื่อให้ท่านผู้อ่านได้ทราบว่าพระองค์ท่านเป็นปูชนียบุคคลที่หาได้ยาก ควรแก่การเคารพสักการะอย่างแท้จริงพระองค์หนึ่ง

สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ มีพระนามเดิมว่า **หม่อมราชวงศ์ชื่น นพวงศ์** เป็นโอรสหม่อมเจ้าถนอมและหม่อมเอม พระบิดาเป็นโอรสพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้านพวงศ์ กรมหมื่นมเหศวรศิววิลาส ในพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหามงกุฎ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระผู้ทรงประดิษฐานคณะธรรมยุติกนิกายขึ้นในสยามประเทศ ดังนั้นสมเด็จพระสังฆราชเจ้าพระองค์นี้จึงทรงสืบสายพระโลหิตโดยตรงมาจากพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ประสูติเมื่อวันที่ ๒๒ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๑๕ ณ วังกรมหมื่นมเหศวรศิววิลาส อันเป็นตลาดนานาบางลำพูในปัจจุบัน ครั้นมีพระชนมายุพอจะเป็นมหาดเล็กได้ก็ได้ถวายตัวเป็นมหาดเล็กในสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศฯ สยามมกุฎราชกุมาร ใน พ.ศ. ๒๔๒๘ พระ-ชนมายุ ๑๓ พรรษา พระบิดาทรงนำมาถวายตัวแก่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริ-ยาลงกรณ์ ณ วัดบวรนิเวศวิหาร เพื่อบรรพชาเป็นสามเณร อยู่ในความปกครองดูแลของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ตั้งแต่ยังทรงเป็นกรมหมื่น เมื่อพระชนมายุ ๑๘ พรรษา ทรงสอบไล่พระปริยัติธรรมได้เป็นเปรียญ ๕ ประโยค ครั้งเมื่อทรงอุปสมบทแล้ว จึงทรงสอบต่อจนได้เป็นเปรียญ ๗ ประโยคเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๗ นอกจากนั้นยังได้ทรงศึกษาวิชาพิเศษอื่น ๆ อีกเช่น ภาษาอังกฤษ จากครูฝรั่งชื่อวิลส์ ซึ่งมาเป็นครูสอนที่วัดบวรนิเวศ

ประเทศไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระปิยมหาราช เป็นสมัยที่กำลังพัฒนาประเทศให้ทัดเทียมตะวันตก พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสได้ทรงสถาปนามหามกุฏราชวิทยาลัยขึ้นเพื่อเป็นสถาบันการศึกษาชั้นสูงของคณะสงฆ์ นอกจากจะเปิดสอนพระปริยัติธรรมแล้ว ยังได้เปิดโรงเรียนสอนภาษาไทยด้วย หม่อมราชวงศ์พระชื่น เปรียญก็ได้สนองพระเดชพระคุณสมเด็จพระมหาสมณเจ้าพระองค์นั้น ด้วยการเป็นครูรุ่นแรกของโรงเรียนวัดบวรนิเวศซึ่งเป็นสาขาของมหามกุฏราชวิทยาลัย และได้เป็นกรรมการมหามกุฏราชวิทยาลัยที่มีอายุน้อยที่สุดคือ ๒๓ พรรษา และไม่มีสมณศักดิ์ใด ๆ ทำงานร่วมกับพระเถระชั้นผู้ใหญ่ ต่อมาถึง พ.ศ. ๒๔๓๕ จึงได้เป็นพระราชาคณะที่พระสุคุณคณาภรณ์

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๑ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริเห็นว่าความเจริญของคนทั้งหลายย่อมเกิดแต่ความประพฤติชอบ และการที่ได้ศึกษาวิชาความรู้มาแต่ยังเยาว์เป็นต้น บัดนี้การฝึกสอนในกรุงเทพฯ ก็เจริญขึ้นมากแล้ว สมควรจะจัดการฝึกสอนในหัวเมืองให้เจริญตามกัน จึงทรงอาราธนาสมเด็จพระมหาสมณเจ้า ขณะที่ยังเป็นพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นให้ทรงรับภาระอำนวยการให้พระภิกษุสงฆ์สอนกุลบุตรให้มีวิชาความรู้ ทั้งโปรดให้บังคับการพระอารามในหัวเมืองซึ่งเป็นส่วนการศาสนาและการศึกษาได้ตลอดพระราชอาณาจักร ดังนั้นสมเด็จพระมหาสมณเจ้าจึงได้ทรงคัดเลือกพระราชาคณะที่มีความรู้ความสามารถ ๘ องค์ออกไปดำเนินการจัดการศึกษาหัวเมือง โดยมีสมเด็จพระสังฆราชเจ้า ตั้งแต่ยังเป็นพระสุคุณคณาภรณ์ เป็นผู้อำนวยการศึกษามณฑลจันทบุรีอยู่ด้วยรูปหนึ่ง

สมเด็จพระสังฆราชเจ้าทรงเป็นผู้บุกเบิกการจัดตั้งโรงเรียนประถมศึกษาในมณฑลจันทบุรีด้วยความยากลำบากยิ่ง เพราะนอกจากจะต้องเดินทางโดยพาหนะเรือเดินทะเลแล้วประชาชนยังไม่เห็นความสำคัญของการศึกษาซ้ำกลับกลัวว่ารัฐบาลคิดอุบายจะเอาเด็กไปเป็นทหารเสียอีก แต่ในที่สุดก็ทรงสามารถจัดตั้งโรงเรียนในท้องที่จังหวัดจันทบุรีขึ้นตามวัดต่าง ๆ ได้ ๑๐ แห่ง มีนักเรียน ๕๖๓ คน ในเมืองระยอง ๓ แห่งมีนักเรียน ๘๓ คน และในเมืองตราด ๔ แห่งมีนักเรียน ๑๗๕ คน ทั้งนี้ได้ทรงพยายามชักชวนให้ประชาชนเลื่อมใสศรัทธาในการศึกษาภาษาไทยปรากฏว่ามีผู้บริจาคทรัพย์ ที่ดิน เครื่องเขียนแบบเรียน ตลอดจนของใช้ในโรงเรียนมากราย และยังมีการแจกรางวัลแก่เด็กที่สอบได้คะแนนดีเป็นเครื่องล่อใจให้เรียนต่อไปด้วย

เมื่อการบุกเบิกจัดตั้งโรงเรียนในหัวเมืองได้ผลพอสมควรแล้ว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กระทรวงธรรมการรับงานนี้ไปดำเนินการต่อไป และได้โปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๔๕ ปฏิรูปการปกครองคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาคให้สอดคล้องกับบ้านเมือง คือมีเจ้าคณะตำบล อำเภอ เมือง และมณฑล ใน

การนี้สมเด็จพระสังฆราชเจ้าต้องทรงรับภาระเป็นเจ้าคณะมณฑลจันทบุรี และยังมีส่วนอุปถัมภ์ตลอดจนให้ความเห็นในการจัดการศึกษาของมณฑลนี้ต่อไป

ใน พ.ศ. ๒๔๔๖ สมเด็จพระสังฆราชเจ้าได้เลื่อนสมณศักดิ์เป็นพระญาณวราภรณ์ เสมอตำแหน่งเทพพิเศษ และเลื่อนเสมอตำแหน่งธรรมและตำแหน่งพระมหาสมณเจ้ามีพระภาระทางศาสนกิจมากขึ้น เช่น ต้องเสด็จไปตรวจการคณะสงฆ์หัวเมืองบ้าง ทรงบริหารการคณะสงฆ์ รับข้อวินิจฉัยของมหาเถรสมาคมบ้าง ทรงสมณวินิจฉัยระงับอธิกรณ์ระหว่างสงฆ์บ้าง จึงทรงมอบหมายให้สมเด็จพระสังฆราชเจ้าทรงช่วยปกครองวัดบวรนิเวศวิหาร ซึ่งเป็นเสมือนหัวใจของคณะธรรมยุติกนิกาย ดังนั้นจึงทรงเป็นที่เคารพคุ้นเคยแก่บรรดาพระบรมวงศานุวงศ์ ที่ได้ทรงผนวชและบรรพชาและเสด็จมาประทับ ณ พระอารามแห่งนี้ เช่น พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงสนิทชิดชอบพระราชหฤทัยยิ่ง ถึงกับมีพระบรมราชโองการสั่งไว้ในพระราชพินัยกรรมข้อ ๑๔ ว่า *"การอ่านพระอภิธรรมนำพระบรมศพ ถ้าสิ้นสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส และพระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นชินวรสิริวัฒน์ ไปแล้ว ขอให้นิมนต์พระญาณวราภรณ์ (ม.ร.ว.ชื่น) วัดบวรนิเวศ..."* และต่อมาระยะหลังเมื่อสมเด็จพระมหาสมณเจ้าประชวรมากก็โปรดให้สมเด็จพระสังฆราชเจ้าเป็นพระอุปัชฌายะแทนพระองค์ในการอุปสมบทพระภิกษุ ณ วัดบวรนิเวศวิหาร และวัดเขมาภิรตาราม จังหวัดนนทบุรี ครั้นสมเด็จพระมหาสมณเจ้าสิ้นพระชนม์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๔ สมเด็จพระสังฆราชเจ้าก็ทรงครองวัดบวรนิเวศวิหารมาด้วยความสงบเรียบร้อย ตลอดมาจนสิ้นพระชนม์ โดยพระองค์ท่านเคยทรงรับสั่งว่าพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ดี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวรสิริวัฒน์ ซึ่งเป็นสมเด็จพระสังฆราชเจ้าสืบแทนมาก็ดี ไม่เคยทรงแต่งตั้งพระองค์ท่านเป็นเจ้าอาวาสเลย

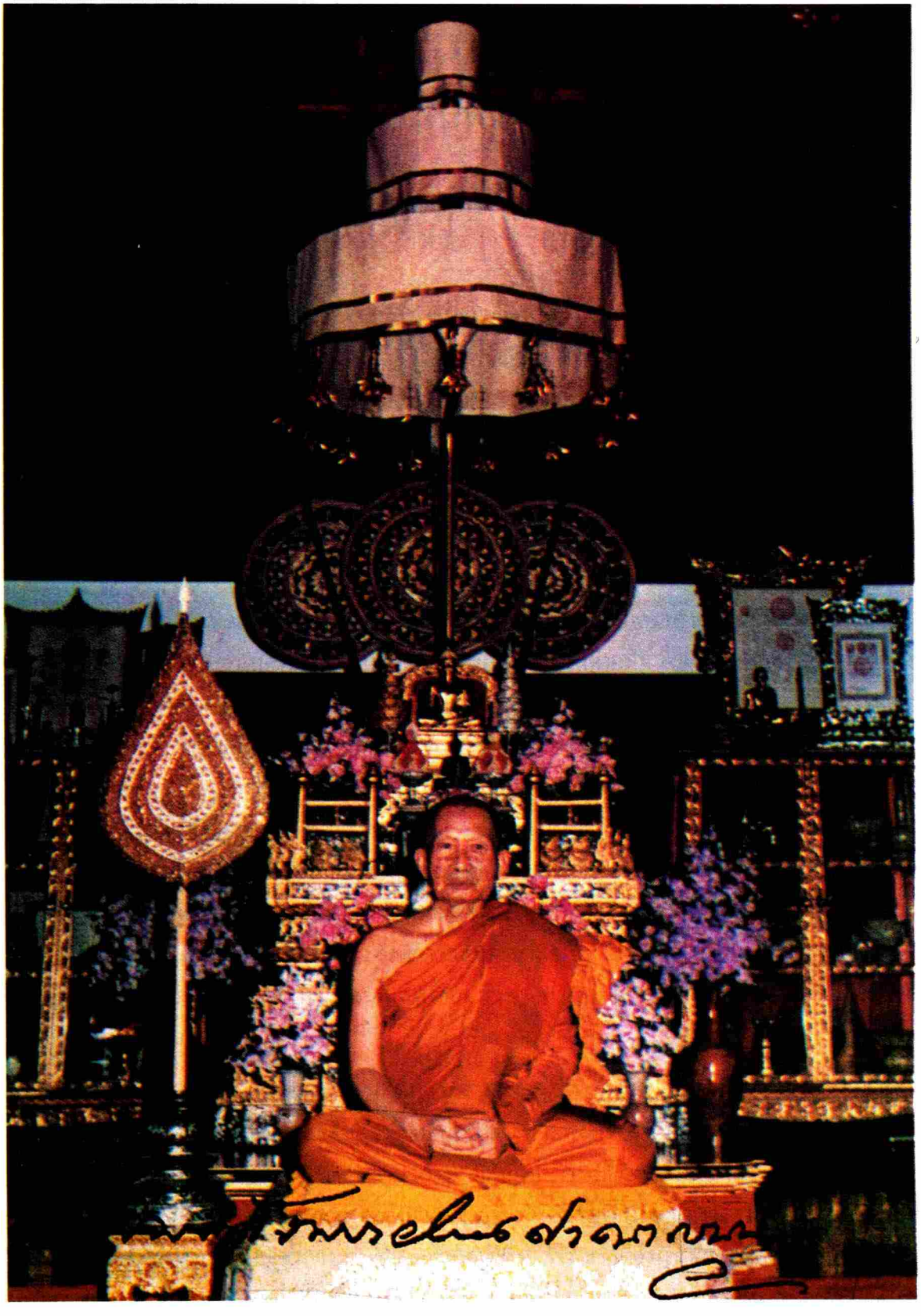
ครั้นถึง พ.ศ. ๒๔๗๑ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงสถาปนาสมณศักดิ์พระองค์ท่านเป็นสมเด็จพระราชาคณะที่สมเด็จพระวชิรญาณวงศ์ ต้องทรงเป็นประธานมหาเถรสมาคม และรักษาการเจ้าคณะใหญ่คณะธรรมยุต แทนสมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงชินวรสิริวัฒน์ ซึ่งทรงประชวรตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๗๖ และได้ทรงเป็นสมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปรินายก เมื่อวันที่ ๓๑ มกราคม ๒๔๘๘

พ.ศ. ๒๔๘๙ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช มีพระราชศรัทธาเสด็จออกทรงผนวช ณ พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดารามแล้วเสด็จประทับ ณ วัดบวรนิเวศวิหาร เป็นพระราชอุปัชฌายะและถวายโอวาทานุศาสน์ให้ทรงเข้าพระราชหฤทัยในหลักพระพุทธศาสนาอย่างซาบซึ้ง ดังนั้นในวันที่ ๒๐ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๙ จึงได้มีประกาศพระบรมราชโองการสถาปนาสมณศักดิ์และฐานันดรศักดิ์เป็นสมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ พระองค์ได้ประชวรด้วยพระโรคอันตะ (ลำไส้) อักเสบและสิ้นพระชนม์ ณ โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์เมื่อวันที่ ๑๑ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๐๑ เวลา ๐๑.๐๘ นาฬิกา เฉพาะพระพักตร์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

ซึ่งเสด็จพระราชดำเนินมาเฝ้าพระอาการอยู่ตลอดเวลา รวมเวลาที่ทรงดำรงตำแหน่งสมเด็จพระ-สังฆราชเจ้า ๑๓ ปี ๕ เดือน กับ ๑๐ วัน สิริรวมพระชนมายุได้ ๘๕ พรรษา ๑๑ เดือน กับ ๑๕ วัน

สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ ทรงมีพระจริยวัตรเรียบร้อยบริสุทธิ์บริบูรณ์ มิได้หวั่นไหวต่อโลกามิส ทรงมีขันติต่อความวุ่นวายทั้งทางอาณาจักรและพุทธจักรภายหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองแล้ว ทั้งพระฉันทจริตก็เพียบพร้อมไปด้วยสมณคุณธรรมยากที่จะหาผู้เสมอได้ ไม่ทรงหลงติดอยู่ในเรื่องใด ๆ ทั้งสิ้น ไม่ทรงถือพระองค์ แม้ประชาชนจะอาราธนาเชิญเสด็จไปบำเพ็ญกุศลที่พำนักอันเป็นห้องแถวซอมซ่อ ก็เสด็จด้วยพระบาทไปบำเพ็ญศาสนกิจนั้นด้วยความเต็มพระทัย พระประวัติและพระกรณียกิจของพระองค์ที่ทรงบำเพ็ญเป็นคุณประโยชน์แก่ชาติบ้านเมืองและการศาสนา จึงได้รับการจารึกไว้เพื่อเป็นประวัติศาสตร์ของชาติสืบไป.

บรรยายออกอากาศ
สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย
วันที่ ๑๑ พฤศจิกายน ๒๕๒๔

สมเด็จพระสังฆราช (วาสน์ วาสโน)

สมเด็จพระสังฆราช (วาสน์ วาสโน) วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม

นายทองต่อ กล้วยไม้ ณ อยุธยา เรียบเรียง

วันที่ ๒ มีนาคมนี้ เป็นวันคล้ายวันประสูติสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (วาสน์ วาสนมหาเถระ) สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม ครบรอบ ๘๔ พรรษาบริบูรณ์ คณะอนุกรรมการจัดทำเอกสารภาษาไทย ในคณะกรรมการเอกลักษณ์ชาติ สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี จึงขออำนาจคุณพระศรีรัตนตรัยได้อภิบาลให้สมเด็จพระสังฆราชจงทรงพระเจริญพระชนมายุยิ่งยืนนาน ปราศจากโรคาพาธทั้งปวง เพื่อทรงเป็นองค์สกลมหาสังฆปริณายก เป็นมิ่งขวัญที่เคารพสักการะของบรรดาพุทธศาสนิกชนสืบไปเทอญ

ในสมัยสุโขทัย ศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงระบุว่า กรุงสุโขทัยมีสังฆราชและปู่ครู เหตุที่การปกครองสมัยนั้นมีลักษณะคล้ายนครรัฐ คือแต่ละเมืองมีอำนาจอิสระพอสมควร ทุกเมืองใหญ่จึงมีพระสังฆราชของตน ส่วนปู่ครูนั้นตรงกับพระครูในปัจจุบัน เป็นตำแหน่งรองไปจากพระสังฆราช ถึงสมัยอยุธยาได้เพิ่มตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราช เป็นสกลมหาสังฆปริณายก มีอำนาจว่ากล่าวออกไปถึงหัวเมือง โดยมีสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ เจ้าคณะใหญ่ฝ่ายคามวาสี เป็นพระสังฆราชขวา สมเด็จพระวันรัต เจ้าคณะใหญ่ฝ่ายอรัญวาสี เป็นพระสังฆราชซ้าย องค์ใดมีพรรษาอายุกาลมากกว่าก็ได้เป็นสมเด็จพระสังฆราช ถึงปลายสมัยอยุธยา พระอริยมุนีได้ไปสืบอายุพระพุทธศาสนาที่ลังกาทวีป มีความชอบมาก เมื่อกลับมาได้รับสมณศักดิ์สูงขึ้นตามลำดับจนเป็นสมเด็จพระสังฆราช พระเจ้าเอกทัศน์มีพระราชดำริจะให้คงราชทินนามอริยมุนีซึ่งมีชื่อเสียงยิ่งในลังกาทวีปไว้ จึงทรงตั้งราชทินนามสมเด็จพระสังฆราชเป็น สมเด็จพระอริยวงศาสังฆราชาธิบดี มาแก้เป็น สมเด็จพระอริยวงศาญาณในสมัยกรุงธนบุรี และพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปรับปรุงเป็นสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณได้ใช้มาจนปัจจุบัน

ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช ๒๕๐๕ ได้มีบทบัญญัติเกี่ยวกับตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราชไว้คือ พระมหากษัตริย์ทรงสถาปนาสมเด็จพระสังฆราช สมเด็จพระสังฆราชทรงดำรงตำแหน่งสกลมหาสังฆปริณายก ทรงบัญชาการคณะสงฆ์ ทรงตราพระบัญชาสมเด็จพระสังฆราชโดยไม่ขัดหรือแย้งกับกฎหมาย พระธรรมวินัยและกฎหมายเถรสมาคม โดยทรงดำรงตำแหน่งประธานกรรมการมหาเถรสมาคมบัญชาการงานของคณะสงฆ์ดังกล่าว สมเด็จพระสังฆราชจากตำแหน่งเมื่อมรณภาพพ้นจากความเป็นพระภิกษุ ลาออก หรือทรงพระกรุณาโปรดให้ออก ทั้งนี้มีข้อสังเกตด้วยว่า การสถาปนาสมเด็จพระสังฆราชตามมาตรา ๗ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์พุทธศักราช ๒๕๐๕

นั้น เป็นพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ที่จะทรงใช้ดุลยพินิจสถาปนาจากสมเด็จพระราชาคณะองค์ใดก็ได้ โดยไม่จำเป็นต้องมีอาวุโสสูงสุดโดยพรรษา ทั้งนี้นอกจากจะเป็นไปตามพระราชอัธยาศัยแล้ว ก็คงจะทรงคำนึงถึงเหตุผลอื่น ๆ เช่นความนิยมเลื่อมใสของมหาชนที่มีต่อสมเด็จพระราชาคณะองค์ใดองค์หนึ่งเป็นพิเศษอยู่ด้วย

สมเด็จพระสังฆราชองค์ปัจจุบันเป็นสมเด็จพระสังฆราชลำดับที่ ๑๘ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ พระนามเดิม วาสน์ ทรงเป็นบุตรคนที่ ๑ ในจำนวน ๓ คน ของนายบาง นางผาด นิลประภา ประสูติเมื่อวันที่ ๒ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๔๐ ณ บ้านตำบลบ่อโพง อำเภอนครหลวง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา บรรพชาเป็นสามเณร เมื่ออายุ ๑๖ ปี ณ วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม กรุงเทพมหานคร พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวรสิริวัฒน์ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า ทรงเป็นพระอุปัชฌายะ และได้ทรงบรรพชาตลอดมาจนพระชนมายุครบอุปสมบท จึงได้ทรงอุปสมบท ณ วัดเดิมโดยมีสมเด็จพระสังฆราชเจ้าพระองค์นั้นทรงเป็นพระอุปัชฌายะ มีนามฉายาว่า *"วาสโน"*

ในด้านการศึกษา สมเด็จพระสังฆราชได้ทรงศึกษาภาษาไทยที่วัดข้างบ้านตั้งแต่เยาว์วัย ต่อมาได้เข้าศึกษาที่โรงเรียนตัวอย่างประจำมณฑลอยุธยา สอบไล่ได้ชั้นมัธยมปีที่ ๒ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๓ ครั้นเมื่อทรงบรรพชาอุปสมบทแล้วได้ศึกษาพระปริยัติธรรมและธรรมศึกษา สอบได้นักธรรมโทเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๑ และเป็นเปรียญ ๔ ประโยคเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๐ ส่วนการดำรงสมณศักดิ์ได้เริ่มเป็นพระครูโฆสิตสุทธสร ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๖๕ แล้วเลื่อนเป็นพระครูธรรมธร พระครูวิจิตรธรรมคุณ และพระจุลคณิศร ซึ่งเป็นตำแหน่งพระครูฐานานุกรมและพระราชาคณะสามัญปลัดซ้ายของพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวรสิริวัฒน์ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า ต่อมาท่านได้เจริญก้าวหน้าในศาสนจักรเป็นที่ พระราชกวี พระเทพโมลี พระธรรมปาโมกข์ พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สถาปนาเป็นสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายก เมื่อวันที่ ๒๒ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๑๗

สมเด็จพระสังฆราช (วาสน์ วาสนมหาเถระ) ทรงผ่านหน้าที่การงานของพระศาสนามาอย่างมากมาย เหตุที่ทรงมีความรับผิดชอบในหน้าที่อย่างยิ่ง จึงทรงบริหารงานนั้น ๆ มาด้วยความเรียบร้อยประสบผลดี ตำแหน่งหน้าที่ที่สำคัญ ๆ ของพระองค์ อาทิ เป็นพระคณาจารย์เอกทางรจนาพระคัมภีร์ เป็นเจ้าคณะอำเภอพระนคร จังหวัดพระนคร เจ้าคณะจังหวัดธรรมยุตจังหวัดพระนคร–สมุทรปราการ ภายหลังเพิ่มจังหวัดนครสวรรค์อีก ๑ จังหวัด เป็นเจ้าอาวาสวัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม เป็นเจ้าคณะธรรมยุตภาค ๑–๒–๖ และเป็นเจ้าคณะใหญ่คณะธรรมยุตตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๑๕ ในด้านการบริหารคณะสงฆ์ระดับชาติ ก็เคยทรงเป็นสังฆมนตรีช่วยว่าการองค์การสาธารณูปการถึง ๔ สมัย เป็นสังฆมนตรีว่าการองค์การเดียวกันนั้นอีก ๑ สมัย และเป็นกรรมการมหาเถรสมาคมตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ มาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๖ เคยทรงแต่งหนังสือสอนพระพุทธศาสนาแก่เด็กเข้าประกวดรับพระราชทานรางวัลจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้รับรางวัลที่หนึ่ง ๒ ครั้งคือ เรื่องทิศ ๖

และเรื่องสังคหวัตถุ ๔ กับรับรางวัลที่สองอีก ๑ ครั้งคือ เรื่องสัมปรายิกัตถประโยชน์ ๔ โดยเฉพาะเรื่องทิศ ๖ ซึ่งแต่งเข้าประกวดหนังสือวิสาขบูชาประจำ พ.ศ. ๒๔๗๔ นั้น พระบาทสมเด็จพระ-ปรมินทรมหาประชาธิปก พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงพระราชนิพนธ์คำนำมีข้อความตอนหนึ่งดังนี้

"ในคราวนี้ข้าพเจ้ามีความยินดีเป็นอย่างยิ่ง ที่พระภิกษุสงฆ์เป็นผู้ได้รางวัลที่ ๑ ข้าพเจ้าได้อ่านสำนวนที่ได้รางวัลนี้แล้ว รู้สึกว่าแต่งดีมาก ทั้งทางใจความและสำนวนอ่านเข้าแล้วรู้สึกจับใจ และน่าจะนำให้ผู้อ่านเชื่อฟังประพฤติในทางที่ชอบจริง ๆ ทั้งถ้อยคำที่ใช้ก็เลือกเหมาะ เข้าใจง่ายชัดเจนมาก ข้าพเจ้าได้อ่านสำนวนอื่นบ้าง แต่เห็นว่าสำนวนที่ได้รางวัลนี้ดีกว่าสำนวนอื่นอย่างเปรียบกันไม่ได้ทีเดียว และเมื่อได้ทราบว่าผู้แต่งเป็นพระภิกษุสงฆ์ ก็ยิ่งเพิ่มพูนความปีติของข้าพเจ้าขึ้นอีกมาก ข้าพเจ้าเคยได้ยินมีผู้กล่าวอยู่เนือง ๆ ว่า ในสมัยนี้พระภิกษุสงฆ์ไม่ค่อยจะเอาธุระในการสั่งสอนเด็กเหมือนแต่ก่อน และถ้านิมนต์ไปเทศน์ตามโรงเรียนเป็นต้น ก็มักจะใช้ถ้อยคำสำนวนที่ยากไป เด็ก ๆ ไม่ค่อยเข้าใจ และด้วยเหตุเหล่านี้เด็กของเราจึ่งไม่ค่อยเอาธุระกับการศาสนา ในสมัยนี้ที่จริงอย่าว่าแต่เด็ก ๆ เลย แม้ผู้ใหญ่ก็ร้องกันว่าฟังเทศน์ไม่เข้าใจอยู่บ่อย ๆ

หนังสือนี้ทำให้เห็นชัดว่า พระภิกษุก็สามารถแต่งหนังสือสอนเด็กได้เป็นอย่างดี ข้าพเจ้าจึ่งยินดีและอยากจะขอวิงวอนอาราธนาพระภิกษุสงฆ์ให้เอาธุระในการที่จะแนะนำสั่งสอนเด็ก ๆ ให้มาก เพราะการภายหน้าของประเทศย่อมอยู่ในมือของเด็กที่เรากำลังอบรมอยู่ในเวลานี้ ถ้าเราอบรมดีให้อยู่ในศีลธรรมอันดี เราก็อาจมั่นใจในความมั่นคงของประเทศในภายหน้า....."

นอกจากการนิพนธ์บทประพันธ์ต่าง ๆ สมเด็จพระสังฆราชวัดราชบพิธยังได้ทรงแสดงพระ-ธรรมเทศนาในพระอุโบสถเนื่องในเทศกาลสำคัญ ๆ อยู่เสมอ ทรงมีหน้าที่ถวายพระธรรมเทศนาพระมงคลวิเศษกถา ในพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษาสืบต่อจากสมเด็จพระสังฆราชวัดมกุฎกษัตริยา-รามมาจนปัจจุบัน นอกจากนั้นยังได้ทรงริเริ่มให้มีการบรรยายสวดมนต์มีคำนำ ทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย ประจำวันพระแรม ๘ ค่ำ ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๙๘-๒๕๑๗ ครั้งใดที่ทรงบรรยายและนำสวดมนต์เอง ท่านผู้ฟังก็จะจำได้ เพราะทรงมีเสียงไพเราะกังวาน สวดเว้นวรรคตอนได้จังหวะ และเปล่งอักขระชัดเจนตามแบบแผนของคณะธรรมยุติกนิกาย ซึ่งตรงกับหลักการออกเสียงของสากล เมื่อฟังแล้วก็จะเกิดปิติศรัทธาอย่างบรรยายไม่ถูก เหตุที่ได้รับการอบรมบ่มพระนิสัยมาจากสำนักวัดราชบพิธสถิตมหาสีมารามตั้งแต่ทรงพระเยาว์ และวัดนี้เป็นวัดที่มีเจ้านายทรงเป็นเจ้าอาวาสและเป็นพระราชาคณะอยู่หลายองค์ ตลอดจนเป็นพระอารามที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและพระบรมวงศานุวงศ์เสด็จพระราชดำเนินเสด็จดำเนินมาบำเพ็ญพระราชกุศลพระกุศลอยู่บ่อยครั้ง จึงทรงเคร่งครัดกวดขันให้พระภิกษุสามเณรในพระอารามหลวงแห่งนี้ มีจริยาวัตรสงบเสงี่ยมเรียบร้อยงาม เคร่งครัดในพระธรรมวินัยเป็นพิเศษ ทำให้ผู้พบเห็นเกิดความเลื่อมใสในพระบวรพุทธศาสนายิ่งขึ้น

ถึงแม้ว่าสมเด็จพระสังฆราช (วาสน์ วาสนมหาเถระ) มีพระชนมายุมากแล้วก็ตาม พระองค์ก็ยังมีพระอุตสาหะเสด็จในกิจนิมนต์ของพุทธศาสนิกชนผู้มีจิตศรัทธาอาราธนาเชิญเสด็จเพื่อความ

เป็นสิริมงคลอยู่บ่อยครั้ง ทรงพยายามที่จะเสด็จไปเยี่ยมคณะสงฆ์และประชาชนในภูมิภาคอยู่เสมอ เช่นการประทานสัญญาบัตรพัดยศแก่พระภิกษุที่ได้รับสมณศักดิ์ใหม่หรือเลื่อนลำดับสูงขึ้น ก็สู้เสด็จไปประทานถึงจังหวัดต่าง ๆ หมุนเวียนกันไปทุกภาค แทนที่จะนิมนต์พระภิกษุเหล่านั้นมารับประทานในกรุงเทพมหานครเช่นที่เคยปฏิบัติมา นอกจากนั้นยังทรงพยายามปฏิสังขรณ์วัดราชบพิธ ซึ่งเป็นพระอารามหลวงที่พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสร้างเป็นวัดแรกในรัชกาล มีความวิจิตรงดงามเป็นอย่างยิ่ง ให้คงสู่สภาพเดิม และทรงริเริ่มสร้างโรงพยาบาลที่อำเภอนครหลวง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ชาติภูมิเดิมของพระองค์ ให้ประชาชนในท้องถิ่นนั้นมีโอกาสรับการรักษาพยาบาลได้สะดวกขึ้น

ดังนั้นเนื่องในโอกาสวันคล้ายวันประสูติครบรอบ ๘๔ พรรษา ของสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (วาสน์ วาสนมหาเถระ) สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปรินายกในวันที่ ๒ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๒๕ นี้ จึงขอเชิญชวนให้บรรดาพุทธศาสนิกชนที่เคารพทุกท่าน ได้พร้อมใจกันปฏิบัติตามพระประสงค์ในการร่วมกันสมาทานเบญจศีลด้วยเสียงอันดัง เปล่งอักขรวิธีถูกต้องชัดเจน และน้อมนำศีลนั้นมาถือปฏิบัติ เพื่อมิให้เกิดการเบียดเบียนตนเองและท่านผู้อื่นให้ได้รับความเดือดร้อน สามารถอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข เช่นนี้ชื่อว่าเป็นการปฏิบัติบูชาอันมีอานิสงส์สูง และทำให้สมเด็จพระสังฆราชทรงเกิดความชุ่มชื่นพระทัย ทรงพระสำราญสถิตอยู่เป็นมิ่งขวัญของชาวไทยไปนานที่สุดในประวัติศาสตร์แห่งกรุงรัตนโกสินทร์นี้ เทอญ

บรรยายออกอากาศ
สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย
วันที่ ๒ มีนาคม ๒๕๒๕

พระอัจฉริยะทางดนตรี ของ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์

นายสมชาย พุ่มสอาด เรียบเรียง

บรรยายความตามไท้เสด็จยาตร ยังไทรโยคประพาสพนาสณฑ์
ไม้ไหล้หลายพรรณคละขึ้นปะปน ที่ชายชลเขาชะโงกเป็นโตรกธาร
น้ำพุพุ่งซ่าน ไหลมาฉาดฉาน เห็นตระการ มันไหลจ้อก ๆ ๆ ๆ โครม ๆ

จากเสียงเพลงอันไพเราะเพราะพริ้ง กินใจ บรรยายธรรมชาติอันงดงามข้างต้น ย่อมแสดงให้เห็นพระอัจฉริยภาพในทางดุริยางคศิลป์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรา–นุวัดติวงศ์ ทรงนิพนธ์เพลงเขมรไทรโยค อันเป็นเพลงอมตะที่ไพเราะ

ขอให้เราหลับตานึกย้อนถอยหลังไปยังอดีตเมื่อ ๑๑๘ ปีล่วงมาแล้ว ประเทศไทยได้มีนักปราชญ์ผู้มีอัจฉริยภาพในสรรพวิทยาการขึ้นเมื่อวันอังคารที่ ๒๘ เมษายน ๒๔๐๖ อันเป็นวันประสูติของสมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ พระราชโอรสในรัชกาลที่ ๔ และพระสัมพันธวงศ์เธอพระองค์เจ้าพรรณราย เพื่อเป็นการเชิดชูพระเกียรติคุณของพระองค์ท่านซึ่งทรงเป็นปราชญ์องค์สำคัญของไทย จึงเห็นควรนำพระเกียรติคุณของพระองค์ท่านเผยแพร่ในโอกาสสำคัญครั้งนี้ โดยเฉพาะคือพระอัจฉริยภาพในทางดนตรี

สมเด็จฯ เจ้าฟ้า กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงเริ่มสนพระทัยและฝึกหัดดนตรีไทยมาแต่เมื่อครั้งยังทรงพระเยาว์ โดยฝึกควบคู่ไปกับการเขียนภาพ ทั้งนี้ เนื่องจากพระองค์ท่านทรงมีภาระหน้าที่ประเคนของถวายพระ ที่มาฉันเวรในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม หลังจากที่ประเคนเสร็จแล้ว มักจะเสด็จไปทอดพระเนตรภาพจิตรกรรมฝาผนังในบริเวณพระระเบียง เพื่อนำมาฝึกหัดเขียนภาพ หลังจากนั้นก็จะเสด็จไปประทับอยู่กับพวกปี่พาทย์ที่มาบรรเลงในเวลาพระฉันเป็นประจำ ทำให้เริ่มสนพระทัยเครื่องดนตรีไทยมาแต่ครั้งนั้น ทรงพยายามฟังเสียงดนตรีไทยบางชนิดจนพอเข้าพระทัยแล้วก็ขอเขาลองตีฉิ่งบ้าง หัดตีกลองแขกบ้างสลับกันไป พอมีความชำนาญดีแล้ว ก็เริ่มทรงทดลองดนตรีอื่น ๆ ดังที่ได้ทรงเล่าถึงการฝึกหัดดนตรีไทยต่าง ๆ ไว้ว่า *"ที่นี้จะกล่าวถึงทางปี่พาทย์...เมื่อลงมาที่*

วงปี่พาทย์ เมื่อฉันเวรนั้น ไม่ได้เรียนทางปี่พาทย์ ได้แต่เรียนกลองแขก ส่วนปี่พาทย์นั้นยังไม่กระดิกหู เพราะเป็นของละเอียดมาก จนโตแล้วได้ฟังแตรวงทหารเขาเป่าเพลงไทยนำแถวจึงชอบใจจำเขา แม้กระนั้น ก็เป็นแต่ไล่ได้ด้วยปากเท่านั้น แล้วได้ยินเขาเป่าขลุ่ย จึงไปหาขลุ่ยมาคลำนิ้วมัน ก็ทำให้รู้ว่าเขาเป่ากันอย่างไร ก็เป่าได้"

จากข้อความที่ทรงเล่าไว้ พอจะพิเคราะห์ได้ว่า พระองค์ท่านทรงหัดตีกลองแขกและหัดตีฉิ่งเป็นเบื้องต้น และคงจะเริ่มสนพระทัยในการทรงตีปี่พาทย์มาแต่ครั้งนั้นด้วย แต่ยังไม่ทรงชำนาญถึงขนาดบรรเลงเป็นเพลงได้ ดังที่ทรงเล่าว่า *"ไม่กระดิกหู"* หลังจากนั้นก็ทรงหัดเป่าขลุ่ยและสีซอจนมีความชำนาญ แต่พระองค์ท่านมีความมานะพยายามและมีพระทัยรักดนตรีมาแต่ทรงพระเยาว์จนเจริญพระชันษาก็ทรงดนตรีเรื่อยมา จึงทรงพระปรีชาสามารถทางด้านดนตรีไทยยอดเยี่ยมอย่างหาได้ยาก เพราะการเรียนในสมัยนั้นไม่มีครูหรืออาจารย์สอนโดยเฉพาะ ผู้เรียนต้องขวนขวายศึกษาหาความรู้ด้วยตนเอง พระองค์ท่านทรงมีพรสวรรค์ในด้านศิลปดนตรีมาก จนได้รับยกย่องว่าทรงเป็นขัตติย–ศิลปินที่เชี่ยวชาญในทางด้านดนตรีไทยเป็นพิเศษ ยากจะหาผู้ใดเสมอเหมือนได้

สมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงมีความรอบรู้ในดุริยางคศิลป์ไทยเป็นอย่างดียิ่ง ทรงพระปรีชาสามารถเล่นดนตรีไทยได้หลายอย่าง คือ ตีฉิ่ง กลองแขก ฆ้อง ขลุ่ย ซอ และปี่พาทย์ แต่ที่โปรดมากได้แก่ซอด้วง ทรงเล่นเป็นประจำมิได้ขาด นอกจากนั้น ยังทรงมีความสามารถพิเศษ คือ นำชามลายครามใส่น้ำมาตั้งล้อมเป็นวงแบบฆ้องวง แล้วใช้ไม้เล็ก ๆ คล้ายตะเกียบเคาะชามให้เป็นเสียงดนตรีเล่นเพลงไทยได้อย่างน่าอัศจรรย์

ในบรรดาเครื่องดนตรีทั้งหมด ที่โปรดมากก็คือระนาด แม้เวลาเสด็จประพาสในสถานที่ต่าง ๆ ก็ทรงนำไปด้วยเสมอ ถ้าหากที่ทางคับแคบ ไม่พอตั้งรางระนาดก็จะทรงนำแต่ผืนระนาดไปอย่างเดียว เมื่อเวลาจะตี ก็ใช้ผูกโยงกับต้นไม้หรือกระทงเรือหรืออย่างอื่นแล้วแต่จะสะดวก เช่น เมื่อคราวตามเสด็จรัชกาลที่ ๕ ประพาสไทรโยคครั้งแรก พ.ศ. ๒๔๒๐ ทรงนำระนาดไปตี ณ ที่ประทับแรม จนพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนพิทยลาภพฤฒิชาดา ทรงบ่นว่า *"องค์จิตรนี่แหละตีระนาดหนวกหูพิลึก"*

ส่วนด้านดนตรีสากลนั้น ปรากฏว่าทรงฟลุตหรือขลุ่ยฝรั่งร่วมบรรเลงกับวงดนตรีกรมทหารมหาดเล็กได้อย่างดียิ่ง ท่านผู้รู้บางท่านกล่าวว่า ทรงสามารถเป่าแตรได้ และที่วังของพระองค์ ปรากฏว่ามีปีอาโนด้วย เข้าใจว่าจะทรงสามารถเล่นได้เช่นกัน

นายมนตรี ตราโมท ผู้เชี่ยวชาญดนตรีไทย กรมศิลปากร ได้เขียนสดุดีพระองค์ท่านในเรื่องดนตรีสากลว่า *"ฝีพระหัตถ์ที่ทรงเขียนโน้ตสากลเพลงต่าง ๆ เท่าที่ข้าพเจ้าพบ เห็นว่าเรียบร้อยมาก ซ้ำยังทรงแยกเสียงประสานเพลงบางเพลงไว้ด้วย นับว่าเป็นปรากฏการณ์ที่ชี้ให้เห็นถึงพระสมรรถภาพในการเรียนน้อย แต่รู้ได้มากของพระองค์เป็นอย่างดี"*

ได้กล่าวมาแล้วว่า พระองค์ท่านสนพระทัยฝึกหัดดนตรีไทยมาแต่ยังทรงพระเยาว์ ดังนั้น เมื่อทรงดนตรีเป็นบ้างแล้วจึงได้ศึกษาหาความรู้เพิ่มเติมจากครูบ้างเป็นครั้งคราว แต่ไม่ได้ศึกษาต่อเนื่องกันโดยตลอด เช่น เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๒ รัชกาลที่ ๕ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระองค์ท่านแสดงละครเรื่องนิทราชาคริต โดยแสดงเป็นตัวนางนอซาตอล ตามท้องเรื่องต้องสีซอด้วย พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นทิวากรวงศ์ประวัติ ทรงสอนซอเพิ่มเติมให้ ต่อมาสมเด็จฯ กรมพระยาสุดารัตนราชประยูร ทรงทราบว่าพระองค์ท่านโปรดดนตรีไทย จึงรับสั่งให้ทรงหัดกับครูถึก ดุริยางกูร บุตรพระประดิษฐ์ไพเราะ (มี ดุริยางกูร หรือ ครูมีแขก) ปรากฏว่าทรงหัดเพลงแป๊ะสองชั้นได้เพลงเดียว ก็ไม่ได้หัดต่ออีก

ผลงานทางด้านดนตรีของสมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ มีอยู่มากมายหลายอย่าง ที่ได้รับยกย่องว่าเป็นอมตะยอดเยี่ยม เรียกได้ว่ามีสุนทรียภาพทางจิตนั้น ก็ได้แก่ **เพลงเขมรไทรโยค** ซึ่งทรงสามารถถ่ายทอดสุนทรียภาพทางธรรมชาติลงไว้ในเนื้อเพลงได้อย่างเหมาะสม เช่น ทรงสอดแทรกลักษณะเด่นทางธรรมชาติของสิ่งต่าง ๆ ที่ได้พบเห็นอย่างไพเราะเพราะพริ้งกินใจ เช่น เสียงน้ำตก เสียงร้องหรืออุปนิสัยของสัตว์ต่าง ๆ ทรงสามารถบรรยายได้อย่างถูกต้อง ในเพลงเขมรไทรโยค เป็นต้น

เพลงนี้ พระองค์ทรงนิพนธ์ขึ้นใน พ.ศ. ๒๔๓๑ เมื่อครั้งตามเสด็จพระราชดำเนินไปไทรโยคเมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๑ แล้วทรงนำมาผูกเป็นเพลง ทรงขยายทำนองเขมรกล่อมลูกของเก่า ซึ่งเป็นเพลงสองชั้น มาดัดแปลงเป็นเพลงสามชั้น แล้วทรงแต่งเนื้อร้องเสียใหม่พร้อมทั้งทำโน้ตกำกับไว้ด้วย ตอนแรกเรียกชื่อว่า เขมรกล่อมลูกตามเดิม ต่อมา ได้ทรงปรับปรุงวงดนตรีผู้บรรเลงใหม่โดยใช้คนร้องของเจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์ (ม.ร.ว.หลาน กุญชร) เจ้าของละครผู้มีชื่อเสียงในสมัยนั้นฝึกซ้อม ครั้นถึงวันเฉลิมพระชนมพรรษา ก็ทรงนำวงดนตรีและคนร้องที่ซ้อมไว้ดีแล้วไปขับร้องและบรรเลงถวาย เป็นที่พอพระราชหฤทัยของรัชกาลที่ ๕ เป็นอย่างมาก ผู้ได้ชมได้ฟังต่างก็ติดใจไปตาม ๆ กัน เพราะสามารถบรรยายธรรมชาติได้ลึกซึ้งกินใจ ประชาชนทั่วไปจึงเรียกว่า เขมรไทรโยค มาจนกระทั่งปัจจุบันนี้

ในบทละครดึกดำบรรพ์ เรื่องอิเหนา ตอนตัดดอกไม้ฉายกริช บทร้องลำ (เพลง) แม่ศรีทรงเครื่อง เป็นเพลงที่ไพเราะเพราะพริ้งมาก เป็นการบรรยายเสียงนกได้อย่างดียิ่ง ทรงนิพนธ์เนื้อร้องว่า

"เสียงนกโพระดก มันร้องโฮกโป๊ก โฮกโป๊กอยู่หนไหน..."

ยังมีเพลงที่สำคัญอีกเพลงหนึ่งที่ทรงนิพนธ์เนื้อร้องเป็นส่วนใหญ่ ได้แก่ เพลงสรรเสริญพระบารมี ซึ่งแต่เดิมเรายังไม่มีโดยเฉพาะ ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีการจัดทหารแบบยุโรป เวลาตั้งแถวคำนับก็ใช้เพลงชาติอังกฤษ ซึ่งไม่เหมาะกับไทย เมื่อรัชกาลที่ ๕ เสด็จประพาสเมืองสิงคโปร์ โปรดเพลงฝรั่งบรรเลง จึงโปรดให้ นายเฮวุตเซ็นต์นำทำนองเพลง

ฝรั่งมาแต่งใหม่ให้เข้ากับทำนองเพลงไทย และครูฟุสโค ได้เป็นผู้แยกเสียงประสาน ส่วนเนื้อร้องสมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ทรงพระนิพนธ์ขึ้น แล้วทรงดัดแปลงแก้ไขให้เหมาะสมอีกบ้าง ต่อมา พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงพระราชนิพนธ์แก้ไขเนื้อร้องบ้างและโปรดให้เปลี่ยนคำลงท้าย **ฉะนี้** เป็นคำว่า **ไชโย**

สมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ได้ทรงนิพนธ์เพลงอื่น ๆ ไว้อีกมาก เช่น **เพลงมหาชัย** สำหรับเป็นเพลงคำนับผู้เป็นประธานในงานพิธี นอกจากพระเจ้าแผ่นดินซึ่งต้องใช้เพลงสรรเสริญพระบารมี เพลงอกทะเล เพลงลาวเล็ก และบทเพลงตับสั้น ๆ เพื่อประกอบการแสดงภาพนิ่งชุดสั้น ๆ ที่เรียกเป็นภาษาฝรั่งเศสว่า ตาโบลวิวองต์ (Tableaux Vivantes) ทรงพระนิพนธ์ถวายสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ สยามมกุฎราชกุมาร สำหรับพระราชวงศ์รุ่นเยาว์ทรงเล่น เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๗ มี ๘ ตับด้วยกัน

เพลงในบทมโหรีหรือคอนเสิรทซึ่งทรงนำเรื่องรามเกียรติ์และอิเหนามาทรงพระนิพนธ์ เพื่อจัดแสดงต้อนรับแขกเมือง และเพลงในบทละครดึกดำบรรพ์ซึ่งทรงนิพนธ์ประทานแก่เจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์ (ม.ร.ว.หลาน กุญชร) ทำให้เกิดเพลงอมตะขึ้นอีกหลายเพลง เช่น เพลงช้าประสมในเรื่องอิเหนา เพลงเวสสุกรรมในเรื่องสังข์ศิลป์ชัย เป็นต้น

สมเด็จ ฯ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงพระปรีชาสามารถในด้านดนตรีไทยยอดเยี่ยม อันเป็นที่ประจักษ์แก่บุคคลทั่วไป สมดังที่ได้รับยกย่องว่าเป็น *"สังคีตวาทิตย์วิธีพิจารณ์"* **ซึ่งได้จารึกไว้ในพระสุพรรณบัฏ อันมีความหมายว่า ทรงจัดวิธีแห่งดนตรี การฟ้อนรำ ขับร้องและทำนองเพลงได้เป็นเยี่ยมด้วยประการฉะนี้ และวันนี้ซึ่งเป็นวันประสูติครบรอบ ๑๑๘ ปี จึงเป็นวันสำคัญวันหนึ่งที่ชาวไทยจะพึงได้น้อมรำลึกถึงพระองค์ท่านผู้ทรงสร้างงานไว้ให้เป็นมรดกอันมีค่าของชาติสืบไป.**

บรรยายออกอากาศ
สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย
วันที่ ๒๘ เมษายน ๒๕๒๔

สมเด็จฯเจ้าฟ้าฯกรมพระนครสวรรค์วรพินิต (กับการสังคีตที่ทรงสนพระทัย)

นางทิพวัน บุญวีระ เรียบเรียง

ดนตรีและภาษาเป็นเครื่องแสดงความเป็นชาติ โดยเฉพาะดนตรีไทยนั้นมีความไพเราะนุ่มนวลตามแบบฉบับของไทย ลักษณะของเพลงไทยแต่เดิมมาไม่ว่าจะเป็นการบรรเลงหรือขับร้องล้วนเป็นศิลปะแสดงเอกลักษณ์ของชาติ และแสดงว่าในอดีตชาติไทยเคยมีความเจริญทางวัฒนธรรมมาแต่เก่าก่อน เพลงไทยจึงเป็นความจรรโลงใจ เป็นความภาคภูมิใจของคนไทยทุกคน เป็นมรดกทางศิลปวัฒนธรรมที่บรรพบุรุษมอบให้ไว้อีกแขนงหนึ่ง

เพลงไทยเดิมที่มีความไพเราะอย่างยิ่ง จนได้รับความนิยมยกย่องว่าเป็นอมตะนั้น มีอยู่เป็นอันมาก ในจำนวนนี้มีเพลงอันเป็นงานพระนิพนธ์ของสมเด็จฯเจ้าฟ้าฯกรมพระนครสวรรค์วรพินิตรวมอยู่ด้วย คงมีคนจำนวนไม่น้อยเคยได้ยินพระนามของท่านในฐานะที่ทรงดำรงตำแหน่งสำคัญทั้งทางทหารและทางการเมือง พระประวัติของพระองค์ท่านที่มีผู้กล่าวขวัญถึงส่วนใหญ่จึงเป็นพระ–เกียรติคุณในทางหน้าที่ราชการ ซึ่งทำให้ผลงานดีเด่นทางการสังคีตของพระองค์ยังไม่เป็นที่ประจักษ์เท่าที่ควรทั้ง ๆ ที่ทรงอัจฉริยะไม่ยิ่งหย่อนไปกว่างานด้านอื่น ๆ และเนื่องจากวันที่ ๑๘ มกราคมนี้เป็นวันคล้ายวันสิ้นพระชนม์ของพระองค์ท่าน จึงเป็นโอกาสอันดีในการที่จักนำพระประวัติกับงานพระนิพนธ์เพลงไทยเดิมมาเผยแพร่แก่ท่านผู้ฟัง

สมเด็จฯ เจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต ทรงเป็นพระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าสุขุมาลมารศรี พระอัครราชเทวี ประสูติเมื่อวันพุธที่ ๒๕ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๒๔ ในพระบรมมหาราชวัง มีพระนามเดิมว่า*"สมเด็จฯ เจ้าฟ้าบริพัตร-สุขุมพันธ์ กรมขุนมไหสูรย์สงขลา"* เมื่อพระชนมายุได้ ๘ พรรษา ได้ทรงศึกษาวิชาภาษาไทยและภาษาอังกฤษที่โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ และโรงเรียนราชกุมารในพระบรมมหาราชวัง ครั้นพระชนม์ได้ ๑๓ พรรษา จึงได้เสด็จออกไปศึกษาวิชาการต่อ ณ ประเทศอังกฤษ ต่อมาสมเด็จพระชนกาธิราชทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ย้ายไปศึกษาวิชาทหารที่โรงเรียนนายร้อยชั้นประถม ณ เมืองปอร์ตสดัม ประเทศเยอรมนี ระหว่างที่ทรงศึกษาอยู่ในต่างประเทศนั้นปรากฏว่า ทรงเป็นพระราชกุมารที่เฉลียวฉลาด มีความอุตสาหะและตั้งใจศึกษาเล่าเรียนสมดังพระราชประสงค์ของสมเด็จพระบรมชนกนาถและสมเด็จพระชนนีทุกประการ ทั้งทรงได้รับคำสรรเสริญจากครูบาอาจารย์ตลอดขึ้นไปจนถึงสมเด็จพระจักรพรรดิ์แห่งเยอรมนี

ครั้นสำเร็จหลักสูตรนักเรียนนายร้อยทหารบกเยอรมันใน พ.ศ. ๒๔๔๓ แล้วได้ทรงศึกษาเพิ่มเติมในวิทยาลัยเสนาธิการทหารแห่งประเทศเยอรมนีอีก พระองค์ทรงสอบไล่ได้คะแนนสูง

และทรงได้รับประกาศนียบัตรชมเชยพิเศษจากพระจักรพรรดิ์ไกเซอร์ด้วย ยิ่งไปกว่านั้นองค์พระจักรพรรดิ์แห่งเยอรมนี ยังทรงมีพระราชโทรเลขมากราบบังคมทูลแสดงความยินดีแด่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นการส่วนพระองค์ ซึ่งนับว่าทรงสร้างชื่อเสียงและความสัมพันธ์อันดีให้เกิดขึ้นในระหว่างประเทศทั้งสอง โดยพระองค์ทรงเป็นผู้กระชับเกลียวสัมพันธ์ระหว่างพระราชาธิบดีแห่งเยอรมันกับสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบรมชนกนาถให้แน่นแฟ้น ซึ่งนับเป็นประโยชน์ในทางอ้อมประการหนึ่งแก่ประเทศสยามขณะนั้น

พระองค์ทรงได้รับการสถาปนาและเปลี่ยนพระนามกรมจาก *"สมเด็จฯ เจ้าฟ้าฯ กรมขุนมไหสูรย์สงขลา"* มาเป็น*"สมเด็จฯเจ้าฟ้าฯ กรมขุนนครสวรรค์วรพินิต"* ในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๔๔ ระหว่างที่เสด็จกลับจากประเทศเยอรมนีเป็นการชั่วคราว และเมื่อเสด็จกลับออกไปก็ได้ทรงศึกษาวิชาพิเศษต่าง ๆ เพิ่มเติม กล่าวได้ว่าทรงเป็นคนไทยแต่ผู้เดียวที่ได้รับการศึกษาในโรงเรียนเสนาธิการเยอรมัน นอกจากนี้ยังได้เข้าฟังปาฐกถาเรื่องเศรษฐกิจกฎหมาย ธรรมเนียมระหว่างประเทศ และวิธีปกครองอาณานิคมที่มหาวิทยาลัยกรุงเบอร์ลินอีกด้วย วิชาที่ทรงเล่าเรียนมาอย่างมากมายเหล่านี้ได้ทรงนำมาประยุกต์ใช้ในการปฏิบัติราชการสนองพระบรมราโชบายในรัชกาลสมเด็จพระบรมชนกนาถและในรัชกาลต่อ ๆ มา

สมเด็จฯเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต ทรงสนพระทัยในการดนตรีเป็นงานอดิเรก ปรากฏว่าเมื่อเสด็จกลับจากประเทศยุโรปใน พ.ศ. ๒๔๔๖ นั้นได้ทรงพระนิพนธ์เพลงสากล ชื่อ **วอลทซ์ปลื้มจิต** ขึ้นเป็นเพลงแรก ด้วยทรงมีความรู้ความสามารถในทางดนตรี การที่ทรงเล่นดนตรีได้ทั้งเครื่องดนตรีไทยและสากลทั้งทรงสามารถเขียนโน้ตแบบสากลได้ ช่วยให้ทรงพระนิพนธ์เพลงได้อย่างรวดเร็ว ใน พ.ศ. ๒๔๔๗ เมื่อได้รับพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้มาดำรงตำแหน่งผู้บัญชาการทหารเรือนั้น โปรดให้ตั้งกองแตรทหารเรือขึ้น วงแตรนี้มีรับสั่งให้ฝึกซ้อมอยู่เสมอในตอนเย็นประมาณ ๑๕.๐๐ นาฬิกา หากไม่มีราชการจำเป็นจะเสด็จไปฟังการซ้อมรวมวงแตรเป็นประจำสัปดาห์ละหลายวัน และเพลงสำหรับวงแตรนี้ก็ทรงพระนิพนธ์ประทานสำหรับบรรเลงในโอกาสต่าง ๆ เพลงที่ทรงพระนิพนธ์ในขณะดำรงตำแหน่งผู้บัญชาการทหารเรือส่วนมากจึงเป็นเพลงทางสากลสำหรับแตรวงบรรเลง เช่น **เพลงวอลทซ์ประชุมพล** ซึ่งทรงตั้งพระทัยจะให้เป็นเพลงประจำกรมทหารเรือ **เพลงสุดเสนาะ** และ **เพลงวอลทซ์เมฆขลา** ซึ่งทรงพระนิพนธ์ดัดแปลงจากเพลงไทยเดิม สำหรับเพลงในแผนกเพลงไทยแท้นั้น ทรงพระนิพนธ์**เพลงแขกมอญบางขุนพรหม** ขึ้นเป็นเพลงแรก ใน พ.ศ. ๒๔๕๓ โดยทรงนำเพลงมอญ ๒ ชั้นของเก่ามาดัดแปลงขึ้นให้เป็นเพลง ๓ ชั้นและชั้นเดียวพร้อมด้วยทางขับร้องทั้งหมด ทรงตั้งพระทัยให้เป็นเพลงในพระนามโดยเฉพาะในครั้งแรกทรงไว้ให้แตรวงทหารเรือบรรเลงเป็นโน้ตสากล ต่อมาภายหลังจึงทรงปรับปรุงเป็นทางพิณพาทย์สำหรับวงวังบางขุนพรหมบรรเลงถวายในเวลาว่างพระธุระ ส่วนเพลงที่ทรงพระนิพนธ์

สำหรับทางเครื่องสายโดยเฉพาะนั้นได้แก่เพลง **สุดสงวน ๒ ชั้น** ซึ่งทรงเพิ่มขึ้นจาก ๓ ชั้นที่มีอยู่เดิม กล่าวกันว่า ในคราวหนึ่งเสด็จไปวังกรมหมื่นทิวากรวงศ์ประวัติ เวลาทรงว่างจากราชการได้ทรงเครื่องสายไทยในระหว่างพระประยูรญาติและเสวยที่วังนั้น ครั้นทรงเพลงสุดสงวน ๓ ชั้นจบลงแล้วสมเด็จฯเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต ก็ทรงออกเพลงสุดสงวน ๒ ชั้นต่อไปโดยพระองค์เดียว กรมหมื่นทิวากรวงศ์ประวัติ ได้ทรงฟังจนจบเพลง จึงได้ทูลขึ้นว่า *"เพลงนี้เพราะมาก ทรงมาจากเพลงอะไร เหมาะแก่การออกท้ายลูกหมดเพลงสุดสงวนจริง ๆ"* พระองค์ท่านได้รับสั่งว่า *"เป็นเพลงสุดสงวน ๒ ชั้น ได้ทำขึ้น"* ต่อแต่นั้นมา ก็มีผู้นิยมเพลงนี้เช่นเดียวกับเพลงแขกมอญบางขุนพรหม

ในรัชกาลที่ ๖ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้มีการเปลี่ยนแปลงหน่วยงานทางทหาร กล่าวคือ ให้ยกเลิกกรมยุทธนาธิการ และยกกรมทหารบก กรมทหารเรือขึ้นเป็นกระทรวง การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวยังผลให้สมเด็จฯเจ้าฟ้าฯกรมพระนครสวรรค์วรพินิต ได้ทรงเลื่อนตำแหน่งขึ้นเป็นเสนาบดีกระทรวงทหารเรือ เพลงที่ทรงพระนิพนธ์ในช่วงนี้ได้แก่ **เพลงมหาฤกษ์** ทรงดัดแปลงจากเพลงมหาฤกษ์ ๒ ชั้นของเดิมเป็นทางประสานเสียงตามโน้ตแบบสากล ใช้เป็นเพลงเกียรติยศของข้าราชการทุกชั้น **เพลงโศก** ทรงดัดแปลงจากเพลงพระยาโศก ๒ ชั้นของเดิม มาเป็นเพลงสำหรับนำศพ ครั้นเมื่องานพระราชพิธีถวายพระเพลิง สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระ–พันปีหลวง ก็ได้ทรงพระนิพนธ์เพิ่มเติมขึ้นอีก โดยนำ **เพลงต้นเรื่องพระยาโศก** อันเป็นเพลงไทยเดิมมาแทรกอีก ๑ ท่อน เพลงนี้ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงฟังในขณะเสด็จพระราชดำเนินตามพระบรมศพ จึงได้มีพระราชดำรัสสั่งว่า *"เพลงนี้ได้ทำขึ้นเหมาะแก่การใช้นำศพอย่างยิ่ง เพราะดี สมควรเป็นเพลงโศกจริง ๆ ต่อไปขอให้ใช้เพลงนี้เป็นเพลงโศกประจำชาติ และใช้นำตั้งแต่พระบรมศพ ตลอดจนถึงศพสามัญชนได้"* เหตุนี้จึงใช้เพลงโศกเป็นเพลงนำศพแต่นั้นมา

บทเพลงแห่งกาลเวลาที่บรรเลงขึ้นในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้นได้นำความเปลี่ยนแปลงใหญ่หลวงมาสู่ระบอบการปกครองของประเทศสยามพระดำรัสของสมเด็จฯ เจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต ทางวิทยุกระจายเสียง ในตอนเช้า วันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๕ ที่ว่า *"ข้าพเจ้าขอให้ข้าราชการและราษฎรทั้งหลาย จงช่วยกันรักษาความสงบอย่าให้เสียเลือดเนื้อของคนไทยกันเอง. โดยไม่จำเป็น"* นั้นเป็นเสมือนคำอำลาของพระองค์ท่านจากแผ่นดินอันเป็นที่รัก พระองค์ท่านได้เสด็จออกจากประเทศไทย ไปประทับ ณ ตำบลจีปะกันดี ถนนเนลันด์ เมืองบันดุง เกาะชวา และที่นั้นได้ทรงพระนิพนธ์เพลงไทยเดิมที่มีความไพเราะถึง ๑๗ เพลง ในวันที่ ๒๕ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๘๔ ซึ่งเป็นวันที่มีพระชนมายุครบ ๖๐ พรรษา พระประยูรญาติมหาดเล็กและข้าหลวงในพระองค์ ได้นำวงพิณพาทย์วังบางขุนพรหมไปบรรเลงถวาย ถึงกับออกพระโอษฐ์รับสั่งว่า *"เล่นพิณพาทย์สนุกจริง ๆ อดอยากมานานแล้ว รู้สึกว่าสมกับความอยาก และเห็นจะเป็นคราว*

สุดท้าย ที่จะได้เล่นได้ฟังสนุกอย่างนี้อีกต่อไป เพราะแก่แล้วโรคภัยไข้เจ็บเบียดเบียนมากขึ้น จะอยู่ไปได้อีกไม่เท่าใด" ทรงระลึกถึงประเทศไทย ดนตรีไทยเป็นที่สุด เพลงที่ทรงพระนิพนธ์มีความไพเราะเป็นเยี่ยมในวาระสุดท้ายแห่งพระชนม์ชีพนั้น จึงทรงขนานนามว่า **"สุดถวิลเถา"**

บรรยายออกอากาศ
สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย
วันที่ ๑๘ มกราคม ๒๕๒๔

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ

นายทองต่อ กล้วยไม้ ณ อยุธยา เรียบเรียง

การที่ประเทศไทยได้ดำรงคงอยู่ได้จนทุกวันนี้ มีความมั่นคงเป็นปึกแผ่น มีความเจริญอย่างมีระเบียบแบบแผน ทำให้ประชาชนชาวไทยได้รับความปลอดภัยผาสุก ก็เพราะบรรพชนของเราท่านมีความรักชาติ มีความมานะพยายามสร้างสรรค์ความเจริญรุ่งเรืองให้แก่ประเทศชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงนำประเทศไปสู่ความเจริญเยี่ยงอารยชาติตะวันตกแทบทุกเรื่องทุกกรณี ทั้งนี้ก็เป็นเพราะพระบารมีที่มีพระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการที่มีความรู้ความสามารถหลายท่าน ช่วยกันปฏิบัติราชการแผ่นดินสนองพระเดชพระคุณ ดังนั้นในโอกาสวันครบรอบวันสิ้นพระชนม์ แห่งสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ เสนาบดีคู่พระราชหฤทัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เวียนมาถึงในวันที่ ๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๒๓ นี้ จึงใคร่ขออัญเชิญพระประวัติย่อและพระกรณียกิจบางประการ ที่ทรงบำเพ็ญประโยชน์อันยิ่งใหญ่ต่อแผ่นดินมาเล่าสู่กันฟัง เพื่อเป็นการถวายความเคารพแด่คุณงามความดีของพระองค์ท่าน อันเป็นการชอบด้วยพระพุทธสุภาษิตที่ว่า การบูชาบุคคลผู้ควรบูชา นับว่าเป็นมงคลอย่างยิ่ง

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เป็นพระราชโอรสพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เจ้าจอมมารดาชุ่มเป็นจอมมารดา ประสูติเมื่อวันที่ ๒๑ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๐๕ ในพระบรมมหาราชวัง มีพระนามเดิมว่า พระองค์เจ้าดิศวรกุมาร เสด็จเข้ารับราชการเป็นนักเรียนนายร้อยในกรมทหารมหาดเล็กเมื่อพระชันษา ๑๔ ปี แล้วเป็นนายทหารอยู่ในกรมนั้นจนกระทั่งทรงได้เลื่อนยศเลื่อนตำแหน่งเป็นพลตรีผู้ช่วยผู้บัญชาการทหารบก ครั้นจัดตั้งกระทรวงธรรมการขึ้นเป็นครั้งแรก ก็ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงธรรมการ แต่ขณะนั้นยังเรียกว่าอธิบดี ต่อมาก็โปรดเกล้าฯ ให้เป็นเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ทรงรับราชการสนองพระยุคลบาทในตำแหน่งนี้สืบมาถึง ๒๓ ปี จนพระอนามัยเสื่อมโทรม จึงกราบบังคมทูลขอเวนคืนตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯให้ทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดีที่ปรึกษา ทรงมอบให้อำนวยการจัดหอพระสมุดสำหรับพระนคร เมื่อหายประชวรแล้วก็โปรดให้เป็นเสนาบดีกระทรวงมุรธาธร ครั้นถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯให้เป็นอภิรัฐมนตรีด้วยพระองค์หนึ่ง ครั้นเกิดภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ พระองค์จึงได้กราบถวายบังคมทูลให้ยุบกระทรวงมุรธาธร และทรงพ้นจากตำแหน่งเสนาบดี เมื่อโปรดให้ตั้งราชบัณฑิตยสภาขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๘ เพื่อดำเนินงานหอพระสมุดสำหรับพระนครและจัดการพิพิธภัณฑสถาน ก็โปรดให้ดำรงตำแหน่งนายกราชบัณฑิตยสภาจนเปลี่ยนแปลงการปกครอง

หลังจากเปลี่ยนแปลงการปกครองแล้ว สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้เสด็จไปประทับอยู่ที่เกาะปีนัง เพื่อความสงบและหลีกให้พ้นจากกระแสการเมืองจนระหว่างเกิดสงครามโลกครั้งที่สอง ประชวรพระโรคพระหทัยพิการ จึงเสด็จกลับวังวรดิศกรุงเทพ และสิ้นพระชนม์เมื่อวันที่ ๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๖ รวมพระชนมายุได้ ๘๑ พรรษา นับว่าโลกได้สูญเสียนักปราชญ์ไปท่านหนึ่ง

ด้วยเหตุที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยติดต่อกันเป็นเวลาถึง ๒๓ ปี จึงทรงมีผลงานทางด้านการปกครองเป็นอันมาก ทั้งในด้านการจัดตั้งองค์การ ซึ่งทรงตั้งกรมใหม่ ๆ ขึ้นหลายกรมเพื่อสนองความต้องการของบ้านเมือง เช่นกรมตำรวจ กรมอัยการ กรมราชทัณฑ์ กรมป่าไม้ กรมเหมืองแร่ กรมสรรพากรนอก กรมอนามัย ในด้านการบริหารงาน ก็ทรงริเริ่มวางระเบียบแบบแผนทั้งราชการบริหารส่วนกลาง ส่วนภูมิภาค และส่วนท้องถิ่น ที่สำคัญที่สุดก็คือการปกครองระบบมณฑลเทศาภิบาลปกครองท้องที่ คือการจัดตั้งหมู่บ้าน ตำบล อำเภอ เมือง และมณฑล รวมอำนาจมาสู่องค์พระมหากษัตริย์ เลิกการปกครองแบบเมืองประเทศราชมาเป็นราชอาณาจักรอันหนึ่งอันเดียวกันอันเป็นการสร้างเอกภาพของประเทศ และยังให้เกิดความสงบความเป็นระเบียบเรียบร้อย สามารถเป็นปัจจัยต่อต้านลัทธิล่าอาณานิคมที่กำลังคุกคามประเทศในขณะนั้นมาได้ ส่วนในด้านการบริหารบุคคล ก็ทรงวางระเบียบแบบแผนในการบรรจุแต่งตั้งข้าราชการฝ่ายปกครองตำแหน่งต่าง ๆ ตลอดจนการฝึกอบรม จัดตั้งโรงเรียนข้าราชการฝ่ายปกครองของมณฑลเทศาภิบาล จนมีวิวัฒนาการเป็นโรงเรียนมหาดเล็ก โรงเรียนข้าราชการพลเรือนในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และเป็นจุฬาลงกรณ์มหา–วิทยาลัยในที่สุด บรรดานักปกครองทั้งหลายจึงได้ยึดถือว่า พระองค์เป็นบิดาแห่งการปกครอง และได้พร้อมใจกันถวายสักการะพระรูปพระองค์ท่าน ที่หน้าศาลาว่าการกระทรวงมหาดไทย ในวันที่ ๑ เมษายน อันเป็นวันคล้ายวันสถาปนากระทรวงอยู่ทุกปี

ความจริงพระกรณียกิจแห่งสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพที่เป็นคุณประโยชน์แก่ชาติบ้านเมือง ยังมีอีกมากมายหลายสาขา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านการศึกษาก็ต้องนับว่าพระองค์เป็นนักการศึกษา ผู้บุกเบิกจัดตั้งระบบการศึกษา เช่นอารยประเทศมาด้วยพระองค์เอง พระองค์ทรงเริ่มเกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาตั้งแต่ยังทรงบังคับบัญชากรมทหารมหาดเล็ก เนื่องจากทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งโรงเรียนฝึกสอนผู้ที่จะเป็นนายสิบนายร้อยในกรมทหารนี้ ซึ่งต่อมาได้นามว่า โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ เมื่อโรงเรียนนี้เจริญขึ้น มีผู้สมัครเข้าเรียนเกินความต้องการของทหารมหาดเล็ก จึงโปรดให้เปลี่ยนเป็นโรงเรียนสำหรับพลเรือน มีการสอบไล่สามัญศึกษาเป็นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๗ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เสด็จพระราชดำเนินไปพระราชทานรางวัลนักเรียน และมีพระราชดำรัสตอนหนึ่งว่า *"และการซึ่งได้จัดโรงเรียนทั้งปวงนี้ ดิศวรกุมารเป็นผู้สมควรที่จะได้รับความสรรเสริญ ในการที่อุตส่าห์จัดให้เรียบร้อย*

เป็นไปได้สม่ำเสมอตลอด เป็นพยานในการซึ่งเธอมีความเคารพต่อคำสั่งของฉัน และรักใคร่ในการที่จะร่ำเรียนวิชา จึงต้องขอขอบใจเธอในส่วนหนึ่งต่างหาก"

โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ นับว่าเป็นจุดเริ่มต้นที่ทำให้พระองค์ต้องทรงผูกพันกับการศึกษาต่อมา มีการจัดตั้งโรงเรียนหลวงขึ้นในพระอารามต่าง ๆ เพื่อบุตรหลานประชาชนทั่วไป โดยจัดตั้งที่วัดมหรรณพารามเป็นแห่งแรก แล้วก็แพร่หลายไปตามพระอารามใหญ่น้อยจนถึงหัวเมือง จึงมีประกาศตั้งกรมศึกษาธิการขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๐ ก็ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เป็นอธิบดีกรมศึกษาธิการพร้อมกับยังรับราชการทหาร จน พ.ศ. ๒๔๓๒ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงปฏิรูปการปกครองแผ่นดินจากระบบจตุสดมภ์มาเป็นกระทรวงทบวงกรม ดังปัจจุบัน จัดตั้งกระทรวงซึ่งขณะนั้นยังเรียกว่ากรมขึ้น ๑๒ กรม ก็มีกรมธรรมการอยู่ด้วย โปรดให้สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมธรรมการเป็นพระองค์แรก โดยพ้นจากตำแหน่งทางทหารบกมาตั้งแต่บัดนั้น

แม้เมื่อพระองค์ทรงพ้นจากกระทรวงธรรมการมาดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ก็ยังทรงห่วงใยในเรื่องการศึกษาอยู่ตลอดเวลา ได้ทรงร่วมกับสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส จัดการศึกษาเพื่อทวยราษฎร์หรืองานประถมศึกษา ขึ้นตามวัดต่าง ๆ ทั่วราชอาณาจักร โดยให้พระภิกษุเป็นครูสอน จนงานเข้ารูปมั่นคงดีแล้ว จึงคืนมาให้กระทรวงธรรมการดำเนินการต่อไป ต่อจากนั้นก็ทรงติดตามสนับสนุนอยู่ตลอดเวลา ดังเช่นการประชุมเทศาภิบาลประจำ พ.ศ. ๒๔๔๕ ที่ประชุมได้ปรึกษากันถึงเรื่องการจัดการสาธารณพยาบาลและสาธารณศึกษา ให้แพร่หลายไปทั่วราชอาณาจักร ก็ได้ทรงชี้แจงถึงวัตถุประสงค์ของการจัดการศึกษาว่าครั้งแรกเพื่อฝึกหัดคนเข้ารับราชการตามความประสงค์ของบ้านเมือง แต่เมื่อราษฎรนิยมการเล่าเรียนมากขึ้น ตำแหน่งราชการมีไม่เพียงพอ จึงจำเป็นต้องหาทางแก้ไข ซึ่งได้ทรงเสนอความเห็นว่า

๑. จะต้องให้ราษฎรทุกคนที่เป็นผู้ชาย ผู้มีอายุอยู่ในเวลาเล่าเรียนได้เล่าเรียนทุกคน

๒. จะต้องให้เรียนเพียงมีความรู้พอควรแก่อัตภาพเท่านั้น เมื่อเรียนสำเร็จแล้วก็ออกไปหาเลี้ยงชีพตามภูมิลำเนาของตน

๓. นักเรียนที่แหลม ให้เปิดช่องให้ได้มีโอกาสเรียนต่อขึ้นไปได้จนวิชาชั้นสูงสุด

ที่ประชุมซึ่งมีกระทรวงที่เกี่ยวข้องและข้าหลวงเทศาภิบาลทุกมณฑลเห็นชอบ และรับจะช่วยอุดหนุนให้เป็นไปตามพระดำรินี้ทุกประการ

พระมติเกี่ยวกับการศึกษา ได้ปรากฏในลายพระหัตถ์ประทานเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี (ม.ร.ว.เปีย มาลากุล) แต่ยังเป็นพระยาวิสุทธสุริยศักดิ์ เอกอัครราชทูตไทยประจำราชสำนักอังกฤษ ลงวันที่ ๒๐ เมษายน พ.ศ. ๒๔๔๒ มีข้อความตอนหนึ่งว่า

"การที่ใช้คนต่างประเทศมาก มีทางเสียเปรียบ เหมือนคนสูบฝิ่น แรก ๆ สูบมีคุณอยู่บ้าง ถ้าสูบติดไปปลายมือก็ลงแดงได้เหมือนกัน แต่จะหยุดไม่จัดการเล่าก็ไม่ได้ ครั้นทำไปก็ต้องพึ่งฝรั่ง เพราะคนของเราไม่ทันการ ถ้าการเดินไปในทางนี้ ไม่เดินตามรอยญี่ปุ่น ซึ่งเขาใช้ฝรั่งแต่เพียงพอเป็นครูให้หัดคนของเขา พอเป็นแล้วเขาเลิกฝรั่งได้ เช่นนั้นแล้วเมืองไทยจะเป็นเมืองฝรั่งไปสักวันหนึ่ง โดยเราไม่รู้ตัว และไม่ต้องมีกองทัพฝรั่งยกมาตี.....

การที่จะแก้ไข เห็นอย่างเดียวแต่ต้องจัดการศึกษา กล่าวคือต้องคิดฝึกหัดผู้คนของเราขึ้นโดยเร็ว ที่ว่าเร็วนั้นหมายความว่า ต้องรีบลงมือจัดการ เพราะการศึกษาเหมือนกับการเพาะปลูกพันธุ์ไม้ย่อมจะออกผลได้แต่เมื่อครบกำหนดตามสมควรแก่อายุกาล ไม่ใช่ของที่ผู้หนึ่งผู้ใดจะรีบรัดทำให้แล้วรวดเร็วในวันหนึ่งสองวันได้...."

พระกรณียกิจแห่งสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ล้วนแต่น่าสนใจโดยเฉพาะพระนิพนธ์ด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดี ซึ่งเป็นข้อมูลสำคัญให้นักวิชาการยุคปัจจุบันได้ศึกษาวิเคราะห์สานต่อ พระเกียรติคุณของพระองค์จึงดำรงคู่กับประวัติศาสตร์ชาติไทยตลอดไป.

บรรยายออกอากาศ
สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย
วันที่ ๑ ธันวาคม ๒๕๒๓

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นทิวากรวงษ์ประวัติ

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นทิวากรวงษ์ประวัติ

นางราศรี มีเนตรี เรียบเรียง

ระหว่างวันที่ ๒๕ มิถุนายน – ๓๑ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๒๔ หากท่านเข้าชมนิทรรศการพิเศษ เครื่องมุก ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติแล้ว ย่อมจะตื่นตาตื่นใจในความประณีตงดงาม และภูมิใจในศิลปะชั้นสูงซึ่งจัดเป็นวัฒนธรรมล้ำค่าของไทยอย่างหนึ่งที่ทำกันมาแต่โบราณ ทั้งวิธีการก็แตกต่างกับของชาติอื่น ๆ แม้แต่จีน ญี่ปุ่น หรือญวน เครื่องมุกเป็นศิลปวัตถุที่เราใช้เปลือกหอยมุกซึ่งเป็นหอยทะเล นำมาตัดเป็นชิ้นเล็ก ๆ ประดับลงที่บานประตู หน้าต่างหรือเครื่องใช้สอยอื่น ๆ ให้เป็นลวดลายต่าง ๆ ตามต้องการ โดยใช้รักสีดำเป็นตัวเชื่อมให้ชิ้นมุกเกาะติดอยู่ได้ และเนื่องจากเปลือกหอยมุกมีสีขาวแกมชมพู มีความแวววาวด้วยตัวของมันเอง เมื่อตัดกับสีดำของรัก จึงยิ่งงามมากขึ้นอย่างประหลาด

เมื่อกล่าวถึงเครื่องมุกแล้ว ใจก็ให้รำลึกถึงบุคคลสำคัญท่านหนึ่ง ซึ่งทรงเป็นเลิศในศิลปะสาขานี้และอีกมากมายหลายสาขา คือ **พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นทิวากรวงษ์ประวัติ**

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นทิวากรวงษ์ประวัติ หรือพระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าเกษมศรีศุภโยค ทรงเป็นพระราชโอรสองค์ที่ ๓๐ ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และเป็นพระองค์ที่ ๔ ในเจ้าจอมมารดาจันทร์ ประสูติในพระบรมมหาราชวัง ณ วันจันทร์ที่ ๑๗ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๔๐๐ ซึ่งได้เวียนมาบรรจบครบรอบ ๑๒๔ ปี ในวันนี้

เมื่อยังทรงพระเยาว์ ประมาณพระชันษาได้ ๓ ปี ทรงศึกษาอักขระเบื้องต้นในพระบรมมหาราชวัง ต่อมาทรงเริ่มศึกษาภาษามคธกับพระยาปริยัติธรรมธาดา (เปี่ยม) ณ พระที่นั่งพุทไธสวรรย์ ทรงศึกษาวรรณคดี เช่น สามก๊ก อิเหนา รามเกียรติ์ ตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ สำหรับภาษาอังกฤษนั้น ทรงศึกษากับนางแอนนา ลีโอโนแวนซ์ ซึ่งเข้ามาเป็นครูระหว่างพุทธศักราช ๒๔๐๕ – ๒๔๑๐ ครูคนต่อมาคือนายฟรานซิส ยอร์จ แพตเตอร์สัน และบางครั้งทรงศึกษาด้วยพระองค์เอง จนทรงสามารถค้นคว้าสรรพวิชาจากตำราภาษาอังกฤษได้เป็นอย่างดี ในระยะหลัง ๆ ทรงศึกษาศิลปวิชาการตามถนัดหลายสาขา จนอาจกล่าวได้ว่าเป็นเลิศเกือบทั้งสิ้น เริ่มตั้งแต่งานประดับมุก ทรงสนพระทัยและชำนาญยิ่ง เป็นผลให้ทรงรับราชการกำกับกรมช่างมุกขณะพระชนม์เพียง ๒๑ เท่านั้น ในปีพุทธศักราช ๒๔๒๒ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้ปฏิสังขรณ์ใหญ่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม เพื่อให้ทันฉลองพระนครครบ ๑๐๐ ปีในพุทธศักราช ๒๔๒๕ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นทิวากรวงษ์ประวัติ ทรงรับภาระอำนวยการปฏิสังขรณ์งานประดับมุกทั้งหมด และเพราะงานมุกนั้นต้องใช้ความประณีตบรรจงเป็นพิเศษ พระองค์ท่านจึงทรง

ตรวจตราควบคุมโดยใกล้ชิด บางครั้งทรงทำเองด้วยฝีพระหัตถ์ที่เชี่ยวชาญ จนงานสำเร็จทันพระราช-ประสงค์ ทั้งยังทรงซ่อมแซมมุกที่วัดพระเชตุพนฯ และอื่น ๆ อีกมากเมื่อถึงงานฉลองพระนครครบ ๑๐๐ ปี ชาวต่างประเทศที่เข้ามาชมงานการแสดงสิ่งของผลิตภายในประเทศที่ท้องสนามหลวง ได้บันทึกถึงเครื่องมุกว่าประดับมุกได้ดี และด้วยการสะท้อนแสงของมุกหลายสีนั้นทำให้เครื่องมุกเป็นตัวอย่างของศิลปะที่งามชวนพิศวงยิ่งนัก

งานช่างอื่น ๆ เช่น งานหุงกระจก หลอมแก้ว เป่าแก้ว พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหมื่น-ทิวากรวงษ์ประวัติ ทรงเป่าแก้วทำเป็นขวดบ้าง แจกันบ้าง ประดิษฐ์เป็นสีต่าง ๆ ได้อย่างสวยงาม บางครั้งใช้ปักดอกกล้วยไม้ นำขึ้นทูลเกล้าฯ ถวาย เช่น ในโอกาสวันปีใหม่ เป็นต้น

พระองค์ท่านเป็นนักสะสมเครื่องลายครามของจีน และถ้วยชามของไทย ชนิดที่หาได้ยาก ประกอบกับทรงชำนาญในงานศิลปะ จึงทรงเขียนภาพวรรณคดีไทย เช่น คาวี รามเกียรติ์หรือทรงเติมลวดลายไทยลงในถ้วยบ้างจานบ้าง และทรงทดลองเคลือบถ้วยจานเหล่านี้จนเป็นที่พอพระทัย แต่เป็นที่น่าเสียดายว่าได้กระจัดพลัดพรายไปหมดแล้ว ปัจจุบันคงเหลือเพียงตัวอย่างถ้วยจานที่วัดเกาะแก้วสุทธาราม จังหวัดเพชรบุรี เท่านั้น และเราน่าจะรำลึกถึงพระองค์ท่านด้วยความซาบพระทัยยิ่งที่เมื่อใกล้จะสิ้นพระชนม์ได้ทูลเกล้าฯ ถวายเครื่องลายครามชิ้นที่หาได้ยาก แด่พระบาทสมเด็จ-พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่อให้ทรงนำไปตั้งไว้ ณ พระที่นั่งจักรีมหาปราสาทสำหรับอวดแขกบ้านแขกเมือง

ในด้านการละคร พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นทิวากรวงษ์ประวัติ ทรงเป็นเลิศมาแต่ยังทรงพระเยาว์ ทรงถนัดทั้งละครแบบเก่าและแบบใหม่ และโปรดให้มีการเล่นละครที่วังอยู่เสมอ ในงานรื่นเริงปีใหม่พุทธศักราช ๒๔๑๕ ทรงแสดงละครหน้าพระที่นั่งโดยทรงรับบทอาลิบาบาในเรื่อง *"อาลิบาบากับโจร ๔๐"* เมื่อโวตเสียงผู้แสดงดี พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหมื่นทิวากรวงษ์ประวัติได้รางวัลที่ ๑ รับพระราชทานนาฬิกาแก้วแขวน ปีต่อมาทรงแสดงละครเรื่อง *"ผัวกลัวเมีย"* ทรงรับบทตัวเอกคือ *"ผัว"* และในปีพุทธศักราช ๒๔๒๒ งานสงกรานต์ทรงรับบท *"อาบูหะซัน"* ในพระราชนิพนธ์เรื่อง *"นิทราชาคริต"* ผลการตัดสินปรากฏว่าพระองค์ท่านยังทรงครองรางวัลที่ ๑ เช่นเคย

สำหรับดนตรีนั้น โปรดปรานมาจนตลอดพระชนม์ชีพ ทรงชำนาญเป็นพิเศษคือซอสามสายกับระนาด เพลงที่โปรดและทรงเล่นอยู่เสมอคือ *"เพลงสุดสงวน"* ซึ่งสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต ทรงแปลงจากของเดิมซึ่งเป็นเพลง ๓ ชั้นมาเหลือเพียง ๒ ชั้นที่ไพเราะจับใจ เครื่องดนตรีระนาดก็เป็นอีกชิ้นหนึ่งที่ทรงถนัด ทั้งยังทรงทำรางระนาดด้วยไม้มะริดประดับกรอบงาอย่างงดงาม และเมื่อใกล้จะสิ้นพระชนม์ได้ถวายแด่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งขณะนั้นดำรงพระอิสริยยศเป็นพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้าประชาธิปกศักดิเดช กรมหลวงสุโขทัยธรรมราชา พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นทิวากรวงษ์ประวัติ ทรงมีวงมโหรีปี่พาทย์

ของพระองค์เอง และจัดเป็นวงเด่นได้เข้าเล่นประกวดกับวงตามวังต่าง ๆ เช่น วังบูรพา วังบางขุนพรหม เป็นต้น และทรงเป็นที่ปรึกษาของผู้ใฝ่ต่อวิชาดนตรีเป็นอย่างดีอีกด้วย

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นทิวากรวงษ์ประวัติ มีพระนิสัยรักธรรมชาติมาก โปรดทั้งการเลี้ยงสัตว์และเล่นกล้วยไม้ ทรงเลี้ยงสัตว์นานาชนิดไว้หลังวังคล้ายกับสวนสัตว์ในปัจจุบัน มีตั้งแต่สัตว์เล็กจนถึงสัตว์ใหญ่ แม้แต่สัตว์ที่เลี้ยงยากในสมัยนั้น เช่น กระจง เพราะโดยธรรมชาติแล้วมันชอบกินดินโป่ง ด้วยความสนพระทัยอย่างใกล้ชิดนั่นเอง จึงทรงทดลองให้กินพระบังคลเบาแทน และมันก็สามารถมีชีวิตอยู่ได้อย่างสบาย ไก่งวงก็ทรงเลี้ยงไว้มากมาย ตัวโตมีสีสรรงดงาม และคราวหนึ่งเคยประทานไก่งวงเพื่อเลี้ยงรับเจ้าต่างประเทศ เพราะไม่อาจจะหาได้จากที่อื่น ช้างที่ทรงได้มาจากทุ่งคลองรังสิตในสมัยยังเป็นป่าก็ทรงเลี้ยงไว้ ทั้งเคยส่งไปประทานพระเจ้าเอมปอเรอเซือกหนึ่ง โดยนายเจิมควาญช้างนำไปส่งถึงออสเตรีย พระเจ้าเอมปอเรอก็ทรงถวายนาฬิกาเรือนทองคำเพื่อตอบแทน

เรื่องกล้วยไม้ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นทิวากรวงษ์ประวัติ โปรดมาแต่พระชนม์ราว ๒๐ ปี ด้วยทรงคุ้นเคยกับนายเฮนรี่ อาลาบาสเตอร์ (ต้นสกุล เศวตศิลา) ซึ่งเข้ามารับราชการเป็นที่ปรึกษาพระองค์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ท่านผู้นี้เลี้ยงกล้วยไม้เป็นงานอดิเรก พระองค์ท่านจึงทรงศึกษาและเริ่มเลี้ยงกล้วยไม้เองบ้าง ทรงสามารถบำรุงเลี้ยงให้มีดอกได้งดงามบริบูรณ์ทั่วถึงแทบทุกชนิด เมื่อนายอาลาบาสเตอร์ถึงแก่กรรมทรงซื้อกล้วยไม้ของเขาไว้ทั้งหมดและสั่งเพิ่มเติมจากต่างประเทศอีกเป็นจำนวนมาก ในที่สุดได้พยายามทดสอบเกี่ยวกับการผสมกล้วยไม้พันธุ์ต่างต้น และที่เพาะขึ้นจนได้ดอกแปลกออกไปอีกหลายชนิด จนเป็นที่ยอมรับนับถือในวงการนักเลงกล้วยไม้ว่าทรงเป็นคนไทยคนแรกที่รู้จักการเลี้ยงกล้วยไม้อย่างประณีตขึ้นในประเทศไทย บรรดากล้วยไม้นานาชนิดที่พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหมื่นทิวากรวงษ์ประวัติทรงผสมขึ้นเองนั้นย่อมจะเป็นเครื่องเชิดชูพระเกียรติคุณว่าอุบัติขึ้นในโลกโดยฝีพระหัตถ์แท้ ๆ

งานการประพันธ์ พระองค์ท่านทรงมีฝีพระโอษฐ์ไม่น้อยเลย ทรงนิพนธ์โคลงโดยเสด็จพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวถึง ๕ เรื่อง สั้นบ้างยาวบ้าง คือโคลงรามเกียรติ์ โคลงเฉลิมพระเกียรติสมเด็จเจ้าฟ้า กรมพระยาบำราบปรปักษ์ โคลงภาพพระราชพงศาวดาร โคลงวชิรญาณสุภาษิต และโคลงพิพิธพากย์ แต่เป็นที่น่าเสียดายว่าเวลามีจำกัดจนไม่อาจยกตัวอย่างให้ฟังได้

ใช่แต่จะทรงพระปรีชาสามารถในเรื่องต่าง ๆ ดังกล่าวแล้วเท่านั้น แม้งานราชการอื่น ๆ พระองค์ท่านก็ทรงปฏิบัติได้สมกับที่ได้รับการไว้วางพระราชหฤทัย เช่น ในพุทธศักราช ๒๔๒๖ ทรงรับงานจรที่สำคัญคือ ทรงรับตำแหน่งสาราณียกรหรือบรรณาธิการของหอพระสมุดวชิรญาณและในปีนั้นเองที่ประชุมคณะกรรมการหอพระสมุดฯ ได้เลือกพระองค์ท่านเป็นสภานายก แทนกรมหมื่นพิชิตปรีชากรที่ต้องเสด็จขึ้นไปทรงรับราชการเป็นข้าหลวงใหญ่เมืองเชียงใหม่ และทรงรับภาระนี้ด้วยดีมาโดยตลอด จนสามารถเปิดหอพระสมุดวชิรญาณให้ประชาชนเข้าค้นคว้าและหยิบยืมหนังสืออ่านได้

โดยสะดวกในปีพุทธศักราช ๒๔๒๖ นั้นเอง ระหว่างที่ทรงดำเนินงานหอพระสมุดนั้น พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นทิวากรวงษ์ประวัติ ทรงรวบรวมเรื่องสาระต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์ส่งโรงพิมพ์หลวง ทำหนังสือวชิรญาณของหอพระสมุดด้วย

โดยสรุปกล่าวได้ว่า ผลงานที่พระองค์ท่านได้ทรงพระอุตสาหะร่วมในการก่อตั้งจนเปิดเป็นหอพระสมุดแห่งแรกนี้มีผลเป็นรากฐานแก่วัฒนาการของหอสมุดสืบมาจนถึงปัจจุบัน ตั้งแต่พุทธศักราช ๒๔๓๐ ได้ทรงดำรงตำแหน่งที่ปรึกษาราชการในพระองค์ตลอดมาจนสิ้นพระชนม์ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเป็นผู้ช่วยศาลในราชตระกูลขณะเมื่อยังไม่ได้รวมศาลมาไว้ในกระทรวงยุติธรรม ทรงดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมราชพัสดุ เมื่อพุทธศักราช ๒๔๓๔ แต่ประชวรพระโรคภายในจนไม่สามารถจะทรงตรากตรำงานหนักได้ จึงกราบถวายบังคมลาออกจากตำแหน่งราชการประจำ ในปีพุทธศักราช ๒๔๓๖

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นทิวากรวงษ์ประวัติ ทรงประชวรเสาะแสะมาช้านาน หากครั้งหลังสุดมีโรคพระวักกะพิการเกิดขึ้น พระอาการจึงทรุดลงโดยลำดับจนสิ้นพระชนม์ที่ตำหนักวังสามเสน เมื่อวันที่ ๓ มกราคม พุทธศักราช ๒๔๕๘ แต่พระเกียรติคุณของพระองค์ท่านในงานหลาย ๆ สาขานั้น ไม่เคยสิ้นไปจากความทรงจำของคนไทยชั่วนิรันดร์.

บรรยายออกอากาศ
สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย
วันที่ ๑๗ สิงหาคม ๒๕๒๔

พลเรือเอก พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงชุมพรเขตรอุดมศักดิ์ "บิดาแห่งราชนาวีไทย"

นางกุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ เรียบเรียง

เนื่องจากวันที่ ๑๕ ธันวาคม เป็นวันคล้ายวันประสูติของ พลเรือเอก พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงชุมพรเขตรอุดมศักดิ์ ผู้ทรงริเริ่มวางรากฐานกิจการทหารเรือไทย ให้มีความเข้มแข็งมั่นคง มีสมรรถภาพ สามารถทำหน้าที่รั้วของชาติทางทะเลได้อย่างดีตลอดมา จนทรงได้รับขนานพระ-สมัญญานามว่า *"บิดาแห่งราชนาวีไทย"* จึงขอนำพระประวัติและพระกรณียกิจของพระองค์ท่าน มาเสนอให้ท่านผู้ฟังทราบ เพื่อร่วมใจกันน้อมรำลึกถึงพระเกียรติคุณและพระวิริยะอุตสาหะที่พระองค์ท่านได้ทรงทำคุณประโยชน์ไว้แก่ชาติบ้านเมือง เป็นผลสืบเนื่องนำความร่มเย็นเป็นสุขมาสู่ประชาชนในชาติตลอดมาจนถึงทุกวันนี้

พลเรือเอก พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงชุมพรเขตรอุดมศักดิ์ มีพระนามเดิมว่าพระองค์-เจ้าอาภากรเกียรติวงศ์ เป็นพระเจ้าลูกยาเธอในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวประสูติในพระบรมมหาราชวัง เมื่อวันที่ ๑๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๒๓ เป็นพระเจ้าลูกยาเธอพระองค์ที่ ๑ ในเจ้าจอมมารดาโหมด มีพระกนิษฐาและพระอนุชาร่วมเจ้าจอมมารดา คือ พระองค์เจ้าหญิงอรองค์อรรคยุพา ซึ่งสิ้นพระชนม์แต่ยังทรงพระเยาว์ และ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นไชยาศรีสุริโยภาส

เมื่อทรงพระเยาว์ได้ทรงศึกษาขั้นต้นกับพระยาอิศรพันธ์โสภณ (หนู อิศรางกูร) ในพระบรม-มหาราชวัง และทรงศึกษาภาษาอังกฤษกับนายโมแรนด์ ชาวอังกฤษ ต่อมาทรงเข้าศึกษาในโรงเรียนหลวง ณ พระตำหนักสวนกุหลาบ ครั้นถึง พ.ศ. ๒๔๓๖ พระชนมายุย่าง ๑๓ พรรษาทรงโสกันต์แล้ว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เสด็จไปทรงศึกษาวิชา ณ ประเทศอังกฤษ พร้อมกับพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งขณะนั้นทรงดำรงพระยศเป็นสมเด็จเจ้าฟ้ามหาวชิราวุธได้ประทับอยู่ร่วมกันและทรงศึกษาวิชาเบื้องต้นด้วยกัน ภายหลังจึงทรงแยกไปศึกษาวิชาเฉพาะพระองค์ คือ วิชาการทหารเรือ ทรงเป็นพระเจ้าลูกยาเธอในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระองค์แรกที่ทรงศึกษาวิชาการทหารเรือ และเป็นคนไทยคนแรกที่ศึกษาวิชานี้ในต่างประเทศ

พระอัจฉริยภาพของพระองค์ในด้านทหารเรือได้ปรากฏนับแต่ยังทรงพระเยาว์ ขณะที่ทรงศึกษาวิชาทหารเรืออยู่ ณ ประเทศอังกฤษนั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสยุโรปเป็นครั้งแรก พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงชุมพรเขตรอุดมศักดิ์ ขณะนั้นทรงดำรงพระยศเป็นพระองค์เจ้าอาภากรเกียรติวงศ์ ได้ขอลามารับเสด็จสมเด็จพระบรมชนกนาถ โดยเข้ากระบวนเสด็จที่เกาะลังกา ได้โปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้รับราชการในกระบวนเสด็จ อยู่ภายใต้บังคับบัญชากัปตันเรือ และได้ทรงถือท้ายเรือพระที่นั่งจักรีด้วย

ภายหลังจากทรงศึกษาอยู่ในราชนาวีอังกฤษเป็นเวลา ๖ ปีเศษแล้ว ก็ได้เสด็จกลับมายังประเทศไทย เมื่อเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๔๒ และทรงเริ่มเข้ารับราชการในกรมทหารเรือไทยในปีนั้น โดยได้รับตำแหน่งเป็นผู้บังคับการเรือมุรธาวสิตสวัสดิ์

ในขณะนั้นเป็นที่ทราบกันว่า แม้จะมีโรงเรียนสำหรับนายทหารเรือแล้ว แต่นายทหารเรือไทยก็ยังมิได้รับการฝึกฝนให้สามารถเดินเรือและนำเรือออกมหาสมุทรได้ ราชนาวีไทยต้องจ้างชาวต่างประเทศเป็นผู้บังคับการเรือ และฝรั่งก็ไม่ถ่ายทอดความรู้ให้แก่คนไทย พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงชุมพรเขตรอุดมศักดิ์ ทรงตระหนักดีว่า หากปล่อยให้ปัญหานี้คงอยู่ต่อไป ก็จะเป็นอันตรายแก่ความมั่นคงของชาติ ทรงตั้งพระปณิธานแรงกล้า ที่จะฝึกทหารเรือไทยให้เดินเรือออกทะเลและมีความสามารถปฏิบัติการยุทธวิธีทางเรือให้ชำนาญเท่าเทียมทหารเรือต่างประเทศ เมื่อนำความกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแล้ว ทรงพระราชดำริเห็นชอบในเรื่องนี้ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้ง พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงชุมพรเขตรอุดมศักดิ์ ซึ่งขณะนั้นดำรงพระยศเป็นกรมหมื่น เป็นเจ้ากรมยุทธศึกษาทหารเรือ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๘

การปรับปรุงกิจการทหารเรือ เริ่มต้นด้วยการจัดหลักสูตรการสอนนักเรียนนายเรือก่อน ทรงพระดำริจูงใจให้มีผู้สนใจเข้าเรียน โดยการตั้งเงินเดือนให้ ทำให้มีนักเรียนมาเข้าเรียนมากขึ้น จนต่อมาทรงตั้งโรงเรียนช่างกลขึ้นอีกโรงเรียนหนึ่ง ครั้นแล้วได้ทรงนำความกราบบังคมทูลขอพระราชทานสถานที่ตั้งโรงเรียนนายเรือ ที่พระราชวังเดิม ฝั่งธนบุรี พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทาน และยังได้เสด็จพระราชดำเนินไปทรงประกอบพิธีเปิด เมื่อวันที่ ๒๐ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๔๕ ดังมีลายพระราชหัตถเลขาทรงชมเชยไว้ในสมุดของโรงเรียนว่า

> *"วันที่ ๒๐ พฤศจิกายน ร.ศ. ๑๒๕ เราจุฬาลงกรณ์ ปร. ได้มาเปิดโรงเรียนนี้ มีความปลื้มใจที่ได้มาเห็นการทหารเรือมีรากหยั่งลงแล้ว จะเป็นที่มั่นสืบไปในภายหน้า"*

เมื่อได้มีการเปิดโรงเรียนนายเรือแล้ว ได้ทรงพยายามฝึกสอนทหารเรือให้รอบรู้วิชาการทันสมัย ทั้งในภาคทฤษฎี ภาคปฏิบัติ และระเบียบวินัย และได้ทรงนำนักเรียนนายทหารเรือฝึกปฏิบัติการนำเรือรบไทยออกสู่มหาสมุทร ไปอวดธงไทย ณ ต่างประเทศ คือ สิงคโปร์ ปัตตาเวีย ชวา ฟิลิปปินส์

โดยใช้คนไทยประจำเรือล้วน ๆ ซึ่งหากย้อนคำนึงถึงระยะเวลาเมื่อ ๗๐ กว่าปีมาแล้ว กรณียกิจดังกล่าวย่อมต้องการผู้นำที่มีความเข้มแข็ง องอาจกล้าหาญ มีความมานะ มีความสามารถอย่างดีเยี่ยม และมีความมั่นใจอย่างสูง ซึ่งคุณสมบัติดังกล่าวมีพร้อมใน พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงชุมพรเขตรอุดมศักดิ์ ดังนั้นการฝึกภาคปฏิบัติ เดินเรือไปอวดธงไทยในต่างแดนเป็นครั้งแรก โดยเรือมกุฎราชกุมารจึงประสบความสำเร็จเป็นอย่างดี นำความภาคภูมิใจและนำเกียรติคุณมาสู่กองทัพเรือไทยเป็นอย่างมาก

เมื่อทรงวางรากฐานอันดีให้แก่โรงเรียนนายทหารเรือแล้ว พลเรือเอก พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงชุมพรเขตรอุดมศักดิ์ ก็ได้ทรงตั้งโรงเรียนพลทหารเรือขึ้น เพื่อฝึกอบรมพลทหารไว้เป็นหน่วยกำลังรักษาชายพระราชอาณาเขตทางน้ำด้วย ในส่วนพระองค์เองนั้น ทรงแสดงพระปรีชาสามารถในการเดินเรือให้ประจักษ์เป็นที่สรรเสริญทั่วไป กล่าวคือ ใน พ.ศ. ๒๔๕๗ เมื่อมีการเรี่ยไรเงินซื้อเรือรบ *"พระร่วง"* พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ไว้วางพระราชหฤทัยแต่งตั้งให้ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงชุมพรเขตรอุดมศักดิ์ เป็นข้าหลวงพิเศษออกไปจัดการซื้อเรือรบในประเทศภาคพื้นยุโรป พระองค์ท่านได้ทรงบังคับการเรือ *"พระร่วง"* ที่ทรงซื้อ ผ่านน่านน้ำยุโรปกลับมาสู่ประเทศไทยด้วยพระองค์เอง นับเป็นความสำเร็จที่เชิดหน้าชูตาวงการทหารเรือไทยในสมัยนั้นเป็นอย่างยิ่ง เพราะได้ทรงแสดงให้ประจักษ์แก่ชาวโลกว่า นายทหารเรือไทยก็มีความสามารถในการเดินเรือไม่แพ้ชาวต่างประเทศ

กิจการเกี่ยวกับทหารเรือที่ได้เกิดขึ้นโดยพระดำริของ พลเรือเอก พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงชุมพรเขตรอุดมศักดิ์ ยังมีอีกหลายประการ เช่น พระดำริที่จะสร้างสถานีทหารเรือที่สัตหีบให้เป็นฐานทัพเรือที่สำคัญของไทย ซึ่งต่อมาได้สำเร็จลุล่วงภายหลังพระองค์ท่านสิ้นพระชนม์แล้ว

การตั้งแผนกกุศลฌาปนกิจขึ้นในราชนาวิกสภา การเสริมสร้างขวัญและเกียรติภูมิของทหารเรือ ด้วยการแต่งเพลงต่าง ๆ ที่มีเนื้อร้องง่าย แต่มีสาระประทับใจมาก เป็นต้นว่าเพลง *"ดอกประดู่"* หรือเพลง *"เกิดมาทั้งที"* ซึ่งทหารเรือไทยยังคงใช้ร้องกันมาจนถึงทุกวันนี้ นับว่าเป็นพระดำริทางจิตวิทยาที่สำคัญมาก เพราะได้เสริมสร้างให้ภาพพจน์และคุณลักษณะเฉพาะของทหารเรือไทยงามเด่นเป็นที่ยกย่องชื่นชมของมหาชนตลอดมาจนถึงทุกวันนี้ จึงนับได้ว่าพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงชุมพรเขตรอุดมศักดิ์ ทรงมีพระคุณอย่างยิ่งแก่วงการทหารเรือไทย

นอกจากพระปรีชาสามารถและพระกรณียกิจทางด้านทหารเรือแล้ว ยังปรากฏว่า ทรงมีความสามารถทางการแพทย์ ทรงค้นคว้าตำรายาไทยและทรงรักษาคนเจ็บป่วยด้วยน้ำพระทัยโอบอ้อมอารี จนมีผู้ถวายพระนามพระองค์ท่านว่า *"หมอพร"* ในด้านศิลปะ นอกจากการแต่งเพลงดังกล่าวแล้วยังทรงขับเสภาได้ไพเราะ และทรงวาดภาพจิตรกรรมเรื่องพระพุทธประวัติตอนพระพุทธเจ้ากับปัญจวัคคีย์ ไว้ที่ผนังโบสถ์ วัดปากคลองมะขามเฒ่า อำเภอวัดสิงห์ จังหวัดชัยนาท ส่วนในด้าน

กีฬานั้น ทรงพิจารณาเห็นคุณค่าของมวยไทย พระองค์เองทรงมีความสามารถพิเศษในเรื่องหมัดมวย ทั้งยังโปรดให้ทหารใต้บังคับบัญชาฝึกซ้อมมวยไทยให้มีความแข็งแกร่งอยู่เสมอด้วย

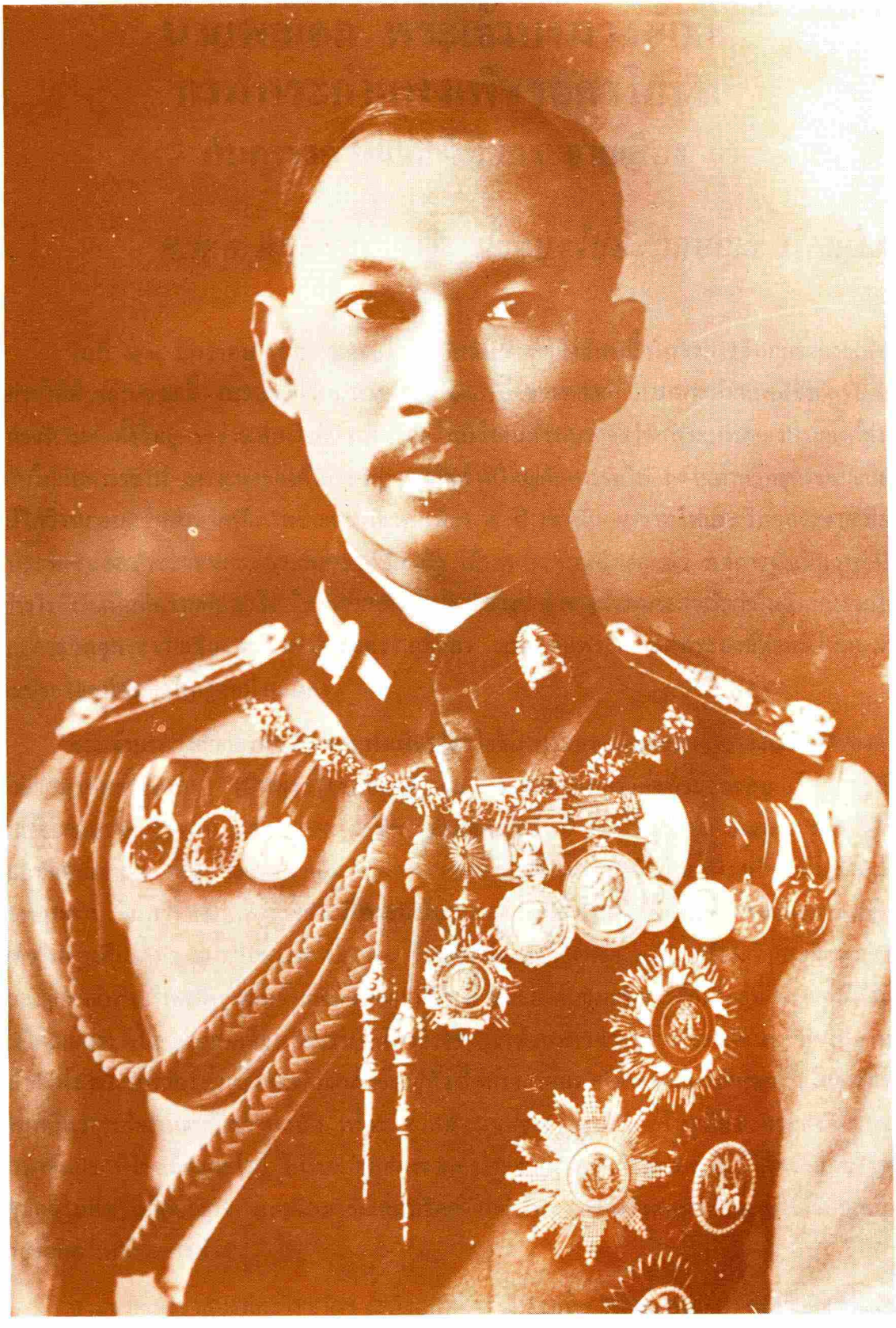
สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ทรงพระนิพนธ์สดุดีพระเกียรติคุณของพระองค์ท่านไว้ตอนหนึ่งว่า

"กรมหลวงชุมพร มีพระอัธยาศัยอันเป็นข้อสำคัญในพระคุณวุฒิคือความซื่อตรงอย่างหนึ่ง ความกล้าหาญในบรรดาการซึ่งทรงทำด้วยหวังจะให้เกิดประโยชน์อย่างหนึ่ง...ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แก่บุคคลทั้งหลาย ก็มิได้ทรงเลือกชั้นบรรดาศักดิ์ ได้คบใครคงอารีดีด้วยทั่วไปมิได้ถือพระองค์ เพราะฉะนั้นไม่ว่าใครที่บรรดากรมหลวงชุมพรฯ ได้คบหาสมาคม จะเป็นพระก็ตาม คฤหัสถ์ก็ตาม เจ้าก็ตาม ไพร่ก็ตาม คงมีใจรักใคร่ไม่เลือกหน้า"

พลเรือเอก พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงชุมพรเขตรอุดมศักดิ์ ทรงรับราชการในกองทัพเรือจนถึง พ.ศ. ๒๔๖๖ เป็นเสนาบดีกระทรวงทหารเรือ ขณะนั้นทรงประชวรพระโรคภายใน ได้กราบถวายบังคมลาราชการออกไปตากอากาศที่ชายทะเล ปากน้ำเมืองชุมพร แล้วประชวรพระโรคหวัดใหญ่ สิ้นพระชนม์เมื่อวันที่ ๑๕ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๖๖ ประมวลพระชันษา ๔๔ พรรษา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เรือรบหลวง *"พระร่วง"* เชิญพระศพกลับมาประดิษฐานที่วัง และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระราชทานเพลิงพระศพ ณ เมรุท้องสนามหลวง เมื่อวันที่ ๒๔ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๖๖

แม้ว่าพระองค์ท่านจะสิ้นพระชนม์ไปแล้วเป็นเวลานาน แต่กิจการกองทัพเรือไทยที่เจริญรุ่งเรืองสามารถเป็นรั้วปกป้องพระราชอาณาเขตตลอดมานั้น ย่อมเป็นอนุสาวรีย์เฉลิมพระเกียรติคุณของพระองค์ ในวาระคล้ายวันประสูติ ในวันที่ ๑๕ ธันวาคม นี้ จึงขอเชิญชวนให้พี่น้องชาวไทยน้อมจิตถวายสักการะ พลเรือเอก พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงชุมพรเขตรอุดมศักดิ์ *"บิดาแห่งราชนาวีไทย"* ผู้ทรงมีพระคุณแก่ชาติบ้านเมือง และร่วมใจกันเฉลิมพระเกียรติคุณของพระองค์ให้ยั่งยืนสืบไปชั่วกาลนาน.

บรรยายออกอากาศ
สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย
วันที่ ๑๕ ธันวาคม ๒๕๒๔

นายพลเอก พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระกำแพงเพ็ชรอัครโยธิน

นายพลเอก พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระกำแพงเพ็ชรอัครโยธิน กับการรถไฟและวิทยุกระจายเสียง

ศ.พ.ต. หญิง คุณหญิง ผะอบ โปษะกฤษณะ เรียบเรียง

วันที่ ๒๓ มกราคม พ.ศ. ๒๕๒๕ นี้เป็นวันสำคัญยิ่งวันหนึ่งในวงการวิทยุกระจายเสียงที่ท่านได้ฟังอยู่ในขณะนี้ เพราะเป็นวันประสูติครบ ๑๐๐ ปี ของพลเอก กรมพระกำแพงเพ็ชรอัครโยธิน ผู้ทรงริเริ่มก่อตั้งวิทยุกระจายเสียงในประเทศไทย แม้ว่าคนส่วนมากจะรู้จักพระนามของพระองค์ท่านคู่กันไปกับการรถไฟ เพราะพระองค์ได้ทรงทุ่มเทชีวิตส่วนใหญ่กับการรถไฟ แต่ในด้านวิทยุกระจายเสียงก็มิได้ยิ่งหย่อนกว่ากันมากนัก เพราะทรงมีเวลาเพียง ๕ ปี เท่านั้น การรถไฟและวิทยุกระจายเสียงมีประโยชน์ต่อประชาชนและประเทศชาติเพียงไร เป็นที่ประจักษ์ชัดอยู่แล้ว แต่การดำเนินงานเป็นอย่างไรยังไม่เป็นที่ทราบกันทั่วไป ในโอกาสอันเป็นวันสำคัญนี้ จึงขอเสนอพระกรณียกิจในด้านการรถไฟและการวิทยุกระจายเสียงพอสังเขปตามควรแก่เวลา เพื่อเทิดพระเกียรติพระองค์ท่านที่ได้ทรงทำคุณประโยชน์อันยิ่งใหญ่ต่อบ้านเมือง

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระกำแพงเพ็ชรอัครโยธิน พระนามเดิม พระเจ้าวรวงศ์เธอพระองค์–เจ้าชายบุรฉัตรไชยากร เป็นพระโอรสองค์ที่ ๓๕ ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กับเจ้าจอมมารดาวาด สกุลเดิม *"กัลยาณมิตร"* ประสูติเมื่อวันที่ ๒๓ มกราคม ๒๔๒๔ ถ้านับตามแบบปัจจุบันก็เป็น พ.ศ. ๒๔๒๕ เมื่อยังทรงพระเยาว์ ทรงศึกษาหนังสือไทยที่โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ ในพระบรมมหาราชวัง มีพระยาโอวาทวรกิจ (แก่น) เป็นผู้ถวายพระอักษร และได้เสด็จไปทรงศึกษาต่อ ณ ทวีปยุโรป เมื่อ ๓๑ มีนาคม ๒๔๓๗ (หรือ ๓๘) พร้อมกับสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธ์ และหม่อมเจ้าอีก ๓ พระองค์ ขณะที่ทรงศึกษาอยู่ที่ประเทศอังกฤษนั้นได้เคยประทับอยู่กับสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ และได้ตามเสด็จไปดูงานหลายแห่ง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงกำหนดให้พระองค์ทรงศึกษาด้านโยธาธิการตามที่มีพระหทัยรักและมีความถนัด เพื่อมาช่วยพระเชษฐาธิราชบริหารบ้านเมือง พระองค์ได้ทรงศึกษาขั้นแรกที่โรงเรียนแฮโรว์ ได้รับคำยกย่องจากครูใหญ่เป็นอันมาก ต่อจากนั้นก็ได้ทรงศึกษาวิชาวิศวกรรมที่ทรินิตี้คอลเลจ มหาวิทยาลัยเคมบริดจ และวิชาการช่างที่แซทแฮม และได้รับยศเป็นนายร้อยตรีเหล่าทหารช่าง

พระองค์เจ้าชายบุรฉัตรไชยากร เสด็จกลับกรุงเทพฯ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๗ และในปีเดียวกันนั้นเองได้รับพระมหากรุณาให้เศกสมรสกับพระองค์เจ้าหญิงประภาวสิตนฤมลในสมเด็จพระเจ้า–

น้องยาเธอเจ้าฟ้าจักรพรรดิพงศ์ เมื่อ ๑๖ พฤศจิกายน ๒๔๔๗ ต่อมามีพระโอรสและพระธิดาอันประสูติแต่พระองค์เจ้าหญิงฯ ๓ พระองค์ คือ พระองค์เจ้าหญิงมยุรฉัตร พระองค์เจ้าเปรมบุรฉัตร และพระองค์เจ้าหญิงวิมลฉัตร และมีหม่อมเจ้าชายหญิงอีก ๘ พระองค์

เมื่อพระองค์เสด็จกลับประเทศไทยแล้ว พระองค์ได้รับราชการสนองพระมหากรุณาธิคุณพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในเหล่าทหารช่างตามที่ได้ทรงศึกษามา ทรงได้รับพระราชทานยศเป็นนายพันตรี เมื่อ ๑๐ ธันวาคม ๒๔๔๗ และได้รับสถาปนาพระอิสริยยศเป็นกรมหมื่นกำแพง–เพ็ชรอัครโยธิน เมื่อปี ๒๔๔๕ ด้วยพระอุตสาหะและพระปรีชาสามารถในวิชาการทหารช่าง พระองค์ทรงอบรมวิชาการทหารช่างอย่างเต็มพระกำลัง และได้ทรงปรับวิชาการทหารช่างให้ทันสมัยทัดเทียมกับประเทศตะวันตก ซึ่งเป็นรากฐานของทหารช่างมาจนทุกวันนี้ พระองค์ได้รับพระราชทานเลื่อนยศทหารสูงขึ้นเป็นลำดับ จนถึงพลตรีในปี ๒๔๕๑

ครั้นสมเด็จพระราชบิดาสวรรคตเมื่อปี ๒๔๕๓ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสืบสันตติวงศ์ พลตรีกรมหมื่นกำแพงเพ็ชรอัครโยธินทรงได้รับความไว้วางพระหฤทัยให้จัดระเบียบกองทัพบกใหม่เป็นภาค และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กรมหมื่นกำแพงเพ็ชร รั้งตำแหน่งแม่ทัพภาคที่ ๑ จเรทหารช่าง และจเรทหารปืนใหญ่ และได้รับพระราชทานเลื่อนยศเป็นพลโทเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๕๔ เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งแผนกรถไฟ และแผนกการบินทหารบกขึ้นในกองทัพบก ก็ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯให้ทั้งสองหน่วยงานอยู่ใต้บังคับบัญชาของพระองค์

ระหว่างสงครามโลกครั้งที่หนึ่ง กรมขุนกำแพงเพ็ชรฯ ได้รับความไว้วางพระราชหฤทัยให้ดำรงตำแหน่งผู้บัญชาการรถไฟแทนชาวต่างประเทศซึ่งเป็นฝ่ายตรงข้ามพันธมิตร ได้ทรงริเริ่มงานใหม่และแก้ไขสิ่งบกพร่องหลายอย่างอันเป็นทางให้เกิดความเจริญแก่การรถไฟ ขั้นแรกก็หาเจ้าพนักงานคนไทยมาแทนชาวต่างประเทศที่ถูกปลด ฝึกข้าราชการไทย ให้มีการชิงทุนไปศึกษาต่างประเทศ เพื่อนำวิชาความรู้มาบริหารงานสำคัญ ๆ ต่อมาได้ขยายทางรถไฟสายเหนือ เจาะถ้ำขุนตาน เดินรถถึงเชียงใหม่ สายตะวันออก ถึงอรัญประเทศ เพื่อเชื่อมทางกับกัมพูชา และสายใต้ถึงสุไหงโกลกเชื่อมทางกับมลายู และได้เปิดเดินขบวนรถด่วนถึงไปร ปีนังและสิงคโปร์ เมื่อ ๑ มกราคม ๒๔๖๔ นอกจากนั้นยังได้สร้างสะพานพระราม ๖ เพื่อเชื่อมรถไฟสายเหนือและสายใต้ ทำให้เกิดความสะดวกสบายสำหรับผู้โดยสารและการขนส่ง อันเป็นทางนำทรัพยากรมาสู่ประเทศไทยเพิ่มขึ้นอันมาก

กรมขุนกำแพงเพ็ชรฯ ได้รับพระกรุณาเลื่อนยศทางทหารเป็นพลเอกเมื่อ ๑ เมษายน ๒๔๖๒ และเลื่อนพระราชอิสริยยศขึ้นเป็นกรมหลวงกำแพงเพ็ชรอัครโยธินเมื่อ ๑๑ พฤษภาคม ๒๔๖๕

งานที่ริเริ่มที่สำคัญก็คือได้ทรงนำรถจักรดีเซลมาใช้การเป็นประเทศแรกในเอเชีย ในตอนแรกมีอุปสรรคมีผู้ไม่เห็นด้วย แต่ก็มิได้ทรงท้อพระทัย ทรงดำเนินการมิได้หยุดยั้ง ดังปรากฏผลในภายหลัง

ว่ามีผลดีมหาศาล ทั้งในการ**ทุ่นเวลา**และ**ทุ่นกำลังแรง**ลากจูงรถโดยสารและ**ทุ่นค่าใช้จ่าย** จนการรถไฟได้จารึกแผ่นพระนาม *"บุรฉัตร"* และตราประจำพระองค์ไว้ที่รถจักรไฟฟ้าดีเซลทุกคันเป็นอนุสรณ์แด่พระองค์ท่าน นอกจากงานในด้านวิศวกรโยธาแล้ว พลเอกกรมพระกำแพงเพ็ชรฯ ยังได้ทรงริเริ่มกิจการโรงแรมของรถไฟ ได้ทรงสร้างโรงแรมและสนามกอล์ฟที่หัวหิน ซึ่งเป็นสถานที่ตากอากาศที่มีชื่อเสียงมากในสมัยนั้น และได้ทรงสร้างโรงแรมราชธานี ที่สถานีหัวลำโพงอีกแห่งหนึ่ง สำหรับผู้ที่มาจากต่างจังหวัดได้มาพัก ทั้งนี้เป็นการเชิญชวนให้ประชาชนนิยมใช้บริการทางรถไฟมากขึ้น นับเป็นการริเริ่มการส่งเสริมการท่องเที่ยวด้วย

พลเอกกรมพระกำแพงเพ็ชรได้กราบบังคมทูลลาออกจากตำแหน่งผู้บัญชาการรถไฟเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๐ เพราะทรงมีภารกิจในฐานะเสนาบดีกระทรวงพาณิชย์และคมนาคม ซึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งเมื่อ ๑๕ พฤษภาคม ๒๔๖๕ ประกอบกับทางด้านการรถไฟนั้นมีรากฐานมั่นคงแล้ว แต่ก็มิได้ทรงทอดทิ้งเสียทีเดียว การรถไฟยังคงเทิดทูนพระเกียรติของพระองค์ในฐานะผู้วางรากฐานและประสิทธิ์ประสาทความเจริญแก่การรถไฟด้วยการสร้างพระอนุสาวรีย์ เป็นรูปปั้นเท่าพระองค์จริงไว้ที่หน้าตึกที่ทำการรถไฟดังที่ปรากฏอยู่ในขณะนี้

พลเอก กรมพระกำแพงเพ็ชร ทรงเป็นนายทหารช่างที่สนพระทัยในงานด้านวิทยุซึ่งเป็นวิวัฒนาการสมัยใหม่ในขณะนั้น เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๗๐ ได้ทรงตั้งเครื่องส่งวิทยุกระจายเสียงทดลองขนาดเล็กขึ้นในวังของพระองค์ที่ตำบลบ้านดอกไม้ เพื่อค้นคว้าเป็นการส่วนพระองค์ ให้ชื่อว่าสถานี HS_1 PJ "HS" นั้นเป็นสัญญาณเรียกขานซึ่งสหภาพโทรคมนาคม ระหว่างประเทศเป็นผู้กำหนดไว้ในสากลสำหรับใช้เรียกสถานีวิทยุแห่งประเทศไทยส่วน PJ นั้นย่อมาจากคำว่า *"บุรฉัตรไชยากร"* ซึ่งเป็นพระนามเดิมของพระองค์ท่าน ต่อมา ได้ทรงดำริที่จะตั้งสถานีวิทยุกระจายเสียงขึ้น โดยสั่งเครื่องส่งวิทยุกระจายเสียงคลื่นสั้นเข้ามาทดลอง ให้อยู่ในความควบคุมของกองช่างวิทยุกรมไปรษณีย์–โทรเลข ตั้งสถานีที่ตึกทำการไปรษณีย์เยื้องที่ทำการการไฟฟ้านครหลวง ให้ชื่อว่าสถานีหรือที่เรียกกันต่อมาว่า สถานีวิทยุไปรษณีย์ ต่อมาได้มีการประกอบเครื่องส่งเอง ขนาด ๑ กิโลวัตต์ ใช้คลื่นขนาดกลาง ทำการทดลองที่ตำบลศาลาแดง ใช้ชื่อว่า HS_4 PJ หรือที่เรียกกันว่าสถานีวิทยุศาลาแดง ถนนซึ่งเป็นที่ตั้งสถานียังใช้ชื่อว่า ถนนวิทยุ จนถึงปัจจุบัน การทดลองปรากฏว่ารับฟังได้ดีทั้งพระราชอาณาจักร โดยใช้เครื่องรับขนาดกลาง พันเอก พระอร่ามรณชิต ซึ่งเคยร่วมงานในสมัยทรงดำรงตำแหน่งจเรทหารช่างได้เป็นผู้ช่วยอย่างดีตลอดมา

เมื่อวันที่ ๓ กุมภาพันธ์ ๒๔๗๓ ซึ่งเป็นวันพระราชพิธีฉัตรมงคลในรัชกาลที่ ๗ พลเอกกรมพระกำแพงเพ็ชรได้ทรงเปิดการส่งวิทยุกระจายเสียงเป็นรายการประจำเป็นปฐมฤกษ์ที่สถานีพระราชวังพญาไท หรือที่โรงพยาบาลพระมงกุฎฯ ปัจจุบัน โดยใช้ชื่อสถานีว่า *"สถานีวิทยุกรุงเทพฯ ที่พญาไท"* ใช้สัญญาณเรียกขานว่า HS_{11} PJ สำหรับคลื่นยาว ๓๕๐ เมตร และใช้สัญญาณสำหรับคลื่นสั้น ๔๑ เมตร พิธีเปิดสถานีกระทำโดยอัญเชิญกระแสพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระ–

ปกเกล้าเจ้าอยู่หัวจากพระที่นั่งอมรินทร์วินิจฉัย เข้าไมโครโฟน ถ่ายทอดไปตามสายเข้าเครื่องส่ง แล้วกระจายเสียงสู่พสกนิกรได้รับฟังเป็นที่ปีติยินดีทั่วกัน นับเป็นครั้งแรกที่มีการถ่ายทอดเสียงทางวิทยุในประเทศไทย จะขออัญเชิญกระแสพระราชดำรัสเปิดการส่งวิทยุกระจายเสียงครั้งแรกตอนหนึ่งมีข้อความดังนี้

"...การวิทยุกระจายเสียงที่ได้เริ่มจัดขึ้น และทำการทดลองตลอดมานั้น ก็ด้วยมุ่งหมายว่าจะส่งเสริมการศึกษา การค้าขาย การบันเทิง แก่พ่อค้าประชาชน เพื่อควบคุมการนี้ เราให้แก้ไขพระราชบัญญัติดังที่ได้ประกาศใช้เมื่อเดือนกันยายนแล้ว และบัดนี้ได้ส่งเครื่องกระจายเสียงอย่างดีมาตั้งที่สถานีวิทยุโทรเลขพญาไท เสร็จแล้วเราจึงขอถือโอกาสสั่งใช้ให้เป็นปฐมฤกษ์ตั้งแต่บัดนี้ไป..."

ในฐานะเสนาบดีกระทรวงพาณิชย์และคมนาคม พลเอก กรมพระกำแพงเพ็ชรฯ ได้ทรงริเริ่มและปรับปรุงงานอีกหลายอย่าง ซึ่งไม่สามารถจะนำมากล่าวให้หมดในที่นี้ได้ งานเหล่านั้นล้วนเป็นแนวทางให้ได้ปรับปรุงกันในเวลาต่อมา และมีประโยชน์มหาศาลต่อแผ่นดิน อาทิ การสหกรณ์ การไฟฟ้า–หลวง การเปลี่ยนแปลงระบบโทรศัพท์เป็นอัตโนมัติ สร้างสะพานกษัตริย์ศึก สะพานลอยแห่งแรกในประเทศไทย

เนื่องในโอกาสฉลองกรุงครบ ๑๕๐ ปี ก็ได้อำนวยการสร้างสะพานปฐมบรมราชานุสรณ์หรือสะพานพระพุทธยอดฟ้าฯ สร้างโรงภาพยนตร์เฉลิมกรุง ซึ่งเป็นโรงภาพยนตร์ปรับอากาศแห่งแรกในประเทศไทย ออกดวงตราไปรษณียากร ๘ รูปในโอกาสพิเศษนี้

หลังจากเปลี่ยนแปลงการปกครองแล้ว พลเอก กรมพระกำแพงเพ็ชรอัครโยธินได้พาครอบครัวไปประทับ ณ สิงคโปร์ และได้สิ้นพระชนม์ที่โรงพยาบาลในเมืองสิงคโปร์ เมื่อวันที่ ๑๒ กันยายน ๒๔๗๕ รวมพระชนมายุได้ ๕๕ พรรษา

พลเอก กรมพระกำแพงเพ็ชรเป็นวิศวกรผู้สามารถ เป็นนักบริหารที่หาผู้เสมอเหมือนได้ยาก เป็นนักริเริ่มที่มองเห็นการณ์ไกล และเป็นนักปฏิบัติที่ไม่ย่อท้อ จึงเป็นที่ยกย่องทั้งในมวลชาวไทยและต่างประเทศ พระองค์ทรงได้รับเกียรติ ได้รับเหรียญตราสูงสุดทั้งของไทย และของต่างประเทศหลายประเทศ อาทิ ประเทศเดนมาร์ก เนเธอร์แลนด์ และเบลเยี่ยม ได้ทำคุณประโยชน์แก่ประเทศไทยอย่างมหาศาล หากพระองค์ทรงมีวิถีญาณใดที่จะทรงทราบได้ ขอให้ทรงรับรู้ความรู้สึกของชาวไทยผู้ซึ้งในพระคุณว่าจะจารึกอยู่มิรู้ลืม แม้จะเป็นเวลาล่วงมาร้อยปีแล้วก็ตาม

บรรยายออกอากาศ
สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย
วันที่ ๒๓ มกราคม ๒๕๒๕

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ

นายทองต่อ กล้วยไม้ ณ อยุธยา เรียบเรียง

วันที่ ๒๗ เมษายนนี้เป็นวันคล้ายวันสิ้นพระชนม์ ของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรี–นฤนาถ อดีตเสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ และปฐมเสนาบดีกระทรวงพาณิชย์ ซึ่งทรงรับราชการมีผลงานด้านการคลังและการพาณิชย์เป็นคุณประโยชน์แก่ชาติเป็นอันมาก พระกรณียกิจที่ทรงริเริ่มหลายด้านหลายประการ เช่นการก่อตั้งคลังออมสิน ตั้งกรมพาณิชย์และสถิติพยากรณ์ จัดการสหกรณ์ และรวมกรมสรรพากรที่แยกย้ายกันอยู่ให้มารวมในบังคับบัญชาของกระทรวงพระคลังมหาสมบัติแห่งเดียว และได้ทรงบุกเบิกก่อตั้งกระทรวงพาณิชย์พร้อมกับวางระเบียบข้อบังคับในระยะเริ่มแรก งานเหล่านี้ได้ยังประโยชน์แก่ประเทศชาติเป็นมหาศาล ดังนั้นจึงใคร่จะได้อัญเชิญพระประวัติและพระกรณียกิจบางประการมาเสนอ เพื่อให้อนุชนของชาติได้รู้จักบุคคลที่บำเพ็ญคุณประโยชน์และเข้าใจว่างานที่ทรงกระทำนั้นเป็นรากฐานแห่งความเจริญวัฒนาของปัจจุบันได้อย่างใด

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ พระนามเดิมว่าพระองค์เจ้ากิติยากรวรลักษณ์ เป็นพระเจ้าลูกยาเธอองค์ที่ ๑๒ ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เจ้าจอมมารดาอ่วม เป็นพระมารดา ประสูติในพระบรมมหาราชวังเมื่อวันที่ ๘ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๑๗ ขรัวตาของพระองค์คือพระยาพิสณฑ์สมบัติบริบูรณ์ (ยิ้ม พิศลยบุตร) หรือที่ประชาชนชาวสำเพ็งเรียกโดยทั่วไปว่า เจ้าสัวยิ้ม ดังนั้นกรมพระจันทบุรีนฤนาถจึงทรงเป็นสื่อสัมพันธ์ให้เห็นถึงความจงรักภักดีของพี่น้องไทยจีนโดยเฉพาะในท้องสำเพ็ง ที่มีแด่พระบรมราชจักรีวงศ์อย่างสนิทสนมแน่นแฟ้น และพระบาท–สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำรัสตรัสเล่นหยอกเย้าท่านผู้มีฐานะดีว่า *"มั่งมีกิติยากร"*

กรมพระจันทบุรีนฤนาถเป็นพระเจ้าลูกยาเธอรุ่นใหญ่ซึ่งมีด้วยกัน ๔ พระองค์ อีก ๓ พระองค์ คือ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงปราจิณกิติบดี และพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงนครไชยศรีสุรเดช เมื่อพระเจ้าลูกยาเธอทั้ง ๔ พระองค์มีพระชันษาพอจะศึกษาอักขรสมัยได้ ก็ทรงให้ศึกษาภาษาไทยในสำนักพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจาริยางกูร) และในโรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ ถึงพุทธศักราช ๒๔๒๘ โปรดให้ทรงผนวชเป็นสามเณร ณ พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม รวมเวลาผนวชอยู่ ๒๐ วันแล้วจึงเตรียมพระองค์ไปศึกษาเล่าเรียนวิชา ณ ทวีปยุโรปต่อไป

เหตุที่พระเจ้าลูกยาเธอทั้ง ๔ พระองค์เสด็จไปศึกษา ณ ทวีปยุโรปเป็นรุ่นแรก พระบาท–สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงมีพระราชหัตถเลขาพระราชทานพระบรมราโชวาท การประพฤติ

ปฏิบัติพระองค์ นับว่าเป็นจดหมายพ่อสั่งสอนลูกที่มีข้อความจับใจที่สุด ซึ่งมีใจความว่า การที่ให้ออกไปเรียนครั้งนี้มิให้ใช้ยศเจ้า เพราะจะต้องรักษายศศักดิ์อันไม่มีประโยชน์อันใดแก่การเรียน เงินค่าใช้จ่ายก็พระราชทานจากเงินพระคลังข้างที่ซึ่งเป็นเงินส่วนพระองค์ เพราะมีพระราชประสงค์จะสงเคราะห์พระราชโอรสทุกพระองค์โดยเที่ยงธรรมไม่ว่าจะทรงมีสติปัญญามากน้อยเพียงใด เสมือนหนึ่งได้แบ่งมรดกให้แก่ลูกโดยเสมอกันทุกคน ได้พระราชทานพระบรมราโชวาทว่า ให้อุตสาหะเล่าเรียนโดยความเพียรอย่างยิ่ง เพื่อจะได้มีโอกาสทำการให้เป็นคุณแก่บ้านเมืองของตัว และโลกที่ตัวได้เกิดมา อย่าได้ถือตัวว่าเป็นลูกพระเจ้าแผ่นดิน ถ้าทำความผิดเมื่อใดจะได้รับโทษทันที การใช้จ่ายเงินจะต้องใช้แต่เพียงที่อนุญาตให้ใช้ ผู้ใดไปเป็นหนี้มาจะไม่ยอมใช้หนี้ให้เลย หรือถ้าจำเป็นต้องใช้หนี้ให้ก็ต้องรับโทษแทน และทรงกำชับมิให้ลืมภาษาไทย โดยทรงชี้แจงว่า การเรียนภาษาอื่นก็เพื่อให้มีวิชากว้างขวางออกไปแล้วจะเอากลับลงมาใช้เป็นภาษาไทยทั้งสิ้น ดังนั้นจึงโปรดให้เจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม) แต่ยังเป็นขุนวิจิตรวรสาสน์ ซึ่งเคยเป็นครูถวายพระอักษรภาษาไทยที่โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ ตามเสด็จไปถวายพระอักษรและเป็นพระอภิบาลด้วย

ในพุทธศักราช ๒๔๓๗ กรมพระจันทบุรีนฤนาถขณะนั้นมีพระชันษา ๒๐ ปี เสด็จกลับจากการศึกษา โปรดให้เข้ารับราชการในกรมราชเลขานุการ ปีถัดมาจึงมีพระบรมราชโองการแต่งตั้งให้ทรงดำรงตำแหน่งเป็นอธิบดีกรมศึกษาธิการ กระทรวงธรรมการ งานชิ้นแรกของพระองค์คือวางหลักสูตรการศึกษาตลอดจนกำหนดวิชาที่ต้องเรียนประจำชั้นต่าง ๆ ใหม่ จัดให้มีการประชุมอบรมครูขึ้นที่ *"วิทยาทานสถาน"* อยู่ที่สี่กั๊กพระยาศรี พระนคร เป็นครั้งแรก และทรงริเริ่มออกหนังสือพิมพ์วิทยาจารย์เป็นนิตยสารสำหรับครูขึ้นเมื่อพุทธศักราช ๒๔๔๓ และมีอายุยืนยาวมาจนปัจจุบัน และมีข้อสังเกตอยู่ประการหนึ่ง ทรงสนพระทัยการศึกษาบาลีมาก จนถึงกับให้บรรจุการศึกษาวิชานี้ไว้ในหลักสูตรประโยค ๓ ตั้งแต่ชั้น ๑ ถึงชั้น ๔ ต่อมาเมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชปรารภ ให้แปลและพิมพ์นิบาตชาดกภาษาบาลีออกเป็นภาษาไทยตลอดทั้งคัมภีร์ จึงมีพระ–เถรานุเถระและนักปราชญ์ราชบัณฑิตรับช่วยกันแปลหลายท่าน กรมพระจันทบุรีนฤนาถก็ทรงรับแปลเรื่องจันทกุมารชาดกอยู่ด้วยเรื่องหนึ่ง เป็นหนังสือขนาด ๘ หน้ายกจำนวนถึง ๗๐ หน้า ได้มีโอกาสตีพิมพ์เป็นครั้งแรกเมื่อพุทธศักราช ๒๔๗๒ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรง–ราชานุภาพ นายกราชบัณฑิตยสภาสมัยนั้นทรงเขียนคำนำยกย่องไว้มาก ดังตอนหนึ่งว่า คนทั้งหลายโดยมากยังไม่ทราบว่า กรมพระจันทบุรีนฤนาถได้ทรงพากเพียรเรียนภาษาบาลี จนสามารถแปลได้ดีถึงผู้มีศักดิ์เป็นเปรียญ ถ้าหากจะกล่าวต่อไปยังยกย่องได้สถานหนึ่งในทางสำนวนภาษาไทย ผู้อ่านจะพึงเห็นได้ว่า ทรงแปลดีกว่าผู้เป็นเปรียญที่เคยแปลมาแล้วเห็นจะหลายสำนวน ดังนั้นจึงเป็นที่ปรากฏพระเกียรติภายหลังว่าทรงเป็นปราชญ์ในด้านภาษาศาสตร์ และได้ทรงสะสมตำราในด้านนี้ไว้เป็นจำนวนมาก เมื่อสิ้นพระชนม์แล้ว พระทายาทจึงได้ยกหนังสือเหล่านี้ให้แก่หอสมุดกลาง จุฬาลงกรณ์–มหาวิทยาลัย อันยังประโยชน์ในด้านการศึกษาเป็นอย่างยิ่ง เพราะล้วนแต่เป็นหนังสือหลักสำคัญ ๆ และมีราคาสูงยากที่เอกชนผู้ใดจะสะสมไว้ได้

กรมพระจันทบุรีนฤนาถได้ทรงผนวชเป็นพระภิกษุในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม มีสมเด็จพระสังฆราชวัดราชประดิษฐ์เป็นพระอุปัชฌาย์ เมื่อพุทธศักราช ๒๔๔๒ ต่อมาได้ย้ายมารับราชการเป็นอธิบดีกรมตรวจกรมสารบาญในกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ ทรงอุตส่าห์ทำราชการด้วยความเรียบร้อยจึงได้รับสถาปนาขึ้นเป็นพระองค์เจ้าต่างกรม เป็นพระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นจันทบุรีนฤนาถ เมื่อพุทธศักราช ๒๔๔๕ และได้เป็นเสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติเมื่อพุทธศักราช ๒๔๕๐

ครั้นถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว กรมพระจันทบุรีนฤนาถ ได้รับสถาปนาพระอิสริยยศเป็นกรมหลวงเมื่อพุทธศักราช ๒๔๕๔ และเป็นกรมพระเมื่อพุทธศักราช ๒๔๕๕ โดยประกาศสถาปนาพระอิสริยยศเป็นกรมพระ ได้พรรณนาถึงพระปรีชาสามารถในราชการ ความบางตอนว่า *"ได้จัดราชการในกระทรวงพระคลังให้เจริญมาโดยลำดับมิได้มีเวลาเสื่อมถอย เมื่อได้รับพระกระแสพระบรมราโชบายไปประการใดแล้ว ก็ได้ทรงจัดราชการนั้น ๆ ให้สำเร็จไปตามพระราชประสงค์ เป็นต้นคือการเปิดคลังออมสิน ให้ทวยราษฎรได้นำทรัพย์มาฝากได้ปราศจากภยันตราย มีโจรภัยและอัคคีภัยเป็นต้น กับทั้งได้ทรงจัดตั้งกรมพาณิชย์และสถิติพยากรณ์และจัดการสหกรณ์ และรวมกรมสรรพากรที่แยกย้ายกันอยู่แต่ก่อน ให้มารวมอยู่ในบังคับบัญชากระทรวงเดียวกันทั่วพระราชอาณาจักร ทั้งได้ทรงจัดการสุราย่าฝิ่นเป็นของรัฐบาล เพื่อจะได้ดำเนินไปในทางที่จะเลิก มิให้ไพร่ฟ้าประชาชนประพฤติสูบฝิ่นในภายหน้า อนึ่งในเวลาที่มหาประเทศกระทำสงครามแก่กัน ณ ทวีปยุโรป ย่อมมีผลกระเทือนถึงการค้าขายในพระราชอาณาจักรสยาม ซึ่งเป็นที่น่าวิตกว่าประโยชน์แผ่นดินจะตกต่ำไปจนเป็นเหตุให้ราชการแผ่นดินเดินก้าวหน้าช้าไป แต่ก็หาเป็นเช่นนั้นไม่ ยังได้ทรงจัดการให้เลิกอากรหวยเสียได้ทันพระราชประสงค์ กิจการที่ได้ทรงกระทำมาทั้งนี้ ล้วนเป็นคุณแก่ราชการแผ่นดินแลตลอดจนไพร่ฟ้าประชากร เป็นที่ส่อให้เห็นกำลังพระอุตสาหวิริยภาพอันยิ่งใหญ่ของพระองค์..."*

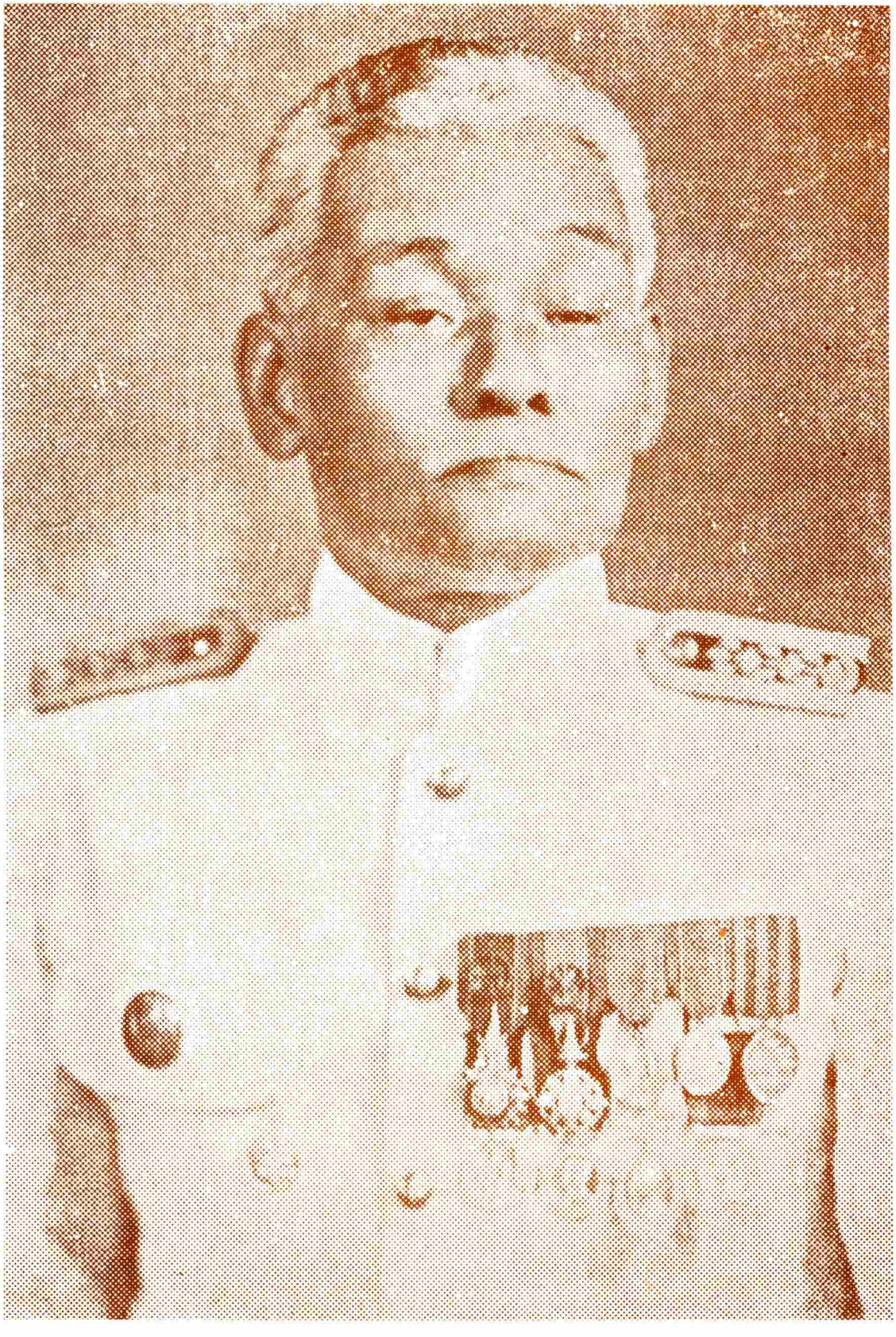
พระกรณียกิจสำคัญยิ่งอีกประการของกรมพระจันทบุรีนฤนาถคือ การบุกเบิกก่อตั้งกระทรวงพาณิชย์ โดยมีประกาศพระบรมราชโองการในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อพุทธศักราช ๒๔๖๓ ยกกรมพาณิชย์และสถิติพยากรณ์ในกระทรวงพระคลังมหาสมบัติขึ้นเป็นกระทรวงพาณิชย์ แต่อยู่ในบังคับบัญชาของสภาเผยแผ่พาณิชย์ โดยให้นายกแห่งสภานี้เป็นข้าราชการ ชั้นเสนาบดี ซึ่งกรมพระจันทบุรีนฤนาถก็ทรงเป็นสภานายกพระองค์แรก จนกระทั่งพุทธศักราช ๒๔๖๕ ทรงพระ–กรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงพาณิชย์และนายกสภาเผยแผ่พาณิชย์แต่ตำแหน่งเดียว จึงทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติอยู่ถึง ๑๕ ปี ถึงกระนั้นในพุทธศักราช ๒๔๖๖ ก็ยังต้องทรงเป็นสภานายกแห่งสภาการคลังต่อไป

ครั้นลุรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กรมพระ–จันทบุรีนฤนาถทรงพ้นจากตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงพาณิชย์ขึ้นเป็นสมาชิกอภิรัฐสภา อันเป็นสภาที่ปรึกษาราชการแผ่นดินสูงกว่าเสนาบดีสภา และยังต้องทรงเป็นนายกกรรมการรักษาพระราชบัญญัติ

ข้าราชการพลเรือนองค์แรก ทรงริเริ่มจัดวางระเบียบการต่าง ๆ ในการบริหารงานบุคคลของชาติ อันเป็นรากฐานการบริหารราชการของคณะกรรมการข้าราชการพลเรือนในปัจจุบัน

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ ประชวรพระโรคมีอาการอักเสบที่หลอดพระศอ จึงได้กราบถวายบังคมลาออกไปรักษาพระองค์ที่กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศสและได้สิ้นพระชนม์เมื่อวันที่ ๒๗ เมษายน พุทธศักราช ๒๔๗๔ พระชนม์นับเรียงปีได้ ๕๘ พรรษา โปรดเกล้าฯ ให้อัครราชทูตสยามประจำประเทศฝรั่งเศสจัดการถวายพระเพลิงพระศพตามประสงค์ของเจ้าภาพ แล้วเชิญพระอัฐิมายังกรุงเทพมหานคร และมีกำหนดการรับพระอัฐิโดยพระเกียรติยศ แล้วเสด็จพระราชดำเนินทรงบำเพ็ญพระราชกุศลอุทิศพระราชทาน กรมพระจันทบุรีนฤนาถ ทรงเสกสมรสกับหม่อมเจ้าหญิงอัปษรสมาน เทวกุล พระธิดาองค์ใหญ่ในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทววงศ์วโรปการ ทรงเป็นต้นราชสกุลกิติยากร มีพระโอรสพระธิดากับพระชายาและหม่อมอื่น ๆ รวมทั้งสิ้น ๒๔ องค์ ที่มีพระเกียรติปรากฏยิ่งคือ พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นจันทบุรีสุรนาถ พระองค์เจ้านักขัตรมงคล ซึ่งประสูติแต่พระชายาหม่อมเจ้าหญิงอัปษรสมาน และเป็นพระบิดาของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ดังนั้นการที่สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงพระปรีชาสามารถเป็นปราชญ์ในด้านอักษรศาสตร์ สนพระทัยในวิชาภาษาบาลี ก็คงจะเนื่องจากทรงสืบสายพระโลหิตมาจากพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ นักปราชญ์ในวิชาภาษาศาสตร์นั่นเอง

บรรยายออกอากาศ
สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย
วันที่ ๒๗ เมษายน ๒๕๒๕

พระยาอุปกิตศิลปสาร (นิ่ม กาญจนาชีวะ)

พระยาอุปกิตศิลปสาร (นิ่ม กาญจนาชีวะ)
ครูผู้ยิ่งใหญ่ของคนไทย

ท่านผู้หญิง สมโรจน์ สวัสดิกุล ณ อยุธยา เรียบเรียง

เมื่อ ๔๗ ปีมาแล้ว นิสิตคณะอักษรศาสตร์ปีที่ ๑ และ ๒ แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้รับจดหมายลาป่วยลงวันที่ ๒๗ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๗๘ จากอาจารย์ภาษาไทยคนหนึ่ง จดหมายนั้นแจ้งว่า ท่านอาจารย์ผู้นั้นเสียใจจริง ๆ ที่ไม่อาจมาสอนในวันสุดท้ายของภาคปลายปีนั้นได้ ทั้งที่ทราบว่าเป็นวันสำคัญที่สุดของปี เพราะถัดจากวันนั้นแล้ว มหาวิทยาลัยจะหยุดให้นิสิตดูหนังสือเตรียมตัวสอบไล่ประจำปี ข้อความในจดหมายที่อาจารย์ลาป่วยต่อลูกศิษย์เขียนมาเป็นข้อ ๆ ข้อที่ ๒ มีใจความอันเป็นประวัติที่คนไทยปัจจุบันพึงรู้พึงจำ เพราะเป็นมรดกวัฒนธรรมทางประเพณีอันทันสมัยแก่คนไทยและชาติไทย ขอคัดมาดังนี้

"ข้อ ๒ คำว่า *"สวัสดี"* ที่ครูได้มอบไว้แต่ต้น โปรดจงโปรย**คำอมฤต**นี้ทุกครั้งเถิด จะใช้ว่า *"สวัสดี"* ห้วน ๆ หรือ *"สวัสดีขอรับ"* หรือ *"สวัสดีขอรับคุณครู"* หรือจะเหยาะให้หวานว่า *"สวัสดีขอรับคุณอาจารย์"* ครูเป็นปลื้มใจทั้งนั้น ถ้าสงเคราะห์ครูให้ได้รับความปิติยินดีแล้ว เมื่อพบครูครั้งแรกไม่ว่าที่ไหน โปรดกล่าวคำนี้ ครูจะปลาบปลื้มเหลือเกิน ยิ่งเป็นที่อื่น เช่น ในกลางถนน บนรถราง ครูปลาบปลื้มเป็นทวีคูณ เพราะจะได้เป็นตัวอย่างแก่สาธารณชนชาวไทยทั่วไป เป็นความจริงนิสิตชายหญิงที่พบครูในที่ต่าง ๆ และกล่าวคำ *"สวัสดี"* ทำให้ครูปลื้มจนต้องไปตรวจดูบัญชีชื่อว่าเป็นใครเสมอ

มีนิสิตหญิงผู้หนึ่ง เธอพบครูและกล่าวว่า *"สวัสดีค่ะ"* แต่ครูไม่ได้ยิน เธอกล่าวอีกครั้งหนึ่ง ครูก็ไม่ได้ยินอีก แต่มีคนอื่นเขาเตือน ครูต้องวิ่งไปขอโทษ กว่าจะทันก็หอบ ครูจึงขอโทษไว้ก่อน คำอมฤตอันปลาบปลื้มที่สุดของครูนี้ ถ้าครูได้ยินก็จะตอบด้วยความยินดีเสมอ ที่ครูนิ่งไม่ตอบรับเป็นด้วยไม่ได้ยิน เพราะหูตาของครูเข้าเกณฑ์ชราภาพแล้ว โปรดให้อภัยครู

ขอจงสอบได้ทุกคนเถิด นิสิตที่รักของครูทั้ง ๒ ชั้น

(ลงนาม) พระยาอุปกิตศิลปสาร"

พระยาอุปกิตศิลปสาร (นิ่ม กาญจนาชีวะ) ผู้เป็นเจ้าของจดหมายส่วนที่อ่านมานี้เป็นอาจารย์สอนวิชาภาษาไทย วิชาธรรมวิภาค และภาษาโบราณตะวันออก ในคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์–มหาวิทยาลัย เมื่อประมาณ ๕๐ ปีมาแล้ว เป็นเจ้าของคำทักทายว่า *"สวัสดี"* ที่คนไทยใช้อยู่ทั่วประเทศในปัจจุบันในเมื่อแรกพบหน้ากัน ท่านเป็นครูตลอดมาทั้งที่เมื่อท่านมีชีวิตอยู่และหาชีวิตไม่แล้ว เป็น

ครูผู้ประเสริฐด้วยความรู้อันมั่นคง ด้วยจิตใจงาม เห็นได้จากจดหมายส่วนน้อยนิดที่อ่านมานั้น และด้วยร่างกายคือโครงกระดูกของท่าน ที่ท่านได้อุทิศให้แก่โรงพยาบาลศิริราชไว้ใช้สอนนักเรียนแพทย์ยังเป็นอนุสรณ์อยู่จนทุกวันนี้

ตำราและคำสอนวิชาภาษาไทยและวิชาครูของท่านมีมาก โดยเฉพาะตำราหลักภาษาอันมีอักขรวิธีวจีวิภาค วากยสัมพันธ์ ฉันทลักษณ์ของท่านนั้น นักเรียนไทยทั่วประเทศได้อาศัยเล่าเรียนมาตั้งแต่รุ่นที่ท่านยังมีชีวิตอยู่ ตลอดจนรุ่นที่ท่านสิ้นชีวิตไปแล้ว ตราบจนปัจจุบันนี้ แม้ตำรา ๓–๔ เล่มนั้นจะถูกเก็บไว้เป็นประเภทหนังสือเรียนล้าสมัย แต่ครูบาอาจารย์ทั้งหลายผู้ใช้วิชาภาษาไทยเลี้ยงชีวิตอยู่ทุกวันนี้ก็ได้อาศัยเนื้อหาของตำรา ๓–๔ เล่มของท่าน คัดลอกมาบ้าง อ้างอิงบ้าง ปรับปรุงใหม่ด้วยถ้อยคำใหม่ ๆ บ้างอยู่ตลอดมา โดยหลีกเลี่ยงไม่พ้นจากของเดิมของท่าน พระยาอุปกิตศิลปสารจึงเป็นปูชนียบุคคลที่คนไทยไม่มีวันลืมได้เลย ก็เพราะวิทยาทานมีค่าที่ท่านทำไว้แก่คนรุ่นหลัง

พระยาอุปกิตศิลปสาร (นิ่ม กาญจนาชีวะ) เกิดที่ตำบลบางประทุน อำเภอบางขุนเทียน จังหวัดธนบุรี เมื่อวันที่ ๑๐ พฤษภาคม ๒๔๒๒ บิดามารดาของท่านมีอาชีพทำสวนและไม่ใคร่อยู่ติดบ้าน ดังนั้นยายของท่านจึงดูแลปกครองท่านมาแต่เยาว์วัย ยายมีนิสัยอ่อนโยนอยู่ในศีลในธรรม มักพาท่านไปวัดฟังธรรมเป็นประจำ ท่านจึงมีนิสัยอ่อนโยนเหมือนยายและเคารพบูชายายยิ่งนัก เมื่ออายุได้ ๕ ปี ยายนำท่านไปฝากเรียนหนังสือกับภิกษุคำ วัดบางประทุนนอกได้ ๒ ปี ภิกษุคำเห็นท่านมีสติปัญญาดีก็บอกให้ยายไปฝากไว้กับสมุห์ผึ้ง สำนักวัดประยูรวงศาวาส เล่าเรียนธรรมะ หนังสือไทยและขอมจนสามารถรับจ้างจารหนังสือลงใบลานได้ รับเขียนสัญญากรมธรรม์ ตามสำนักกำนัน ผู้ใหญ่บ้านได้เมื่อสมุห์ผึ้งถึงแก่กรรม ยายได้พาท่านไปฝากไว้กับภิกษุผู้น้าที่วัดสุทัศน์เทพวราราม พออายุได้ ๑๖ ปี อาจารย์ก็ให้บวชเณรเสียเพราะเที่ยวจัดนัก อายุ ๑๕ ปีก็สอบได้เปรียญสามประโยค อุปสมบทเป็นภิกษุเมื่ออายุ ๒๐ ปี ณ วัดสุทัศน์ฯ ใน พ.ศ. ๒๔๔๓ ได้สมัครสอบเปรียญประโยคหกได้ และสอบประกาศนียบัตรครูชั้น ๑ และครูมัธยมได้ในเวลาต่อมา บวชเป็นภิกษุอยู่ ๕ ปีก็ลาสิกขาบทออกรับราชการเป็นครูในโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๗ ได้รับพระราชทานเงินเดือนเดือนละ ๕๐ บาท ท่านได้รับเลื่อนตำแหน่งหน้าที่และเลื่อนยศเรื่อยมา จากครูเป็นข้าหลวงตรวจการเป็นหัวหน้าแผนกแบบเรียน ฯลฯ แล้วย้ายมาเป็นอาจารย์ในคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยและอาจารย์ประจำกรมวิชาการ ตราบจนเกษียณอายุ แต่ราชการก็ยังคงจ้างไว้เป็นผู้เชี่ยวชาญให้เป็นข้าราชการวิสามัญเรื่อยมา จนท่านรู้สึกตนว่าไม่แข็งแรงพอ ก็ลาออก

พื้นฐานการศึกษาของท่านมีย่อ ๆ ดังกล่าวมา แต่การเรียนรู้ ศึกษาค้นคว้าด้วยตนเองเป็นสิ่งสำคัญยิ่ง ทำให้ท่านเป็นครูและนักปราชญ์เยี่ยมยอดทางภาษาไทยและโบราณตะวันออก ทั้งนี้เกิดแต่ได้รับการอบรมอย่างคนไทยรุ่นเก่าคือจากบ้านและจากวัด ประกอบกันกับการศึกษาอบรมอย่างใหม่ในโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ ท่านจึงมีวิธีศึกษาที่แตกฉานหน้าที่ราชการก็ดี หน้าที่ในการสอนก็ดี ทำให้ท่านต้องค้นคว้าวิชาชีพให้ก้าวหน้าอยู่เสมอ ต้องสอนนิสิตในมหาวิทยาลัย สอนพวกครูอาจารย์

ด้วยปาฐกถาและด้วยคำสอนที่ตีพิมพ์ลงในหนังสือวิทยาจารย์ของสามัคยาจารย์สมาคม คือ คุรุสภาในปัจจุบัน

ท่านเป็นครูผู้มีกลวิธีสอนแยบคาย ลึกซึ้งหาตัวจับได้ยากยิ่ง มีอารมณ์ขันและมีวิธีบรรยายด้วยถ้อยคำที่ชวนใจ ทำให้นักเรียนตั้งใจฟังด้วยความแช่มชื่น เบิกบาน ไม่มีใครคิดหนีชั่วโมงเรียน ได้ความรู้ทางวิชาการติดตรึงสมอง ได้เกร็ดความรู้รอบตัวติดใจไปทุกครั้ง ท่านมีคำพูดที่อ่อนโยนแต่ขบขันในท่าทีและน้ำเสียง เรียกตัวเองว่า *"ครู"* เสมอ ท่านบอกว่า ซาบซึ้งดีกว่าคำว่า *"อาจารย์"* เจ้าพระยาธรรมศักดิ์ผู้บังคับบัญชาของท่าน กล่าวว่า *"ผู้ที่จะเป็นครูดีนั้น ต้องอาศัยเป็นครูมาแต่กำเนิด พระยาอุปกิตฯ เป็นเช่นนั้นจริงตามตำราว่าไว้"*

เครื่องหมายมีค่ายิ่งที่เชิดชูคุณวุฒิของท่านก็คือ เหรียญดุษฎีมาลา เข็มศิลปวิทยา ที่ท่านได้รับพระราชทานจากพระหัตถ์ของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ท่านเป็นบุคคลสำคัญยิ่งในกรมราชบัณฑิต ซึ่งเป็นกรมใหญ่ในกระทรวงธรรมการครั้งนั้น ชีวิตของท่านอยู่ในวงนักปราชญ์แวดล้อมด้วยศิษย์ซึ่งบางรายท่านสอนมาทั้งพ่อทั้งลูก ท่านยังเป็นตัวละครเอกของสามัคยาจารย์สมาคมเรียกเสียงเฮฮาเพราะแสดงถึงบทบาทดีเยี่ยม

งานประพันธ์ของท่านมีมากมายทั้งร้อยแก้วและร้อยกรอง มีทั้งตำรา สารคดี บันเทิงคดี มีผู้ตีพิมพ์รวมไว้เป็นเล่มใหญ่ ๆ นามปากกาที่คนคุ้นหูคือ อ.น.ก. เป็นคำย่อจากชื่อของท่าน ท่านร่วมงานประพันธ์กับเสฐียรโกเศศและนาคะประทีปในบทประพันธ์แปลอันมีชื่อหลายเรื่อง ดังบทแปลจากภาษาจีนเรื่อง *"เมียที่ตาย"* ซึ่งท่านพรรณนาด้วยคำไทยไพเราะอ่อนหวานไว้เป็นเดือน ๆ เหมือนนิราศของไทย หรือทวาทศมาสวรรณกรรมสมัยอยุธยา ดังยกมานี้พอเป็นตัวอย่าง

"เดือนเก้า ถึงเทศกาลหงเอี๋ยงคราวชักว่าวกันเกลื่อนกลาด แลเห็นต้นเบ็ญจมาศผลิดอกออกช่อดูเหลืองล้วน ทั้งหมู่ไม้ที่ในสวนล้วนดอกดกทุกกกกอ

โอ้น้ำตาเอ๋ย ยังคลออยู่เต็มตาเหลือตักตวง สองหัตถ์กำหมัดแข็งเข้าข้อนทรวงด้วยสุดแค้น สุดกำลัง.....ยามเข้าห้องที่น้องเคยนอนนั่งไม่เห็นน้อง เห็นแต่ลูกทั้งสองรา เจ้าวิ่งแข่งกันมากอดขา คว้ามือคนละข้างพลางถามไถ่ "พ่อจ๋าแม่ไปไหน แม่น่ะ! แม่ไปไหน" น้ำตานองแล้วร้องไห้สะอึกสะอื้น ดูเถิด! ถ้าเป็นอกท่านบ้าง ท่านจะฝืนกลืนโศกให้เสื่อมสร่างได้อย่างไร? เล่านะท่าน!"

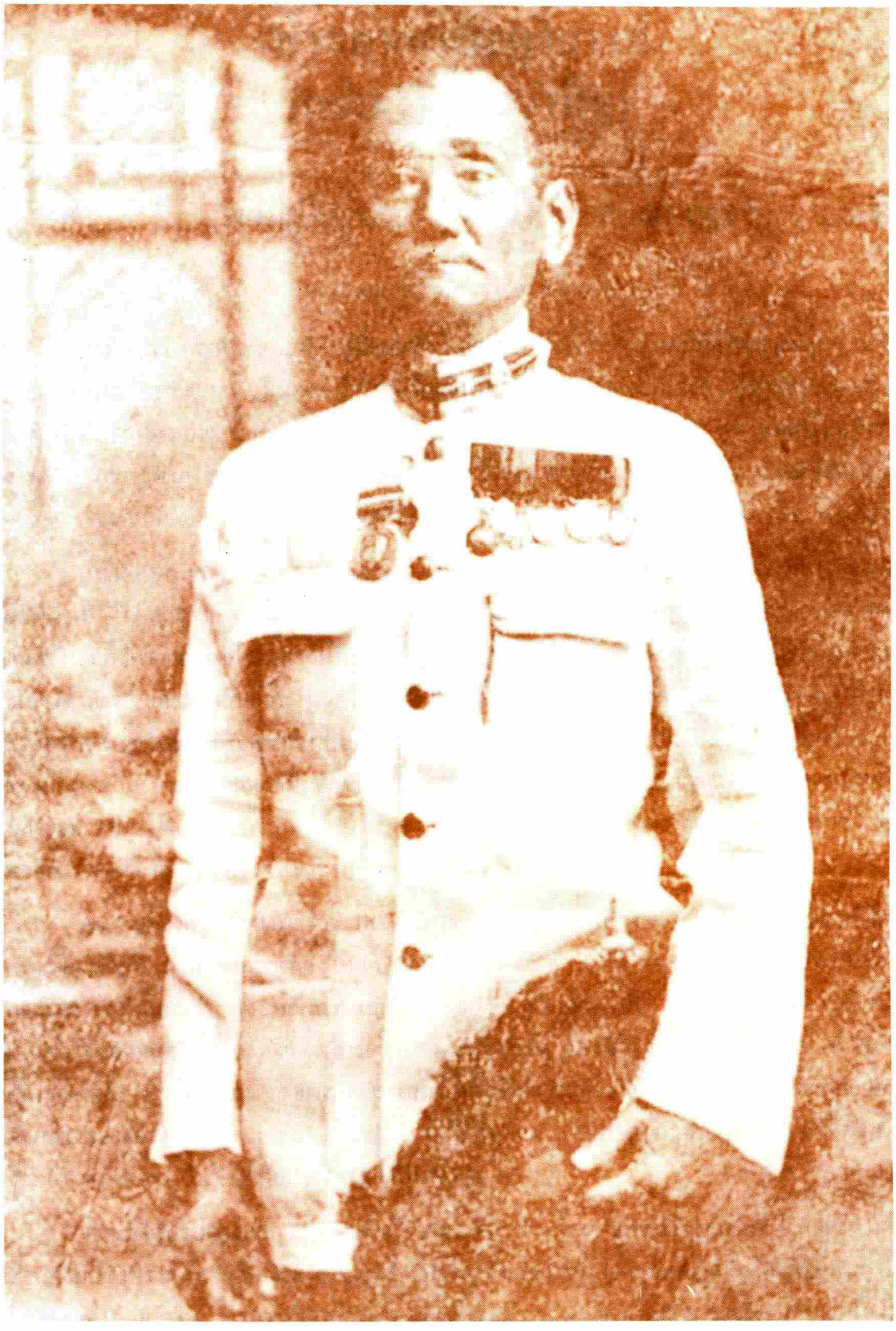
พระยาอนุมานราชธน กล่าวแก่นายอารี กาญจนาชีวะ บุตรชายของพระยาอุปกิตฯ เมื่อ ๑๕ พฤษภาคม ๒๔๘๔ วันอนิจกรรมของท่านว่า *"หาผู้รู้ภาษาไทยอย่างพระยาอุปกิตฯ เห็นจะยาก ท่านมิใช่จะรู้แต่วิชาภาษาไทยอันเป็นวิชาชีพเท่านั้น ยังมีความรู้พิเศษในเรื่องต่าง ๆ อันเป็นความรู้รอบตัวอีกชั้นหนึ่งด้วย อันวิชาความรู้นั้น ถ้าต้องการเป็นผู้เชี่ยวชาญ หากรู้อย่างเดียวก็เป็นขนิด Specialism carried to excess becomes short sight and blindness แต่พระยาอุปกิตฯ มิได้เป็นเช่นนั้น"* ผู้เขียนบทความ

นี้ขอแปลง่าย ๆ ว่า ความเป็นผู้เชี่ยวชาญที่ใช้มากเกินไปอาจพาให้บุคคลสายตาสั้นจนถึงบอดเลยได้ ซึ่งหมายถึง การหลงตนว่า ตนรู้ดีคนเดียว

พระยาอุปกิตศิลปสาร จึงเป็นผู้ที่คนไทยเคารพกราบไหว้ได้อย่างเต็มใจเต็มมือ

ทุกครั้งที่เรากล่าว "สวัสดี" ต่อกัน หากได้รำลึกถึงและน้อมจิตแผ่กุศลแด่ครูผู้ประเสริฐผู้นี้ ก็จะเป็นมงคลแก่ตน เพราะได้สนองเจตนาและคำขอร้องอันดีงามของท่านเมื่อ ๔๑ ปีมาแล้วโน้น

บรรยายออกอากาศ
สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย
วันที่ ๑๐ เมษายน ๒๕๒๕

พระยาเสนาะดุริยางค์ (แช่ม สุนทรวาทิน)

พระยาเสนาะดุริยางค์ (แช่ม สุนทรวาทิน)

ท่านผู้หญิงสมโรจน์ สวัสดิกุล ณ อยุธยา เรียบเรียง

(เพลงมอญกละ ท่อนสั้น ๆ ก่อนอ่าน)

ท่านผู้ฟังได้ฟังเพลงเมื่อสักครู่นี้มาแล้ว แม้จะเป็นท่อนสั้น ๆ แต่ก็ฟังไพเราะยิ่งนัก เพลงนี้เป็นเพลงจากตับมอญกละ เป็นเพลงที่เรียบเรียงขึ้นโดยมีเนื้อเพลงและเนื้อร้องเหมาะสมกันอย่างยิ่ง เนื้อเพลงมีทำนองมอญ เนื้อร้องใช้คำภาษามอญแทรก ผู้เรียบเรียงเพลงนี้คือ **พระยาเสนาะดุริยางค์ (แช่ม สุนทรวาทิน)** ครูปี่พาทย์ผู้มีชื่อเสียงสำคัญ โดยเฉพาะเป็นเอกในทางปี่มาตั้งแต่รัชกาลที่ ๕ ตราบจนรัชกาลปัจจุบัน ท่านถึงแก่อนิจกรรม วันที่ ๓๑ มกราคม พ.ศ. ๒๔๙๒ เมื่อ ๓๓ ปีมานี้

เมื่อเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๒๕ นี้เอง วงปี่พาทย์ของไทยต้องสูญเสียนักปี่ไปคนหนึ่ง ผู้มีฝีมือเป่าปี่ได้ไพเราะเยี่ยมยอด อย่างหาตัวจับได้ยากในปัจจุบัน ผู้นั้นคือครูเทียบ คงลายทอง วงการดนตรีไทยเสียดายและอาลัยถึงท่านผู้นี้อยู่มิวาย ครูเทียบ คงลายทอง เป็นศิษย์เอกคนหนึ่งของพระยา–เสนาะดุริยางค์ และยังมีศิษย์อื่น ๆ ของท่านซึ่งมีชื่อเสียงอีกหลายคน อาทิ ครูพริ้ง ดนตรีรส ครูสอน วงฆ้อง ครูมิ ทรัพย์เย็น แต่ละคนเป็นที่นับถือของนักดนตรีไทย โดยเฉพาะในวงปี่พาทย์ทุกวันนี้ และเคยเป็นครูสอนวิชาดนตรีไทยอยู่ในกรมศิลปากรมาทั้งนั้น ต่างครูต่างก็มีศิษย์สืบทอดถ่ายวิชามามากมายหลายรุ่น กล่าวโดยปริยายแล้ว ครูดนตรีฝีมือเอกแต่ละคนดังอ้างนามมาข้างต้นก็คือผลจากการฝึกสอนของพระยาเสนาะดุริยางค์แทบทั้งสิ้น

ผลงานทางดนตรีของพระยาเสนาะดุริยางค์ มิใช่เป็นแต่เพียงเรียบเรียงเพลงใหม่เพิ่มปริมาณเพลงขึ้นเท่านั้น ท่านยังรักษาเพลงไทยเก่า ๆ จำนวนพัน ๆ ไว้ได้ และในขณะเดียวกันท่านก็เพิ่มคุณภาพให้แก่เพลงเก่า ด้วยหลักการและวิธีการของท่านอีกด้วย คือ ท่านถือหลักว่าความไพเราะเป็นหัวใจของดนตรี ผู้ขับร้องก็ดี ผู้บรรเลงเครื่องดนตรีก็ดี ต้องมีวิธีการเข้าถึงเพลงคือ เข้าใจเพลงเป็นอย่างดียิ่ง เข้าถึงอารมณ์ของเพลงแต่ละเพลง ท่านจึงฝึกศิษย์ของท่านตามหลักการและด้วยวิธีการดังกล่าวอย่างกวดขันและละเอียด ประณีต ทำให้ศิษย์แต่ละคนสามารถเล่นเครื่องดนตรีที่ตนพอใจได้อย่างเยี่ยมยอด ขับร้องได้อย่างไพเราะเป็นพิเศษ

ท่านมิได้ปรับปรุงแต่คุณภาพของเนื้อเพลง คือ ทำนองของเพลงที่บรรเลงเท่านั้น ทางขับร้องท่านก็ได้ปรับปรุงค้นหาวิธีร้องให้ไพเราะ ทั้งถ้อยคำ น้ำเสียง วิธีเอ่ยเอื้อนคำในเนื้อร้องก็มีลีลาละเมียดละไม แบ่งถ้อยคำในเนื้อร้องให้ถูกต้องเพื่อผู้ฟังเข้าใจความ นักร้องต้องรู้อารมณ์ของเพลง ต้องรู้จักใส่อารมณ์อันถูกต้องลงไปในเวลาร้อง ให้ผู้ฟังเพลิดเพลินมีอารมณ์รู้สึกคล้อยตาม จึงเป็นการปรับปรุง

ให้ดีขึ้น ไพเราะขึ้นกว่าแบบที่เคยนิยมร้องกันมาแต่ดั้งเดิม เพิ่มท่วงทำนองเหมาะแก่เพลงอย่างน่าฟัง เช่น เพลงแขกมอญ ท่านได้แต่งทำนองทางมอญ ที่ตับมอญกละ ที่ท่านผู้ฟังได้ฟังก่อนขึ้นบทความนี้ ท่านยังได้แต่งทางเดี่ยว สำหรับ ปี่ ฆ้อง ระนาด ไว้ให้ศิษย์ของท่านคือ ครูเทียบ ครูสอน และครูชื้น ดุริยะประณีต เดี่ยวเครื่องซึ่งแต่ละคนถนัด ส่วนทางขับร้องนั้นท่านได้สอนครูเหนี่ยว ดุริยพันธุ์ ครูเชื้อ นักร้อง และครูเจริญใจ สุนทรวาทิน ผู้เป็นบุตรีของท่าน ให้ครูทั้ง ๓ คน มีวิธีร้องเพลง ด้วยลีลาและน้ำเสียงไพเราะจับใจ ถ้อยคำแจ่มชัด และดูจะเป็นแบบอย่างที่นักร้องเพลงไทยในปัจจุบันนิยมรับไปใช้

(เพลงแขกมอญท่อน ๒ สั้น ๆ)

พระยาเสนาะดุริยางค์ เป็นบุตรคนโตของครูช้อย สุนทรวาทิน และนางไผ่ เกิดวันที่ ๓๑ มกราคม พ.ศ. ๒๔๐๕ ณ ตำบลสวนมะลิ ใกล้กับวัดเทพศิรินทราวาส อำเภอป้อมปราบศัตรูพ่าย กรุงเทพมหานคร เมื่อเยาว์วัยได้เล่าเรียนอยู่ที่โรงเรียนใกล้บ้าน และได้ฝึกปี่พาทย์ โดยเฉพาะการขับร้องและเป่าปี่กับครูช้อยผู้บิดา ครูช้อยเป็นครูดนตรีมีชื่อเสียงสำคัญในสมัยนั้น เพราะท่านเป็นหลักของวงการดนตรีไทย นักดนตรีผู้ใหญ่ในสมัยเดียวกับพระยาเสนาะดุริยางค์เป็นลูกศิษย์ของครูช้อยหลายคน

พระยาเสนาะดุริยางค์เข้ารับราชการในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นขุนเสนาะดุริยางค์ เมื่อวันที่ ๑๐ ตุลาคม ๒๔๔๗ ในตำแหน่งเจ้ากรมปี่พาทย์หลวง แล้วโปรดเลื่อนเป็นหลวงเสนาะดุริยางค์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๓ ในตำแหน่งเดิม ครั้นถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้เลื่อนเป็นพระเสนาะดุริยางค์รับราชการในกรมมหรสพหลวง และได้รับพระราชทานเหรียญดุษฎีมาลาเข็มศิลปวิทยา ใน พ.ศ. ๒๔๖๘ โปรดให้เลื่อนเป็นที่พระยาเสนาะดุริยางค์

หน้าที่การงานของพระยาเสนาะดุริยางค์ในรัชกาลแห่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น นอกจากงานประจำควบคุมฝึกสอนและบรรเลงปี่พาทย์ในโอกาสงานหลวงต่าง ๆ แล้ว ยังโปรดให้เป็นครูสอนดนตรีถวายพระราชวงศ์ฝ่ายในและเจ้าจอมในพระบรมมหาราชวังเป็นประจำ บุตรีของท่านซึ่งเคยอยู่ในพระบรมมหาราชวัง ได้เล่าตามถ้อยคำของเจ้าจอมหม่อมราชวงศ์สดับ ลดาวัลย์ว่า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ โปรดให้ตั้งมโหรีหญิงวงหลวงขึ้นเป็นวงแรก อยู่ในพระอนุเคราะห์ของพระวิมาดาเธอ กรมพระสุทธาสินีนาฏ มีเจ้าจอมหม่อมราชวงศ์เป็นคนร้อง ครั้งหนึ่งพระบาท-สมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ทรงพระราชนิพนธ์กลอนบทละครเรื่อง "เงาะป่า" เมื่อทรงจบตอนใดก็โปรดให้เจ้าจอมหม่อมราชวงศ์สดับเชิญพระราชนิพนธ์ตอนนั้น มาให้พระยาเสนาะดุริยางค์บรรจุเพลงร้องและเพลงหน้าพาทย์ แล้วฝึกสอนวงมโหรีฝ่ายในขับร้องและบรรเลงปี่พาทย์ ถวายให้ทรงฟังแต่ละตอน เพื่อทรงพระราชวิจารณ์แก้ไข การเป็นไปเช่นนี้จนทรงพระราชนิพนธ์จบเรื่อง พระยา-เสนาะดุริยางค์รับราชการสนองพระยุคลบาทใกล้ชิดตลอดรัชกาล ได้รับพระมหากรุณาพระราชทานรางวัลเป็นพิเศษหลายครั้ง อาทิ ดุมเสื้อพระปรมาภิไธยย่อ จปร. นาฬิกา จปร.

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระยาเสนาะดุริยางค์รับราชการในกรมมหรสพหลวง ซึ่งมีพระยาประสานดุริยศัพท์ (แปลก ประสานศัพท์) เป็นเจ้ากรม งานในหน้าที่ของท่านค่อยเบาบางลง จึงมีเวลาฝึกสอนศิษย์มากขึ้น ท่านได้รับมอบให้ควบคุมวงปี่พาทย์ของเจ้าพระยา–ธรรมาธิกรณาธิบดี เสนาบดีกระทรวงวัง วงนี้เป็นวงสำคัญวงหนึ่ง นักดนตรีส่วนใหญ่เป็นทหารรักษาวัง ระยะนี้เองที่ ครูเทียบ ครูพริ้ง ครูมิ นายเชื้อ นักร้อง นายคงศักดิ์ คำศิริ ได้เข้ามาเป็นลูกศิษย์ของท่าน ปี่พาทย์วงนี้ได้เข้าแข่งขันกับวงบางขุนพรหม ซึ่งมีชื่อเสียงมากในสมัยนั้น

ในปลายรัชกาลที่ ๖ พระยาเสนาะดุริยางค์ได้รับพระราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ฝึกสอนควบคุมวงมโหรีหญิง ซึ่งมีคุณพนักงาน คือนางพระกำนัลเป็นนักดนตรี และเมื่อพระนางเจ้าสุวัฒนาฯ พระวรราชเทวี ใกล้จะครบกำหนดพระประสูติกาล พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์เนื้อร้อง เพลง *"ปลาทอง"* เตรียมไว้สมโภชพระราชทานสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ จึงโปรดให้พระยาเสนาะดุริยางค์ฝึกมโหรีวงคุณพนักงานไว้ ขอเชิญพระราชนิพนธ์กลอนเพลง *"ปลาทอง"* มาดังนี้

(เที่ยวแรก)

"พระเอยพระหน่อนาถ *งามพิลาศดังดวงมณีใส*
พระเสด็จจากฟ้าสุราลัย *มาเพื่อให้ฝูงชนกมลปรีดิ์*

(สร้อย)

ดอกเอ๋ย เจ้าดอกจำปา หอมชื่นจิตติดนาสา ยิ่งดมยิ่งพาให้ดมเอย
หอมพระเดชทรงยศโอรสราช แผ่เผยผงาดในแดนไตร พึ่งพระเดชพระหน่อไท
เป็นสุขสมใจไม่วายวาง

(เที่ยวกลับ)

รูปละม้ายคล้ายพระปิตุราช *ผิวผุดผาดเพียงชนนีศรี*
ขอพระจงทรงคุณวิบุลย์หวี *เพื่อเป็นที่ร่มเกล้าข้าเฝ้าเทอญ*

(สร้อย)

ดอกเอ๋ย ดอกพุทธชาด หอมเย็นใจใสสะอาด หอมมิขาดพระคุณเอย
หอมพระคุณการุณเป็นปฐม เย็นเกล้าเหมือนร่มโพธิ์ทอง เหล่าข้าทูลละอองภักดีสนองพระคุณเอย

และก็เป็นที่น่าอัศจรรย์ในพระบารมี เพราะสมเด็จพระเจ้าลูกเธอในสมเด็จพระมหาธีราชเจ้า มีพระพักตร์และพระโฉม *"ละม้ายคล้ายพระปิตุราช"* ยิ่งนัก ดังประจักษ์แก่ชาวไทย ในปัจจุบันนี้

ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว พระยาเสนาะดุริยางค์ยังได้สนองพระเดชพระคุณฝึกซ้อมมโหรีหญิง ที่ตำหนักของพระวิมาดาเธอ กรมพระสุทธาสินีนาฏในวังสุนันทาลัย และบรรเลง

ถวายทุกคืนวันพุธ ตราบจนเสด็จพระราชดำเนินสู่ประเทศอังกฤษ และเนื่องจากท่านเป็นครูสอนประจำบ้านปี่พาทย์วงสำคัญอยู่ ๒ แห่ง คือบ้านตระกูลดุริยปราณีต กับบ้านตระกูลดุริยพันธุ์ ท่านจึงได้นำลูกศิษย์ชั้นเยี่ยมยอดคือ นายหน่องและนายเหนี่ยว ดุริยพันธุ์ สองพี่น้องเข้ารับราชการในวงปี่พาทย์หลวงในรัชกาลที่ ๗

ในรัชสมัยปัจจุบัน เมื่อกรมศิลปากรบันทึกโน้ตเพลงไทย ก็ได้เชิญท่านให้เป็นผู้บอกเพลง และท่านได้เป็นกรรมการของราชบัณฑิตยสถานอยู่ตลอดชีวิต

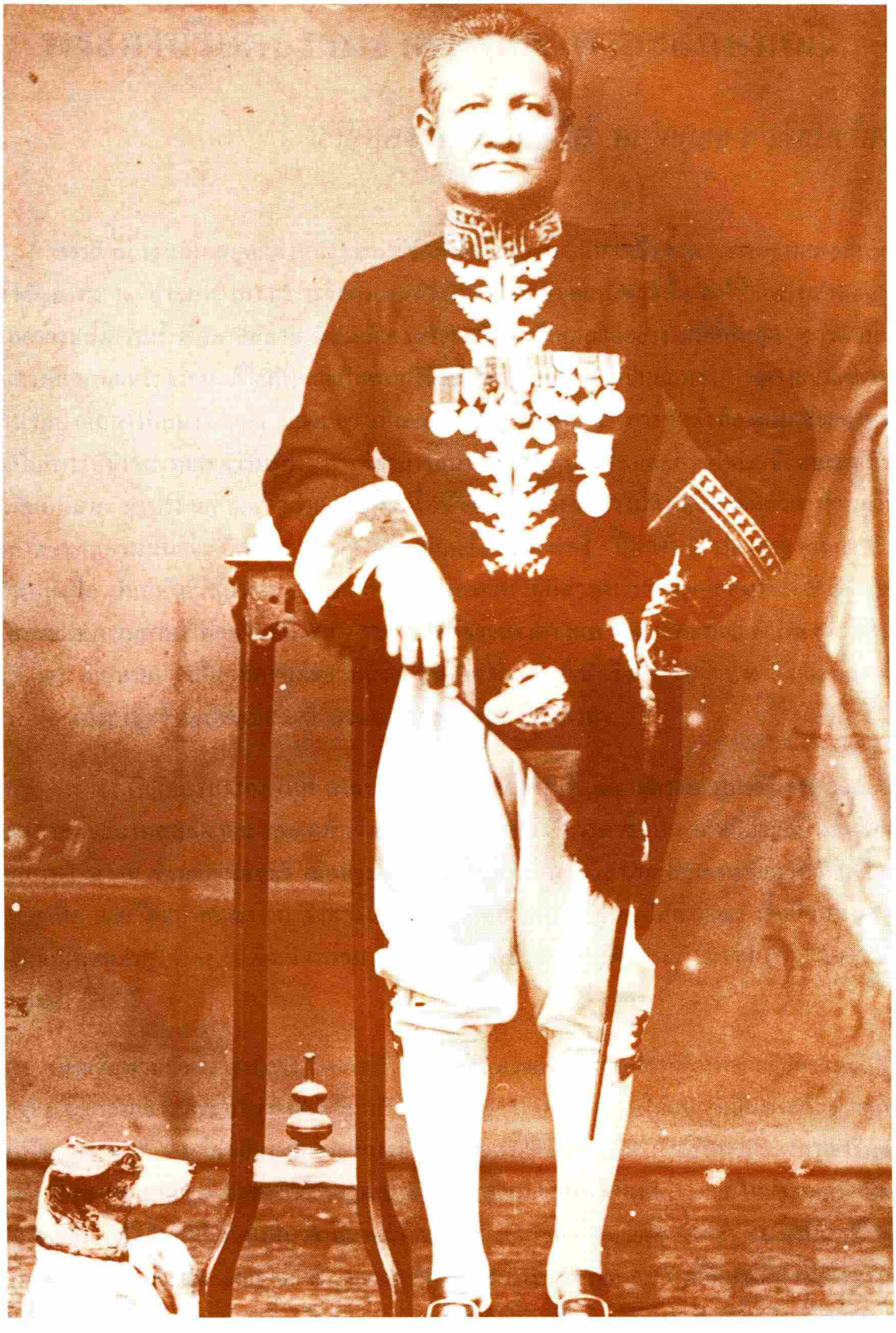
พระยาเสนาะดุริยางค์เป็นบุคคลผู้ซื่อตรงต่อหน้าที่การงาน จงรักภักดีในพระมหากษัตริย์และแผ่นดินไทยเป็นที่ยิ่ง จะป่วยไข้เพียงใดก็อุตสาหะไปงานพระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาตลอดมา กล่าวได้ว่าชีวิตของท่านอยู่ได้ด้วยดนตรี ปรับปรุงค้นหาวิธีที่เสริมให้เพลงไทยเป็นศิลปสมบัติมีค่าของชาติยิ่งขึ้น สอนศิษย์ก็กวดขันละเอียดละออหมายให้ศิษย์ดีมีฝีมือ จนมีผู้กล่าวว่าท่านดุและจู้จี้ แต่เพลงไทยมิได้มีโน้ตบันทึกอย่างเพลงของชาติตะวันตก จึงสำคัญที่ครูผู้สอนจะปั้นศิษย์ได้ดีหรือไม่เพียงใด

พระยาเสนาะดุริยางค์ เป็นผู้รักษาสุขภาพดี ท่านจึงมีอายุยืนนานถึง ๘๓ ปี มีขันติ วิริยะ สติมั่นคงมิได้หวั่นต่อมรณภัย เมื่อป่วยโรคมะเร็งที่แขน ก็ห้ามลูกหลานญาติมิตรมิให้เสียเงินทองรักษา อ้างว่าอยู่มานานพอแล้ว ท่านถึงแก่อนิจกรรมเมื่อวันที่ ๓๑ มกราคม ๒๔๙๒

ลูกหลานในสกุล "สุนทรวาทิน" ได้สืบรักษาฝีมือและชื่อเสียงของท่านไว้ด้วยความภาคภูมิใจ วงดนตรีไทยและคนไทยได้เคารพบูชาพระยาเสนาะดุริยางค์อยู่ตราบเท่าทุกวันนี้ และตลอดไปชั่วกาลนาน

(จะใช้เสียงปี่แทรกตอนใดก็แล้วแต่จะเห็นควร)

บรรยายออกอากาศ
สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย
วันที่ ๒๗ เมษายน ๒๕๒๕

พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์)

พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์)

นายทองต่อ กล้วยไม้ ณ อยุธยา เรียบเรียง

การดำเนินงานหอสมุดแห่งชาติและการจัดทำพจนานุกรม นับว่าเป็นงานวางรากฐานการศึกษาที่สำคัญยิ่งทั้ง ๒ ประการ เพราะการจัดตั้งและดำเนินงานหอสมุดแห่งชาตินั้น ทำให้เกิดแหล่งสะสมทรัพยากรแห่งความรู้ ที่มหาชนสามารถมาตักตวงสรรพวิทยาเข้าสู่ตนได้อย่างไม่มีที่สิ้นสุด การดำเนินงานการศึกษานอกโรงเรียน ก็ได้กำหนดเป้าหมายไว้ที่ห้องสมุดประชาชนเป็นอันมาก เพราะประชาชนที่พ้นวัยบังคับการศึกษาไปแล้ว มักจะห่างเหินจากหนังสือตำรับตำรา การจัดตั้งห้องสมุดประชาชนจึงเป็นการให้ข่าวสารและความรู้ต่าง ๆ ที่สามารถนำมาประกอบอาชีพและการดำเนินชีวิตประจำวันได้เป็นอันมาก ดุจประโยคที่กล่าวว่าการศึกษาเพื่อชีวิต หรือการศึกษาไม่สิ้นสุดตลอดชีวิต ส่วนการจัดทำพจนานุกรมนั้นเล่า ก็เท่ากับเป็นการสร้างขุมคลังแห่งความรู้ เป็นการสร้างมาตรฐานของการเขียนหนังสือ อันนับได้ว่าเป็นประธานของวิชาอักษรศาสตร์ ผู้มีส่วนริเริ่มก่อตั้งหอสมุดแห่งชาติ และจัดทำพจนานุกรมภาษาไทยท่านหนึ่งคือ **พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์)** ดังนั้น เนื่องจากวันที่ ๒๖ มิถุนายน เป็นวันครบรอบวันถึงแก่อนิจกรรมของท่าน จึงใคร่ขอนำประวัติและผลงานอันเป็นคุณประโยชน์ต่อประเทศชาติ มาเผยแพร่ตามสมควรแก่เวลา

พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์) เกิดเมื่อวันที่ ๓๑ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๐๕ ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว บิดาชื่อพ่วง มารดาชื่อปิ่น เกิดที่ตำบลบ้านเพรียง อำเภอโพไร่หวาน จังหวัดเพชรบุรี เมื่อปฐมวัยอายุราว ๘ ขวบ ได้เล่าเรียนอักขรสมัยอยู่ที่วัดเพรียง วัดห้วยเสือ และวัดมหาสมณาราม จังหวัดเพชรบุรีนั้นโดยลำดับ ได้บวชเป็นสามเณร เริ่มศึกษาพระปริยัติธรรมจนอายุได้ ๑๕ ปี จึงเดินทางมาเล่าเรียนอยู่ในสำนัก สมเด็จพระสังฆราช (สา) วัดราชประดิษฐ์

สมเด็จพระสังฆราช (สา) วัดราชประดิษฐ์นั้น ทรงเป็นผู้ทรงคุณวุฒิในพระปริยัติธรรมเป็นอย่างยิ่ง จนกล่าวขานพระนามว่าทรงเป็นเปรียญ ๑๘ ประโยค กล่าวคือได้ผนวชเป็นพระภิกษุ สอบได้เปรียญธรรม ๙ ประโยคอันสูงสุดของการศึกษาพระปริยัติธรรมแล้ว ก็ได้รับพระมหากรุณาธิคุณแต่งตั้งเป็นพระราชาคณะ ต่อมาได้เกิดเบื่อหน่ายในเพศพรหมจรรย์ จึงลาสิกขาออกไปประกอบอาชีพทางพลเรือน แล้วก็หวนกลับมาผนวชเป็นพระภิกษุใหม่ เข้าสอบพระปริยัติธรรมอีก จนได้เป็นเปรียญธรรม ๙ ประโยคเช่นเดิม และได้จำเริญงอกงามไพบูลย์ในพระศาสนาจนกระทั่งเป็นสมเด็จพระสังฆราช เป็นที่โปรดปรานของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งทรงเป็นปราชญ์ที่ยิ่งใหญ่ในพระพุทธศาสนา ดังนั้นสามเณรแพ ตาละลักษมณ์ จึงโชคดีเป็นอันมากที่ได้เข้าศึกษาเล่าเรียนในสำนัก

สมเด็จพระสังฆราชองค์นี้ และได้เข้าแปลพระปริยัติธรรมในสนามหลวง ได้เป็นเปรียญ ๔ ประโยค เมื่อพุทธศักราช ๒๔๒๕ ซึ่งพอดีอายุครบบวชจึงขอรับอุปสมบทอยู่วัดราชประดิษฐ์นั้น โดยมีสมเด็จพระสังฆราช (สา) ทรงเป็นอุปัชฌาย์ เมื่อลาสิกขาแล้วเข้าถวายตัวเป็นมหาดเล็กในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เข้ารับราชการอยู่ในกรมศึกษาธิการตั้งแต่พุทธศักราช ๒๔๓๐ เป็นต้นมา

มหาแพ ตาละลักษมณ์ รับราชการในกรมศึกษาธิการได้ไม่นานเพียง ๓ ปี ก็ได้รับพระราชทานสัญญาบัตรเป็นขุนประเสริฐอักษรนิติ และเลื่อนตำแหน่งหน้าที่ราชการมาตามลำดับ จนเป็นหลวงประเสริฐอักษรนิติ ปลัดกรม กรมศึกษาธิการ ซึ่งเป็นกรมที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตั้งขึ้นมาใหม่ เพื่อให้มีหน้าที่จัดตั้งดูแลโรงเรียนหลวงทั้งปวง อันนับว่าเป็นการวางรากฐานการศึกษาของชาติแบบตะวันตกเป็นต้นมา

ต่อมาหลวงประเสริฐอักษรนิติ (แพ) ได้ย้ายมาเป็นปลัดกรมราชบัณฑิต ซึ่งเป็นกรมน้อยขึ้นกับกรมธรรมการ แล้วได้เป็นพระปริยัติธรรมธาดา ตำแหน่งเจ้ากรมราชบัณฑิตขวา ครั้นถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว นักการศึกษารุ่นใหม่ที่สำเร็จมาจากต่างประเทศไม่พอใจที่การศึกษายังคงผูกพันอยู่กับวัด และเห็นว่าบรรดาพระภิกษุเป็นพวกหัวโบราณ อาจทำให้เป็นการหน่วงเหนี่ยวความเจริญของการศึกษา จึงพยายามดิ้นรนจะแยกการศึกษาออกจากการพระศาสนาให้ได้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็ทรงคล้อยตาม โอนกรมธรรมการซึ่งมีหน้าที่เกี่ยวแก่พระศาสนามาสังกัดสำนักพระราชวัง โดยอ้างว่าจะได้มีพระบรมราชูปถัมภ์แก่พระศาสนาอย่างใกล้ชิด และตั้งกระทรวงศึกษาธิการขึ้นดูแลเฉพาะการศึกษาอย่างเดียว พระปริยัติธรรมธาดา (แพ) จึงได้มาสังกัดอยู่ในสำนักพระราชวัง เปลี่ยนยศจากอำมาตย์ตรีเป็นเสวกตรี และได้เลื่อนเป็นเสวกเอกในที่สุด ส่วนบรรดาศักดิ์ก็ได้เลื่อนเป็นพระยาปริยัติธรรมธาดาเมื่อพุทธศักราช ๒๔๕๕

พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์) เป็นผู้มีอุปนิสัยรักหนังสือและรักวิชาโบราณคดีเป็นอย่างมาก ท่านได้รับราชการทำประโยชน์ไว้ให้แก่กระทรวงศึกษาธิการไว้หลายประการ ที่สำคัญก็คือการเป็นแม่กองรวบรวมพจนานุกรมไทยขึ้นจนสำเร็จเป็นคนแรก การทำพจนานุกรมนั้นเป็นงานที่ยิ่งใหญ่และต้องมีความรู้ทางอักษรศาสตร์อย่างกว้างขวางลึกซึ้ง เพราะหนังสือพจนานุกรมภาษาใดก็ตามจะต้องรวบรวมคำทั้งหมดที่มีใช้อยู่ในภาษานั้น ดุจทะเบียนสำมะโนครัว ซึ่งเป็นที่รวบรวมจำนวนพลเมืองของชาติ ตลอดจนให้ความรู้เรื่องอักขรวิธี อันได้แก่การเขียนสะกดการันต์คำต่าง ๆ ให้เป็นแบบฉบับของการเขียนหนังสือไทยที่จะใช้ในทางราชการ นอกจากนั้นพจนานุกรมจะต้องบอกเสียงคำอ่าน โดยเฉพาะคำที่อ่านยกเว้นจากกฎ หรือคำที่อาจอ่านเป็นอย่างอื่นได้ เช่น ข – น – อ – ง อาจจะอ่านว่า ขะ – หนอง หรืออ่านว่า ขน– อง ก็ได้ และพจนานุกรมที่ดียังต้องให้ความหมายคือการนิยามคำและประวัติของคำ เช่นว่าคำนี้ใช้กันในสมัยไหน มาจากภาษาอะไร

กรมศึกษาธิการได้เริ่มรวบรวมจัดทำพจนานุกรมภาษาไทยมาตั้งแต่พุทธศักราช ๒๔๒๗ แต่งานก็ยังไม่ดำเนินการคืบหน้าไปมากนัก จนกระทั่งพระยาปริยัติธรรมธาดาเข้ามารับหน้าที่แม่กองเมื่อพุทธศักราช ๒๔๓๒ ท่านก็ได้มุมานะพยายามจัดทำต่อไปจนกระทั่งสำเร็จเมื่อพุทธศักราช ๒๔๓๔ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงพระราชทานเหรียญดุษฎีมาลาเข็มศิลปวิทยาเป็นรางวัลสำหรับงานนี้ นับว่าเป็นประกาศนียบัตรรับรองว่า ท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิทางอักษรศาสตร์อย่างแท้จริง นอกจากนั้นในพุทธศักราช ๒๔๓๓ ยังได้รับแต่งตั้งเป็นแม่กองแต่งตำราเรียนอีกด้วย

นอกจากรวบรวมพจนานุกรมของกรมศึกษาธิการสำเร็จ ท่านยังได้ทำพจนานุกรมอื่น ๆ ไว้อีกหลายเล่ม อาทิ บาลีลิปิกรม เป็นพจนานุกรมแปลภาษาบาลีเป็นภาษาไทย พิมพ์เมื่อพุทธศักราช ๒๔๕๕ เป็นพจนานุกรมบาลีไทยฉบับใหญ่ที่สุดที่ไทยมีอยู่เวลานี้ และมหาพจนานุกรมสยาม เป็นพจนานุกรมที่อธิบายขยายความออกไปจากฉบับทางราชการ แต่เป็นที่น่าเสียดายว่ายังไม่ได้พิมพ์เผยแพร่

ในเรื่องการบุกเบิกก่อตั้งหอสมุดแห่งชาตินั้น สมัยที่ท่านยังเป็นหลวงประเสริฐอักษรนิติ ได้รับราชการพิเศษเป็นผู้ช่วยหอพระสมุดวชิรญาณ เป็นกำลังสำคัญของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ในการหาหนังสือทั้งเก่าและใหม่ตลอดจนตู้พระธรรมอันงดงามเข้าหอพระสมุด จากการเที่ยวเสาะหาหนังสือเข้าหอพระสมุดนี้เอง ท่านได้พบหนังสือสำคัญเข้าฉบับหนึ่ง ซึ่งยังปรากฏชื่อเป็นอนุสรณ์แก่ตัวท่านจนปัจจุบันคือ *"พระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ"* ดังที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงเล่าไว้ในนิทานโบราณคดี เรื่องหนังสือหอหลวง มีข้อความตอนหนึ่งว่า

".....บางทีได้หนังสือดีอย่างแปลกประหลาด จะเล่าเป็นตัวอย่าง ดังครั้งหนึ่งพระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์) เมื่อยังเป็นที่หลวงประเสริฐอักษรนิติ ไปเห็นยายแก่กำลังเอาสมุดดำรวมใส่กระชุที่บ้านแห่งหนึ่ง ถามว่าจะเอาไปไหน แกบอกว่าจะเอาไปเผาไฟทำสมุกสำหรับลงรัก พระยาปริยัติฯ ขออ่านดูก่อน แกก็ส่งมาให้ทั้งกระชุ พบหนังสือพงศาวดารเมืองไทยแต่ครั้งสมเด็จพระนารายณ์ฯ เล่มหนึ่งอยู่ในพวกสมุดที่จะเผานั้น ออกปากว่าอยากได้ ยายแก่ก็ให้ไม่หวงแหน พระยาปริยัติธรรมธาดาเอาสมุดเล่มนั้นมาให้ฉัน เมื่อพิจารณาดูก็เห็นเป็นหนังสือพงศาวดารความเก่าแต่งก่อนเพื่อน เรื่องและศักราชก็แม่นยำผิดกับฉบับอื่นทั้งหมด ฉันจึงให้เรียกว่า พระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ ให้เป็นเกียรติแก่พระยาปริยัติฯ และได้ใช้เป็นฉบับสำหรับสอบ สืบมาจนบัดนี้"

พระยาปริยัติธรรมธาดาได้เป็นพนักงานตรวจหนังสือเก่าแผนกบาลีของหอพระสมุดวชิรญาณ และรวบรวมสำรวจคัมภีร์พระไตรปิฎก จึงเป็นบุคคลสำคัญคนหนึ่งในการบุกเบิกจัดตั้งหอสมุดทั้ง ๆ ที่เป็นหน้าที่ราชการพิเศษ ดังนั้นพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงพระราชทานความดีความชอบด้วยการเลื่อนบรรดาศักดิ์จาก พระ เป็น พระยา ในวันเปิดหอสมุดสำหรับพระนครเป็นกรณีพิเศษ และ

เหตุที่ท่านเป็นผู้สนใจในวิชาประวัติศาสตร์และโบราณคดี จึงได้เรียบเรียงหนังสือประเภทนี้ไว้มาก อาทิ ตำนานเมืองเพชร ตำนานกองทัพเรือมหึมาสยาม ตำนานพระแก้วมรกต พุทธสิหิงค์นิทาน จามเทวีวงศ์ มหาวงศ์ รัตนพิมพวงศ์ สังคีติวงศ์ และศุภอักษรของเสนาบดีไทยไปลังกา

พระยาปริยัติธรรมธาดาเป็นที่นับถือและคุ้นเคยกับบรรดาเจ้านายข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยในสมัยนั้นมาก ท่านเป็นผู้ฝักใฝ่งานการศึกษาของชาติอย่างแท้จริง และมีความเลื่อมใสในพระบวรพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง มีความเชี่ยวชาญในอักขรสมัย สามารถพูดภาษาต่าง ๆ ได้หลายภาษา โดยเฉพาะบาลีและสันสกฤต ได้เคยนำพระสงฆ์จากประเทศศรีลังกาเข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยใช้ภาษาสันสกฤตในการสนทนาโต้ตอบตลอดเวลา ท่านป่วยด้วยโรคปัสสาวะพิการ ถึงแก่อนิจกรรมเมื่อวันที่ ๒๖ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๖๕ สิริรวมอายุได้ ๖๕ ปี มีบุตรชายหญิงรวม ๘ คน และถึงแม้ท่านจะล่วงลับไปเป็นเวลา ๕๗ ปีแล้วก็ตาม ผลงานนิพนธ์ของท่านก็ยังเป็นประโยชน์แก่นักค้นคว้า ที่จะใช้เป็นรากฐานหาข้อเท็จจริงใหม่มาเพิ่มเติมให้สมบูรณ์เป็นสมบัติของชาติสืบไป

บรรยายออกอากาศ
สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย
วันที่ ๒๖ มิถุนายน ๒๕๒๕

อำมาตย์เอก พระยาวินิจวนันดร

อำมาตย์เอก พระยาวินิจวนันดร

"ผู้สำรวจพื้นที่สร้างสวนพฤกษศาสตร์แห่งแรกในเมืองไทย"

นายประพัฒน์ ตรีณรงค์ เรียบเรียง

ไกลออกไปจากกรุงเทพมหานคร ตามถนนสายพหลโยธินประมาณ ๑๑๓ กิโลเมตร หรือห่างออกจากตัวเมืองจังหวัดสระบุรีไปทางเหนือ ตามถนนสายไปพระพุทธบาทประมาณ ๑๕ กิโลเมตร สองฟากถนนสายพระพุทธบาทเริ่มตั้งแต่บริเวณใกล้ ๆ กับหลักกิโลเมตรที่ ๑๒๕ ขึ้นไปมีเนื้อที่ประมาณถึง ๑,๘๗๕ ไร่ ที่กรมป่าไม้ได้จัดเป็นสวนพฤกษศาสตร์อันสวยสดงดงามร่มรื่น เพื่อให้เป็นที่สำหรับพักผ่อนหย่อนใจของประชาชนมาเที่ยวชมศึกษาพันธุ์ไม้ต่าง ๆ ตลอดจนจัดให้เป็นที่เพาะชำจำหน่ายแจกจ่ายเมล็ดและพันธุ์ไม้ สวนพฤกษศาสตร์แห่งนี้เป็นสวนพฤกษศาสตร์แห่งแรกของเมืองไทย กรมป่าไม้ได้เริ่มดำเนินงานมาตั้งแต่เดือนมิถุนายน พ.ศ. ๒๔๘๔ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล รัชกาลที่ ๘ โดยดัดแปลงภูมิประเทศอันเป็นป่าดงดิบแห้งแล้งซึ่งมีไม้ชั้นต่างเต็มไปด้วยหนามคณฑา หนามหัน และเครือเถามากมาย จัดทำให้เป็นสถานที่สำหรับรวบรวมพันธุ์ไม้ต่าง ๆ ทั้งที่มีถิ่นกำเนิดในประเทศไทยและต่างประเทศเข้าไว้เป็นหมวดหมู่ เพื่อประกอบการศึกษาเรื่องพฤกษชาติ รวบรวมพันธุ์ไม้ที่หายากหรือกำลังจะสูญพันธุ์ให้คงอยู่และแพร่พันธุ์สืบไป เพาะพันธุ์ไม้ทั้งไทยและไม้เทศแจกจ่ายจำหน่ายแก่ผู้สนใจทั้งประชาชนและส่วนราชการ

ภายในสวนพฤกษศาสตร์แห่งนี้ นอกจากจะมีหมู่ไม้น้อยใหญ่ ทางราชการยังได้จัดสร้างสะพานเล็ก ๆ ข้ามธารน้ำซึ่งไหลเลาะเซาะมาจากทางทิวเขาด้านหลัง บางแห่งเป็นแก่งหินที่ได้รับการดัดแปลงเป็นน้ำตกขนาดเล็ก ริมถนนด้านขวาจะเห็นศาลาริมน้ำหลังหนึ่ง บนพื้นน้ำรอบ ๆ บริเวณมีกอบัวสีชมพู ชูดอกบานสะพรั่ง ริมฝั่งน้ำมีทั้งเฟิร์น บอน และพันธุ์พืชไม้น้ำนานาชนิด มีถนนวกวนเวียนไปตามเขตที่แบ่งหมู่ไม้ไว้เป็นแปลง ๆ ตามตระกูลของไม้ เช่น สวนไผ่ สวนสมุนไพร สวนตระกูลไม้ตะแบก อินทนิล ทองกวาว ชัยพฤกษ์ กัลปพฤกษ์ และราชพฤกษ์ เป็นต้น พ้นจะพรรณนาในที่นี้ได้จบสิ้น

ความงดงามตามธรรมชาติซึ่งได้รับดัดแปลงแต่งสรรค์ของเจ้าพนักงานกรมป่าไม้ทำให้ชาวจังหวัดสระบุรีภูมิใจและเรียกสวนพฤกษศาสตร์แห่งนี้ว่า สวนสวรรค์ แต่ชื่อของทางราชการคือ สวนพฤกษศาสตร์พุแค เพราะตั้งอยู่ในท้องที่ตำบลพุแค อำเภอเมือง จังหวัดสระบุรี และอีกชื่อหนึ่งที่ทางราชการกำหนดเรียก คือ สถานีวนกรรมกลางพุแค แต่ชื่อหลังนี้ไม่แพร่หลายเหมือนชื่อแรก

จริงอยู่ สวนพฤกษศาสตร์พุแค ออกจะอยู่ไกลจากกรุงเทพมหานคร เพราะโดยหลักวิชาการจัดทำสวนพฤกษศาสตร์ในต่างประเทศนั้น มักนิยมจัดทำกันในบริเวณเมืองหรือนครใหญ่ ๆ หรือตามชานเมืองแห่งนครนั้น ๆ นี้ก็เพื่อให้ประชาชนจำนวนมากได้มีความสะดวกในการที่จะไปชมและศึกษา โดยเฉพาะผู้ที่มีรายได้น้อย การที่กรมป่าไม้ต้องจัดทำสวนพฤษศาสตร์แห่งนี้ขึ้นที่พุแค ก็เพราะ

ความจำเป็น ที่หาพื้นที่ในกรุงเทพมหานครหรือบริเวณใกล้ ๆ ไม่ได้ การจัดทำสวนพฤกษศาสตร์ในกรุงเทพมหานครเพื่อเป็นที่พักผ่อนหย่อนใจของประชาชนนั้น พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ ได้พระราชทานที่ดินไว้แล้ว คือที่สวนลุมพินี เพื่อให้ทำเป็นสวนพฤกษศาสตร์สำหรับพระนคร จึงเป็นที่น่าเสียดายที่การมิได้เป็นไปตามพระราชประสงค์ ด้วยเหตุนี้ สวนพฤกษศาสตร์ของไทยแห่งแรกจึงต้องไปอยู่ที่พุแคจังหวัดสระบุรี ดังเช่นที่เป็นอยู่ในขณะนี้

การที่ได้นำเอาเรื่องราวของสวนพฤกษศาสตร์พุแคมาเล่าไว้เป็นเบื้องต้นนี้ ก็เพื่อที่จะเตือนใจพวกเราชาวไทยว่า สวนพฤกษศาสตร์สำคัญแห่งนี้ มีความเกี่ยวพันกับบุคคลสำคัญของไทยท่านหนึ่ง ที่เคยดำรงตำแหน่ง เจ้าพนักงานป่าไม้พิเศษ และเป็นผู้สำรวจพื้นที่เห็นควรจัดทำบริเวณป่าแห่งนี้เป็นสวนพฤกษศาสตร์แห่งแรกของเมืองไทย ซึ่งท่านได้ถึงแก่อนิจกรรมในวันที่ ๑๔ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๕๘

บุคคลสำคัญท่านนี้ ก็คือ อำมาตย์เอก พระยาวินิจวนันดร เจ้าพนักงานป่าไม้ชั้นพิเศษของกรมป่าไม้ และราชบัณฑิตแห่งราชบัณฑิตยสถาน ในสำนักวิทยาศาสตร์ ประเภทวิทยาศาสตร์ชีวภาพ ประจำสาขาวิชาพฤกษศาสตร์

เพื่อเป็นอนุสรณ์รำลึกถึงคุณความดีของท่านในฐานะที่เป็นผู้สำรวจพื้นที่ดินและมีความเห็นว่า บริเวณป่าสามารถจัดทำเป็นสวนพฤกษศาสตร์ได้ ซึ่งกรมป่าไม้ก็เห็นชอบแล้วจัดทำสวนพฤกษชาติพุแคขึ้นในประเทศไทยเป็นครั้งแรก จึงขอนำชีวประวัติของท่านมาเสนอต่อท่านผู้อ่าน

อำมาตย์เอก พระยาวินิจวนันดร มีชื่อเดิมว่า โต นามสกุล โกเมศ เกิดในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ เมื่อวันที่ ๑๑ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๓๓ ที่บ้านตำบลคลองเตย อำเภอเมือง จังหวัดปทุมธานี เป็นบุตรคนที่ ๑ ของนายชองลิ้ม โกเมศ และนางพ่วง เป็นมารดา

ชีวประวัติด้านการศึกษาของอำมาตย์เอกพระยาวินิจวนันดร มีว่า ท่านเข้าศึกษาเบื้องต้นในโรงเรียนชุ่มบางรัก กรุงเทพมหานคร แล้วศึกษาต่อที่โรงเรียนสุวรรณอุบาสิการาม สอบไล่ได้ประโยค ๒ ชั้น ๑ จากนี้เข้าศึกษาต่อในโรงเรียนแองโกลไซมิส สกูล โรงเรียนอังกฤษสัมพันธวงศ์ และโรงเรียนอังกฤษมหาพฤฒาราม โดยลำดับ สอบไล่ได้ประกาศนียบัตรชั้น ๔ แล้วเข้าศึกษาในโรงเรียนสวนกุหลาบอังกฤษสอบได้ประกาศนียบัตรชั้น ๖ ระหว่างนี้ท่านได้เข้าเรียนชั้นสกอลาชิปด้วยเป็นเวลา ๖ เดือน และเป็นนักเรียนพิเศษวิทยาศาสตร์และภาษาอังกฤษ จบจากโรงเรียนสวนกุหลาบแล้ว เข้าศึกษาต่อที่โรงเรียนมัธยมพิเศษราชบูรณะ โรงเรียนราชวิทยาลัยและโรงเรียนแผนที่กรุงเทพฯ สอบได้วิชาแผนที่ตามหลักสูตรของโรงเรียน แล้วสอบได้รับทุนของรัฐบาลไปศึกษาวิชาป่าไม้ที่โรงเรียนอิมพีเรียล ฟอเรสต์ คอลเวช เดระดูร ยูไนเต็ทฟรอวินเชส ณ ประเทศอินเดีย ใน พ.ศ. ๒๔๕๒

ชีวประวัติด้านการเข้ารับราชการของอำมาตย์เอกพระยาวินิจวนันดร มีว่า ท่านจบการศึกษาจากต่างประเทศแล้วกลับมารับราชการในกรมป่าไม้เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๔ นั้น ท่านรับตำแหน่งเป็นผู้ช่วยเจ้ากรมป่าไม้ชั้น ๖ แล้วไปประจำจังหวัดนครสวรรค์ในตำแหน่งผู้ช่วยเจ้ากรมป่าไม้ตามเดิม

จากนั้นไปเป็นผู้ช่วยเจ้าพนักงานป่าไม้พิเศษ ประจำจังหวัดเชียงใหม่ และเป็นพนักงานป่าไม้บริเวณเชียงใหม่ เหนือและตะวันออกเฉียงใต้ การรับตำแหน่งต่าง ๆ ดังกล่าวนี้เป็นในช่วงเวลาปีเดียวคือ พ.ศ. ๒๔๕๔ จากนั้นได้เป็นพนักงานป่าไม้บริเวณเชียงใหม่ตะวันออกเฉียงใต้เพียงตำแหน่งเดียว แล้วไปเป็นเจ้าพนักงานป่าไม้มณฑลราชบุรี จากนั้นไปเป็นผู้อำนวยการรับงานไม้จังหวัดลำปาง และเป็นป่าไม้ประจำภาคลำปาง กลับมาเป็นป่าไม้ประจำภาคชั้น ๑ กรุงเทพฯ แล้วเป็นผู้ช่วยอธิบดีกรมป่าไม้ จากนี้ได้รับเลื่อนเป็นเจ้าพนักงานป่าไม้พิเศษอำนวยการฝ่ายวิชาการป่าไม้ แล้วได้รับคำสั่งให้ไปดำรงตำแหน่งผู้จัดการป่าไม้ไทยจำกัด ซึ่งดำเนินกิจการสัมปทานป่าไม้แทนบริษัทป่าไม้ของชนชาติศัตรูในระหว่างมหาสงครามโลกครั้งที่ ๒ จนถึงวันที่ ๑ มกราคม พ.ศ. ๒๔๘๐ ชำระบัญชีเลิกบริษัทเพื่อโอนกิจการให้บริษัทชาวต่างประเทศผู้รับสัมปทานไปตามเดิม

ในระหว่างชีวิตที่รับราชการอยู่นั้น อำมาตย์เอกพระยาวินิจวนันดร ขณะที่รับดำรงตำแหน่งเจ้าพนักงานป่าไม้พิเศษ ได้รับคำสั่งจากกรมป่าไม้ให้ทำการสำรวจป่าเพื่อจัดทำสวนพฤกษศาสตร์ ดังรายงานตอนหนึ่งในเรื่องการป่าไม้ในประเทศไทยของศาสตราจารย์เทียม คมกฤส ผู้ดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมป่าไม้เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๕ ถึง พ.ศ. ๒๕๐๐ เขียนไว้ว่า

"สวนพฤกษศาสตร์พุแคนั้น แต่เดิมเป็นป่าดงดิบแล้งขายดงพญาเย็น มีเนื้อที่ประมาณ ๓๐๐ ไร่เศษ แต่ได้ถูกแผ้วถางลงเป็นไร่ไม้ล้มลุกในบางส่วน และบางส่วนต้นไม้ที่มีค่าบางชนิด เช่น ไม้ยาง ก็ได้ถูกตัดฟันชักลากออกไป คงเหลือไว้เพียงห่าง ๆ กัน และมีไม้พุ่มและวัชพืชขึ้นอยู่รกทั่วบริเวณเนื้อที่ ใน พ.ศ. ๒๔๘๔ กรมป่าไม้ได้ดำริที่จะจัดทำสวนพฤกษศาสตร์ขึ้นในบริเวณพระพุทธบาทสระบุรี แต่เมื่อได้สำรวจตรวจที่แล้วปรากฏว่าเป็นที่แห้งแล้ง ดินตื้น ทั้งกันดารน้ำ ไม่เหมาะแก่การที่จะจัดทำเป็นสวนพฤกษศาสตร์ขึ้นแต่อย่างใด จึงได้ให้พระยาวินิจวนันดร เจ้าพนักงานป่าไม้พิเศษในขณะนั้นออกไปสำรวจเลือกที่ใหม่ ปรากฏว่า ป่าที่พุแคนี้มีดินดีพอสมควร และมีน้ำบริบูรณ์ดีกว่าที่ป่าบริเวณพระพุทธบาท ทั้งเป็นสถานที่ที่ใกล้พระนครที่สุดที่พอจะหาได้ในขณะนั้นด้วย กรมป่าไม้จึงได้ตกลงกำหนดจัดสร้างป่าพุแคนี้ขึ้นเป็นสวนพฤกษศาสตร์ตามนโยบายต่อไป

ในปัจจุบันสวนพฤกษศาสตร์พุแค ได้ทำการบุกเบิกพื้นที่ออกไปแล้วรวมทั้งสิ้น ๑,๘๗๕ ไร่ มีจำนวนพันธุ์ไม้ที่ปลูกที่มีคุณค่าทางเศรษฐกิจ ๕๒๕ ชนิด จำนวน ๔๓,๕๗๓ ต้น จำนวนไม้ประดับที่ปลูกมี ๔๕๔ ชนิด จำนวน ๖๕๕ ต้น และไม้ดอก ๓๘๑ ชนิด มีถนนยาวประมาณ ๘,๓๖๔ กิโลเมตร และทางเท้ายาวประมาณ ๘,๓๒๔ กิโลเมตร มีสะพานรวมทั้งสิ้น ๒๑ สะพาน นอกจากนี้ยังมีศาลาพักร้อน ที่สุขา และโต๊ะ เก้าอี้ สำหรับให้ประชาชนนั่งพักผ่อนและใช้รับประทานอาหารอีกตลอดทั่วบริเวณสวน

ในด้านจำหน่ายและจ่ายแจกพันธุ์ไม้ให้แก่ประชาชนและหน่วยราชการต่าง ๆ มีสถานที่เพาะชำถาวร และมีการแจกจ่ายพันธุ์ไม้ให้แก่ประชาชนและหน่วยราชการปีหนึ่ง ๆ นับเป็นจำนวนหลายหมื่นต้น"

ผลจากรายงานฉบับนี้ แสดงให้เห็นว่า สวนพฤกษศาสตร์พุแคแห่งนี้ เกิดขึ้นเพราะผลแห่งการสำรวจของอำมาตย์เอกพระยาวินิจวนันดร เป็นเบื้องต้น จากนั้นป่าพุแคที่เคยเป็นป่าดงดิบแห้งแล้ง

ก็ได้รับการพัฒนาจากกรมป่าไม้ตลอดมาจนกลายเป็นสวนพฤกษศาสตร์อันสวยสดงดงามร่มรื่น จนชาวสระบุรีภาคภูมิใจขนานนามสถานที่แห่งนี้ว่า สวนสวรรค์ ดังกล่าวแล้ว

อำมาตย์เอก พระยาวินิจวนันดร มิใช่แต่อุทิศตนให้แก่ราชการด้านป่าไม้และวิชาการด้านพฤกษศาสตร์อันมีคุณค่าอนันต์ดังกล่าวมาแล้วเท่านั้น ยังปรากฏว่า เมื่อท่านออกจากราชการแล้ว ท่านได้รับไปเป็นผู้จัดการป่าสัมปทานของบริษัทพนาสิทธิ์ และให้ความร่วมมือกับคณะ-บรรณาธิการทำสารานุกรมของราชบัณฑิตยสถาน ซึ่งความดีของท่านในด้านนี้นั้น พระยาอนุมาน-ราชธน (ยง เสฐียรโกเศศ) ประธานคณะบรรณาธิการทำสารานุกรมแห่งราชบัณฑิตยสถานได้พรรณนาไว้ในคำนำหนังสือที่ระลึกในงานทำบุญหน้าศพพระยาวินิจวนันดรครบ ๕๐ วัน มีข้อความตอนหนึ่งที่จับใจเป็นอย่างยิ่งว่า

"เมื่อคณะบรรณาธิการทำสารานุกรมคัดเลือกคำบางคำที่จะเก็บลงในสารานุกรมหมดแล้ว ต่อมาได้พิจารณาหาผู้ชำนาญที่จะเขียนอธิบายคำนั้น ๆ โดยเฉพาะคำที่เป็นชื่อต้นไม้ ข้าพเจ้าได้เสนอที่ประชุมขอมอบให้พระยาวินิจวนันดรเป็นผู้เขียนอธิบาย เพราะพระยาวินิจวนันดร เป็นราชบัณฑิตแห่งราชบัณฑิตย-สถาน ในสำนักวิทยาศาสตร์ ประเภทวิทยาชีวภาพ ประจำสาขาวิชาพฤกษศาสตร์ ประกอบกับเป็นผู้สนใจศึกษาค้นคว้าอยู่เสมอ ทั้งได้เขียนเรื่องเกี่ยวกับวิทยาการด้านนี้ตีพิมพ์แพร่หลายอยู่หลายเรื่อง ที่ประชุมจึงได้อนุมัติให้ข้าพเจ้าติดต่อไปได้ พอพระยาวินิจวนันดร ทราบความประสงค์ของข้าพเจ้าแล้ว ก็รีบลงมาติดต่อด้วยตนเอง เพื่อขอทราบรายละเอียดเกี่ยวกับการเขียนอธิบาย ทั้ง ๆ ที่ไปประกอบธุรกิจอยู่ถึงแม่ฮ่องสอน อันนี้ย่อมชี้ให้เห็นว่า พระยาวินิจวนันดรสนใจในเรื่องเช่นนี้เพียงไร และใคร่ที่จะให้ผู้อื่นได้ทราบเรื่องที่ท่านสนใจบ้าง โดยมิได้เห็นแก่อามิสสินจ้างใด ๆ เมื่อได้สนทนาแลกเปลี่ยนความเห็นเกี่ยวกับการเขียนอธิบายแล้ว พระยาวินิจวนันดรก็ลากลับไป ตั้งแต่นั้นมาพระยาวินิจวนันดร ได้เขียนอธิบายเกี่ยวด้วยต้นไม้ส่งทยอยเรื่อยมา....

พระยาวินิจวนันดร เป็นกำลังสำคัญของคณะบรรณาธิการทำสารานุกรมไทย ฉบับราชบัณฑิตย-สถาน ได้ใช้วิชาความรู้อันกว้างขวางในทางพฤกษศาสตร์ให้เป็นประโยชน์แก่คนรุ่นหลัง เสมือนได้มอบมรดกแห่งความรู้อันมีค่ายิ่งไว้ให้แก่ลูกหลาน จัดว่าเป็นผู้ที่ได้กระทำหน้าที่ไว้ดีแล้ว และสิ่งนี้ที่จะปรากฏเกียรติคุณในด้านวิชาความรู้ของพระยาวินิจวนันดร จารึกอยู่ในหนังสือสารานุกรมไทยชั่วกาลนาน"

อำมาตย์เอก พระยาวินิจวนันดร บุคคลสำคัญของไทยท่านนี้ถึงอนิจกรรมด้วยโรคเกี่ยวกับหัวใจและความดันโลหิตสูง เมื่อวันที่ ๑๔ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๙๘ แต่มรดกแห่งความรู้อันมีค่ายิ่งของท่านยังอยู่ และจะยังอยู่ต่อไปชั่วกาลนาน ท่านผู้ผ่านไปชมสวนพฤกษศาสตร์พุแคหรือได้ศึกษาเรื่องอันมีค่าในทางป่าไม้ของท่านจงรำลึกถึงความดีของท่านเพื่อเป็นแนวทางบำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์แก่ชาติบ้านเมืองตามแนวทางที่ตนสามารถสืบไป

บรรยายออกอากาศ
สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย
วันที่ ๑๔ กรกฎาคม ๒๕๒๕

พลตรี หลวงวิจิตรวาทการ
ผู้ชำนาญการหลายด้าน

ศ.พ.ต.หญิง คุณหญิง ผะอบ โปษะกฤษณะ เรียบเรียง

"ตื่นเถิดชาวไทย อย่าหลับไหลลุ่มหลง ชาติจะเรืองดำรง ก็เพราะเราทั้งหลาย ถ้ามัวหลับมัวหลง เราก็คงมลาย เราต้องเร่งขวนขวาย ตื่นเถิดชาวไทย"

"เราชาวไทย เกิดเป็นไทย ตายเพื่อไทย ถ้าถูกข่มเหง แล้วไม่เกรงผู้ใด ดั่งงูตัวนิด มีพิษเหลือใจ เรารักเมืองไทย ยิ่งชีพเราเอย"

เพลงปลุกใจที่ท่านได้ฟังมาแล้วนั้น เป็นเพลงที่ท่านผู้แต่งแทรกไว้ในบทละครอิงประวัติศาสตร์ เรื่อง *"ศึกถลาง"* และ *"ราชมนู"* ซึ่งแสดงที่โรงละคร กรมศิลปากร เมื่อร่วม ๕๐ ปีที่แล้วมา ในระหว่างสงครามอินโดจีนหรือยามบ้านเมืองคับขัน ทุกคนจะได้ยินเพลงปลุกใจต่าง ๆ จากวิทยุก้องอยู่ทั่วไป เพื่อเป็นการเตือนให้ระลึกถึงหน้าที่ของตน ที่จะรักษาเอกราชของชาติไทยเยี่ยงบรรพบุรุษ เพลงปลุกใจนี้แม้เด็กรุ่นหลัง ๆ ก็ยังจำกันได้ เนื้อหาก็ยังเข้ากับสถานการณ์ปัจจุบันเป็นอย่างดี นอกจากนี้ยังมีเพลงปลุกใจให้รักชาติอีกมากมายหลายสิบเพลง มีเพลงซึ่งเป็นที่นิยมในการที่ทำให้เราระลึกถึงบรรพบุรุษของชาติไทยที่ได้รักษามรดกตกทอดให้แก่ลูกหลานมาจนถึงพวกเราชาวไทยในปัจจุบันนี้ ซึ่งเราจะต้องระลึกถึงบุญคุณอันยิ่งใหญ่นี้เสมอ เพลงนี้ชื่อว่า *"ต้นตระกูลไทย"*

ต้นตระกูลไทย ใจท่านเหี้ยมหาญ รักษาดินแดนไทย ไว้ให้ลูกหลาน
สู้จนสูญเสีย แม้ชีวิตของท่าน เพื่อถนอมบ้าน เมืองไว้ให้เรา
ลุกขึ้นเถิดพี่น้องไทย อย่าให้ชีวิตสูญเปล่า รักชาติยิ่งชีพของเรา เหมือนดังพงศ์เผ่าต้นตระกูลไทย

ท่านผู้ประพันธ์บทละครและบทเพลงให้เกิดความรักชาติรักประเทศเหล่านี้ ก็คือ พลตรี หลวงวิจิตรวาทการ วันนี้เป็นวันครบ ๒๐ ปี ของวันถึงอนิจกรรมของท่าน จึงขอนำประวัติและผลงานย่อมาเสนอท่านผู้ฟัง เพื่อเป็นการเทอดเกียรติบุคคลสำคัญคนหนึ่งของเมืองไทย

พลตรี หลวงวิจิตรวาทการ เป็นนักการเมือง นักปรัชญา นักภาษาและวรรณคดี นักรัฐศาสตร์ นักการทูต นักประวัติศาสตร์ นักเศรษฐศาสตร์ นักประพันธ์ และนักเขียนนวนิยาย ผลงานจึงเป็นที่ประจักษ์ทั้งในด้านราชการและในด้านส่วนตัว ซึ่งน้อยคนนักที่จะมีความสามารถหลายด้านในบุคคลคนเดียวกัน พลตรี หลวงวิจิตรวาทการ นามเดิมว่า *"กิมเหลียง วัฒนปฤดา"* เกิดเมื่อวันที่ ๑๑ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๔๑ ที่ตำบลสะแกกรัง อำเภอเมือง จังหวัดอุทัยธานี เป็นบุตรนายอิน นางคล้าย วัฒนปฤดา ซึ่งเป็นคนไทย มีอาชีพค้าขาย ท่านเล่าว่า ในสมัยนั้นที่จังหวัดอุทัยธานีนิยมตั้งชื่อเป็นภาษาจีน ชีวิตเบื้องต้นเมื่อจบการศึกษาชั้นประถมที่จังหวัดอุทัยธานีแล้วก็ได้เข้ามาศึกษาในกรุงเทพฯ ที่วัดมหาธาตุ จนได้เปรียญ ๕ ประโยค ในระหว่างนั้นก็ได้ศึกษาภาษาต่างประเทศด้วย ท่านบันทึกไว้เองว่า *"พอ*

ใช้การได้" เพราะมีความมุ่งหวังว่าพอศึกษาทางธรรมเพียงพอแล้ว ก็อยากจะไปต่างประเทศให้จงได้ ท่านได้บรรพชาเป็นสามเณรอยู่เพียงเดือนเดียวก็ต้องลาสิกขาบท เพื่อเข้ารับราชการในกระทรวงต่างประเทศในตำแหน่งเสมียนตรี ในเวลาว่างก็ได้ศึกษาวิชากฎหมายจนสอบไล่ได้ภาคหนึ่งเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๒ ก่อนที่จะมีการสอบภาคสองก็ต้องออกไปรับราชการในตำแหน่งผู้ช่วยเลขานุการทูต ณ กรุงปารีส

ขณะที่ พลตรี หลวงวิจิตรวาทการ ได้รับราชการในประเทศฝรั่งเศส ได้ศึกษาวิชากฎหมายฝรั่งเศส ปีที่ ๑ ที่มหาวิทยาลัยปารีส และศึกษาวิชาจิตวิทยาที่ Institute Pelman ปารีส มีครูฝึกอบรมมันสมองเฉพาะตัว แต่ยังไม่ทันได้สอบกฎหมายภาคหนึ่งก็ต้องย้ายไปเป็นเลขานุการที่สถานทูตกรุงลอนดอน ส่วนวิชาประวัติศาสตร์ที่ท่านสนใจนั้น ได้บันทึกไว้ว่า *"ค้นคว้าด้วยตนเอง"* เป็นที่น่าแปลกก็คือว่า พลตรี หลวงวิจิตรวาทการ ไม่มีโอกาสศึกษาในมหาวิทยาลัยใดจนจบได้รับปริญญาเลยทั้งในประเทศและนอกประเทศ แต่ด้วยผลงานด้านวิชาการด้านต่าง ๆ ซึ่งท่านได้ประสิทธิ์ประสาทความรู้แก่นักศึกษามหาวิทยาลัยต่าง ๆ ในตอนปลายชีวิตของท่าน ท่านจึงได้รับปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์จากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยในสาขาวิชาอักษรศาสตร์ จากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ในสาขาวิชาการทูต และจากมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ในสาขาวิชาเศรษฐศาสตร์และสหกรณ์

พลตรี หลวงวิจิตรวาทการ ได้รับราชการในตำแหน่งสำคัญของประเทศหลายตำแหน่ง และมีผลงานปรากฏว่าเป็นประโยชน์แก่ประเทศชาติ และเป็นที่ยกย่องทั้งในหน้าที่ราชการประจำและข้าราชการการเมือง ในฐานะข้าราชการประจำในกระทรวงการต่างประเทศก็ได้ดำรงตำแหน่งแต่ขั้นต้นจนขั้นสูง เริ่มแต่เป็นเสมียน เป็นเลขานุการทูต หัวหน้ากอง เจ้ากรมปกาสิต หรืออธิบดีกรมการทูตปัจจุบัน เอกอัครราชทูตหลายประเทศ เช่น ญี่ปุ่น สวิตเซอร์แลนด์ ซึ่งรวมทั้งออสเตรียและยูโกสลาเวีย ในฐานะข้าราชการการเมืองก็ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีสั่งราชการกระทรวงศึกษาธิการ รัฐมนตรีสั่งราชการรัฐมนตรีช่วยว่าการและรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง และรัฐมนตรีว่าการกระทรวงเศรษฐการ และได้ทำหน้าที่ในคณะกรรมการพิเศษอีกหลายตำแหน่ง แต่นาม *"หลวงวิจิตรวาทการ"* เป็นที่รู้จักในหมู่ประชาชนทั่วไป ก็เมื่อท่านย้ายจากตำแหน่งอธิบดีกรมปกาสิต ไปเป็นอธิบดีกรมศิลปากรตามความต้องการของรัฐบาลที่จะให้ผู้มีใจรักหนังสือดำเนินงาน ณ ที่นี้ พลตรี หลวงวิจิตรวาทการได้ริเริ่มตั้งโรงงาน *"นาฏดุริยางค์"* และสร้างโรงละครชั่วคราวสำหรับเป็นสถานฝึกหัด และได้เริ่มผลิตผลงานด้านการละครแนวใหม่ออกสู่ประชาชน จนมีผู้ให้ฉายาละครแบบนี้ว่า *"ละครหลวงวิจิตร"* เรื่องแรกที่เป็นที่นิยมของมหาชนก็คือเรื่อง *"เลือดสุพรรณ"* ทำนองเพลงใช้เพลงไทยเดิมบ้าง และเพลงไทยเดิมปรับปรุงเข้ากับหลักสากลบ้าง ประกอบด้วยเนื้อร้องเป็นภาษาง่าย ๆ แต่ซาบซึ้งกินใจ ปลุกใจให้ชาวไทยยอมสละชีวิตเพื่อเอกราชของชาติ ให้ร่วมรักสามัคคีกัน บทละครเรื่องต่าง ๆ ประมาณ ๖๐ กว่าเรื่อง พลตรี หลวงวิจิตรวาทการ ได้แทรกเพลงปลุกใจให้รักชาติ รักศาสนา และพระมหากษัตริย์ นอกจากนั้นยังมีคติธรรม ปลอบประโลมใจผู้ที่ประสบเคราะห์กรรม ซึ่งยังนำมาใช้เป็นประโยชน์ได้ในปัจจุบัน ดังเพลง

"เปิดเพลง"

โชคมนุษย์นี้ไม่มีที่แน่นอน ประเดี๋ยวเป็นประเดี๋ยวร้อนย่อมแปรผัน
โลกหมุนเวียนเปลี่ยนไปได้ทุก ๆ วัน สารพันหาอะไรให้ยั่งยืน....

พลตรี หลวงวิจิตรวาทการ นอกจากเป็นข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ที่มีความสามารถปฏิบัติหน้าที่สำคัญหลายด้านแล้ว ยังเห็นความสำคัญของการถ่ายทอดความรู้ ความคิด ของท่านให้ผู้อื่น ท่านจึงเขียนหนังสือทางวิชาการทั้งที่เป็นเล่ม และที่เป็นบทความลงหนังสือพิมพ์ ซึ่งเป็นเอกสารแพร่ไปในชนทุกชั้น หนังสือวิชาการที่แพร่หลายและเป็นที่นิยมนำไปใช้เป็นประโยชน์มาก ได้แก่ ประเภทจิตวิทยา เช่น มหาบุรุษ มันสมอง วิชาแปดประการ กุศโลบายในการสร้างความยิ่งใหญ่ เป็นต้น นอกจากนั้นก็เป็นประเภทประวัติศาสตร์ รัฐศาสตร์สากล เศรษฐศาสตร์ไทย เป็นต้น และที่ไม่มีใครจะนึกฝันก็คือ ท่านเป็นนักประพันธ์และนักเขียนนวนิยาย ที่นักเขียนนวนิยายควรที่จะได้ศึกษาและถือเป็นแบบอย่าง ท่านเห็นความสำคัญของงานประพันธ์ทั้งกวีนิพนธ์ บทละคร และนวนิยาย เพราะงานเหล่านี้ต้องมาจากความคิดที่เกิดขึ้นมาเอง หาตำราอะไรไม่ได้ เป็นงานที่ยากกว่าเขียนสารคดี ซึ่งมีตำราค้นคว้า ท่านอ้างว่า *"ตำราและสารคดีนั้น อาจมีผู้ค้นคว้าได้ความรู้เพิ่มเติมมาแล้วก็เขียนใหม่ ตำราใหม่มีขึ้นก็ฆ่าตำราเก่า....แต่บทประพันธ์ที่เป็นนวนิยายหรือบทละคร หรือกวีนิพนธ์นั้น ไม่มีใครแก้ใหม่ได้ เรื่องเขียนไว้เมื่อร้อยปีอย่างไร ถ้าเป็นเรื่องดีจริงก็ต้องมีคนอ่าน..."*

พลตรี หลวงวิจิตรวาทการ เริ่มเขียนนวนิยายตั้งแต่อายุ ๑๖ ปี เรื่องแรกคือเรื่อง *"ความรักของคู่รัก"* ลงพิมพ์ในหนังสือสยามมวย พ.ศ. ๒๔๕๗ รวมเรื่องนวนิยายประมาณ ๕๐ เรื่อง เรื่องสั้นประมาณ ๗๐ เรื่อง เรื่องที่เป็นที่รู้จักกันมากเห็นจะเป็น *"ห้วงรักเหวลึก"* นวนิยายการเมืองซึ่งเป็นเรื่องยาวมาก ๑๘ เล่มจบ ท่านได้ประพันธ์ขณะพักราชการหลังจากพ้นคดีอาชญากรสงคราม เพราะมีเวลาว่างมาก ท่านได้กล่าวว่า ระหว่างนี้หาเงินได้มากที่สุด และเป็นเวลาที่สบายและมีความสุขที่สุด ในฐานะนักนวนิยาย พลตรี หลวงวิจิตรวาทการ ได้รับการยกย่องว่าเป็นผู้รับผิดชอบต่อผู้อ่าน เพราะนอกจากให้ความเพลิดเพลินแล้ว ยังให้การศึกษาแก่ผู้อ่าน ท่านเป็นนักอ่าน นักศึกษาหาความรู้ และมีโอกาสไปในหลายประเทศ มีประสบการณ์มาก ประกอบกับวิธีเขียนและภาษาเขียนของท่านง่ายราบรื่น น่าฟัง สมนาม *"วิจิตรวาทการ"* จึงทำให้เรื่องราวต่าง ๆ มีผู้ติดตาม นอกจากนั้นท่านยังใช้จิตวิทยากระตุ้นเตือนให้ผู้อ่านมีมานะบากบั่น และเข้มแข็งในการที่จะเอาชนะอุปสรรค ดังข้อความที่เขียนให้กำลังใจตอนหนึ่งว่า *"ชีวิตคือการต่อสู้ ศัตรูคือยากำลัง อุปสรรคคือหนทางแห่งความสำเร็จอันดี ชีวิตที่ไม่เคยประสบการต่อสู้คือชีวิตที่อ่อนแอ บุคคลที่ไม่เคยมีศัตรู จะเป็นผู้เข้มแข็งไม่ได้..."*

พลตรี หลวงวิจิตรวาทการ มีชีวิตที่รุ่งโรจน์ แต่มนุษย์เราต้องมีทั้งสุขและทุกข์ พลตรี หลวง–วิจิตรวาทการ ก็หนีไม่พ้นเช่นกัน ท่านเคยประสบมรสุมชีวิตหลายครั้งหลายครา แต่ก็ผ่านพ้นมาได้ด้วยดี ยิ่งกว่านั้นท่านยังได้เคยประสบชะตากรรมที่ไม่เคยมีใครได้รับ นั่นก็คือ การตกเป็นอาชญากรสงคราม เมื่อสงครามโลกครั้งที่ ๒ สงบลง เพราะท่านเป็นเอกอัครราชทูตไทยประจำกรุงโตเกียว

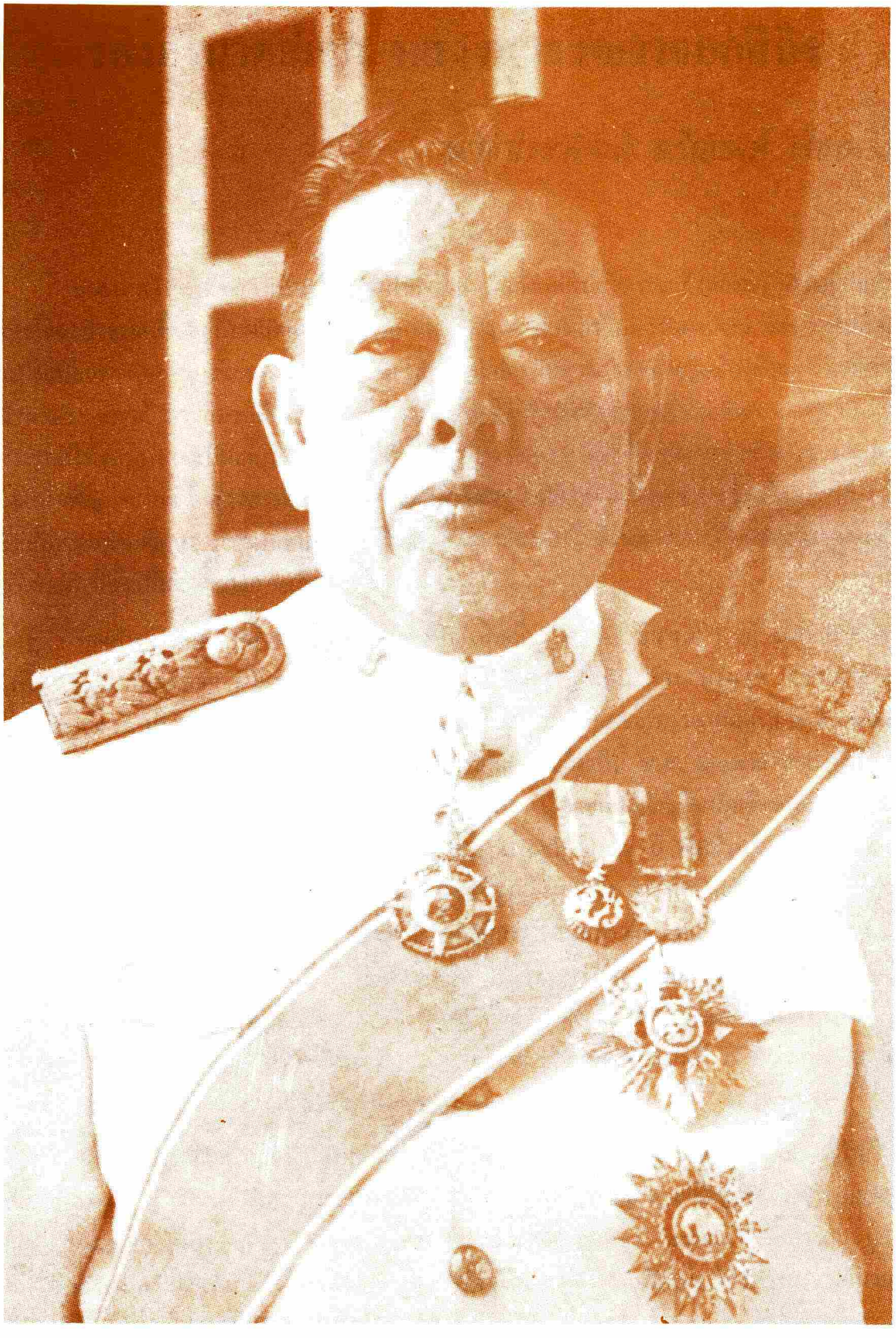
ในระหว่างสงครามท่านได้บันทึกไว้ด้วยลายมือของท่านเองว่า *"ต้องหาในคดีอาชญากรสงคราม ถูกจับและคุมขังบนภูเขาสูงในประเทศญี่ปุ่น ตั้งแต่วันที่ ๑๖ กันยายน ๒๔๘๘ ถูกส่งเข้ามาประเทศไทย ถึงกรุงเทพฯ วันที่ ๒๑ กุมภาพันธ์ ๒๔๘๙"* ระหว่างที่ถูกคุมขัง ท่านได้แต่งตำราไวยากรณ์ภาษาอังกฤษ ภาษาฝรั่งเศส ภาษาเยอรมัน ให้ลูกได้เล่าเรียน และเขียนเรื่อง *"บันทึกในที่คุมขัง"* เป็นบทกลอนในโชคชะตาของมนุษย์ตามคติประจำใจของท่านว่า *"ต้องใจมั่นยิ้มได้เมื่อภัยมา"*

ในที่สุดท่านก็ได้ผ่านมรสุมครั้งใหญ่ในชีวิตมาได้อย่างราบรื่น

พลตรี หลวงวิจิตรวาทการ เป็นนักสู้ นักศึกษาหาความรู้ มีความมานะอดทน เพียรพยายามฝึกฝนให้ได้รับความรู้ก้าวหน้า ทำตัวให้ทันสมัย ทันโลกทันเหตุการณ์ของบ้านเมือง และมีโอกาสได้ไปเห็นความเจริญของบ้านเมืองในนานาประเทศ ท่านจึงมีความรู้ ความคิด ความชำนาญหลายด้าน ท่านได้กลับเข้าไปรับราชการอีกครั้งหนึ่งในบั้นปลายของชีวิต ในสมัย จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นนายกรัฐมนตรี ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี ได้ขอร้องให้ พลตรี หลวงวิจิตรวาทการ มาร่วมงานในตำแหน่งที่ตั้งขึ้นใหม่ คือตำแหน่งปลัดบัญชาการ สำนักนายกรัฐมนตรี มีหน้าที่เป็นที่ปรึกษานายกรัฐมนตรี และมีอำนาจสั่งการแทนนายกรัฐมนตรีตามที่ได้รับมอบหมาย ตำแหน่งนี้มีอยู่สมัยเดียวเท่านั้น ทั้ง ๆ ที่ท่านได้รับเกียรติเป็นอย่างสูง ท่านก็ยังสำนึกถึงธรรมดาของมนุษย์ข้อหนึ่ง ซึ่งท่านได้เตือนลูกหลานและผู้ใต้บังคับบัญชา จนมีผู้กล่าวถึงอยู่เสมอว่า *"อันที่จริงคนเขาอยากให้เราดี แต่ถ้าเด่นขึ้นทุกทีเขาหมั่นไส้ จงทำดีแต่อย่าเด่นจะเป็นภัย ไม่มีใครเขาอยากเห็นเราเด่นเกิน"*

การทำงานครั้งสุดท้ายของ พลตรี หลวงวิจิตรวาทการ ก็คือ เป็นประธานกรรมการสร้างโรงละครแห่งชาติที่เห็นกันอยู่ในปัจจุบันนี้ ในระหว่างนั้น ท่านได้ป่วยเป็นเส้นโลหิตเข้าหัวใจตีบอยู่แล้ว และแพทย์ลงความเห็นว่าจะต้องพักผ่อน การทำงานหนักทางสมองเป็นของแสลงอย่างยิ่ง แต่ด้วยความรักงานท่านก็ยังฝืนคำแนะนำของแพทย์ ท่านได้จัดให้มีการประชุมครั้งสุดท้ายที่บ้านเมื่อวันที่ ๓๐ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๐๕ ทั้ง ๆ ที่ผู้ใกล้ชิดทั้งหลายได้ขอร้องให้ยับยั้ง แต่ท่านกลับตอบว่า *"ถ้าไม่ให้ฉันทำงานแล้วจะให้ฉันมีชีวิตอยู่ไปทำไม"* และในคืนวันนั้นเองเวลาประมาณ ๐๒.๐๐ น.เศษ ท่านก็ได้ถึงแก่อนิจกรรมด้วยความสงบ วันนี้จึงเป็นวันครบรอบ ๒๐ ปี ที่ประเทศไทยได้สูญเสียบุคคลตัวอย่างที่ได้ไต่เต้าขึ้นมาด้วยความสามารถของตนเอง มีความมานะอดทน ขยันขันแข็ง ผจญชีวิตอุทิศตนเพื่องานจนวาระสุดท้ายแห่งชีวิต สมดังบันทึกของท่านที่กล่าวว่า ความสุขของท่านนั้นคือ *"ฉันรักงานรักจริงยิ่งชีวิต ถูกหรือผิดอยากจะทำให้ถ้วนหัว ถ้าทำผิดก็เป็นครูอยู่กับตัว ดีหรือชั่วขอแต่ให้ได้ทำงาน"*

บรรยายออกอากาศ
สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย
วันที่ ๓๐ มีนาคม ๒๕๒๕

หลวงสุวรรณวาจกกสิกิจ (สุวรรณ เรศานนท์)

รองอำมาตย์เอก หลวงสุวรรณวาจกกสิกิจ

นายประพัฒน์ ตรีณรงค์ เรียบเรียง

ประเทศไทยได้ชื่อว่าเป็นประเทศกสิกรรม นับตั้งแต่สมัยโบราณเป็นต้นมา เศรษฐกิจส่วนใหญ่ของประเทศขึ้นอยู่กับผลิตผลทางการเกษตร หากการเกษตรไม่มีวิวัฒนาการ นอกจากผลิตผลจะไม่เพียงพอต่อการบริโภคภายในประเทศแล้ว ไทยย่อมไม่สามารถเจริญรุ่งเรืองก้าวหน้าเทียมทันนานาประเทศได้ การศึกษาค้นคว้าด้านเกษตรกรรม จึงเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยพัฒนาการเกษตรของประเทศให้รุดหน้าและมีผลดี รองอำมาตย์เอก หลวงสุวรรณวาจกกสิกิจ เป็นท่านหนึ่งซึ่งวางรากฐานและบำเพ็ญประโยชน์แก่วงการศึกษาด้านเกษตรกรรมของชาติอย่างกว้างขวาง เนื่องในวาระวันคล้ายวันเกิดของท่านเวียนมาบรรจบอีกครั้งหนึ่งในวันที่ ๑๐ มีนาคมนี้ จึงขอนำประวัติและผลงานบางส่วนมาเผยแพร่เพื่อเป็นอนุสรณ์แห่งเกียรติคุณ

รองอำมาตย์เอก หลวงสุวรรณวาจกกสิกิจ เกิดเมื่อวันที่ ๑๐ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๓๕ ที่ตำบลโพธิ์กลาง อำเภอเมืองฯ จังหวัดนครราชสีมา เป็นบุตรของ นายทับ และ นางเรศ เรศานนท์ เดิมท่านชื่อ ทองดี เพิ่งมาเปลี่ยนเป็นสุวรรณเมื่อกราบถวายบังคมลาออกจากบรรดาศักดิ์ใน พ.ศ. ๒๔๘๕ ท่านเริ่มการศึกษาขั้นต้นที่โรงเรียนตัวอย่างของมณฑลนครราชสีมาใน พ.ศ. ๒๔๕๒ และได้เข้าเรียนต่อที่โรงเรียนประจำจังหวัดบุรีรัมย์ใน พ.ศ. ๒๔๕๔ ต่อมาได้รับเลือกให้เป็นนักเรียนหลวงไปศึกษาต่อที่โรงเรียนฝึกหัดครูบ้านสมเด็จเจ้าพระยาใน พ.ศ. ๒๔๕๖ อีก ๒ ปี จากนั้นท่านได้เข้าศึกษาต่อ ณ แผนกคุรุศึกษาโรงเรียนข้าราชการพลเรือนหรือจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยปัจจุบัน สำเร็จการศึกษาแล้วเข้ารับราชการครูในโรงเรียนฝึกหัดครูประถมกสิกรรม กระทรวงธรรมการ ซึ่งตั้งอยู่ที่บริเวณบ้านสวนหลวง หรือบริเวณกรีฑาสถานแห่งชาติปัจจุบัน ใน พ.ศ. ๒๔๖๐ หลังจากย้ายโรงเรียนไปตั้งที่ตำบลพระประโทน จังหวัดนครปฐม ท่านสอนอยู่ได้ ๑ ปี กระทรวงธรรมการจึงส่งท่านไปศึกษาวิชากสิกรรมขั้นปริญญาตรีที่มหาวิทยาลัยโลสบานโยส ประเทศฟิลิปปินส์ เป็นเวลา ๔ ปี ท่านเป็นชาวไทยคนแรกที่ได้รับเกียรตินิยมในสาขาวิชานี้

หลวงสุวรรณวาจกกสิกิจกลับมารับราชการในโรงเรียนฝึกหัดครูประถมกสิกรรม ซึ่งย้ายไปตั้งที่อำเภอบางสะพานใหญ่ จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ถึง พ.ศ. ๒๔๖๗ ท่านได้รับพระราชทานยศเป็นรองอำมาตย์เอก เนื่องจากท่านเป็นผู้ที่มีความอุตสาหะวิริยะและจริงใจต่อหน้าที่ราชการและบุคคลทั่วไป เป็นที่เคารพรักของผู้ร่วมงานตลอดจนลูกศิษย์มาก อีก ๒ ปีต่อมาจึงได้รับมอบหมายให้นำนักเรียนปีที่ ๒ ของโรงเรียนไปสร้างโรงเรียนใหม่ที่ตำบลทับกวาง อำเภอแก่งคอย จังหวัดสระบุรี ใช้เวลา ๒ ปีจึงสร้างเสร็จ สามารถย้ายโรงเรียนจากบางสะพานใหญ่มายังสถานที่ใหม่ได้ทั้งหมด

ในปี พ.ศ. ๒๔๗๑ นี้เองท่านได้รับพระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้าฯ พระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น *"หลวงสุวรรณวาจกกสิกิจ"* อีกปีหนึ่งต่อมา ท่านได้ดำรงตำแหน่งอาจารย์ใหญ่ของโรงเรียนฝึกหัดครูประถมกสิกรรมทับกวาง อยู่ในตำแหน่งนี้จนถึง พ.ศ. ๒๔๗๕ จึงย้ายไปเป็นหัวหน้าสถานีทดลองกสิกรรมภาคใต้ที่ตำบลควนเนียง อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา ท่านได้ตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูประถมกสิกรรมขึ้นที่ตำบลคอหงษ์ โดยท่านเป็นอาจารย์ใหญ่เอง นับเป็นโรงเรียนด้านเกษตรกรรมแห่งที่ ๒ ที่ท่านเป็นผู้บุกเบิกก่อตั้ง และเป็นแห่งที่ ๕ ที่ท่านมีส่วนในการประสิทธิ์ประสาทวิชาแก่นักศึกษา

หลวงสุวรรณวาจกกสิกิจ รับราชการในตำแหน่งหัวหน้าสถานีทดลองกสิกรรม และอาจารย์ใหญ่โรงเรียนฝึกหัดครูประถมกสิกรรมภาคใต้ จนถึงปลายปี พ.ศ. ๒๔๗๖ จึงย้ายกลับเข้ากรุงเทพฯ ย้ายสังกัดจากกระทรวงธรรมการเพื่อเป็นผู้รั้งตำแหน่งอธิบดีกรมเกษตร กระทรวงเศรษฐการ ตามที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้ง และได้ดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมเกษตรใน พ.ศ. ๒๔๗๗ เมื่อมีการจัดระเบียบกระทรวงทบวงกรมใหม่ ท่านได้ดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมเกษตรและการประมงในกระทรวงเกษตราธิการซึ่งแยกออกมาจากกระทรวงเศรษฐการ พ.ศ. ๒๔๗๕ ย้ายไปรับราชการเป็นผู้อำนวยการเกษตรฝ่ายวิชาการ ของกรมเกษตรและการประมง พ.ศ. ๒๔๘๑ เป็นผู้เชี่ยวชาญฝ่ายการเกษตร พ.ศ. ๒๔๘๒ เป็นผู้รักษาการในตำแหน่งผู้อำนวยการวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ซึ่งกระทรวงเกษตราธิการตั้งขึ้นที่บางเขนอีกตำแหน่งหนึ่ง และใน พ.ศ. ๒๔๘๔ กระทรวงเกษตรมีคำสั่งให้พ้นจากตำแหน่งผู้อำนวยการวิทยาลัย ไปเป็นผู้เชี่ยวชาญฝ่ายการปศุสัตว์และสัตว์พาหนะ ในกรมปศุสัตว์และสัตว์พาหนะกับเป็นเกษตรกรพิเศษ ผู้เชี่ยวชาญการเกษตรและการประมงอีกตำแหน่งหนึ่ง

หลวงสุวรรณวาจกกสิกิจ ได้กราบถวายบังคมลาออกจากบรรดาศักดิ์มาใช้ชื่อและนามสกุลว่า สุวรรณ เรศานนท์ เพื่อให้สอดคล้องกับความประสงค์ของรัฐบาลขณะนั้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๕ ต่อมาท่านได้ดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมปศุสัตว์และสัตว์พาหนะใน พ.ศ. ๒๔๘๘ ทั้งได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้กลับคืนบรรดาศักดิ์เป็นหลวงสุวรรณวาจกกสิกิจตามเดิมในปีเดียวกัน ถึง พ.ศ. ๒๔๘๙ สภามหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ พิจารณาเห็นว่าหลวงสุวรรณวาจกกสิกิจมีคุณวุฒิเหมาะสมกับตำแหน่งอธิการบดีของมหาวิทยาลัย ท่านจึงได้รับแต่งตั้งให้เป็นอธิการบดีตั้งแต่วันที่ ๖ พฤษภาคม ซึ่งนับว่าเป็นอธิการบดีตำแหน่งประจำคนแรกของมหาวิทยาลัย ระหว่างที่ดำรงตำแหน่งอธิการบดีมหาวิทยาลัยนี้ ท่านได้เป็นอธิบดีกรมมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๘๕ ด้วย ท่านดำรงตำแหน่งอธิการบดีเป็นเวลา ๑๒ ปี จึงกราบถวายบังคมลาออกจากราชการเพื่อรับพระราชทานบำนาญ เมื่อวันที่ ๑๐ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๐๑

ตลอดเวลา ๔๗ ปี นับตั้งแต่เริ่มเข้ารับราชการจนกระทั่งวาระสุดท้ายของชีวิต หลวง-สุวรรณวาจกกสิกิจได้บำเพ็ญคุณประโยชน์แก่วงการศึกษาค้นคว้าทางการเกษตรอย่างมหาศาล เริ่มตั้งแต่ในโรงเรียนฝึกหัดครูประถมกสิกรรมจนกระทั่งถึงมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ท่านพยายามปรับปรุงพัฒนากิจการในสถานศึกษาดังกล่าวให้มีความเข้มแข็ง ทั้งด้านวิชาการและการค้นคว้าทดลอง

อันเป็นปัจจัยสำคัญต่อการเกษตรแผนใหม่ใน พ.ศ. ๒๔๗๗ เมื่อโรงเรียนฝึกหัดครูประถมกสิกรรมประจำภาค เหนืออีสาน และใต้ถูกยกเลิก ท่านเป็นบุคคลสำคัญผู้หนึ่งที่ทำให้รัฐบาลประจักษ์ถึงความจำเป็นของการศึกษาด้านเกษตรกรรม ซึ่งจะมีส่วนสำคัญต่อปริมาณและผลิตผลทางการเกษตรและเศรษฐกิจของชาติเป็นอย่างยิ่ง จนกระทั่งได้มีการจัดตั้งโรงเรียนมัธยมวิสามัญเกษตรกรรมขึ้นที่แม่โจ้ จังหวัดเชียงใหม่ โนนวัด จังหวัดนครราชสีมา คอหงษ์ จังหวัดสงขลา และที่บางกอกน้อย ธนบุรี จนกระทั่งวิวัฒนาการมาเป็นมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ที่บางเขน ท่านได้พัฒนาให้มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์มีการสอนเพิ่มขึ้นจาก ๔ คณะวิชาเป็น ๖ คณะวิชา มีหลักสูตรการศึกษาที่เหมาะสมและทันสมัยทั้งภาคทฤษฎีและปฏิบัติ มีครูอาจารย์และอาคารเรียนเพิ่มมากขึ้น ทำให้ชาวต่างประเทศเกิดความสนใจ ถึงกับให้ทุนเสริมสร้างอาคารเรียนให้เต็มตามโครงการ ส่งผู้เชี่ยวชาญมาสอนในสาขาวิชาต่าง ๆ ตลอดจนให้ทุนแก่อาจารย์ในมหาวิทยาลัยไปศึกษาหรือดูงานในต่างประเทศ สำหรับตัวท่านเองก็ได้รับปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ เป็นเกียรติยศจากรัฐบาลประเทศสหรัฐอเมริกาด้วย

หลวงสุวรรณวาจกกสิกิจ ได้สร้างความเข้าใจแก่บุคคลทั่วไปใหม่ว่า การเกษตรที่ดีต้องอาศัยการเลี้ยงสัตว์ควบคู่ไปด้วย ท่านได้พยายามเผยแพร่วิทยาการด้านการเกษตรและการเลี้ยงสัตว์ให้แพร่หลายด้วยการเรียบเรียงเป็นตำราและบทความเผยแพร่ทางสถานีวิทยุกระจายเสียง การเลี้ยงสัตว์ที่ท่านริเริ่มและมีชื่อเสียงมากได้แก่ การเลี้ยงปลาและไก่

การเลี้ยงปลาเป็นผลพลอยได้จากพื้นที่บริเวณมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ซึ่งเต็มไปด้วยคูและบ่อ เริ่มเลี้ยงตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๕๓ เป็นต้นมา มีจุดประสงค์เพื่อศึกษาทดลองคัดเลือกพันธุ์เพื่อขยายกิจการต่อไปในวงการเอกชนและเพื่อนำเงินรายได้มาเป็นค่าสวัสดิการแก่นิสิตและอาจารย์ของมหาวิทยาลัย วิธีการคือ ขอยืมลูกปลาจากที่อื่นมาก่อน เมื่อเลี้ยงได้ขนาดขายได้แล้วจึงนำเงินไปใช้คืนค่าลูกปลา ปรากฏว่าสามารถนำเงินรายได้ส่วนที่เหลือจากชำระหนี้มาเป็นค่าสวัสดิการของนิสิตและอาจารย์ อันได้แก่การรักษาพยาบาล การกีฬาตลอดจนการต้อนรับแขกเนื่องในงานพิธีของมหาวิทยาลัยได้ทุกปีตลอดมา

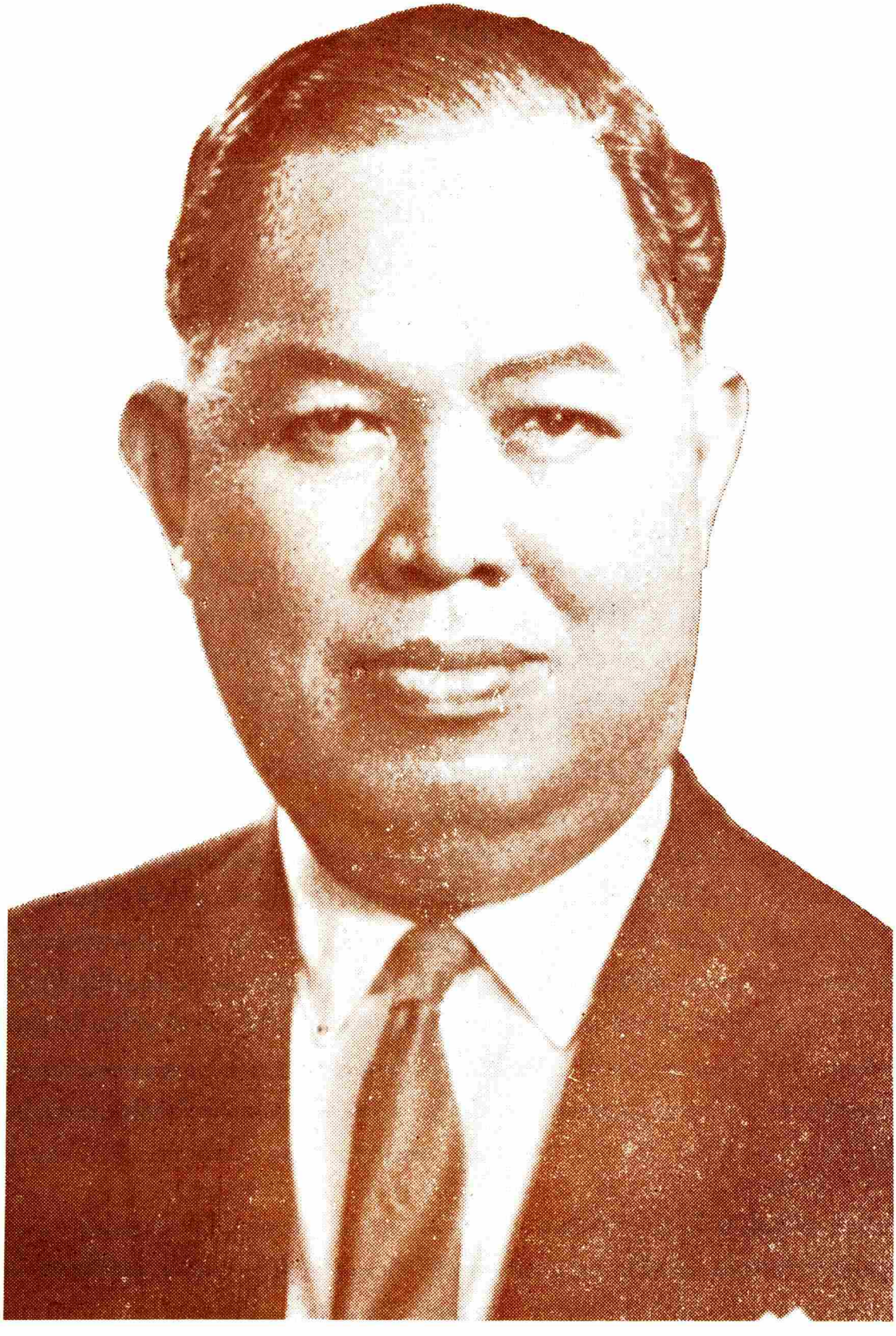
ด้านการเลี้ยงไก่ซึ่งเป็นงานที่ท่านรักมากนั้น ท่านเริ่มงานเกี่ยวกับไก่ตั้งแต่รับราชการอยู่ที่กรมปศุสัตว์ คือดำเนินการในรูปสร้างงานให้แก่แผนกสัตว์เล็ก เมื่อได้ดำรงตำแหน่งอธิการบดีมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ จึงมีโอกาสเปิดงานไก่ขึ้นในมหาวิทยาลัยเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๒ และเป็นหัวหน้าภาควิชาไก่ด้วยตนเอง เริ่มด้วยการสั่งไก่พันธุ์โรดไอแลนด์แดงจากสหรัฐอเมริกามาเลี้ยงด้วยทุนของมหาวิทยาลัยเพียงไม่กี่สิบตัว แล้วขยายงานขึ้นตามลำดับ ขยายเป็นการเลี้ยงแบบอุตสาหกรรม ใน พ.ศ. ๒๔๕๖ โดยทดลองสร้างฟาร์มขนาดกลางขึ้นเป็นตัวอย่างเพื่อศึกษาเกี่ยวกับการเลี้ยง อาหาร และการป้องกันโรค ในช่วงเวลานี้เองปรากฏว่ามีการตีพิมพ์วารสารเกี่ยวกับไก่ของมหาวิทยาลัยออกเผยแพร่ เรียกว่า *"สาส์นไก่"* ในด้านเอกชนนั้นท่านได้จัดตั้งสมาคมส่งเสริมการเลี้ยงไก่แห่งประเทศไทยขึ้นเป็นครั้งแรก กับริเริ่มการแข่งขันไก่ไข่ดกขึ้นเพื่อกระตุ้นให้ผู้เลี้ยงรู้จักนำ

วิทยาการสมัยใหม่มาปรับปรุงการเลี้ยงเพื่อเพิ่มผลิตผลของตน โดยผู้ชนะที่ ๑ มีไก่ไข่เกินกว่า ๓๐๐ ฟองขึ้นไป จะได้รับรางวัลถ้วยทองคำจาก จอมพล ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรีขณะนั้น ผลที่ได้รับคือเกิดการเลี้ยงไก่แบบการค้าและอุตสาหกรรมขึ้นและเจริญก้าวหน้ามาก สามารถเปลี่ยนสภาพประเทศไทยจากประเทศที่สั่งไข่จากประเทศจีนมาบริโภคเป็นประเทศที่ส่งไข่ไก่ไปขายยังประเทศสิงคโปร์ได้ถึงเดือนละ ๑ – ๒ ล้านฟอง ทั้งยังมีไข่ไก่บริโภคกันในประเทศอย่างแพร่หลาย หลวง–สุวรรณวาจกกสิกิจชื่นชมต่อผลงานส่วนนี้ของท่านอย่างยิ่ง ดังที่ท่านกล่าวไว้ในรายงานผลงานที่เสนอต่อปลัดกระทรวงเกษตร เมื่อครบเกษียณอายุใน พ.ศ. ๒๕๐๑ ตอนหนึ่งว่า

"ได้ประสบผลเกือบจะเรียกว่าเป็นทิพยสมบัติ คือความสุขกายสบายใจ และความปลาบปลื้มใจในสาธารณประโยชน์ที่เกิดขึ้นทันตาเห็น นับได้ว่าได้ใช้ความรู้วิชาการที่ศึกษาเล่าเรียนมา มาสร้างอะไรให้แก่พี่น้องและประเทศไทยได้บ้างสมปรารถนา ภายหลังที่ได้พากเพียรกลิ้งครกขึ้นภูเขามาเป็นเวลา ๓๓ ปีเต็ม"

ผลของงานอันนี้ ก็ได้เป็นตัวอย่างน้อย ๆ ที่จะเตือนใจให้คนไทยทั้งหลายที่ได้ไปเล่าเรียนวิชามาว่า อันความตั้งใจและความพยายามสร้างอะไรไว้ให้แก่เพื่อนร่วมชาติในชีวิตของตนนั้น ถ้าหากเรามีความตั้งใจดี ก็จะประสบความสำเร็จ

บรรยายออกอากาศ
สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย
วันที่ ๑๐ มีนาคม ๒๕๒๔

หม่อมราชวงศ์สุมนชาติ สวัสดิกุล

หม่อมราชวงศ์สุมนชาติ สวัสดิกุล

นายทองต่อ กล้วยไม้ ณ อยุธยา เรียบเรียง

การดำรงอยู่ของชาติย่อมขึ้นแก่ปัจจัยหลายประการ ปัจจัยสำคัญประการหนึ่งคือความรู้สึกรักและภาคภูมิใจในความเป็นชาติของตน อันทำให้เกิดความหวงแหน ป้องกันและแก้ไขภัยพิบัติต่าง ๆ อันอาจเกิดขึ้นแก่ชาติ และมีกำลังใจที่จะปรับปรุงส่งเสริมความเจริญของชาติให้ทวีวัฒนาสืบไป ดังนั้น ความรู้ที่ทำให้คนไทยรู้จักตนเอง ว่ามีประวัติความเป็นมาอย่างใด เคยเจริญรุ่งเรืองและเสื่อมเสียเกียรติศักดิ์ด้วยเหตุใด มีภาษาวัฒนธรรมประเพณีประการใด ความรู้เช่นนี้จึงเป็นเรื่องจำเป็นอย่างยิ่งในการศึกษาของชาติ ในวันที่ ๒๓ พฤษภาคมนี้เป็นวันคล้ายวันถึงแก่กรรมของครูไทยคนหนึ่ง ที่ได้อบรมสั่งสอนศิษย์เป็นจำนวนมากให้รู้จักความเป็นไทยอย่างละเอียดลึกซึ้ง จึงเป็นการสมควรที่จะนำประวัติและผลงานของท่านมาเผยแผ่ เพื่อเป็นตัวอย่างและเป็นการชักจูงให้เยาวชนของชาติ เกิดความรู้สึกอยากจะศึกษาค้นคว้าประวัติความเป็นมาและสภาพที่แท้จริงในชาติของตน ท่านผู้นั้นก็คือ **ศาสตราจารย์หม่อมราชวงศ์สุมนชาติ สวัสดิกุล**

หม่อมราชวงศ์สุมนชาติ สวัสดิกุล เป็นบุตรหม่อมเจ้ามงคลประวัติกับหม่อมราชวงศ์บัว สกุลเดิม สนิทวงศ์ เกิดเมื่อวันที่ ๒๕ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๔๕๓ ในวังพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระ-สมมติอมรพันธุ์ ถนนบำรุงเมือง จังหวัดพระนคร นับว่าได้เกิดในต้นรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎ-เกล้าเจ้าอยู่หัวเพียงเดือนเดียว และได้รับพระมหากรุณาธิคุณจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระองค์นั้นพระราชทานนามว่า สุมนชาติ เมื่อวันที่ ๒๔ เมษายน พุทธศักราช ๒๔๗๕ พระบาทสมเด็จ-พระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ประกอบพิธีสมรสพระราชทานกับนางสาวสมโรจน์ ผลชีวิน ธิดาพระพิสัณห์พิทยาภูนและหม่อมหลวงสมบุญ สกุลเดิม เดชาติวงศ์ ณ มุขกระสันด้านตะวันออกของพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท มีบุตรธิดา ๒ คน คือหม่อมหลวงสุรักษ์ และแพทย์หญิงหม่อมหลวงดารัตน์ ในด้านศาสนาได้อุปสมบท ณ วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม มีสมเด็จพระสังฆราชเจ้ากรมหลวงวชิรญาณวงศ์ ทรงเป็นพระอุปัชฌาย์

หม่อมราชวงศ์สุมนชาติ สวัสดิกุล ได้รับการศึกษาจบชั้นมัธยมปีที่ ๘ โรงเรียนอัชสัมชัญ เมื่อพุทธศักราช ๒๔๗๑ แต่ได้เข้าเรียนซ้ำอีกที่โรงเรียนมัธยมวัดเทพศิรินทร์ เพื่อรับประกาศนียบัตรประโยคมัธยมบริบูรณ์ (ชาย) ของกระทรวงศึกษาธิการ จากนั้นจึงเข้าศึกษาต่อในคณะอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย จนได้รับประกาศนียบัตรครูมัธยม (ป.ม.) ทางอักษรศาสตร์

ต่อมาเมื่อมหาวิทยาลัยได้ขยายหลักสูตรการศึกษาจนถึงขั้นปริญญาตรี หม่อมราชวงศ์สุมนชาติก็ได้กลับเข้ามาศึกษาต่อ จนได้รับปริญญาอักษรศาสตร์บัณฑิตของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อพุทธศักราช ๒๔๗๘

หม่อมราชวงศ์สุมนชาติได้ใช้ชีวิตด้วยการเป็นครู ตั้งแต่ได้ประกาศนียบัตรครูมัธยมตลอดมาจนกระทั่งถึงแก่กรรม ดังนั้นจึงมีลูกศิษย์ลูกหาเป็นจำนวนมาก อาทิเคยเป็นอาจารย์พิเศษสอนวิชาภาษาไทยแก่นิสิตคณะรัฐศาสตร์ ซึ่งได้รื้อฟื้นตั้งขึ้นใหม่ที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อพุทธศักราช ๒๔๕๑ ศิษย์รุ่นนี้ของหม่อมราชวงศ์สุมนชาติได้รับราชการจนดำรงตำแหน่งปลัดกระทรวงมหาดไทยและผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นจำนวนมาก ทั้งนี้ท่านได้เริ่มชีวิตของการเป็นครูที่โรงเรียนมัธยมวัดเบญจมบพิตร สังกัดกรมศึกษาธิการเมื่อพุทธศักราช ๒๔๗๖ จากนั้นก็ย้ายโอนสังกัดไปเป็นครูกรมยุทธศึกษาทหารบก สอนโรงเรียนนายร้อย โรงเรียนเทคนิคทหารบก โรงเรียนนายทหาร โรงเรียนนายร้อยตำรวจและโรงเรียนเตรียมทหารบก

ในระหว่างที่รับราชการในกรมยุทธศึกษาทหารบกนี้ หม่อมราชวงศ์สุมนชาติได้มีโอกาสมาเป็นอาจารย์พิเศษสอนวิชาภาษาไทยและประวัติศาสตร์ ที่คณะอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์ กับคณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ทำให้ท่านเกิดความสนใจที่จะสอนวิชาภาษาไทยและวิชาประวัติศาสตร์อย่างจริงจัง จึงได้โอนมารับราชการเป็นอาจารย์ประจำในแผนกวิชาภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และได้พยายามศึกษาค้นคว้าวิชาซึ่งท่านรักอยู่ตลอดมา จนกระทั่งเป็นหัวหน้าแผนกวิชาภาษาไทยเมื่อพุทธศักราช ๒๕๐๔ และได้เป็นศาสตราจารย์เมื่อพุทธศักราช ๒๕๐๖

นอกจากงานสอนวิชาภาษาไทยและวิชาประวัติศาสตร์แล้ว หม่อมราชวงศ์สุมนชาติ สวัสดิกุลยังได้ปฏิบัติราชการพิเศษหลายอย่าง อาทิ เมื่อพุทธศักราช ๒๔๕๒ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการได้มีคำสั่งให้เดินทางไปดูงานหนังสือพิมพ์ ในประเทศสวิส ฝรั่งเศส อังกฤษ และอิตาลี ขณะนั้นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบันประทับอยู่ ณ พระตำหนักเมืองโลซานประเทศสวิส จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ถวายพระอักษรภาษาไทย ถวายรายงานพระราชกิจเกี่ยวแก่พระราชพิธีต่าง ๆ ที่จะต้องทรงปฏิบัติเมื่อเสด็จนิวัติกรุงเทพมหานคร อาทิ งานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล รัชกาลที่ ๘ งานพระราชพิธีอภิเษกสมรส และงานพระราชพิธีบรมราชาภิเษก นอกจากนั้นยังได้ทำหน้าที่ราชเลขานุการส่วนพระองค์ในการเสด็จพระราชดำเนินประพาสประเทศต่าง ๆ ใกล้เคียงประเทศสวิส แม้ต่อมาเมื่อเสด็จพระราชดำเนินประทับในประเทศไทยเป็นการถาวรแล้ว ก็ทรงไว้วางพระราชหฤทัยโปรดให้ปฏิบัติราชการส่วนพระองค์อยู่เนืองๆ หม่อมราชวงศ์สุมนชาติ และภริยาคือท่านผู้หญิงสมโรจน์ สวัสดิกุล ณ อยุธยา จึงมีความจงรักภักดีในสถาบันพระมหากษัตริย์เป็นอย่างยิ่ง

การสร้างความรู้เรื่องเมืองไทยนั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีผู้เชื่อมหัวต่อของยุคสมัย มีผู้สามารถย่อความรู้อันกว้างขวางลึกซึ้งออกเป็นคำอธิบายง่าย ๆ มีผู้พร้อมที่จะเข้าติดต่อกับท่านผู้ใหญ่รับความรู้ออกมาถ่ายทอดแก่ประชาชนทั่ว ๆ ไปคุณสมบัติดังกล่าวได้มีอยู่ในตัวหม่อมราชวงศ์สุมนชาติ สวัสดิกุล โดยบริบูรณ์ งานที่สำคัญอย่างหนึ่งของท่าน คือการเข้าเฝ้าสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ บิดาแห่งวิชาประวัติศาสตร์และโบราณคดีไทย หลังจากที่เสด็จกลับจากปีนังมาประทับที่วังวรดิศ ถนนหลานหลวง กรุงเทพมหานคร เมื่อพุทธศักราช ๒๔๘๖ โดยโปรดให้หม่อมราชวงศ์สุมนชาติเข้าเฝ้าซักถามปัญหาต่าง ๆ ทางภาษา วรรณคดี ประวัติศาสตร์ และโบราณคดี ในเวลาประมาณ ๑๖.๐๐ ถึง ๑๘.๐๐ นาฬิกาทุกวัน ปัญหาเหล่านี้เมื่อถามแล้วจะทรงตอบทันที โดยให้บันทึกถวายเพื่อทรงตรวจแก้ บางคราวเมื่อมีเจ้านายหรือบุคคลอื่นมาเฝ้าถามปัญหาอื่น ก็ประทานสำเนาคำถามคำตอบปัญหานั้น ๆ ให้แก่หม่อมราชวงศ์สุมนชาติด้วย โดยนัยนี้ ในวงวิชาการจึงได้หนังสือที่มีคุณค่ายิ่งทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีไทยอีกเล่มหนึ่ง

การถ่ายทอดความรู้เรื่องเมืองไทยแก่บุคคลทั่วไปซึ่งมิใช่ศิษย์ในชั้นเรียน ที่สำคัญและมีจำนวนมากพอสมควรอีกกลุ่มหนึ่งคือ การเปิดอบรมวิชามัคคุเทศก์ในคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อพุทธศักราช ๒๕๐๔ ท่านได้รับแต่งตั้งจากมหาวิทยาลัยให้เป็นผู้อำนวยการสอนและอบรมตามความต้องการขององค์การส่งเสริมการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยขณะนั้น งานนี้นับว่ามีความสำคัญ เพราะมัคคุเทศก์มีหน้าที่ต้องชี้แจงแนะนำประวัติความเป็นมา ความสำคัญ ความงดงามต่าง ๆ ของศิลปวัตถุโบราณวัตถุโบราณสถาน ตลอดจนสถานที่สำคัญต่าง ๆ ในปัจจุบัน ให้นักท่องเที่ยวทราบความรู้ความเข้าใจตลอดจนข้อมูลต่าง ๆ ที่มัคคุเทศก์ควรจะมีอย่างถูกต้อง จึงเป็นคุณสมบัติสำคัญที่สุดของผู้ประกอบอาชีพนี้ การให้ความรู้แก่มัคคุเทศก์จึงเปรียบเสมือนให้ความรู้แก่ครู เพราะนำไปเผยแพร่ต่อไปได้อีกเป็นจำนวนมาก

เนื่องจากหม่อมราชวงศ์สุมนชาติ เป็นอาจารย์ในสถาบันการศึกษามาหลายแห่ง ท่านจึงมีศิษย์อยู่ทั่วไปหลายแขนงทั้งฝ่ายทหารและพลเรือน ในด้านการสอนท่านก็มีวิธีการสอนไม่ซ้ำแบบใคร คือสอนได้สนุกและให้ความรู้อย่างละเอียดแจ่มแจ้ง จนอาจกล่าวได้ว่าผู้มีความรู้เรื่องเมืองไทยอย่างกว้างขวาง ทั้งด้านภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ และวรรณคดี อย่างหม่อมราชวงศ์สุมนชาติมีอยู่น้อยคน ท่านเคยปรารภเสมอว่า คนไทยที่มีความรู้ความสามารถในวิชาการด้านต่าง ๆ นั้นมีอยู่มากมาย ที่ไปร่ำเรียนมาจากต่างประเทศ ได้ปริญญาสูง ๆ เมื่อถามเรื่องเกี่ยวแก่ต่างประเทศก็ตอบได้อย่างคล่องแคล่ว แต่เรื่องเกี่ยวแก่บ้านเกิดเมืองนอนของตนเองกลับรู้น้อยกว่าที่ควร ดังนั้นท่านจึงพยายามที่จะให้ศิษย์ได้รับความรู้เกี่ยวแก่บ้านเมืองของเราให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ เช่นมักจะพานิสิตไปศึกษาวิชาประวัติ–ศาสตร์และภูมิศาสตร์ตามต่างจังหวัดแทบทุกปี ซึ่งเป็นงานที่ท่านถนัด เพราะได้เคยเป็นประธานกรรมการจัดการท่องเที่ยวของสยามสมาคมในพระบรมราชูปถัมภ์อยู่ด้วย

งานสำคัญอีกประการของหม่อมราชวงศ์สุมนชาติ คือเป็นผู้หนึ่งที่ริเริ่มก่อตั้งชุมนุมภาษาไทยขึ้นในคณะอักษรศาสตร์ พยายามสนับสนุนและส่งเสริมการใช้ภาษาไทยให้ถูกต้อง สอนให้นิสิตรักที่จะเรียนภาษาไทยให้ได้ผลดี หาทางส่งเสริมผู้สนใจวิชาภาษาไทยไปเรียนวิชาวรรณคดีเปรียบเทียบหรือวิชาภาษาศาสตร์จากต่างประเทศ เพื่อกลับมานำเอาหลักการของวิชานั้น ๆ มาปรับปรุงการศึกษาวิชาภาษาไทยให้ดีขึ้น ตัวท่านเองก็มีงานศึกษาค้นคว้าและเขียนบทความวิชาการออกมาเป็นจำนวนมากเช่น สยามหมายความว่ากระไร กามนิตสืบเนื่องมาแต่พระสูตรไหน สอบสวนเรื่องการแต่งลิลิตพระลอ ประวัติศาสตร์ไทยสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น เรื่องราชอาณาจักรสุโขทัย เรื่องพระพุทธศาสนาและคนไทยนับถือพระพุทธศาสนาอย่างไร

หม่อมราชวงศ์สุมนชาติ สวัสดิกุล เริ่มมีสุขภาพไม่สมบูรณ์ตั้งแต่พุทธศักราช ๒๕๐๐ เป็นต้นมา ต้องเข้าโรงพยาบาลเพื่อรับการผ่าตัดและการรักษาพยาบาลหลายครั้ง แต่เนื่องจากเป็นผู้มีกำลังใจเข้มแข็ง พอหายจากโรคภัยไข้เจ็บก็กลับมาปฏิบัติหน้าที่ตามเดิม จนกระทั่งเข้าโรงพยาบาลครั้งสุดท้ายเพื่อผ่าตัดกระเพาะปัสสาวะและเกิดมีโรคแทรก จึงถึงแก่กรรมเมื่อวันที่ ๒๓ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๐๗ และได้รับพระมหากรุณาธิคุณพระราชทานพระบรมราชานุเคราะห์ในการบำเพ็ญกุศลศพตลอดงาน และเสด็จพระราชดำเนินไปพระราชทานเพลิงศพด้วย แต่ผลงานทางวิชาการต่าง ๆ ของท่านที่ช่วยให้คนไทยได้รู้จักและรักเมืองไทย ยังคงเหลือเป็นอนุสรณ์อยู่ตลอดไปชั่วกาลนาน

บรรยายออกอากาศ
สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย
วันที่ ๒๓ พฤษภาคม ๒๕๒๕

ดอกไม้สด

"ดอกไม้สด"

นางทิพวัน บุญวีระ เรียบเรียง

การประพันธ์เป็นงานสร้างสรรค์ทรัพย์สินทางปัญญาที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาบุคคลและบ้านเมืองเป็นอย่างมาก ดังนั้นผู้สร้างสรรค์งานประพันธ์ทุกประเภทจึงได้รับความนิยมยกย่องในทุกประเทศทั่วโลก โดยเฉพาะประเทศที่มีอารยธรรมสูงจะเชิดชูผู้ประพันธ์และส่งเสริมทุกวิถีทางให้สร้างสรรค์ผลงานไว้เป็นมรดกวัฒนธรรมของชาติ

ประเทศไทยเราได้รับแนวการประพันธ์วรรณกรรมแบบนวนิยายจากประเทศทางตะวันตก การประพันธ์นวนิยายเริ่มได้รับความนิยมมาในปลายรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว *"ดอกไม้สด"* เป็นผู้หนึ่งในกลุ่มนักประพันธ์ผู้บุกเบิกการแต่งนวนิยายจากจินตนาการที่มีความสามารถ งานเขียนของ ดอกไม้สด ดีเด่นจนได้รับการยกย่องว่า เป็นวรรณกรรมที่มีเนื้อหาสาระงดงามและมีภาษาเขียนสละสลวย มีจุดหมายในทางสร้างสรรค์ และมีอุดมคติ งานวรรณกรรมของ ดอกไม้สด จึงได้รับความนิยมจากผู้อ่านอย่างกว้างขวางทั้งในประเทศและต่างประเทศ เรื่องสั้นชื่อ *"พลเมืองดี"* ได้รับคัดเลือกและแปลเป็นภาษาอังกฤษลงพิมพ์ในหนังสือ Span ของ The Canberra Fellowship of Australian Writers ประเทศออสเตรเลีย เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๑ และนวนิยายเรื่อง *"นี่แหละโลก"* เคยได้รับรางวัลในการประกวดนวนิยายระหว่างประเทศญี่ปุ่น ซึ่งนับว่าเป็นเกียรติประวัติอย่างสูงในชีวิตการประพันธ์ของนักประพันธ์สตรีผู้นี้

นามจริงของ *"ดอกไม้สด"* คือ หม่อมหลวงบุบผา นิมมานเหมินท์ นามสกุลเดิม กุญชร เป็นธิดาของเจ้าพระยาเทเวศรวงศ์วิวัฒน์ และหม่อมมาลัย เกิดที่วังบ้านหม้อ เมื่อวันที่ ๑๗ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๔๘ เมื่อวัยเด็กท่านผู้เป็นยายเป็นผู้เลี้ยงดูมาแต่อายุ ๒ ขวบเศษ จนอายุ ๕ ขวบ หม่อม–เจ้าหญิงชมในกรมหลวงวงศาธิราชสนิท ซึ่งตามศักดิ์เป็นอาของเจ้าพระยาเทเวศรวงศ์วิวัฒน์ ได้ขอไปเลี้ยงในวังหลวง ใน พ.ศ. ๒๔๕๒ เจ้าพระยาเทเวศรวงศ์วิวัฒน์ผู้เป็นบิดาลาออกจากราชการด้วยเหตุสุขภาพทรุดโทรมและได้ไปพักรักษาตัวตามชนบทหลายแห่ง ในที่สุดเห็นว่าที่คลองเตยเงียบสงบดี จึงซื้อที่นาทำทำเนียบขึ้น *"ดอกไม้สด"* จึงได้มีโอกาสออกจากวังมาเยี่ยมท่านบิดาและพี่น้องที่บ้านคลองเตยบ่อย ๆ ในการอภิปรายเกี่ยวกับประวัติและผลงานของ *"ดอกไม้สด"* หม่อมหลวง บุญเหลือ กุญชร ได้กล่าวว่า *"เวลาออกมาบ้านนั้นแต่งตัวสะอาดเรียบร้อยเป็นชาววังอย่างยิ่ง คือ หวีผมเกล้าเรียบหน้านวล สวมรองเท้าแตะปัก ผิดกับพี่ ๆ น้อง ๆ ที่คลองเตย เพราะทุกคนอยู่ในสภาพของชาวชนบทมอมแมมด้วยโคลนด้วยไอแดด"*

"ดอกไม้สด" เป็นชาววังอยู่จนอายุครบ ๑๓ ปี จึงได้กลับมาอยู่บ้าน และเข้าเรียนที่โรงเรียนเซนต์โยเซฟคอนแวนต์ กลับมาอยู่บ้านไม่นานก็ได้ทราบว่า หม่อมมารดา ซึ่งเป็นครูร้องรำอยู่ในวังกรมขุนเพ็ชรบูรณ์อินทราชัยถึงแก่กรรม

ความวิปโยคยังไม่ทันคลายไปจากใจ ท่านบิดาก็ด่วนถึงอสัญกรรมในวันที่ ๑ มกราคม ๒๔๖๕ และหม่อมนวล ซึ่งเป็นผู้ปกครองได้ถึงแก่กรรมตามไปอีกในเวลาไล่เรี่ยกัน

เมื่อทำเนียบคลองเตยขาดผู้ใหญ่คอยดูแล พระยาเทเวศรวงศ์วิวัฒน์ ผู้เป็นพี่ชายก็ออกไปรับ *"ดอกไม้สด"* และพี่น้องกลับมาอยู่ในวังบ้านหม้ออีกครั้ง *"ดอกไม้สด"* ได้เข้าเรียนต่อจนจบชั้นมัธยมปีที่ ๘ ทางภาษาฝรั่งเศส และเมื่อออกจากโรงเรียนแล้ว เจ้าพระยาเทเวศรวงศ์วิวัฒน์ ก็ได้นำท่านออกสมาคมเป็นประจำ

ใน พ.ศ. ๒๔๗๐ *"ดอกไม้สด"* เริ่มแต่งบทละครเรื่อง *"ดีฝ่อ"* เป็นเรื่องแรก หลวงสรรสารกิจ (เคล้า คชนันท์) เจ้าของและบรรณาธิการหนังสือพิมพ์ไทยเขษม เมื่อแรกได้พิจารณาต้นฉบับบทละครเห็นว่า *"ดอกไม้สด"* มีแววของการเป็นนักประพันธ์ จึงรับเรื่องลงพิมพ์ในหนังสือไทยเขษม ต่อมา *"ดอกไม้สด"* จึงเปลี่ยนแนวการเขียน เพราะเห็นว่า บทละครนั้นเขียนไว้เล่นละคร ไม่เหมาะสำหรับอ่าน จึงหันมาแต่งนวนิยาย โดยแต่งเรื่อง *"ศัตรูของเจ้าหล่อน"* เป็นเรื่องแรก และได้ลงพิมพ์ในหนังสือไทยเขษมฉบับเดือนมิถุนายน ๒๔๗๒ จบในเดือนกันยายนปีเดียวกัน งานชิ้นแรกไม่ดีเท่าที่ควร เนื่องจากเขียนเมื่ออายุยังน้อยไม่เข้าใจชีวิตเพียงพอ ประสบการณ์จากงานชิ้นนี้ทำให้ *"ดอกไม้สด"* เกิดความมานะพยายามระมัดระวังในการแต่งนวนิยายยิ่งขึ้น งานเขียนของท่านเรื่องต่อ ๆ มาจึงเป็นผลงานที่ประชาชนติดตามอ่านอย่างตั้งใจ

ระหว่างปี พ.ศ. ๒๔๗๒–๒๔๗๓ นับเป็นปีทองของ *"ดอกไม้สด"* เพราะผลงานของท่านหลายเล่มเริ่มทะยอยออกพิมพ์ หนังสือไทยเขษมได้ลงเรื่อง *"นิด ๆ หน่อย ๆ"* ในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๗๒ เรื่อง *"เนื้อคู่"* *"นิจ"* และ *"Romances ข้อนเรื่องจริง"* ได้ลงติดต่อกันจนถึงฉบับเดือนธันวาคม พ.ศ. ๒๔๗๓

นวนิยายที่ทำให้ดอกไม้สดมีชื่อเสียงในด้านการประพันธ์ก็คือ *"ความผิดครั้งแรก"* ซึ่งลงพิมพ์ในหนังสือนารีนาถระหว่างเดือนพฤศจิกายน ๒๔๗๓ ถึงเดือน ๒๔๗๔

"ดอกไม้สด" ได้แต่งเรื่อง *"กรรมเก่า"* ใน พ.ศ. ๒๔๗๕ และเรื่อง *"นาง"* ใน พ.ศ. ๒๔๗๖ หลังจากนั้นนวนิยายของท่านไม่ได้ลงพิมพ์ในวารสารอีก เนื่องจากโรงพิมพ์ไทยเขษมได้จัดพิมพ์รวมเล่มทั้งหมด ได้แก่เรื่อง **สามชาย ชัยชนะของหลวงนฤบาล หนึ่งในร้อย ผู้ดี อุบัติเหตุ นี่แหละโลก และนันทวัน**

นอกจากการแต่งนวนิยาย *"ดอกไม้สด"* ยังมีความสามารถในการแต่งเรื่องสั้นและเขียนบทวิจารณ์ ผลงานของท่านได้รวมพิมพ์เป็นเล่มในชื่อเรื่องว่า *"บุษบาบรรณ"* และ *"พู่กลิ่น"*

ผู้ที่ได้อ่านนวนิยายของ *"ดอกไม้สด"* มาแล้วต่างยอมรับว่า *"ดอกไม้สด"* เป็นผู้มีความพิถีพิถันในการประพันธ์ และมีความจริงใจต่อผู้อ่าน นวนิยายมิใช่หนังสือแสดงความรู้ ไม่ใช่หนังสือสอนศีลธรรม แต่ *"ดอกไม้สด"* ก็สามารถใช้ความรู้ในเรื่องต่าง ๆ ทั้งทางโลกทางธรรมสร้างสรรค์ผลงานของท่านให้มีคุณค่า ทำให้ผู้อ่านได้รับทั้งความรู้และความบันเทิง

ปัจจุบันผลงานของ *"ดอกไม้สด"* ได้เข้ามามีบทบาทในวงการศึกษาอีกแขนงหนึ่ง สถาบันทางการศึกษาหลายแห่งได้คัดเลือกนวนิยายของ *"ดอกไม้สด"* เป็นหนังสืออ่านประกอบหลักสูตรวิชาภาษาไทยหรือวรรณกรรมปัจจุบัน นอกจากนี้ สถาบันเอเชียอาคเนย์แห่งมหาวิทยาลัยโคเปนเฮเกน ประเทศเดนมาร์กก็ได้กำหนดนวนิยายบางเล่มของ *"ดอกไม้สด"* เป็นหนังสืออ่านของนักศึกษาที่เลือกเรียนวิชาภาษาไทยอีกด้วย นับได้ว่าเป็นเกียรติแก่วงการประพันธ์และนักประพันธ์ไทย

"ดอกไม้สด" ได้สมรสกับ นายสุกิจ นิมมานเหมินท์ ที่นครซานฟรานซิสโก สหรัฐอเมริกา ในเดือนกันยายน พ.ศ. ๒๔๕๗ ขณะนั้นมีอายุได้ ๔๕ ปี และได้เดินทางกลับประเทศไทยในอีก ๒ ปีต่อมา เมื่อสามีกลับมารับใช้ประเทศชาติในตำแหน่งสำคัญทางการเมืองหลายตำแหน่งระหว่างปี ๒๔๕๕–๒๕๐๑ นั้น *"ดอกไม้สด"* ก็ได้ทำหน้าที่ภริยานักการเมืองโดยยึดมั่นในธรรมสุจริตอย่างเคร่งครัด ท่านได้เคยกล่าวถึงชีวิตสมรสของตนเองไว้แก่ผู้ใกล้ชิดว่า *"เป็นชีวิตสมรสของผู้ใหญ่คู่หนึ่งที่ได้รับความสงบเรียบร้อยดี"*

ใน พ.ศ. ๒๕๐๒ *"ดอกไม้สด"* ต้องติดตาม ฯพณฯ นายสุกิจ นิมมานเหมินท์ ซึ่งได้รับแต่งตั้งเป็นเอกอัครราชทูตไทยไปประจำประเทศอินเดีย ระยะนี้สุขภาพของ *"ดอกไม้สด"* ทรุดโทรมลง ความเจ็บไข้เป็นเหตุให้ท่านไม่อาจเขียนนวนิยายเรื่องหลังสุดให้จบลงได้ และในวันที่ ๑๗ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ ซึ่งเป็นวันเกิด ท่านได้ปรารภไว้ในจดหมายซึ่งเขียนขึ้นภายหลังว่า

"ฉันไม่เคยกะที่จะทำอะไรในวันที่ ๑๗ เพราะอยากจะสงวนไว้เป็นวันบำเพ็ญกุศลทางใจ พยายามไม่ครุ่นคิดในเรื่องโกรธ เรื่องอยากได้นั่นได้นี่ แล้วก็ไม่ยึดถือเชื่อมั่นอะไรมาก"

"ดอกไม้สด" ถึงแก่กรรมด้วยโรคหัวใจวายที่บ้านพักสถานทูตไทยกรุงนิวเดลฮี เมื่อวันที่ ๑๗ มกราคม พ.ศ. ๒๕๐๖ รวมอายุได้ ๕๘ ปี ทายาทของท่านได้มอบลิขสิทธิ์งานประพันธ์ทุกเรื่องแก่หอสมุดแห่งชาติ เพื่อให้นำผลประโยชน์จากลิขสิทธิ์ไปใช้ในการส่งเสริมบำรุงกิจการหอสมุดแห่งชาติ อันเป็นงานด้านการศึกษา

วรรณกรรมของ *"ดอกไม้สด"* ทุกเรื่องได้รับความนิยมอย่างกว้างขวาง บางเรื่องได้รับการตีพิมพ์เผยแพร่ซ้ำแล้วซ้ำอีกหลายครั้ง และได้รับการวิจารณ์ทั้งในหมู่ผู้อ่านและผู้ประพันธ์ว่า เป็นผลงาน

อมตะ เป็นแบบฉบับของงานวรรณกรรมที่ถือเป็นครูได้อย่างดี นักประพันธ์นวนิยายในปัจจุบันบางคนได้พยายามจะดำเนินตามแบบอย่างและวิธีเขียนของ *"ดอกไม้สด"* ด้วยความนิยมชมชื่น แต่ผลงานของ *"ดอกไม้สด"* ก็มีเอกลักษณ์ที่ยังไม่มีผู้ใดสามารถถ่ายถอดแบบได้ในลักษณะเดียวกัน งานวรรณกรรมของท่านจึงยังเป็น "ดอกไม้ที่สด" อยู่ในความนิยมของประชาชนคนไทย และจะ "สด" ตลอดไปไม่มีวันโรยรา

วันที่ ๑๗ กุมภาพันธ์ เป็นวันคล้ายวันเกิดของ "ดอกไม้สด" หรือ หม่อมหลวงบุบผา กุญชร นิมมานเหมินท์ นักประพันธ์นวนิยายที่ได้สร้างสรรค์ผลงานอันมีคุณค่า ซึ่งนอกจากจะให้ความบันเทิงแก่ผู้อ่านแล้ว ยังมีประโยชน์แก่การศึกษา การพัฒนาบุคคลและบ้านเมืองด้วย จึงใคร่ขอเชิญชวนท่านผู้ฟังน้อมรำลึกถึงคุณความดีของท่านในฐานะปูชนียบุคคลผู้สร้างสรรค์ศิลปวรรณกรรมอันควรยกย่องเชิดชู

บรรยายออกอากาศ
สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย
วันที่ ๑๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๕

จุฬาราชมนตรี ต่วน สุวรรณศาสน์

จุฬาราชมนตรี ต่วน สุวรรณศาสน์
ผู้อำนวยการแปลพระคัมภีร์ อัล - กุรอานเป็นภาษาไทยฉบับแรก
ท่านผู้หญิงสมโรจน์ สวัสดิกุล ณ อยุธยา เรียบเรียง

เมื่อวันที่คุณหญิง สมร ภูมิณรงค์ เลขานุการจุฬาราชมนตรี นำคณะกรรมการจัดงานเมาลิดกลาง ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๒๔ เข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระราชดำรัสในวันนั้นเป็นที่ปลาบปลื้ม ภาคภูมิใจแก่คณะผู้เข้าเฝ้าฯ อย่างสุดประมาณ ทุกคนหวนรำลึกถึงท่านจุฬาราชมนตรี ต่วน สุวรรณศาสน์ ปรารถนาอย่างยิ่งที่จะให้ท่านได้อยู่ในที่เฝ้าฯ นั้นด้วย เพื่อจะได้ฟังพระราชกระแสสำคัญตอนที่ว่า

"ขอชมเชยในการที่ท่านจุฬาราชมนตรี ได้มีความอุตสาหะจัดแปลพระคัมภีร์อัล-กุรอานสำเร็จด้วยความเรียบร้อย นับว่าเป็นเกียรติประวัติอย่างสูง และจะได้เป็นประโยชน์แก่ผู้ประพฤติและปฏิบัติตาม"

วันนั้นเป็นวันที่คณะดังกล่าว เข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท ถวายเงินโดยเสด็จพระราชกุศล พร้อมกับนำส่วนที่ ๓๐ ของพระคัมภีร์อัล–กุรอาน อันเป็นส่วนสุดท้ายซึ่งแปลเป็นไทย จัดพิมพ์เรียบร้อยขึ้นทูลเกล้าฯ ถวาย แทนตัวท่านจุฬาราชมนตรีผู้อำนวยการแปล เพราะท่านถึงแก่อนิจกรรมไปเสียก่อน เมื่อวันที่ ๒๒ มีนาคม ๒๕๒๔ ยังมิทันได้ทูลเกล้าฯ ถวายด้วยมือของท่านเอง ท่านเป็นแม่กองแปลและควบคุมตรวจตราการแปลอย่างรอบคอบ จัดพิมพ์อย่างประณีตนำขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายทีละส่วน ๆ ได้ ๒๕ ส่วนมาแล้ว ส่วนที่ ๓๐ นั้นท่านก็ได้จัดทำเสร็จสมบูรณ์ก่อนถึงแก่อนิจกรรมเพียง ๑ เดือน

งานแปลพระคัมภีร์อัล–กุรอานเป็นภาษาไทยนี้ เป็นงานที่จุฬาราชมนตรีต่วน สุวรรณศาสน์ ปฏิบัติด้วยความปีติและภูมิใจยิ่งนัก เพราะได้สนองพระราชปรารภในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว องค์อัครศาสนูปถัมภก ผู้ซึ่งท่านจุฬาราชมนตรี เคารพและเทิดทูนยิ่ง ท่านกล่าวอย่างจริงใจต่อที่ชุมนุมแสดงปณิธานอันแน่วแน่ต่อการปฏิบัติงานนี้ว่า

"เป็นความรู้สึกอันเต็มไปด้วยความปีติยินดีสำหรับข้าพเจ้าอย่างยิ่ง ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว องค์อัครศาสนูปถัมภก ได้ทรงมีกระแสรับสั่งแก่ข้าพเจ้าเนื่องในโอกาสต่าง ๆ ว่า 'อยากจะให้แปลความหมายของพระคัมภีร์อัล-กุรอานเป็นภาษาไทย ให้ปรากฏขึ้นเป็นสง่าราศีแก่ประเทศชาติ ให้ทัดเทียมหลายประเทศ ซึ่งเขาเคยจัดแปลอัล-กุรอานเป็นภาษาประจำชาติมาแล้ว' พระกระแสรับสั่งนี้ เมื่อข้าพเจ้าได้พิเคราะห์ดูแล้ว จำต้องสนองตอบตามที่รับสั่ง นอกจากเป็นการแสดงออกซึ่งความจงรักภักดีต่อองค์พระประมุขแห่งชาติไทยแล้ว ยังเกิดอานิสงส์สมตามที่พระศาสดามุฮำมัดได้ทรงประกาศไว้ว่า การฟังคำสอนของประมุขก็ดี การถือปฏิบัติตามคำสั่งของพระองค์ก็ดี นับเป็นภารกิจอันมุสลิมพึงต้องกระทำตาม หากว่าการนั้นมิได้ขัดต่อบัญญัติของศาสนา แม้ที่สุดจะสบอารมณ์ผู้ต้องกระทำตามหรือไม่ก็เอาเถิด"

แล้วพระคัมภีร์อัล–กุรอานฉบับแปลเป็นภาษาไทยก็สำเร็จบริบูรณ์ สมพระราชปรารภ ทั้งนี้ก็ด้วยความจงรักภักดีอย่างแรงกล้าของท่านจุฬาราชมนตรีที่มีต่อชาติ ศาสนาและพระมหากษัตริย์ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดพิมพ์พระราชทานและก็แพร่หลายแต่นั้นมา

ด้วยประการฉะนี้ พระคัมภีร์อัล–กุรอานฉบับแปลเป็นภาษาไทยจึงเป็นงานมรดกอันล้ำค่า ซึ่งท่านจุฬาราชมนตรีต่วน สุวรรณศาสน์ ได้มอบไว้แก่ชาวไทยและประเทศไทย

ท่านต่วน สุวรรณศาสน์ มีนามทางศาสนาว่า อัจยีอิสมาแอล ยะห์ยาวี ถือกำเนิดเมื่อวันที่ ๑ เมษายน พุทธศักราช ๒๔๓๑ ณ ตำบลบ้านดอน อำเภอพระโขนง กรุงเทพมหานคร เมื่ออายุประมาณ ๘ ปี ได้เล่าเรียนเขียนอ่านภาษาไทยจนคล่องแคล่ว ท่านบิดาจึงส่งเข้าศึกษาทางศาสนา ท่านขยันหมั่นเพียรและมีความจำดีเลิศ ไม่นานก็เชี่ยวชาญทั้งภาษาอาหรับและมลายู จนได้รับคำชมเชยจากครู เมื่ออายุได้ ๑๘ ปี ท่านเดินทางไปประกอบพิธีฮัจย์ ณ นครเมกกะห์ ประเทศซาอุดิอารเบีย เข้าศึกษาอยู่ ๘ ปีกับ เช้ค อาลี มาลิกี อาจารย์ผู้เชี่ยวชาญ จนท่านมีความรู้เปรื่องปราดในหลักการของศาสนา ครั้นเดินทางกลับประเทศไทยอันเป็นมาตุภูมิ ท่านก็ได้ใช้วิชาที่เล่าเรียนมาสอนทางศาสนาแต่นั้นมา

ท่านต่วน สุวรรณศาสน์มีอุปนิสัยอ่อนโยนสงบเสงี่ยม รักสันติ ถือความกตัญญูเป็นที่ตั้ง และก็สอนลูกหลานให้ยึดธรรมะใหญ่ข้อนี้ไว้ประจำจิต ท่านปรารถนาจะให้เพื่อนมนุษย์ด้วยกันสุขกายสุขใจ ท่านห่วงใยไปจนถึงทหารไทยที่รบป้องกันชายแดนและได้รับบาดเจ็บ ท่านจึงพากเพียรอย่างยิ่งที่จะพัฒนาการศึกษาให้ก้าวหน้า โดยเฉพาะการศึกษาด้านศาสนา ท่านได้ใช้ชีวิตเป็นครูสอนภาษาเป็นศาสนาจารย์ บำเพ็ญประโยชน์แก่ผู้คนและบ้านเมืองอยู่ตลอดชีวิตอันยืนนานถึง ๙๓ ปี ของท่านด้วยเจตนาอันบริสุทธิ์และแน่วแน่ต่ออุดมคติของท่าน ดังที่ตำแหน่งจุฬาราชมนตรี ซึ่งท่านดำรงไว้ตลอดชีวิต และเครื่องราชอิสริยาภรณ์ตริตาภรณ์ช้างเผือก โปรดเกล้าฯ พระราชทาน เมื่อท่านยังมีชีวิต เป็นประจักษ์พยานยืนยันถึงความสำเร็จสมเจตนาของท่าน

ท่านเริ่มชีวิตครูตั้งแต่วัยหนุ่ม รับเชิญไปสอนในสถานศึกษาเล็ก ๆ ที่ยาเวีย และต่อมาในโรงเรียนอันยุมันอิสลาม ซึ่งบัดนี้เจริญเป็นโรงเรียนใหญ่ด้วยวิริยะ อุตสาหะของท่าน และด้วยแรงศรัทธาของผู้ร่วมมือร่วมใจกับท่าน มีอาคารใหม่กว้างขวางเป็นอนุสรณ์แด่ท่านอาจารย์ ต่วน สุวรรณศาสน์ สมดังท่านอาจารย์ต่วนปรารภไว้ว่า

"ข้าพเจ้าจะพยายามเสริมสร้างอาคารนี้ ให้เป็นหอประชุมกลาง และเป็นโรงเรียนที่เหมาะสม เพื่อประโยชน์ของมุสลิมทั่วไป และเป็นอนุสรณ์แก่ข้าพเจ้าเมื่อจากโลกนี้ไป"

ท่านริเริ่มปรับปรุงหลักสูตรโรงเรียนการสอนศาสนาอิสลามในประเทศไทยจากแบบปอเนาะให้เข้ากับหลักสูตรการสอนโรงเรียนราษฎร์ของกระทรวงศึกษาธิการ คือสอนศาสนาครึ่งวัน สอนวิชาสามัญครึ่งวัน ให้นักเรียนมีความรู้ทั้งทางโลกและทางธรรม เพื่อดำรงชีวิตในสังคมได้ราบรื่น ท่าน

กวดขันทั้งความรู้และทั้งความประพฤติของนักเรียนอย่างถี่ถ้วน เป็นที่เคารพไว้วางใจอย่างยิ่งของนักเรียนและผู้ปกครอง ท่านแต่งตำราคู่มือการสอนภาษาอาหรับ มลายู และตำราอื่น ๆ ซึ่งครูอาจารย์ได้อาศัยใช้สอนนักเรียนไทยมุสลิมทุกจังหวัดที่มีโรงเรียนอิสลาม ท่านเชี่ยวชาญทางฉันทลักษณ์อย่างยิ่ง เคยแปลเพลงสรรเสริญพระบารมีภาษาไทยออกเป็นภาษาอาหรับให้นักเรียนเล็ก ๆ ของท่านร้องถวายรับเสด็จพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อเสด็จประทับเรือพระที่นั่งในขบวนกฐินพยุหยาตราทางชลมารค ผ่านฝั่งน้ำโรงภาษี (เก่า)

ความมุ่งหวังในการจัดการศึกษาระดับสูงของท่านผลิตผลสมเป้าหมาย คือ *"อิสลามวิทยาลัยแห่งประเทศไทย"* ซึ่งท่านได้รับความร่วมมือจากกลุ่มพี่น้องมุสลิม กรมการศาสนา และกระทรวงศึกษาธิการในการจัดตั้ง วิทยาลัยนี้เปิดเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๓ มีนักศึกษามุสลิมจากจังหวัดภาคใต้สนใจศึกษาเป็นจำนวนมาก หลักสูตรของวิทยาลัยปรับปรุงขยายให้กว้างขวางเป็นลำดับมา จนสามารถศึกษาต่อต่างประเทศได้ ท่านอาจารย์ต่วน สุวรรณศาสน์ได้ติดต่อขอทุนจากมหาวิทยาลัยต่างประเทศมาได้และคัดเลือกผู้สำเร็จการศึกษาจาก *"อิสลามวิทยาลัย"* ส่งไปศึกษาต่อ และยังมีโอกาสพิเศษเข้ารับคัดเลือกเพื่อรับพระราชทานทุนไปเข้าศาสนาจารีต ณ นครเมกกะห์ ตามจำนวนที่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานเป็นคราว ๆ ไป

ความเป็นผู้สามารถในด้านการพระพุทธศาสนา ในหน้าที่การงาน ในการครองใจคน จนเป็นที่รักเคารพและไว้วางใจของชาวไทยมุสลิมในเมืองไทย ท่านซื่อตรงจงรักอย่างยิ่งต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ โดยมิได้ฝักใฝ่ทางการเมือง รัฐบาลไทยใน พ.ศ. ๒๔๘๐ จึงเชิญท่านเป็นที่ปรึกษาศาสนา ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๕๐ ได้รับเลือกเป็นประธานกรรมการอิสลามประจำจังหวัดพระนคร และเมื่อตำแหน่งจุฬาราชมนตรีของไทยว่างลง ใน พ.ศ. ๒๔๕๑ ท่านอาจารย์ต่วน สุวรรณศาสน์ก็ได้รับเลือกให้ดำรงตำแหน่ง **"จุฬาราชมนตรี"** อันเป็นตำแหน่งที่มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ แต่งตั้ง และท่านจุฬาราชมนตรีต่วน สุวรรณศาสน์ ก็ได้ดำรงตำแหน่งนี้ตลอดชีวิต

ในส่วนประชาชนชาวมุสลิมในไทยนั้น ท่านได้ออกเยี่ยมเยียนโดยใกล้ชิดเสมอมาทุกจังหวัด คณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดและพี่น้องไทยมุสลิมร่วมมือกับท่านด้วยดี ในการปฏิบัติงานเพื่อความร่มเย็นเป็นสุขทั่วหน้ากัน ท่านประสานงานกับส่วนราชการจังหวัด ฝากฝังพี่น้องมุสลิมไว้และเพื่อดำเนินงานร่วมมือกันเพื่อประโยชน์สุขทุกด้าน

ท่านจุฬาราชมนตรีปฏิบัติหน้าที่ของท่านอย่างซื่อสัตย์และเข้มแข็งตลอดอายุขัย ท่านมีวิธีปฏิบัติงานร่วมกันกับคณะกรรมการอิสลามทุกระดับ ด้วยความเห็นอกเห็นใจ อ่อนโยน ให้เสรีภาพในการออกความคิดเห็น ประธานกรรมการอิสลามประจำจังหวัดทุกจังหวัด มอบหน้าที่ชี้ขาดในด้านศาสนา

ให้แก่ท่านเรียกว่า *"ฮาเก่ม"* โดยท่านไม่รู้ตัว ภารกิจที่ท่านบำเพ็ญไว้ตลอดชีวิตอันยาวนานของท่านที่เกิดคุณประโยชน์แก่บ้านเมืองและชาวไทยนั้นมีมากเกินจะยกมากล่าวได้หมดในเวลาอันน้อยนี้

ในด้านต่างประเทศนั้น ท่านได้ทำชื่อเสียงและความเข้าใจในประเทศไทยด้วยดีทุกครั้งที่ท่านได้รับมอบหมายจากรัฐบาล ให้เป็นผู้แทนประเทศไทยตามคำเชิญของต่างประเทศ เช่น รัฐปากีสถาน ประเทศซาอุดิอารเบีย และสาธารณรัฐอียิปต์ ท่านได้รับเชิญเป็นกรรมการต่างชาติคนแรกจากสหพันธรัฐ–มลายูเพื่อตัดสินการประกวดอ่านพระคัมภีร์อัล–กุรอาน ได้ก่อให้เกิดสัมพันธไมตรีส่งเสริมการอ่านพระคัมภีร์ สนับสนุนชาวไทยมุสลิมส่งไปประกวดอ่าน และได้รางวัล นำชื่อเสียงมาสู่ไทยแล้วด้วย ทั้งยังคงปฏิบัติสืบมาจนปัจจุบัน

ท่านจุฬาราชมนตรีไม่เคยว่างเว้นจากการสอนและอบรมศาสนา แม้ในวันอาทิตย์และวันหยุดงาน สถาบันอบรมอภิธรรมอันยุมานอันมีชื่อทุกวันนี้ ก็เกิดจากการที่ท่านร่วมมือกับคณาจารย์อบรมอภิธรรมในวันอาทิตย์ อยู่จนอายุท่านได้ ๘๐ ปี ก็จำต้องรามือให้คณาจารย์ปฏิบัติต่อไป

ท่านจุฬาราชมนตรีต่วน สุวรรณศาสน์ เป็นผู้มาดี เกียรติคุณของท่านสมควรอย่างยิ่งกับตำแหน่งจุฬาราชมนตรีอันเป็นตำแหน่งข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ของไทย ซึ่งสืบมาหลายร้อยปีแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา ท่านเป็นผู้ไปดี จากไปก็มีผู้รำลึกอาลัยถึง งานศพของท่านได้รับพระมหากรุณาธิคุณอยู่ในพระบรมราชูปถัมภ์ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีทรงพระกรุณาประทับเป็นประธานตลอดพิธี เมื่อ ๒๕ มกราคม ๒๕๒๕ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ประถมาภรณ์มงกุฎไทยแก่ท่าน พระเดชพระคุณล้นพ้นอย่างหาที่เปรียบมิได้แก่ท่านจุฬาราชมนตรีและแก่สกุล "สุวรรณศาสน์" ของท่าน

นรชาติวางวาย *มลายสิ้นทั้งอินทรีย์*
สถิตทั่วแต่ชั่วดี *ประดับไว้ในโลกา*

บรรยายออกอากาศ
สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย
วันที่ ๒๒ มีนาคม ๒๕๒๕

เหม เวชกร

เหม เวชกร
จิตรกรเอก ยุคประชาธิปไตย

นางสาวฉวีงาม มาเจริญ เรียบเรียง

ท่านทั้งหลายคงได้ประจักษ์ด้วยตาของตนเองในความจริงที่ว่าจิตรกรเป็นเสมือนผู้วิเศษที่สามารถเนรมิตพื้นที่อันราบเรียบว่างเปล่าของแผ่นกระดาษ ผืนผ้าใบ ตลอดจนฝาผนังให้กลายเป็นพื้นที่อันอุดมไปด้วยความมีชีวิตจิตใจ ด้วยภาพของป่าเขา ลำน้ำ มนุษย์ และสัตว์ต่าง ๆ ซึ่งจิตรกรบรรจงสร้างสรรค์ถ่ายทอดมาจากมโนภาพของเขา ภาพจิตรกรรมจึงมีความงามอย่างลึกซึ้งละเมียดละไม แสดงให้เห็นถึงอารมณ์และความสามารถอย่างเอกของจิตรกร จนบางครั้งเมื่อเราได้ไปเห็นธรรมชาติจริง ๆ ที่มีความงดงามน่าประทับใจ เรามักจะอดรำพึงออกมาด้วยความตื่นเต้นมิได้ ว่าสถานที่นั้นงามเหมือนกับภาพเขียน

ประเทศไทยของเราค่อนข้างโชคดี ที่มีจิตรกรชั้นเยี่ยมที่ทิ้งผลงานเป็นมรดกไว้ให้ชนรุ่นหลังได้ศึกษาและชื่นชมในความสามารถของบรรพบุรุษ แต่น่าเสียดายที่จิตรกรชั้นครูเหล่านั้นไม่ค่อยปรากฏชื่อหรือประวัติอันชัดเจน อาจเป็นเพราะว่าจิตรกรไทยถือคติที่ว่าชอบแสดงแต่ผลงานไม่ชอบแสดงตัวก็เป็นได้ ในยุคกรุงรัตนโกสินทร์นี้มีจิตรกรเอกหลายท่าน บางท่านยังมีชีวิตอยู่ บางท่านล่วงลับไปแล้ว ทิ้งไว้แต่ชื่อเสียงและผลงาน ดังคำที่ว่า *"ศิลปะยืนยาว แต่ชีวิตสั้น" (Ars longa, vita brevis)* เพื่อเชิดชูเกียรติประวัติแห่งจิตรกรไทย จึงขอนำประวัติ เหม เวชกร จิตรกรเอกคนหนึ่งของกรุงรัตน-โกสินทร์ ผู้ล่วงลับไปแล้วมากล่าว ณ ที่นี้

เหม เวชกร เกิดเมื่อวันที่ ๕ มกราคม พ.ศ. ๒๔๔๖ ที่บ้านปากคลองตลาด อำเภอพระนคร กรุงเทพมหานคร เป็นบุตรของนายหุ่น และ ม.ล.สำริด พึ่งบุญ มีพี่น้องต่างมารดา ๓ คน ชีวิตในวัยเยาว์ของท่านเป็นชีวิตที่ค่อนข้างขาดความอบอุ่น เนื่องจากได้เกิดความแตกแยกในครอบครัวเมื่อท่านมีอายุเพียง ๘ ขวบ ฉะนั้น จึงต้องดำเนินชีวิตด้วยความยากลำบากและไม่ประสบความสำเร็จในการศึกษาทั้งในโรงเรียนเทพศิรินทร์และโรงเรียนอัสสัมชัญ แต่ด้วยมีนิสัยรักการวาดเขียน จึงมักฝึกหัดด้วยตนเองอยู่เสมอ

ต่อมา เหม เวชกร ได้ไปอยู่ในความอุปการะของ ม.ร.ว.แดง ทินกร ผู้มีศักดิ์เป็นลุง ซึ่งขณะนั้นมีหน้าที่เป็นผู้ดูแลช่างเขียนชาวอิตาลี ที่กำลังเขียนภาพในพระที่นั่งอนันตสมาคม วันหนึ่งมิสเตอร์ลิกอรีจิตรกรในคณะได้เห็นภาพซึ่งเหม เวชกร วาดด้วยชอล์คบนสะพานท่าน้ำ มิสเตอร์ลิกอรีเห็นแววแห่งความเป็นจิตรกรในอนาคต จึงขออนุญาต ม.ร.ว.แดง นำเหม เวชกร ไปเป็นผู้ช่วยหรือลูกมือของคณะจิตรกรชาวอิตาลี และได้สอนวิชาการเขียนภาพแก่เหม เวชกร จนชำนาญ เมื่อ

งานเขียนภาพในพระที่นั่งอนันตสมาคมเสร็จลง มิสเตอร์ลิกอรีได้ขออนุญาตินำตัวเหม เวชกร ไปศึกษาวิชาศิลปะต่อที่ประเทศอิตาลี ได้ตกลงกันและเตรียมตัวเดินทางไว้เรียบร้อยแล้ว แต่เมื่อบิดามารดาของเหม เวชกร ทราบข่าว ก็แอบมานำตัวเหมไปซ่อนเสีย ทำให้สูญโอกาสที่จะได้ไปศึกษาต่างประเทศโดยสิ้นเชิง ความเสียใจทำให้เหม เวชกรหนีออกจากบ้าน เริ่มชีวิตการทำงานด้วยการไปฝึกงานที่อู่เรือชาวจีนกวางตุ้ง แล้วทำงานในเรือโยงที่จูงเรือล่องมาจากปากน้ำโพ ไปเป็นผู้ช่วยอินยิเนียร์เรือที่แม่กลอง ซึ่งรับจ้างลากเรือวิ่งทวนน้ำไปราชบุรี กาญจนบุรี และไทรโยค ทำงานอยู่จนอายุได้ ๑๕ ปี จึงกลับบ้าน แต่หางานในกรุงเทพฯ ไม่ได้ จึงตัดสินใจเข้าทำงานในหน้าที่ผู้ช่วยช่างน้ำมันในโครงการขุดคลองและสร้างเขื่อนพระราม ๖ ที่ท่าหลวงจังหวัดสระบุรีของกรมชลประทาน ได้รับเงินเดือนเดือนละ ๔๕ บาท อยู่ที่ท่าหลวงได้ประมาณ ๓ ปี ก็ลาออกกลับมาเช่าบ้านอยู่กับเพื่อนที่บริเวณท่าพระจันทร์ กรุงเทพฯ ต่อมาได้เข้าทำงานที่กรมตำราทหารบก โดยทำงานเป็นช่างเขียนภาพประกอบหนังสือตำราต่าง ๆ ภายหลังได้รับคัดเลือกให้เข้าเขียนซ่อมภาพจิตรกรรมเรื่องรามเกียรติ์ ที่ฝาผนังพระระเบียงวัดพระศรีรัตนศาสดาราม คือเขียนภาพตอนมังกรกรรฐ์ล้ม จากโอกาสที่ได้แสดงฝีมือครั้งนี้ ทำให้เหม เวชกร มั่นใจในฝีมือการเขียนภาพของตนยิ่งขึ้น และเริ่มหันเข้าหาอาชีพการเขียนภาพขาย

ประมาณปี พ.ศ. ๒๔๗๘ เหม เวชกร ได้เข้าทำงานเขียนภาพปกและภาพประกอบในหนังสือนวนิยาย ที่สำนักพิมพ์เพลินจิตต์ ของเวช กระตุฤกษ์ ถึง พ.ศ. ๒๔๗๖ ได้ลาออกมาตั้งสำนักพิมพ์ส่วนตัว พิมพ์หนังสือรายสิบวันออกจำหน่าย ใช้ชื่อว่า *"คณะเหม"* โดยเป็นบรรณาธิการเอง มีสุมทุม บุญเกื้อ เป็นผู้ตรวจปรู๊ฟ โพยม บุณยศาสตร์ เป็นผู้จัดรูปเล่มและแจ้งความ ก้าน พึ่งบุญหรือไม้ เมืองเดิม เป็นนักประพันธ์ประจำ ปรากฏว่าเป็นที่นิยมมาก แต่มีเหตุต้องเลิกกิจการเพราะทุนจำกัดและเก็บเงินจากตัวแทนไม่ได้ พระราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ ได้ทรงชักชวนให้ทำงานฝ่ายศิลป์ให้แก่หนังสือพิมพ์ประมวญวันรายวัน โดยเขียนภาพประกอบวรรณคดีเรื่องต่าง ๆ เหม เวชกร ทำงานอยู่ที่สำนักพิมพ์ประมวญวันจนกระทั่งเกิดสงครามโลกครั้งที่ ๒ โรงพิมพ์ถูกทิ้งระเบิด จึงเปลี่ยนมารับงานเขียนภาพให้กรมประชาสงเคราะห์และหนังสือกามนิตรายสัปดาห์ ใน พ.ศ. ๒๔๘๖ เหม เวชกร ได้เข้ารับราชการอีกครั้งที่กองตำรา กระทรวงศึกษาธิการในตำแหน่งประจำแผนกแบบเรียน มีหน้าที่เขียนภาพประกอบแบบเรียน และได้รับแต่งตั้งให้เป็นครูสอนวาดเขียนที่โรงเรียนเพาะช่างด้วย ประมาณ พ.ศ. ๒๔๘๘ เหม เวชกร ได้ลาออกจากราชการเข้าร่วมคณะก่อตั้งหนังสือโบว์แดงรายสัปดาห์ของนายอุดม ชาตบุตร มีนายสันต์ เทวรักษ์ เป็นบรรณาธิการ เหม เวชกร เป็นบรรณาธิการฝ่ายศิลป์ ในขณะเดียวกันท่านได้รับงานเขียนภาพวิจิตรและภาพปกให้แก่นิตยสารและสำนักพิมพ์ทั่วไปด้วย ระยะนี้เองเป็นเวลาที่ท่านมีชื่อเสียงมากจากภาพวรรณกรรมและภาพอื่น ๆ ประมาณ ๔ ปีต่อมา หนังสือโบว์แดงปิดกิจการลง และเริ่มออกหนังสืออุดมสารรายปักษ์แทน

พ.ศ. ๒๔๕๐ เหม เวชกร ได้เปิดสำนักงานช่าง *"เหม เวชกร"* ขึ้นร่วมกับเพื่อนอีก ๓ คน ทำงานเกี่ยวกับงานเขียนภาพและแยกสีแม่พิมพ์ ปรากฏว่ามีงานมากจนต้องลาออกจากหนังสืออุดมสารมารับงานที่สำนักงานอย่างเดียว ต่อมามีร้านทำแม่พิมพ์ด้วยอุปกรณ์ทันสมัยเกิดขึ้นหลายแห่ง กิจการช่างของสำนักงานได้รับความกระทบกระเทือน สำนักงานช่าง *"เหม เวชกร"* **จึงต้องปิดกิจการลงเมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๔๕๖**

ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๕๖ – ๒๔๕๗ เหม เวชกร ได้เข้ารับราชการในฐานะลูกจ้างรายเดือนในกองตำรา กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ มีหน้าที่เขียนภาพประกอบแบบเรียน จากนั้นได้ลาออกไปทำงานด้านหนังสือพิมพ์อีก งานชิ้นสำคัญครั้งนี้คือภาพชุดประวัติศาสตร์ไทยที่เขียนให้แก่กรมสามัญศึกษา ซึ่งองค์การค้าของคุรุสภา ยังพิมพ์เผยแพร่อยู่ในปัจจุบัน

ประมาณ พ.ศ. ๒๕๐๐ นายเปลื้อง ณ นคร บรรณาธิการหนังสือพิมพ์วิทยาสาร และชัยพฤกษ์ ของสำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช ได้ชวนให้เหม เวชกร เข้าร่วมงานในฐานะช่างเขียนภาพจิตรกรรมวิจิตรประกอบเรื่องวรรณคดีลงพิมพ์ในหนังสือชัยพฤกษ์ งานชิ้นสำคัญคือ ภาพชุดชีวประวัติสุนทรภู่ ชุดนางงามในวรรณคดี ชุดกากี ชุดราชาธิราช ชุดประวัติศาสตร์ไทย ชุดนิทานประจำเมือง เรื่องเงาะป่า และเรื่องกามนิตซึ่งเขียนไม่ทันจบก็ถึงแก่กรรมเสียก่อน งานจิตรกรรมชิ้นสำคัญอีกชุดหนึ่งซึ่งเหม เวชกร สร้างอุทิศให้แก่พระพุทธศาสนา และกล่าวกันว่าเป็นงานที่ท่านรักมากที่สุด คือ ภาพชุดปฐมสมโพธิ์ งานชิ้นนี้ท่านมอบให้แก่ศึกษานิธิวัดพระเชตุพนฯ โดยคิดมูลค่าพอสมควรเป็นการกุศล งานชิ้นนี้เองทำให้เหม เวชกร ได้รับพระราชทานพระมหากรุณาธิคุณจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และได้รับพระราชทานพระบรมราชูปถัมภ์มาโดยตลอด

เหม เวชกร มิได้เป็นเพียงจิตรกรเท่านั้น แต่ท่านมีความเป็นศิลปินที่มีความสามารถถึง ๓ สาขา คือ สาขาจิตรกรรม สาขาสังคีต และสาขาวรรณกรรม ท่านประสบความสำเร็จในสาขาสังคีตและวรรณกรรมเช่นเดียวกับจิตรกรรมด้านสังคีตศิลป์หรือดนตรีนั้น ท่านได้ฝึกฝนเองด้วยใจรักมาตั้งแต่รุ่นหนุ่มทั้งได้ฝึกซ้อมอยู่เป็นประจำ จนมีความสามารถเล่นไวโอลินได้อย่างไพเราะ และเชี่ยวชาญระยะแรกได้เข้าเล่นร่วมวงของนายกุ๊นในโรงภาพยนตร์ เช่น พัฒนากร นางเลิ้ง ปีนัง บางลำพู บ้านหม้อ และฮ่องกง เมื่อเริ่มมีภาพยนตร์เข้ามาฉายจึงเลิกไประยะหนึ่ง ภายหลังได้กลับเข้าร่วมเป็นสมาชิกในชุมนุมดนตรีไทยคณะหนุ่มน้อยของพระยามไหศวรรย์ ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๐ ได้ร่วมบรรเลงในการแสดงทางโทรทัศน์และการกุศลเป็นประจำ

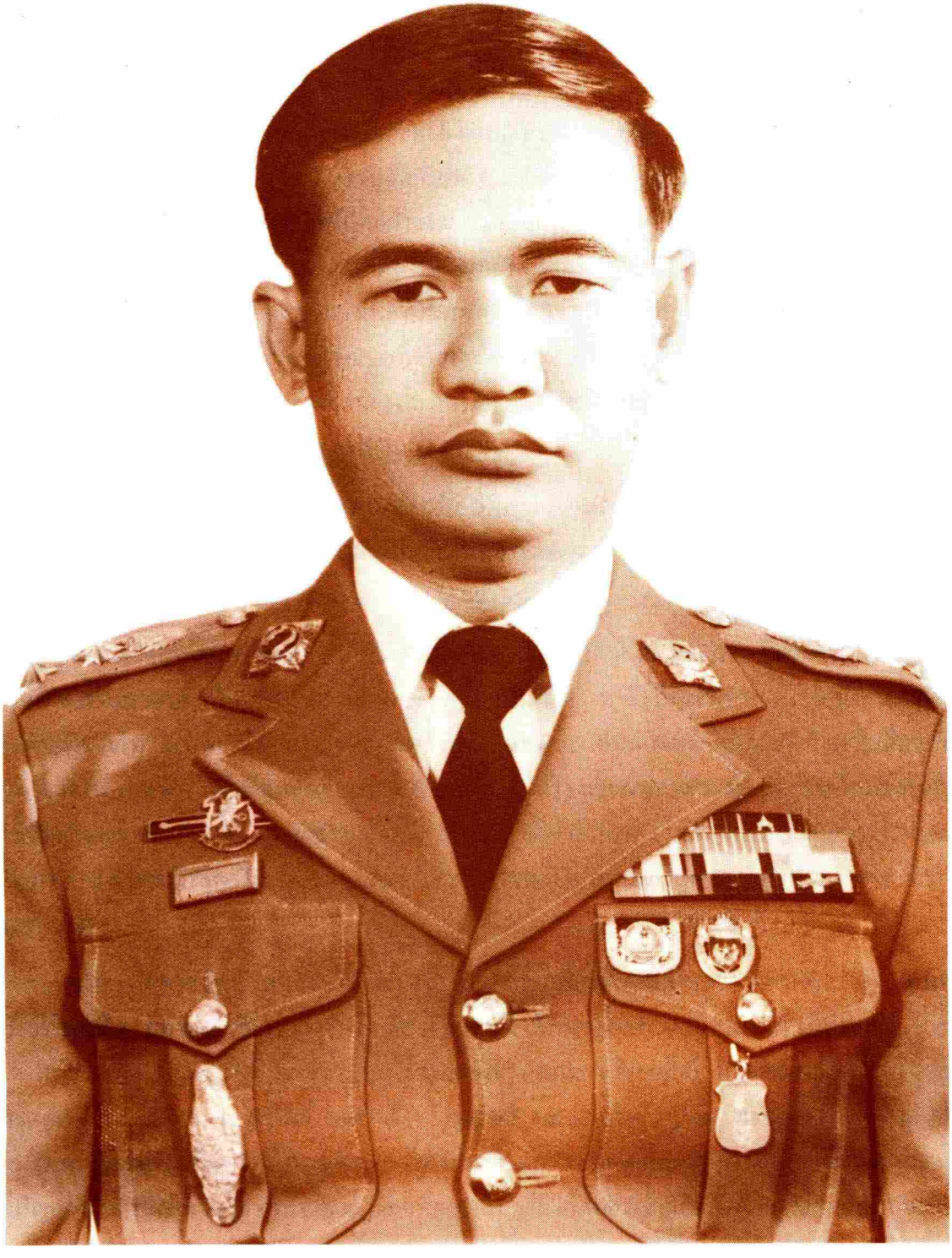
ด้านวรรณกรรม หรืองานเขียนหนังสือนั้น เหม เวชกร ได้รับยกย่องว่าเป็นนักประพันธ์ที่มีชื่อเสียงท่านหนึ่ง เรื่องที่เขียนคือเรื่องผี ได้พิมพ์จำหน่ายเป็นชุด ๆ ซึ่งเป็นที่นิยมแพร่หลายมาก ผลงานที่รวมพิมพ์เป็นเล่มแล้วได้แก่ ปีศาจของไทย วิญญาณที่ร่อนเร่ ผู้ไม่มีร่างกาย เขาเห็นเราข้างเดียว และผู้ปรากฏแต่เงา เป็นต้น กล่าวกันว่าท่านได้รับความบันดาลใจมาจากสภาพบ้านเกิดซึ่งเป็นตำหนักเก่า มีตัวตึกค่อนข้างน่าเกรงขามและมีอาณาบริเวณกว้างขวาง

เหม เวชกร เป็นผู้มีอุปนิสัยโอบอ้อมอารี ไม่ถือตัว รื่นเริง และช่างคุย จึงเป็นที่เคารพรักของศิษย์และมิตรสหายมาก ข้อสำคัญคือความไม่หวงวิชาความรู้ ในระยะที่กำลังประสบความสำเร็จมีชื่อเสียงนั้น ได้มีนักเรียนและผู้ที่สนใจการเขียนภาพ อาศัยภาพของท่านเป็นแบบฝึกหัดเขียนภาพกันทั่วไป บางคนนำงานของตนไปให้ท่านช่วยแนะนำแก้ไข บางคนก็มอบตัวเป็นศิษย์ ซึ่งเหม เวชกร ก็ยินดีแนะนำสั่งสอนด้วยความเต็มใจ โดยมิได้คิดค่าสอนแต่อย่างใด ด้วยถือว่าเป็นวิทยาทาน นอกจากนี้ยังเขียนแบบการสอนพร้อมกับคำแนะนำส่งให้แก่ผู้ที่ขอมาจากต่างจังหวัด ทั้งรับศิษย์ผู้ต้องการฝึกฝนอย่างใกล้ชิดไว้ในบ้าน โดยมิได้รังเกียจหรือคิดค่าตอบแทนใด ๆ ในวันที่ ๕ – ๖ เดือนเมษายนของทุกปี เหม เวชกร จะจัดพิธีไหว้ครูและทำบุญบ้านเป็นประจำ เป็นโอกาสให้ศิษย์และมิตรสหายไปร่วมชุมนุมกันอย่างคับคั่ง ทุกคนจะได้รับการต้อนรับด้วยอัธยาศัยไมตรีอันดีเสมอกัน และเหมจะร่วมวงสนทนาและวงดนตรีด้วยจนตลอดงาน

ด้านชีวิตส่วนตัวนั้น เหม เวชกร ได้สมรสกับนางสาวแช่ม คมขำ นักร้องส่งเพลงไทยซึ่งมีชื่อเสียงในอดีต แม้จะไม่มีทายาท แต่ชีวิตครอบครัวก็ราบรื่นสงบสุขตลอดมา จนกระทั่งเหม เวชกร ล้มป่วยและถึงแก่กรรมด้วยโรคหัวใจวาย รวมอายุได้ ๖๖ ปี พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชานุเคราะห์งานศพ ๗ วัน และพระราชทานเพลิงศพเมื่อวันที่ ๒๘ กันยายน พ.ศ. ๒๕๑๒ ณ เมรุสุสานหลวงวัดเทพศิรินทราวาส

ผลงานของเหม เวชกร ทั้งสาขาจิตรกรรม สังคีต และวรรณกรรม ล้วนสร้างขึ้นเพื่อส่งเสริมความรู้และความบันเทิงของชนทุกชั้น จึงอาจกล่าวได้ว่าเหม เวชกร เป็นศิลปินของคนไทยทุกคนและของชาติ แม้ท่านจะล่วงลับไปแล้ว แต่ผลงานของท่านยังอยู่เป็นอนุสรณ์อันรุ่งเรืองสืบไปประดุจทองคำอันเป็นความหมายแห่งนามของท่านซึ่งคงคุณค่ามิเสื่อมคลาย

บรรยายออกอากาศ
สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย
วันที่ ๕ มกราคม ๒๕๒๕

พันตำรวจโทสุเทพ กุหลาบ

พันตำรวจโท สุเทพ กุหลาบ

นางสาววีณา โรจนราธา เรียบเรียง

สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติได้เคยเสนอประวัติชีวิตของผู้ประกอบวีรกรรมเพื่อประเทศชาติจนถึงกับสูญเสียชีวิต และจนถึงกับพิการมาแล้ว แต่ท่านผู้ฟังคงจะไม่ลืมว่า ในแต่ละวัน แต่ละคืนที่ผ่านพ้นไป ขณะที่เราใช้ชีวิตอย่างสุขสบายอยู่นี้ ยังมีทหาร ตำรวจ ข้าราชการพลเรือน และราษฎรอาสาสมัคร อีกจำนวนมากที่ต้องเผชิญภยันตรายจากการปฏิบัติงานป้องกันประเทศและรักษาความสงบภายในบ้านเมือง แม้เขาเหล่านั้นคลาดแคล้วจากอันตราย และยังคงปฏิบัติภารกิจเสี่ยงอันตรายอยู่ตลอดเวลา แต่ไม่เป็นที่รู้จัก เหมือนการปิดทองหลังพระ สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติจึงเห็นเป็นการสมควรอย่างยิ่งที่จะต้องเสาะหานำประวัติคุณความดีของบุคคลเหล่านี้มาเสนอไว้ในโอกาสนี้ และในโอกาสต่อ ๆ ไป

ตัวอย่างผู้ที่ได้เพียรปฏิบัติหน้าที่ทั้งต้องเสี่ยงกับอันตราย แต่ก็ไม่เป็นที่รู้จัก ที่สำนักงานเสริม–สร้างเอกลักษณ์ของชาติขอนำประวัติมาสดุดีในวันนี้ คือ **พันตำรวจโท สุเทพ กุหลาบ** สารวัตรปกครองป้องกันสถานีตำรวจภูธรอำเภอเวียงสระ จังหวัดสุราษฎร์ธานี

พันตำรวจโท สุเทพ กุหลาบ เกิดเมื่อวันที่ ๑๔ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๕ ที่ตำบลหัวโพ อำเภอบางแพ จังหวัดราชบุรี เป็นบุตรนายหล่อ และนางส้มแป้น กุหลาบ ซึ่งมีอาชีพทำสวน ต่อมาครอบครัวของพันตำรวจโท สุเทพ ได้ย้ายมาตั้งหลักแหล่งที่ตำบลสี่หมื่น อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดเดียวกัน พันตำรวจโท สุเทพ จึงเข้าเรียนจนจบชั้นประถมปีที่ ๔ ที่โรงเรียนคูหาสวรรค์ และจบชั้นมัธยมปีที่ ๖ ที่โรงเรียนดำเนินสะดวก *"สายธรรมจันทร์"* จากนั้นได้เข้าศึกษาที่โรงเรียนตำรวจนครบาลบางเขน กรุงเทพฯ สำเร็จหลักสูตรใน พ.ศ. ๒๕๐๕ เข้ารับราชการในตำแหน่งลูกแถว สังกัดกองพลาธิการ กรมตำรวจ

แม้จะมีโอกาสศึกษาเล่าเรียนไม่มาก เข้ารับราชการเพียงชั้นพลตำรวจ แต่พันตำรวจโท สุเทพ ก็มิได้ท้อแท้ใจ พยายามใช้เวลาว่างหลังเลิกงานแล้วเข้าศึกษาเพิ่มเติมตามสถานศึกษาต่าง ๆ เท่าที่โอกาสอำนวย ในขั้นแรกได้เข้าศึกษาที่โรงเรียนพานิชวิทยาลัย ต่อมาเข้าศึกษาที่วิทยาลัยพัฒนา และศึกษาต่อที่วิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์ จนสำเร็จปริญญาตรี แผนกบริหารธุรกิจ สาขาบริหารงานบุคคล เมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๐ เมื่อกรมตำรวจเปิดโอกาสให้สมัครเข้าสอบคัดเลือกรับการอบรมเป็นนายตำรวจชั้นสัญญาบัตร พันตำรวจโท สุเทพ ขณะมียศเพียงจ่าสิบตรีก็ได้สมัครเข้าสอบคัดเลือก ปรากฏว่าสอบได้และเข้ารับการอบรมจนจบหลักสูตรสืบสวนปราบปรามรุ่นที่ ๑ ได้เป็นนายตำรวจชั้นสัญญาบัตร เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๖

ในการปฏิบัติหน้าที่ทางราชการที่กรมพลาธิการนั้น พันตำรวจโท สุเทพ มิได้เพียงปฏิบัติหน้าที่งานรับผิดชอบด้วยดีเท่านั้น แต่ยังได้อาสาเข้าปฏิบัติราชการที่เสี่ยงภัยด้วย คือ ระหว่างเดือนสิงหาคม พ.ศ. ๒๕๑๓ ถึงเดือนสิงหาคม พ.ศ. ๒๕๑๔ เดินทางไปปฏิบัติราชการสงคราม ณ ประเทศสาธารณรัฐเวียดนามหรือเวียดนามใต้ และใน พ.ศ. ๒๕๒๐ เมื่อกรมตำรวจเปิดรับสมัครผู้สมัครใจไปปฏิบัติราชการที่จังหวัดสุราษฎร์ธานี ซึ่งเป็นจังหวัดที่ประสบภัยการรุกรานภายในอย่างรุนแรง พันตำรวจโท สุเทพ ซึ่งขณะนั้นมียศเป็นร้อยตำรวจเอกแล้ว ก็ได้สมัครเข้าช่วยราชการและได้รับคัดเลือกให้ไปปฏิบัติหน้าที่ในตำแหน่งรองสารวัตรสืบสวนสอบสวน สถานีตำรวจภูธรอำเภอพระแสง จน พ.ศ. ๒๕๒๒ ก็ได้รับแต่งตั้งเป็นสารวัตรปกครองป้องกัน สถานีตำรวจภูธรอำเภอเวียงสระ มาจนถึงปัจจุบัน และได้ติดยศพันตำรวจตรีเมื่อวันที่ ๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๒๔

การปฏิบัติงานราชการในเขตพื้นที่จังหวัดสุราษฎร์ธานี โดยเฉพาะที่อำเภอเวียงสระ ซึ่งเป็นที่ตั้งค่ายใหญ่ของผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์ทางภาคใต้นั้น เจ้าหน้าที่ตำรวจต้องปะทะกับฝ่ายผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์บ่อยครั้งจนเป็นเรื่องธรรมดา ทั้ง ๆ ที่แต่ละครั้ง เจ้าหน้าที่ต้องเอาชีวิตเป็นเดิมพัน พันตำรวจโท สุเทพ ได้เล่าถึงการปะทะครั้งสำคัญที่ประทับใจว่า มีด้วยกัน ๒ ครั้ง

ครั้งแรก พันตำรวจโท สุเทพ ได้รับคำสั่งให้เป็นหัวหน้าชุดคุ้มครองการฝึกร่มเกล้าชาวใต้ที่บ้านหนองโสน อำเภอเวียงสระ ระหว่างวันที่ ๑๑ ถึงวันที่ ๑๔ เมษายน พ.ศ. ๒๕๒๓ ชุดคุ้มครองซึ่งประกอบด้วยตำรวจภูธรอำเภอเวียงสระ ตำรวจตระเวนชายแดน ทหาร และอาสาสมัครรักษาดินแดน ได้ถูกกำลังผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์โจมตีถึง ๑๑ ครั้ง วันที่การปะทะรุนแรงที่สุดก็คือ วันสุดท้ายของการฝึก เพราะผู้ก่อการร้ายฯ ประกาศจะไม่ให้เจ้าหน้าที่ซึ่งมีกำลัง ๑๐๐ คนเศษรอดไปได้เลย พันตำรวจโท สุเทพ เล่าว่า

"เมื่อปิดพิธีการอบรมเวลา ๑๓.๐๐ น.เศษ ก็เริ่มเดินทางกลับ พอห่างจากหนองโสนประมาณ ๑ กิโลเมตร ก็พบกับระเบิดของ ผกค. ๑ ลูก ซึ่งฝังดักเอาไว้ เมื่อถึงทางแยกปากทางเข้าหนองโสน ก็แบ่งกำลังออกเป็น ๒ พวก พวกหนึ่งคุ้มกันขบวนรถยนต์ ซึ่งแล่นมาตามถนน อีกพวกหนึ่งลาดตระเวนคุ้มกันเส้นทาง ซึ่งข้างทางเป็นสวนยางสลับกับป่าไผ่ เมื่อเดินทางมาได้ประมาณ ๒ กิโลเมตร จากจุดที่พบกับระเบิด ผกค.ซึ่งซุ่มอยู่ในป่าไผ่ก็ระดมยิงทันที ซึ่งเป็นระยะกระชั้นมาก ห่างกันไม่เกิน ๒๐ เมตร เมื่อได้ยินเสียงปืนก็ได้ล้มตัวลงนอน แต่ใจจดห่วงเด็ก ๆ ที่ไปด้วยไม่ได้ ฝ่ายเราก็ยิงตอบโต้และไล่ติดตามไป แต่ฝ่าย ผกค.เป็นฝ่ายที่ได้เปรียบกว่า เพราะมีป่าไผ่กำบังไว้ ฝ่ายเจ้าหน้าที่ปลอดภัย

เมื่อเดินทางต่อ ซึ่งห่างจากจุดที่ปะทะกันครั้งแรกได้ ๒ กิโลเมตรเศษ ขณะที่กำลังของเจ้าหน้าที่กำลังตีหน้ากระดานอยู่กลางทุ่งนา เดินเข้าหาแนวป่าไผ่ พอได้ระยะห่างกันประมาณ ๑๐๐ เมตร ผกค. ซึ่งมีกำลังมากพอสมควรก็เปิดฉากยิงทันที ด้วยอาวุธปืนเล็กกลชนิดต่าง ๆ และมีเครื่องยิงลูกระเบิดเอ็ม .๓๙ อีกด้วย ฝ่ายเจ้าหน้าที่เป็นฝ่ายที่เสียเปรียบเพราะอยู่กลางทุ่งนามีแต่คันเป็นที่กำบัง แต่ไม่สามารถที่จะใช้กำบังเครื่องยิงลูกระเบิดเอ็ม .๓๙ ได้ จึงตัดสินใจวิ่งเข้าชาร์ทหันทีจนถึงแนวไผ่ ผกค.ก็ถอยหนี

ไป ตรวจค้นบริเวณก็พบรอยเลือดของ ผกค. ไหลนองอยู่ที่พื้นเป็นจำนวนมาก แต่เราไม่สามารถที่จะไล่ติดตามยึดศพของ ผกค. ได้ เพราะพรรคพวกได้ช่วยกันลากเอาไปด้วย"

เหตุการณ์ปะทะครั้งสำคัญอีกครั้งหนึ่ง เกิดขึ้นเมื่อวันที่ ๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๒๓ พันตำรวจโท สุเทพ ติดตามพันตำรวจโท วีระ ปานจันทร์ ซึ่งขณะนั้นเป็นสารวัตรใหญ่สถานีตำรวจภูธร อำเภอเวียงสระ ไปจับโจรปล้นรถยนต์บนถนนสายเอเซีย ที่ตำบลเขานิพันธ์ ซึ่งอยู่ในเขตอิทธิพลของผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์ เมื่อจับโจรได้แล้ว ขณะเดินทางกลับด้วยพาหนะรถยนต์ ๒ คัน ก็ได้ปะทะกับผู้ก่อการร้ายฯ พันตำรวจโท สุเทพเล่าว่า

"เมื่อห่างจากบ้านคนร้ายออกสู่ถนนเอเซียได้ประมาณ ๒ กิโลเมตร ขณะนั้นเวลาประมาณ ๑๕.๐๐ น.เศษ รถยนต์คันหน้าซึ่งเปิดไฟแล้วก็พบกับ ผกค. ซึ่งแต่งกายคล้ายตำรวจตระเวนชายแดน จอดรถจักรยานยนต์ อยู่ข้างทาง ๒ คัน และมีคนอยู่ประมาณ ๕ คน แต่เมื่อรถเข้าไปใกล้สังเกตได้ว่าไม่ใช่ตำรวจตระเวนชายแดนแน่นอน จึงได้เปิดฉากการยิงทันที ผกค.ที่อยู่บนรถจักรยานยนต์อีกคันหนึ่งได้รีบขับรถออกจากที่เดิม และวิ่งสวนมาทางรถยนต์ของผม และได้ยิงมายังรถยนต์คันของผม ทำให้ไฟฟ้าหน้ารถยนต์คันของผมแตกและดับทันที เด็กซึ่งอยู่บนรถยนต์คันของผมก็ยิงไปยัง ผกค.ที่ขับรถจักรยานยนต์เฉียดเข้ามาด้านข้างทันที ทำให้ ผกค.ตกจากรถจักรยานยนต์ทันทีและเสียชีวิต ซึ่งในขณะนั้นผมก็ยังไม่ทราบว่า ผกค.ตกจากรถจักรยานยนต์ เพียงแต่ได้ยินจากเด็กตะโกนว่า สวป.ตกท้ายรถแล้ว ก็คิดว่าเด็ก ๆ จะได้รับบาดเจ็บเสียแล้ว แต่เมื่อลงจากรถยนต์ และตรวจสอบดูแล้วไม่มีผู้ใดได้รับบาดเจ็บ ผมเองก็ดีใจ ขณะเดียวกันรถยนต์คันหน้าก็วิทยุให้รีบถอนตัว เพราะกลัวว่าจะถูกล้อม เมื่อกลับไปถึง สภ.อ.เวียงสระแล้ว ก็ได้นำกำลังเข้าไปเคลียร์อีกครั้งหนึ่ง ก็พบศพของ ผกค.ตายอยู่บนถนนเอเซีย ๒ คน จากการตรวจค้นก็พบปืน HK MM จำนวน ๑ กระบอก เครื่องยิงลูกระเบิดชนิดเอ็ม .๗๙ จำนวน ๑ กระบอก ลูกระเบิดเอ็ม .๒๖ จำนวน ๑ ลูก ลูกระเบิดชนิดที่ ผกค.ประดิษฐ์ขึ้นเอง ๑ ลูก รถจักรยานยนต์ ๑ คัน และเอกสารต่าง ๆ อีกมากมาย ทางการสืบทราบว่า ผกค.เสียชีวิตเกือบหมด รอดชีวิตไปได้ ๑ คน แต่ก็บาดเจ็บสาหัส ที่เราพบเพียง ๒ คน เพราะในสวนยางข้างทางไม่สามารถที่จะตรวจสอบได้"

ในการปะทะกับผู้ก่อการร้ายฯ ทุกครั้ง พันตำรวจโท สุเทพ และผู้ใต้บังคับบัญชาได้ทำการต่อสู้อย่างเต็มความสามารถ มีสติ และมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียว จนผู้ก่อการร้ายฯ ไม่สามารถทำอันตรายได้ เรื่องนี้ พันตำรวจโท สุเทพ ได้เล่าถึงหลักในการปฏิบัติตนต่อผู้ใต้บังคับบัญชาว่า

"ก็เป็นธรรมดาสำหรับการปฏิบัติงานในพื้นที่แบบนี้ ผู้บังคับบัญชาจะต้องอยู่ใกล้ชิดกับผู้ใต้บังคับบัญชา เมื่อมีเหตุการณ์ที่คิดว่าจะรุนแรงจะต้องอยู่หรือออกไปปฏิบัติงานด้วย เพราะจะได้คอยควบคุมเด็ก ๆ โดยเฉพาะเด็กที่จบจากโรงเรียนใหม่ ๆ ที่ไม่มีประสบการณ์จะต้องคอยควบคุมดูแลอย่างใกล้ชิด เพราะพวกนี้มักจะตื่นเต้นเวลาประสบเหตุการณ์ขึ้น แม้แต่ที่ปะทะกัน ผมก็นำเด็กใหม่ ๆ ที่จบจากโรงเรียนตำรวจภูธรนครปฐมออกไปด้วยถึง ๑๐ คน และผมต้องคอยควบคุมให้อยู่ใกล้ ๆ ตัวผมเสมอ และโดยเฉพาะผู้บังคับบัญชาจะต้องไม่แสดงความหวาดกลัวให้เด็ก ๆ เห็นเป็นอันขาด ตลอดจน

ความเห็นอกเห็นใจในเวลาปกติอีกด้วย โดยเฉพาะความยุติธรรมต้องมี มิฉะนั้นแล้วก็ไม่สามารถที่จะปกครองเด็ก ๆ ได้ และเราก็ไม่ได้ความรักและความเชื่อถือจากเด็ก ๆ และเราก็พร้อมที่จะสละชีวิตเพื่อเขา เพราะถือว่าชีวิตทุก ๆ ชีวิตก็มีค่าเท่าเทียมกัน มิใช่ถือว่ามียศสูงกว่าจะตายไม่ได้ ในทำนองเดียวกันเมื่อเด็ก ๆ เห็นเรากล้าที่จะเสียสละเพื่อเขาได้ เขาก็ต้องสละชีวิตเพื่อเราได้ งานทุกสิ่งทุกอย่างก็จะประสบความสำเร็จได้"

ปัจจุบัน พันตำรวจโท สุเทพ กุหลาบ แต่งงานแล้ว และมีลูกเล็ก ๆ น่ารัก ๒ คน แต่นับเป็นเวลาแรมเดือนทีเดียวที่พ่อ แม่ ลูก จะได้อยู่กันพร้อมหน้าและเพียงช่วงเวลาสั้น ๆ เพราะผู้เป็นพ่อต้องอุทิศเวลาทั้งหมดให้แก่งานในหน้าที่ ในเขตแดนที่ภยันตรายอาจกรายเข้ามาถึงได้ตลอดเวลา ไม่ว่าจะเป็นเช้า สาย บ่าย เย็น หรือค่ำคืนดึกดื่นเพียงใด แม้ในยามนอนหลับพักผ่อน ก็จะต้องนอนกอดปืนอยู่บนแคร่ไม้เล็ก ๆ ภายในกระต๊อบเล็ก ๆ ซึ่งก่อขึ้นรายรอบสถานีตำรวจภูธรอำเภอ กระต๊อบนี้หันหน้าเข้าหาสถานีตำรวจ มีประตูสูงแค่ศีรษะ ด้านหลังเจาะช่องหน้าต่างเล็ก ๆ เป็นช่องถ่ายเทอากาศ และเป็นช่องจ่อปืนยามถูกโจมตี บนหลังคาและฝาด้านข้างด้านหลังวางกระสอบทรายเป็นแนวกำบัง ถัดออกไปจากแนวกระต๊อบไปเล็กน้อยล้อมด้วยคูดินและรั้วลวดหนามเป็นแนวกำบังและแนวป้องกันแนวหน้าสุด

พันตำรวจโท สุเทพ กุหลาบ ได้ฝากคำขอร้องผ่านรายการนี้ถึงเพื่อนตำรวจทุกท่านด้วยว่า "ผมขอให้ตำรวจที่อยู่กันสุขสบาย โปรดละเว้นการประพฤติปฏิบัติในทางที่ไม่ดี ขอให้เห็นใจตำรวจที่เขาอยู่ในที่ลำบากบ้าง เมื่ออ่านข่าวว่า ตำรวจชั่วครั้งใด ก็อดที่จะเศร้าใจไม่ได้ ขอให้เขาเหล่านั้นคำนึงถึงเกียรติยศและศักดิ์ศรีของตำรวจเราบ้าง" ท่านผู้ฟัง ไม่เฉพาะแต่ตำรวจเท่านั้น หลังจากได้รับฟังชีวิตความเป็นอยู่การต่อสู้ และหลักการประจำใจของพันตำรวจโทสุเทพ กุหลาบ แล้ว เราก็น่าจะลองนึกย้อนทบทวนถึงตัวเราเองบ้างว่า เราได้ดำรงตนสมควรกับการที่เพื่อนร่วมชาติอีกกลุ่มหนึ่ง ยอมลำบากตรากตรำ เสี่ยงภยันตรายนานาชนิด เพื่อให้เราอยู่สุขสบายเช่นนี้ แล้วหรือยัง และถ้ายังก็ถึงเวลาที่เราจะเปลี่ยนแปลงปรับปรุงและเสียสละกันบ้างหรือไม่?

บรรยายออกอากาศ
สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย
วันที่ ๒ พฤษภาคม ๒๕๒๕

ศาสตราจารย์ ร้อยตำรวจโท แสง มนวิทูร

ศาสตราจารย์ ร้อยตำรวจโท แสง มนวิทูร

นางจินตนา กระบวนแสง เรียบเรียง

ภาษาบาลีและสันสกฤตเป็นภาษาที่ตายแล้ว และในปัจจุบันหาผู้แตกฉานในภาษาทั้งสองอย่างลึกซึ้งได้ยาก แต่ก็นับว่าเป็นโชคดีที่ประเทศไทยเรามีบุคคลผู้หนึ่งที่มีความรู้แตกฉานทั้งภาษาบาลีและสันสกฤตอย่างลึกซึ้ง จนสามารถแปลคัมภีร์สำคัญ ๆ ที่มีผู้เขียนไว้เป็นภาษาบาลีและสันสกฤตออกมาเป็นภาษาไทย เพื่อให้อนุชนรุ่นหลังได้ใช้เป็นตำราศึกษาค้นคว้าทั้งทางด้านภาษาศาสตร์ อักษรศาสตร์ ศาสนา ปรัชญา ประวัติศาสตร์ และโบราณคดี บุคคลผู้นั้นคือ **ศาสตราจารย์ร้อยตำรวจโท แสง มนวิทูร** และเนื่องจากวันที่ ๗ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๒๔ นี้เป็นวันครบรอบวันมรณกรรมปีที่ ๘ ของท่าน จึงขอนำประวัติของท่านมาเล่าสู่กันฟังอีกครั้งหนึ่ง

ศาสตราจารย์ ร้อยตำรวจโท แสง มนวิทูร เกิดเมื่อวันที่ ๒๘ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๔๔๓ ที่บ้านหมู่ที่ ๑๒ ตำบลบางโปรง อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรปราการ เป็นบุตร นายเจิมและนางเพิ่ม มนวิทูร ศาสตราจารย์ ร้อยตำรวจโทแสง มนวิทูร เป็นกำพร้าบิดามารดาตั้งแต่ยังเยาว์ และตกอยู่ในความดูแลของ นางเหลี่ยม ตาลบำรุง ผู้เป็นยายมาโดยตลอด เมื่อมีอายุได้ ๘ ขวบ นายสาคร สุวรรณเวช ผู้เป็นน้าเขยได้นำตัวไปฝากพระอุดมญาณ เจ้าอาวาสวัดทรงธรรม (ขณะนั้นดำรงตำแหน่งเป็นพระครูวิสุทธิวงศ์ เจ้าอาวาสวัดกลางนา ภายหลังได้รวมวัดกลางนาและวัดทรงธรรมเข้าด้วยกันเรียกว่าวัดทรงธรรม) เมื่อเรียนจบชั้นมูลแล้วต้องลาออกจากโรงเรียนเพราะป่วยไม่สามารถเรียนหนังสือต่อไปได้ ต่อมาราวพุทธศักราช ๒๔๕๓ ได้เข้าเรียนที่วัดบางฝ้าย อำเภอพระประแดง และในปีต่อมาก็ย้ายไปเรียนที่โรงเรียนวัดบางหัวเสือ อำเภอเดียวกันจนสอบได้ชั้นประถมปีที่ ๕ เมื่อพุทธศักราช ๒๔๕๗ ต่อจากนั้น นายฮอก ลิมปิโกวิท ผู้เป็นตาเขยได้นำตัวไปฝากสมเด็จพระสังฆราช (แพ ติสฺสเทวมหาเถระ) เจ้าอาวาสวัดสุทัศนเทพวราราม ขณะดำรงสมณศักดิ์เป็นพระพรหมมุนี โดยมีความมุ่งหมายจะเข้าเรียนต่อในโรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย แต่ไม่มีใครฝากเข้าเรียน จึงเปลี่ยนเป็นหันมาศึกษาทางปริยัติธรรมโดยบรรพชาเป็นสามเณร เมื่อพุทธศักราช ๒๔๕๘ ณ วัดสุทัศนเทพวราราม ศึกษาเล่าเรียนทั้งบาลีและนักธรรมด้วยความอุตสาหะ ในปีต่อมาคือ พุทธศักราช ๒๔๖๐ ก็สอบได้นักธรรมตรี พุทธศักราช ๒๔๖๑ ก็สอบได้นักธรรมโท ศาสตราจารย์ แสง มนวิทูร อุปสมบทเป็นพระภิกษุเมื่อวันที่ ๒๘ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๔๖๔ โดยมี สมเด็จพระสังฆราช (แพ ติสฺสเทวมหาเถระ) ขณะดำรงสมณศักดิ์เป็นพระพรหมมุนีเป็นพระอุปัชฌาย์ จำพรรษาอยู่ ณ วัดสุทัศนเทพวราราม ในปีนั้นเอง ท่านก็สอบพระปริยัติธรรมได้เปรียญ ๓ ประโยค ในปีพุทธศักราช ๒๔๖๗ สอบได้เปรียญ ๔ ประโยค และสอบได้เปรียญ ๖ ประโยค เมื่อพุทธศักราช ๒๔๗๐

ขณะที่ท่านเรียนภาษาบาลีและสอบได้เปรียญ ๓ ประโยคนั้น ก็ได้ขวนขวายเรียนภาษาสันสกฤตไปด้วย เนื่องจากท่านได้พบหนังสือสันสกฤตเล่มหนึ่ง เขียนด้วยอักษรเทวนาครีอยู่บนตำหนักสมเด็จพระสังฆราช (แพ ติสฺสเทวมหาเถระ) จึงพยายามเอามาพิจารณาดูและพยายามอ่านจำตัวอักษร และมีที่เขียนอักษรไทยและมีคำแปลเป็นภาษาไทยไว้โศลกหนึ่ง ท่านจึงพยายามจำอักษรเดิม และที่ถอดเป็นอักษรไทยไว้ ต่อมาท่านได้พบแขกนั่งขายผ้าอยู่ที่พาหุรัดท่านจึงนำประโยคที่ท่านท่องจำไว้นั้นไปพูดกับแขกผู้นั้น เมื่อแขกผู้นั้นถามท่านฟังไม่รู้เรื่อง แขกผู้นั้นจึงเขียนตัวอักษรให้ดู จึงทราบว่าเป็นอักษรแบบเดียวกับที่มีอยู่ในหนังสือบนตำหนักสมเด็จพระสังฆราช (แพ ติสฺสเทวมหาเถระ) นั้นเอง จึงได้เชิญแขกผู้นั้นมาที่กุฏิและนำหนังสือมาให้ดู ทราบว่าหนังสือเล่มนั้นคือหนังสือหิโตปเทศที่เขียนเป็นอักษรเทวนาครี จึงได้ขอร้องให้แขกผู้นั้น (คือ ท่านบัณฑิต–รมฺนาถ ศฺรมา นักปราชญ์ของอินเดียที่เข้ามาอยู่ในประเทศไทย) สอนภาษาสันสกฤตให้ และท่านได้เรียนภาษาสันสกฤตด้วยความอุตสาหะและมั่นใจ ต่อมาก็ได้เรียนภาษาสันสกฤตจากท่านพราหมณ์ปัญจนทีศวร สุพรหมันย ศาสตรี ผู้เชี่ยวชาญภาษาสันสกฤตของราชบัณฑิตยสถาน และต่อมาได้เป็นหัวหน้ากองหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร ซึ่งคนไทยรู้จักท่านในนามของ ป.ส. ศาสตรี แม้เมื่อศาสตราจารย์ แสง ได้ลาสิกขาแล้วท่านก็ยังคงเรียนภาษาสันสกฤตต่อกับท่าน ป.ส. ศาสตรี เรียนภาษาสันสกฤตและปรัชญาตะวันออกเพิ่มเติมกับท่านสวามี สัตยานันทบุรี และเรียนคัมภีร์ไตรเพทกับท่านสวามี สัตนารายณะ ซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญทางไตรเพทอีกด้วย จึงทำให้ศาสตราจารย์ แสง มนวิทูร เป็นปราชญ์ไทยที่รู้ภาษาสันสกฤตดีอย่างยอดเยี่ยมผู้หนึ่ง

ขณะที่ศาสตราจารย์ แสง มนวิทูร อยู่ในสมณเพศ ท่านเป็นนักเทศน์ปุจฉาวิปัสสนาที่มีการมคมคาย มีปฏิภาณเฉียบแหลมผู้หนึ่ง เมื่อสมเด็จพระสังฆราช (แพ ติสฺสเทวมหาเถระ) ดำรงสมณศักดิ์เป็นสมเด็จพระพุฒาจารย์ ได้โปรดให้ตั้งศาสตราจารย์ แสง มนวิทูร เป็นพระครูฐานานุกรมของท่านที่พระครูวิจารณ์โกศล แล้วเลื่อนเป็นพระครูศัพท์สุนทร พระครูคู่สวด ศาสตรา–จารย์ แสง มนวิทูร ลาสิกขา เมื่อวันที่ ๒ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๔๗๒

เมื่อลาสิกขาแล้ว พระภิรมย์ราชา (พร้อม วาจารัต) ได้พาไปฝากเจ้าพระยามุขมนตรี (อวบ เปาโรหิต) สมุหนครบาลสมัยนั้นได้รับเข้าเป็นเสมียนฝึกหัด ณ ศาลาว่าการนครบาลตั้งแต่ พุทธ–ศักราช ๒๔๗๓ เป็นต้นมา พุทธศักราช ๒๔๗๗ เปลี่ยนสังกัดมาเป็นเสมียนในกองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงมหาดไทย ต่อมาในปีพุทธศักราช ๒๔๗๘ ย้ายไปเป็นเสมียนจัตวาอยู่กองควบคุมเทศบาล พุทธศักราช ๒๔๗๙ มีการสอบเลื่อนฐานะข้าราชการขึ้นเป็นชั้นตรี และกำหนดให้ใช้ภาษาสันสกฤตเป็นวิชาเลือกสอบด้วย ท่านจึงใช้ภาษาสันสกฤตเป็นวิชาเลือก สามารถสอบเป็นข้าราชการชั้นตรีได้ และได้รับแต่งตั้งให้เป็นปลัดอำเภอเทิง จังหวัดเชียงราย ในปีพุทธศักราช ๒๔๘๐ ต่อมาได้โอนไปอยู่กรมตำรวจ ได้รับยศเป็นร้อยตำรวจตรี และได้รับคำสั่งให้ไปเป็นหัวหน้าสถานีตำรวจภูธรกิ่งอำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย เมื่อปีพุทธศักราช ๒๔๘๑ ขณะที่เป็นหัวหน้าสถานีตำรวจ

ภูธรกิ่งอำเภอเชียงแสนอยู่นั้น เกิดกรณีพิพาทกับอินโดจีนของฝรั่งเศส ท่านได้รับคำสั่งให้นำกำลังตำรวจเข้ายึดพื้นที่ทุ่งดินดำของอินโดจีนฝรั่งเศสได้เมื่อปีพุทธศักราช ๒๔๘๔ และในปีเดียวกันนั้นก็ได้เลื่อนยศเป็นร้อยตำรวจโท ตำแหน่งหัวหน้าสถานีตำรวจภูธรเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย ศาสตรา-จารย์ แสง เป็นตำรวจอยู่ ๘ ปีเศษ ทางราชการจึงโอนให้กลับไปเป็นปลัดอำเภอชั้นตรี อำเภอเวียงป่าเป้า เมื่อปีพุทธศักราช ๒๔๘๘ และได้ย้ายวนเวียนอยู่ตามอำเภอต่าง ๆ ในจังหวัดภาคเหนือตลอดมา จนครั้งสุดท้าย ดำรงตำแหน่งเป็นนายอำเภอ กิ่งอำเภอดอกคำใต้ จังหวัดเชียงราย เมื่อพุทธศักราช ๒๔๙๓

ขณะที่ศาสตราจารย์ แสง มนวิทูร รับราชการอยู่ในสังกัดกระทรวงมหาดไทยนั้น เมื่อเดินทางไปตรวจราชการในท้องที่ใดก็พยายามซักถามประวัติศาสตร์ สอบสวนเรื่องราวของสถานที่สำคัญของบ้านเมืองต่าง ๆ ที่ปรากฏเป็นตำนานและพงศาวดารพื้นเมืองอยู่เสมอ ทำให้ท่านรอบรู้เรื่องราวเกี่ยวกับประวัติศาสตร์และโบราณคดีเป็นอย่างดี และเป็นเหตุให้ท่านได้โอนมารับราชการอยู่ในกรมศิลปากร ตั้งแต่พุทธศักราช ๒๔๙๔ เป็นต้นมา ซึ่งท่านก็ปฏิบัติงานก้าวหน้าด้วยดีตลอดมาจนกระทั่งเกษียณอายุ เมื่อปีพุทธศักราช ๒๕๐๓ ขณะดำรงตำแหน่งเป็นหัวหน้าแผนกหอวชิรญาณและกรมศิลปากรยังคงจ้างท่านทำงานต่อมาจนกระทั่งอายุ ๖๕ ปี จึงเลิกจ้างตามมติของคณะ-รัฐมนตรี ขณะที่ท่านรับราชการอยู่ในกรมศิลปากร ท่านได้พยายามแปลและชำระหนังสือต่าง ๆ เพื่อความถูกต้อง และต้องการให้อนุชนรุ่นหลัง ๆ ได้มีตำราเพื่อการศึกษาค้นคว้าที่ดีต่อไป หนังสือที่ท่านแปลและชำระมีดังนี้คือ ตรวจสอบและชำระหนังสือพระมาลัยกลอนสวด แปลหนังสือชิน-กาลมาลีปกรณ์ แปลเรื่องศาสนวงศ์ หรือประวัติศาสนา แปลพระราชนิพนธ์คาถาภาษาบาลีในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ชื่อ ติรตนปณามคาถา แปลอริยสัจจวิภังคนิเทศ ในคัมภีร์วิภังคปกรณ์ แปลเรื่องกายวิรติคาถา แปลไวยากรภาษามคธ ชื่อ โมคคัลลานมหาวยากรณ์ แปลเรื่องโลกนิตปกรณ์ แปลอุบาลีวาทสูตร และ สุภาษิตรัตนะ ส่วนที่เป็นภาษาสันสกฤตท่านได้แปลเรื่องลักษณะของบุรุษสตรีและประติมา กังสะวธะ (ฆ่าพระยากงส์) นาฏยศาสตร์ คัมภีร์ลลิตวิสตระ ภควคีตา และตรรกสาร นอกจากนั้นมีงานประพันธ์อื่นๆ อีก ทั้งที่เกี่ยวกับด้านศาสนา ประวัติ-ศาสตร์ โบราณคดี ปรัชญา และงานแปลจารึกอีกด้วย ผลงานเหล่านี้ล้วนแต่เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวมและต่อการศึกษาค้นคว้าอย่างยิ่ง อันเป็นผลให้ท่านได้รับพระราชทานปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ (ศ.ด. โบราณคดี) จากคณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร และรับพระราชทานเหรียญดุษฎีมาลาเข็มศิลปวิทยาด้วย

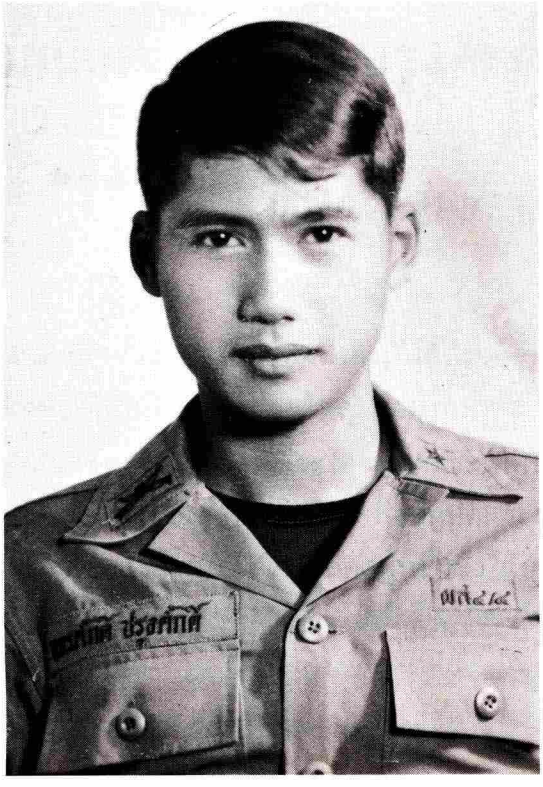
ขณะที่ท่านรับราชการอยู่ในกรมศิลปากร ท่านได้รับเชิญไปเป็นอาจารย์สอน หรือผู้บรรยายภาษาสันสกฤต และวิชาศาสนา ในคณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร เป็นอาจารย์สอนหรือผู้บรรยาย ภาษาสันสกฤต และวิชาปรัชญาตะวันออก ในมหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย และต่อมาได้

รับเชิญให้เป็นผู้บรรยายเรื่องศาสนาพราหมณ์ในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์อีกด้วย และนอกจากนี้ท่านก็ยังได้สอนภาษาสันสกฤตแก่ศิษย์ผู้ใหญ่ที่มาขอให้ท่านสอนเฉพาะส่วนตัวด้วยอีกหลายท่าน

นอกจาก ศาสตราจารย์ แสง มนวิทูร จะเป็นปราชญ์ผู้รู้ลึกซึ้งในภาษาบาลี สันสกฤต ศาสนา ปรัชญา โบราณคดี และประวัติศาสตร์แล้ว ท่านยังมีความรอบรู้เกี่ยวกับพฤกษศาสตร์ สัตวศาสตร์ และการดนตรี เป็นอย่างดีอีกด้วย ศาสตราจารย์ แสง มนวิทูร ถึงแก่กรรมด้วยโรคหัวใจ เมื่อวันที่ ๗ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๑๖ รวมอายุได้ ๗๔ ปี

เมื่อได้ศึกษาผลงานด้านต่าง ๆ ที่ท่านได้แปลมาจากภาษาบาลีและสันสกฤตหรือผลงานที่ท่านได้เรียบเรียงขึ้น หรือคำสอนของท่านที่ถ่ายทอดให้แก่ศิษย์แล้ว นับได้ว่าท่านได้ทำคุณประโยชน์อย่างมากให้แก่วงการศึกษาของประเทศไทย ควรที่อนุชนรุ่นหลังจะระลึกถึงพระคุณที่ท่านมีความอุตสาหวิริยะ พากเพียรแปลและถ่ายถอดตำรับตำราต่าง ๆ จากภาษาที่ตายแล้วมาเป็นภาษาไทยเพื่อใช้สำหรับการค้นคว้าต่อไป เพราะเป็นบุคคลที่ตั้งใจประกอบความดีให้แก่บ้านเมืองที่หาได้ยากผู้หนึ่ง.

บรรยายออกอากาศ
สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย
วันที่ ๗ มกราคม ๒๕๒๔

ร้อยเอกขจรศักดิ์ ปรุงศักดิ์

(ปัจจุบันเป็นพันตรี)

ร้อยเอกขจรศักดิ์ ปรุงศักดิ์

นางสาวบุหลง ศรีกนก เรียบเรียง

ท่านได้เคยฟังชีวประวัติและผลงานของบุคคลสำคัญที่ได้ประกอบคุณงามความดีไว้แก่ชาติมาหลายครั้ง ซึ่งได้กล่าวถึงผู้ที่หาชีวิตไม่แล้วเป็นส่วนใหญ่ จุดมุ่งหมายประการหนึ่ง ก็เพื่อประกาศเกียรติคุณเชิดชูสิ่งที่ท่านเหล่านั้นได้สร้างสรรค์คุณประโยชน์แก่ประเทศชาติให้เป็นที่ปรากฏ และอีกประการหนึ่งก็เพื่อให้เป็นแบบอย่างแก่อนุชนรุ่นหลังจะพึงปฏิบัติและรับทอดสิ่งที่ท่านเหล่านั้นได้ริเริ่มทำไว้ วันนี้ขอเสนอประวัติและวีรกรรมของบุคคลผู้หนึ่งซึ่งได้สละเลือดเนื้อ อวัยวะของร่างกายทุกส่วนด้วยความกล้าหาญ เด็ดเดี่ยว ปฏิบัติภาระหน้าที่ปกป้องผืนแผ่นดินไทย และท่านผู้นั้นยังมีชีวิตอยู่ มีชีวิตอยู่เพื่อดูดอกผลของผลงานที่ตนได้หว่านพืชพันธุ์แห่งความเสียสละไว้ ท่านผู้นี้คือ**ร้อยเอกขจรศักดิ์ ปรุงศักดิ์** นายทหารรุ่นใหม่ของกองทัพไทย ขอเชิญท่านผู้อ่านรู้จักประวัติและผลงานของนายทหารผู้นี้ได้ ดังต่อไปนี้

ร้อยเอกขจรศักดิ์ ปรุงศักดิ์ เกิดเมื่อวันที่ **๑๗ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๕๕** ตระกูลของท่านผู้นี้มีเลือดเนื้อเชื้อไขของทหารมาหลายชั่วคน บิดา คือ นาวาอากาศเอก พจน์ ปรุงศักดิ์ ซึ่งในวัยเด็กได้รับการพร่ำสอนจากบิดาว่าจะต้องสืบทอดอาชีพการเป็นทหารรับใช้ชาติให้เหมือนกับที่ท่านได้สืบทอดจากคุณปู่ไว้ สิ่งนี้คงเป็นแรงจูงใจประการหนึ่งที่จุดความสนใจในการเป็นทหารมากกว่าอาชีพอื่น ๆ ความสนใจที่จะโตขึ้นเป็นทหารได้เพิ่มขึ้นตามวัย วันเด็กของทุกปี เด็กบางคนอาจสนใจเที่ยวเล่นสนุก แต่ร้อยเอกขจรศักดิ์จะตั้งตารอคอยวันนั้นมาทั้งปีเพื่อที่จะมีโอกาสไปดูการแสดงของทหารเหล่าทัพต่าง ๆ ที่นำอุปกรณ์ทางทหารมาจัดแสดงให้เด็กชม ในวันนั้นจากเช้าจรดเย็นเขาจะตระเวนจากดอนเมือง ลานพระบรมรูปทรงม้า สนามหลวง และท่าราชวรดิษฐ์ ดูบรรดาอาวุธเครื่องมือทางทหารเหล่านั้นด้วยความสนอกสนใจ มีความรู้สึกว่าบรรดาอาวุธและเครื่องมือต่าง ๆ เหล่านี้มีความก้าวหน้าทางวิทยาการที่สามารถสัมผัสได้ ผิดกับวิชาการด้านอื่น ๆ ซึ่งไม่เห็นจริงจังเท่าใด ด้วยความผูกพันและความมีใจรักอาชีพทหารมาแต่เยาว์วัยเช่นนี้เอง เมื่อจบการศึกษาชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นจากโรงเรียนวัดราชบพิธใน **พ.ศ. ๒๕๑๒** ก็มุ่งเข็มเข้าศึกษาวิชาทหารทันที ด้วยการสมัครสอบแข่งขันเข้าเรียนในโรงเรียนเตรียมทหาร และก็สามารถสอบผ่านด้วยคะแนนสูงเป็นนักเรียนเตรียมทหารรุ่นที่ ๑๒ สมใจหวัง

ในสมัยเมื่อเป็นเด็กและคิดอยากเป็นทหารนั้น เคยอยากเป็นทหารเรือ ด้วยความที่มีบ้านอยู่ริมน้ำมีชีวิตเคยชินกับลำน้ำและเรือ แต่ก็ต้องเปลี่ยนใจเพราะมักเป็นตะคริวและเหน็บชาเมื่อถูกอากาศเย็น เมื่อเป็นทหารเรือไม่ได้ก็คิดที่จะเป็นทหารบกแทน ด้วยเหตุนี้ เมื่อจบจากโรงเรียนเตรียม

ทหารจึงเลือกศึกษาต่อที่โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้าฯ นับเป็นนักเรียนรุ่นที่ ๒๓ ตามหลักสูตรแบบใหม่

ชีวิตการเรียนวิชาทหารที่ผ่านมาเป็นสิ่งแปลกใหม่จากชีวิตพลเรือนโดยสิ้นเชิง จากความตื่นเต้นที่ได้เข้าเรียนในสถาบันวิชาทหารในระยะแรก ๆ ค่อย ๆ ลดลงไป และเริ่มรู้สึกว่าการเรียนเพื่อเป็นทหารนั้นไม่ใช่เรียนได้ง่าย ๆ นอกจากจะต้องศึกษาวิชาการต่าง ๆ แล้วยังต้องมีระเบียบวินัยที่เคร่งครัดตลอดเวลา ต้องเรียนรู้การที่จะเป็นผู้นำและผู้ตาม กับต้องฝึกฝนร่างกายให้มีกำลังกล้าแข็งทนต่อความลำบากได้ ซึ่งสิ่งที่เรียนรู้ทั้งหมดจะต้องนำไปใช้ปฏิบัติจริงเมื่อสำเร็จการศึกษา

ในปี พ.ศ. ๒๕๑๕ ร้อยเอกขจรศักดิ์ ปรุงศักดิ์ ก็เรียนสำเร็จจบหลักสูตรและได้เข้าเรียนหลักสูตรชั้นผู้บังคับกองร้อยต่ออีก ๓ เดือน ที่ค่ายธนรัชต์ปราณบุรี จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ และพร้อมที่จะปฏิบัติงานในกองทัพบกไทย นายทหารใหม่หลายคนอาจเลือกประจำการในหน่วยงานที่เจริญก้าวหน้าอยู่แล้ว แต่เขาและเพื่อนทหารที่มีอุดมการณ์แน่วแน่เลือกที่จะไปประจำการ ณ หน่วยงานที่พึ่งตั้งขึ้นใหม่ คือ กองพันทหารราบที่ ๔ กองทหารราบที่ ๔ จังหวัดตาก ซึ่งขณะนั้นยังไม่มีอาคารที่ทำการเป็นของตัวเอง ต้องฝากอยู่กับหน่วยทหารที่จังหวัดนครสวรรค์ ระหว่างที่รอการก่อสร้างนั้นก็ได้เริ่มฝึกทหารใหม่ ฝึกตรวจสอบภาคกองร้อย จนกระทั่งกองพันที่จังหวัดตากสร้างแล้วเสร็จก็ได้รับคำสั่งให้ไปประจำการที่เขาค้อ จังหวัดเพชรบูรณ์ เมื่อเดือนกันยายน พ.ศ. ๒๕๒๐ นั่นเอง

เมื่อเดินทางไปปฏิบัติงานที่เขาค้อครั้งแรกนั้น อาจเรียกได้ว่า ยังด้อยด้วยประสบการณ์และวัยวุฒิ แต่ภาระหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายนั้นไม่น้อยเลย ร้อยโทขจรศักดิ์ ยศขณะนั้นต้องรับหน้าที่ผู้บังคับหมวดปืนเล็ก ปฏิบัติภารกิจคุ้มกันการสร้างทาง ให้ความคุ้มครองหมู่บ้าน รวมทั้งฝึกอบรมวิชาการเกษตรการทำมาหากิน และให้ชาวบ้านรู้จักการช่วยเหลือป้องกันตัวเอง ซึ่งงานเหล่านี้เป็นงานที่ต้องเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติจริงทั้งสิ้น และก็ตั้งใจเรียนรู้เสมอมา จนกระทั่งถึงวันอาทิตย์ที่ ๘ เมษายน พ.ศ. ๒๕๒๑ เวลาเช้า ร้อยเอกขจรศักดิ์ พร้อมด้วยกำลังส่วนหนึ่งได้ออกปฏิบัติหน้าที่ในป่าตามปกติ ห่างจากฐานที่มั่นไปประมาณ ๑ กิโลเมตร ขณะที่เตรียมตัวจะเดินทางกลับ ขาข้างหนึ่งได้เหยียบกับระเบิดของฝ่ายตรงข้าม ระเบิดระเบิดทันที ลูกน้องทุกคนปลอดภัย แต่ร้อยเอกขจรศักดิ์ได้รับบาดเจ็บสาหัสต้องนำตัวส่งโรงพยาบาล และเข้าพักรักษาตัวฟื้นฟูสมรรถภาพ ณ โรงพยาบาลพระมงกุฎเกล้าฯ อยู่ ๑ ปีกับ ๑ เดือน ร้อยเอกขจรศักดิ์ ปรุงศักดิ์ ยื่นความจำนงขอกลับเข้ารับราชการทหารอีก และได้ระบุหน่วยงานที่จะไปประจำ คือเขาค้อ เช่นเดิม โดยให้เหตุผลถึงความต้องการกลับไปทำงานที่เขาค้อว่า เมื่อต้องสูญเสียส่วนสำคัญของร่างกายที่นี่ก็ควรจะกลับมาต่อสู้ต่อไปจนประสบผลที่คุ้มค่ากัน และต้องการจะเป็นผู้เริ่มนับหนึ่งสำหรับผู้ที่สู้รบจนสูญเสียอวัยวะไปแล้วและยังพร้อมจะกลับไปทำงานต่อ ด้วยความหวังว่าจะมีผู้นับสอง สาม สี่ ต่อกันเรื่อยไปจนกว่าจะได้รับชัยชนะ หากไม่เริ่มนับหนึ่งในวันนี้ จะมีผู้มาสืบทอดทำงานต่อไปได้อย่างไร นั่นคือเหตุผลสำคัญที่มุ่งมั่นมุมานะกลับไปทำงานที่เขาค้ออีกครั้งของนายทหารผู้นี้

เมื่อกลับมาประจำเขาค้อครั้งที่สอง ร้อยเอกขจรศักดิ์ ปรุงศักดิ์ รับหน้าที่ปฏิบัติงานเป็นหัวหน้าชุดปกครองพัฒนา กองอำนวยการโครงการพัฒนาลุ่มน้ำเข็ก ประสบการณ์ที่ผ่านมาสอนให้รู้ว่า การทำงานในท้องที่เช่นนี้ต้องใช้สมองให้มากขึ้น ขณะเดียวกันก็ต้องมีความเด็ดขาดมากขึ้นด้วย นอกจากภารกิจโดยตรงแล้ว ร้อยเอกขจรศักดิ์ ยังรับเป็นหัวหน้าโครงการเยาวชนพัฒนาลุ่มน้ำเข็กอีกตำแหน่งหนึ่ง งานเยาวชนพัฒนานี้เป็นผลงานที่เขาภูมิใจชิ้นหนึ่ง เพราะเป็นงานปลูกฝังเยาวชนให้มีจิตใจรักชาติ รักผืนแผ่นดิน รู้จักการเสียสละ และประพฤติตัวเป็นตัวอย่างอันดีแก่เยาวชนทั่วไป ขณะที่งานด้านต่าง ๆ กำลังก่อเกิดผลงอกงามตามลำดับ ท้องที่ในความดูแลรับผิดชอบมีความสงบจนเกือบปกตินั้นเอง ในวันที่ ๑๖ กันยายน พ.ศ. ๒๕๒๒ หมู่บ้านในความดูแลของเขาก็ถูกลอบโจมตี จิตสำนึกของผู้มีหน้าที่ปกป้องรักษาคุ้มกันภัยแก่ชาวบ้านทำให้ร้อยเอกขจรศักดิ์เป็นห่วงหมู่บ้านที่รับผิดชอบอยู่จึงรีบออกเดินทางไปเตือนให้เตรียมตัวป้องกันตัวเอง และขณะเดินทางไปอีกหมู่บ้านหนึ่งนั้นได้ถูกซุ่มยิงด้วยอาวุธร้ายแรง...และก็ต้องบาดเจ็บหนักอีกเป็นครั้งที่สอง เมื่อถูกนำส่งโรงพยาบาลเพื่อเยียวยารักษาเบื้องต้นที่โรงพยาบาลเพชรบูรณ์นั้น แพทย์ผู้ทำการรักษาทักเขาว่า *"ผู้กองจำหมอได้ไหม มาคราวก่อนขาขาด หมอทำแผลให้ นี่มาอีกแล้วหรือ"* และการมาโรง–พยาบาลคราวนี้ร้อยเอกขจรศักดิ์ก็ต้องสูญเสียอวัยวะสำคัญที่สุดคือ นัยน์ตาข้างขวา กับมีบาดแผลทั่วร่างกายที่ต้องผ่าตัดรักษาตกแต่งถึง ๑๕ ครั้ง ตลอดเวลาที่พักรักษาตัว ณ โรงพยาบาลพระ–มงกุฎเกล้าฯ ๒ ปี และเพิ่งได้รับอนุญาตให้ออกจากโรงพยาบาลเมื่อวันที่ ๑ ตุลาคม ๒๕๒๔ นี้เอง

ร้อยเอกขจรศักดิ์ ปรุงศักดิ์ นายทหารหนุ่มกระดูกเหล็ก แม้จะต้องสูญเสียอวัยวะไปหลายส่วนถึงสองครั้งแล้ว แต่เขาก็ยังคงมีความเด็ดเดี่ยวมั่นคงที่จะกลับเข้าทำงานรับใช้ชาติต่อไปอีก แม้ร่างกายจะมีขีดความสามารถจำกัดทำให้ไม่สามารถออกปฏิบัติการในสนามรบได้ แต่พลังใจพลังสมองและประสบการณ์ชีวิตที่ผ่านมาเป็นสิ่งล้ำค่าที่ยังคงมีอยู่ ซึ่งเขามั่นใจว่าจะสามารถใช้สิ่งเหล่านี้ก่อเกิดประโยชน์แก่ประเทศชาติต่อไปได้ถ้าให้โอกาสแก่เขา ร้อยเอกขจรศักดิ์ มีความเห็นว่า บุคคลเช่นเขายังมีอยู่ไม่น้อยแต่ไม่มีโอกาส ทหารชั้นผู้น้อยจำนวนมากต้องถูกปลดประจำการไปเมื่อมีร่างกายทุพพลภาพ เขาเหล่านั้นไม่ต้องการเป็นบุคคลที่ไร้ค่าและถูกลืม บางคนมีประสบการณ์มาก กองทัพไทยน่าจะได้ประโยชน์จากท่านเหล่านี้อีกมากเหลือเกิน

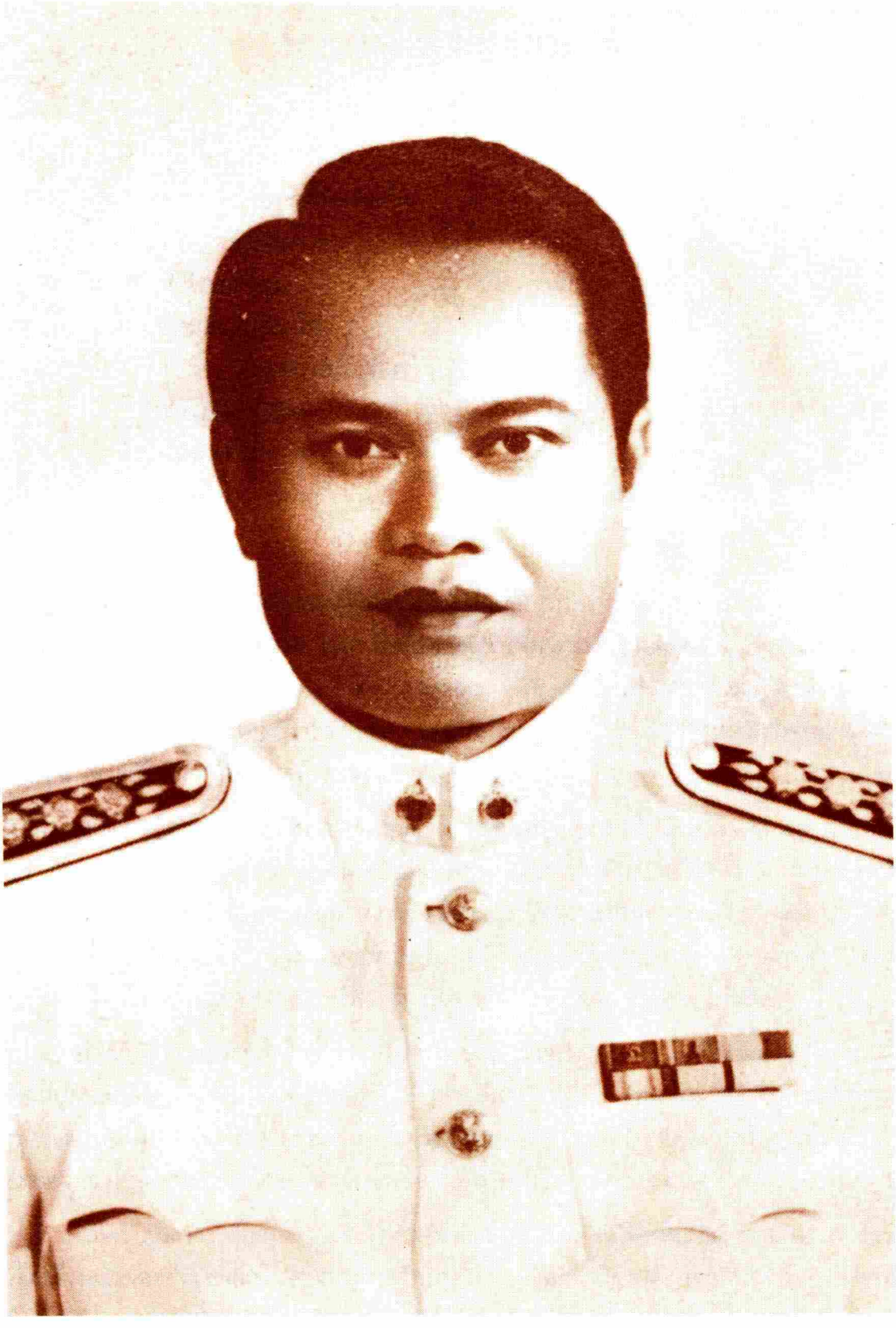
ปัจจุบันร้อยเอกขจรศักดิ์ ปรุงศักดิ์ ยังคงมุ่งมั่นที่จะทำงานเพื่อชาติต่อไปไม่หยุดยั้ง เขาไม่เคยท้อถอยหมดกำลังใจและปล่อยชีวิตให้อยู่อย่างไร้ค่า เมื่อพลังกายไม่อำนวยในการสู้รบก็มุ่งมั่นฝึกฝนศึกษาหาความรู้ด้านวิชาช่างเครื่องจักร เครื่องยนต์ เขาคิดว่าวิชาการเหล่านี้จำเป็นสำหรับชนบทมาก หากมีความรู้ก็จะสามารถให้คำแนะนำช่วยเหลือแก่ชาวบ้านได้ และเมื่อตัวเองสามารถทำงานที่ก่อประโยชน์แก่ผู้อื่นได้ก็จะเป็นคนที่ไม่ไร้คุณค่าเลย

ท่านผู้ฟังที่เคารพ ชาติไทยของเราดำรงความเป็นเอกราชมาจนทุกวันนี้ ก็ด้วยอาศัยการเสียสละเลือดเนื้อและชีวิตของทหารหาญและประชาชน เนื่องนับสืบต่อมาทุกยุคทุกสมัย วีรชน

ของชาติทุกผู้ทุกนามแม้จะไม่มีประวัติจารึกไว้ แต่วีรกรรมของท่านนั้นก่อเกิดผลที่เหล่าอนุชนรุ่นหลังต้องระลึกและสืบทอดภารกิจของท่าน ร้อยเอกขจรศักดิ์ ปรุงศักดิ์ เป็นนักรบผู้หาญกล้าผู้หนึ่งในปัจจุบัน ซึ่งเป็นตัวอย่างอันดีของผู้ซึ่งสละแล้วซึ่งเลือดเนื้อทุกหยาดเพื่อปกป้องผืนแผ่นดินอันเป็นที่รัก ไม่ท้อถอยหมดหวังแม้จะสูญเสียครั้งแล้วครั้งเล่า...

อาจกล่าวได้ว่า ท่านผู้นี้เป็นอนุสาวรีย์บุคคลที่ยังมีลมหายใจ รอการรับรู้และสรรเสริญด้วยความคารวะ และจะไม่มีวันถูกลืม

บรรยายออกอากาศ
สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย
วันที่ ๑๗ พฤศจิกายน ๒๕๒๔

นายนิมิตร ภูมิถาวร

นายนิมิตร ภูมิถาวร

นางสาวผกาวรรณ เดชเทวพร เรียบเรียง

"ยศศักดิ์จักเกิดด้วย บุญทำ
ภัยเกิดเพื่อผลกรรม ก่อนให้
ติเตียนแลจองจำ กรรมก่อน เองนา
ใครจักเว้นแวะได้ ทั่วห้องโลกา
ฝนแล้งรุกขชาติเศร้า โศกสลด
ฝนชุ่มเขยใบสด สร่างเศร้า
ไม้ล้มเพื่อลมกรด ตรงฟัด
ตายแต่ยังหนุ่มเหน้า แน่แท้กรรมหลัง"

(จากประชุมโคลงโลกนิติ หน้า ๑๖๕, ๑๘๐)

โคลงโลกนิติสุภาษิตที่กล่าวนำในข้างต้นนี้ ย่อมเป็นที่ประจักษ์ถึงความจริงแห่งชีวิตซึ่งมนุษย์ปุถุชนมิอาจเลี่ยงหลีกได้ และจากบทสุภาษิตเตือนใจนี้ทำให้หวนรำลึกถึงบุคคลผู้หนึ่งซึ่งประสบเคราะห์–กรรมถึงจุดจบแห่งชีวิตในวันนี้เมื่อปีที่แล้ว ยังความเศร้าโศกสะเทือนใจและอาลัยอาวรณ์แก่ญาติมิตรตลอดจนผู้ที่นิยมชมชอบในผลงานทางด้านวรรณศิลป์ของเขา ซึ่งเป็นที่รู้จักปรากฏแพร่หลายในหมู่มหาชน เขาผู้นั้นคือ **"นิมิตร ภูมิถาวร"**

นิมิตร ภูมิถาวร มีนามเดิมว่า *"มิ่ง ภูมิถาวร"* สกุลเดิมคือ *"ภักดี"* เกิดเมื่อวันที่ ๑๕ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๔๗๘ ณ หมู่ที่ ๗ ตำบลบ้านไร่ อำเภอศรีสำโรง จังหวัดสุโขทัย เป็นบุตรคนสุดท้องในบรรดาพี่น้อง ๓ คน ของตระกูลภูมิถาวร ซึ่งเป็นชาวนาที่มีฐานะปานกลาง บิดาชื่อ *"มั่น"* เป็นกำนันในตำบลบ้านไร่ มารดาชื่อ *"นวม"* เมื่ออายุ ๒๓ ปี ได้สมรสกับ *"นางสาวสมัย หม่องต๊ะ"* ซึ่งเป็นครูประจำโรงเรียนบ้านซ่าน อำเภอศรีสำโรง มีบุตรด้วยกัน ๔ คน เป็นหญิงทั้งสิ้น

นิมิตร ภูมิถาวร เริ่มศึกษาเล่าเรียนในระดับประถมเมื่ออายุ ๘ ปี ที่ *"โรงเรียนวัดบ้านไร่"* ด้วยความฉลาดเฉลียว และมานะหมั่นเพียร ทำให้สำเร็จหลักสูตรประถมศึกษาเพียงระยะเวลา ๓ ปี หลังจากนั้นได้ศึกษาต่อในระดับมัธยมที่ *"โรงเรียนราษฎรบำรุงวิทยา"* อำเภอศรีสำโรง และ *"โรงเรียนสวรรควิทยา"* อำเภอสวรรคโลก จนจบชั้นมัธยมปีที่ ๖ ในปี พ.ศ. ๒๔๕๔

นิมิตร ภูมิถาวร เป็นผู้มีความตั้งใจจริง พยายามอย่างยิ่งที่จะใฝ่หาความรู้และเอาชนะอุปสรรคเพื่อสร้างอนาคตอย่างไม่ย่อท้อ เขาต้องการศึกษาต่อในระดับมหาวิทยาลัย แต่มีอุปสรรคบางประการจึงไม่สมปรารถนา ซึ่งทำให้เขาเสียใจมาก แต่นิมิตรก็ไม่ย่อท้อ ได้ขวนขวายในการศึกษาต่อ โดยสมัครสอบชิงทุนเพื่อเรียนวิชาครูมูลตามนโยบายในการผลิตครูท้องถิ่นของกระทรวงศึกษาธิการ

ซึ่งเขาสอบได้ที่ ๒ ต้องไปเรียนที่ *"โรงเรียนฝึกหัดครูอุตรดิตถ์"* และได้วุฒิครูมูลในปี พ.ศ. ๒๔๕๕ ขณะอายุ ๑๗ ปี

เมื่อสำเร็จวิชาครูมูลแต่อายุยังน้อย จึงไม่ได้รับการบรรจุเป็นครูทันที และระหว่างที่รอคอยการบรรจุนั้น เขาได้เริ่มรับจ้างทำงานเป็นเสมียนคนงานประจำหน่วยสหกรณ์ที่ดินสันทรายที่เชียงใหม่ และเป็นเสมียนที่กรุงเทพฯ แห่งละ ๑ ปี จนกระทั่งอายุ ๑๕ ปี จึงได้รับการบรรจุเป็นข้าราชการชั้นจัตวา ตำแหน่งครูโรงเรียนประชาบาลที่ *"โรงเรียนวัดโคกกระหือ"* อำเภอศรีสำโรง เมื่อวันที่ ๑๖ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๕๗ และได้ย้ายไปเป็นครูที่โรงเรียนตามชนบทห่างไกลอีกหลายแห่ง เป็นต้นว่า โรงเรียนบ้านราวต้นจันทร์ โรงเรียนบ้านบุ่งสัก โรงเรียนบ้านไร่ โรงเรียนบ้านผักกะสัง โรงเรียนวัดบ้านไร่ (ประชานุเคราะห์)

ในระยะที่รับราชการครู นิมิตร ภูมิถาวร มีความซื่อสัตย์ เคร่งครัดในหน้าที่ราชการ และใฝ่ดีที่จะเสริมสร้างเพิ่มพูนวิชาความรู้ ความก้าวหน้าเสมอ ด้วยความเพียรพยายามสอบจนได้วุฒิประโยคครูพิเศษมัธยม ได้เลื่อนเป็นครูชั้นตรี รักษาการในตำแหน่งครูใหญ่ เป็นข้าราชการส่วนจังหวัดชั้นโท จนกระทั่งได้เป็นครูใหญ่ระดับ ๕ ที่ *"โรงเรียนบ้านไร่"* (สำนักงานสลากกินแบ่งสงเคราะห์ ๑๕๕) ซึ่งเป็นตำแหน่งขั้นสูงสุดที่ได้รับ และประสบความสำเร็จในการส่งเสริมและพัฒนาครู นักเรียน และโรงเรียน เพราะโรงเรียนบ้านไร่ได้รับการยกย่องว่าเป็นโรงเรียนดีเด่นแห่งจังหวัดสุโขทัยใน พ.ศ. ๒๕๒๑ ส่วนตัวเขาก็ได้รับประกาศนียบัตรเกียรติคุณ *"ครูใหญ่ดีเด่น"* ด้วย

นิมิตร ภูมิถาวร เป็นคนมีอุดมการณ์ มุ่งสร้างสรรค์การศึกษาเพื่อส่วนรวม มีเทคนิคในการถ่ายทอดวิชาความรู้ อบรมจรรยามารยาทแก่นักเรียนซึ่งจะเป็นกำลังของชาติในอนาคต ความสามารถนี้เองที่ทำให้เขาได้รับเชิญไปอภิปรายเกี่ยวกับงานครู และเข้าร่วมสัมมนาที่กรุงเทพฯ หลายครั้ง นอกจากนั้นกระทรวงศึกษาธิการยังได้ยืมตัวให้มาช่วยราชการที่กรุงเทพฯ คือ เป็นกรรมการเขียนหนังสือประกอบการเรียนประถมศึกษาสำหรับเด็กไทยทั่วประเทศในปี พ.ศ. ๒๕๒๒

นอกจากจะสร้างสรรค์และปลูกฝังทางด้านการศึกษาแล้ว นิมิตร ภูมิถาวร ยังมีพรสวรรค์ทางด้านการประพันธ์หนังสือทั้งประเภทเรื่องสั้นและนวนิยาย นับว่ามีความสามารถพิเศษเฉพาะตน จนทำให้มีชื่อเสียงอยู่ในบรรณพิภพ เพราะผลงานของเขาโดยมากมักจะชนะการประกวด และได้รับคัดเลือกให้เป็นหนังสือเรียนของกระทรวงศึกษาธิการ อาทิเช่น แด่คุณครูด้วยคมแฝก เรื่องสั้นชนบทสร้อยทอง และคนเผาถ่าน ความเป็นอัจฉริยะทางด้านการประพันธ์ได้เริ่มปรากฏวี่แววในปี พ.ศ. ๒๔๕๕ ขณะเขาอายุ ๑๖ ปี และศึกษาอยู่ชั้นมัธยมปีที่ ๖ เขาชนะเลิศประกวดเรียงความของสมาคมศิษย์เก่า เรื่อง *"พระร่วง"* และในปีเดียวกันนี้เองเขาได้เขียนเรื่องสั้นเรื่องแรก ชื่อ *"ความหลัง"* ซึ่งได้ลงในหนังสือวารสาร *"สวรรควิทยานุสรณ์"* เรื่องนี้ได้สอดแทรกความรู้สึกนึกคิดต่าง ๆ ไม่แพ้ผู้ใหญ่ แสดงให้เห็นแววของการเป็นนักประพันธ์แต่ยังเยาว์

ในระหว่างที่เป็นครูในชนบท นิมิตร ภูมิถาวร มีความสุขอยู่กับหนังสือ หน้าที่ และเด็กนักเรียน สิ่งที่ช่วยบันเทาความเงียบเหงาของธรรมชาติในชนบทแก่เขา คือ หนังสือ และดนตรีประเภท *"ซออู้"* ที่เขาถนัด ตลอดจนเพลงลาวดวงเดือนที่เขาชอบและชำนาญ นอกจากนี้ประสบการณ์ในชีวิตการเป็นครู ความสัมพันธ์ระหว่างครูกับนักเรียน โรงเรียน สภาพสังคมท้องถิ่นทุรกันดาร เป็นแรงจูงใจให้เขาเริ่มเขียนหนังสือเป็นงานอดิเรก เขาได้ถ่ายทอดและจำลองชีวิตชาวชนบท สังคม โรงเรียน ครู นักเรียน มาเป็นตัวละครที่มีความซื่อ จริงใจ และบริสุทธิ์ ทำให้ผลงานของเขาได้รับความนิยมชมชื่นในวงวรรณกรรม เพราะเขาสามารถสะท้อนถึงสภาพชีวิตความเป็นอยู่และขนบธรรมเนียม สังคมไทยในชนบทได้อย่างแจ่มกระจ่าง ทำให้ผู้อ่านได้ทราบถึงปัญหาต่าง ๆ ที่ชาวชนบทในถิ่นทุรกันดารต้องประสบในชีวิต และเกิดความรู้สึกราวกับว่าได้ร่วมอยู่ในเหตุการณ์นั้นจริง ๆ เขาสามารถโน้มน้าวความสนใจของชาวกรุงให้มุ่งมาใส่ใจถึงปัญหาของชาวชนบท เพื่อจะได้พัฒนายกระดับฐานะความเป็นอยู่ของสังคมในท้องถิ่นให้ดีขึ้น

การที่งานเขียนหรือแม้แต่แนวคิดสร้างสรรค์สังคม การศึกษา ของนิมิตร ภูมิถาวร ประสบความสำเร็จ และเป็นที่สนใจแพร่หลายนั้น เป็นเพราะเขาได้รับอิทธิพลจากสภาพแวดล้อมและธรรมชาติ ตลอดจนการสืบทอดเจตนารมณ์ของครูผู้มีพระคุณในวัยศึกษาเล่าเรียน ทำให้เขาใฝ่หาวิชาความรู้ ความก้าวหน้าในชีวิต และจากอิทธิพลการเขียนและแนวคิดของนักประพันธ์รุ่นเก่าในหนังสือต่าง ๆ ซึ่งเขาได้อ่านและศึกษาโดยยึดถือเป็นครูทางด้านการประพันธ์ ได้บันดาลใจให้เขาฝึกเขียนทั้งเรื่องสั้นและนวนิยาย เรื่องสั้น เรื่องแรกที่ได้รับการตีพิมพ์เผยแพร่ คือ เรื่อง *"คนสวยของฉัน"* ได้ลงในนิตยสารไทยโทรทัศน์ นอกจากนั้น นิมิตร ภูมิถาวร ก็ได้เขียนเรื่องสั้นต่อมาอีกหลายเรื่อง และได้เริ่มเขียนนวนิยายในปี ๒๕๑๓ เรื่อง *"แด่คุณครู-ด้วยคมแฝก"* โดยนำเหตุการณ์สภาพชีวิตครู นักเรียน ชาวบ้าน สังคม และโรงเรียน ซึ่งเขาประสบครั้งแรกของชีวิตการเป็นครู ณ โรงเรียนวัดโคกกระทือ สะท้อนชีวิตและเรื่องราวสู่ผู้อ่าน ปรากฏว่าเรื่องนี้ได้รับความนิยมอย่างมาก และได้รับรางวัลนวนิยายยอดเยี่ยมประจำปี ๒๕๑๗ ของสมาคมผู้จัดพิมพ์และผู้จำหน่ายหนังสือแห่งประเทศไทย

นิมิตร ภูมิถาวร ได้ประสบความสำเร็จในการสร้างสรรค์และจรรโลงการศึกษาในท้องถิ่น สามารถยกระดับโรงเรียนในชนบทให้เป็นที่รู้จักในวงการศึกษาของชาติ ประกาศนียบัตรเกียรติคุณครูใหญ่ดีเด่นที่ได้รับ แสดงให้เห็นว่าเขาได้สร้างสรรค์การศึกษาจนถึงจุดอิ่มตัวแล้ว เขาจึงอำลาจากชีวิตราชการในปี ๒๕๒๓ รับบำนาญก่อนถึงเกษียณ และย้ายถิ่นฐานจากบ้านไร่มาในกรุงเทพมหานคร เข้าทำงานในกองบรรณาธิการฟ้าเมืองไทย เพื่อยึดอาชีพในการเขียนหนังสืออย่างแท้จริง

ในด้านการประพันธ์หนังสือเขายึดมั่นในทัศนคติว่า *"ต้องเขียนหนังสือเพื่อสร้างสรรค์และมีสาระ"* ประกอบกับมีคติประจำใจว่า *"เงินคือสิ่งจำเป็นสำหรับชีวิต แต่ไม่ใช่ทุกอย่างในชีวิต"* เขาจึงเขียนหนังสือด้วยใจรักที่จะเขียนมากกว่าหวังความร่ำรวยจากงานเขียน ดังนั้น ผลงานแต่ละชิ้นที่ออกสู่บรรณพิภพจึงเป็นผลงานที่บริสุทธิ์ สะท้อนชีวิตจริง ให้สาระ และมีแนวคิดสร้างสรรค์สังคมอย่างแท้จริง

ผลงานการประพันธ์ที่สร้างชื่อเสียงแก่ นิมิตร ภูมิถาวร จนได้รับรางวัลจากการประกวดหนังสือได้แก่เรื่อง *"เด็กที่ครูไม่ต้องการ มรดก แด่คุณครู-ด้วยคมแฝก เรื่องสั้นชนบท สร้อยทอง และคนเผาถ่าน"* โดยเฉพาะเรื่อง *"สร้อยทอง"* นอกจากจะได้รับรางวัลชมเชยในปี **๒๕๑๘** แล้ว ยังเป็นเรื่องที่ได้รับคัดเลือกเข้าประกวดวรรณกรรมอาเซียนเมื่อปี **๒๕๒๐** ซึ่งได้แปลและพิมพ์เป็นภาษาอังกฤษและญี่ปุ่น เป็นที่แพร่หลายในต่างประเทศ นอกจากนี้ยังมีเรื่อง *"ห้องนาสะเทือน"* และ *"สาวชาวไร่"* ที่แปลและพิมพ์เป็นภาษาญี่ปุ่นอีกด้วย

ผลงานการประพันธ์ประเภทเรื่องสั้นที่เด่น ๆ นอกเหนือจากที่ได้รับรางวัล มีอาทิ มือที่เปื้อนชอล์ก ไม้เรียวอันสุดท้าย นรกในโรงเรียน รอยเปื้อนของครูสาว โลกนี้คือโรงเรียน คนนอกเครื่องแบบปล้นครูสาว โรงเรียนนักเลง เป็นต้น ส่วนประเภทนวนิยาย ได้แก่เรื่อง แด่เรือจ้างด้วยแจวหัก ท้องนาสะเทือน กำนันโพธิ์เชิงชาย กระสุนอัปยศ สายลมเสียงซอ แผ่นดินลูกตะกั่ว ช่องเขาขาด เสน่ห์บ้านนา ฯลฯ ซึ่งเกือบทุกเรื่องได้สะท้อนภาพชนบท ทำให้ผู้อ่านได้รู้จักชีวิตในชนบทได้ถูกต้องแท้จริงยิ่งขึ้น นอกจากนี้ ผลงานของเขายังได้รับการสร้างเป็นภาพยนตร์สู่สายตาประชาชนหลายเรื่อง เช่น แด่คุณครู–ด้วยคมแฝก ท้องนาสะเทือน และ กำนันโพธิ์เชิงชาย

นิมิตร ภูมิถาวร ประสบอุบัติเหตุทางรถยนต์ บนถนนวิภาวดีรังสิต บริเวณหน้าการปิโตรเลียม–แห่งชาติ ถึงแก่กรรมทันที เมื่อวันอังคารที่ ๒ มิถุนายน พุทธศักราช **๒๕๒๔** เวลา ๑๐ นาฬิกาเศษ สิริรวมอายุได้ ๔๖ ปี ๓ เดือน ๑๘ วัน ผลงานชิ้นสุดท้ายที่เขาได้มอบให้บรรณพิภพ คือ *"มหกรรมรถที่ไฮเวย์"* เป็นเรื่องสั้นที่ประพันธ์เสร็จเมื่อวันที่ ๑ มิถุนายน พ.ศ. **๒๕๒๔** ก่อนที่เขาจะถึงแก่กรรมเพียงวันเดียว นวนิยายเรื่องสุดท้ายซึ่งเขาเขียนค้างไว้ก่อนสิ้นชีวิต คือ เรื่อง *"แผ่นดินชายดง"* อาจินต์ ปัญจพรรค์ นักเขียนมีชื่อคนหนึ่งของไทยได้กล่าวไว้ในคำนำเรื่อง แผ่นดินชายดง ของ นิมิตร ภูมิถาวร ว่า

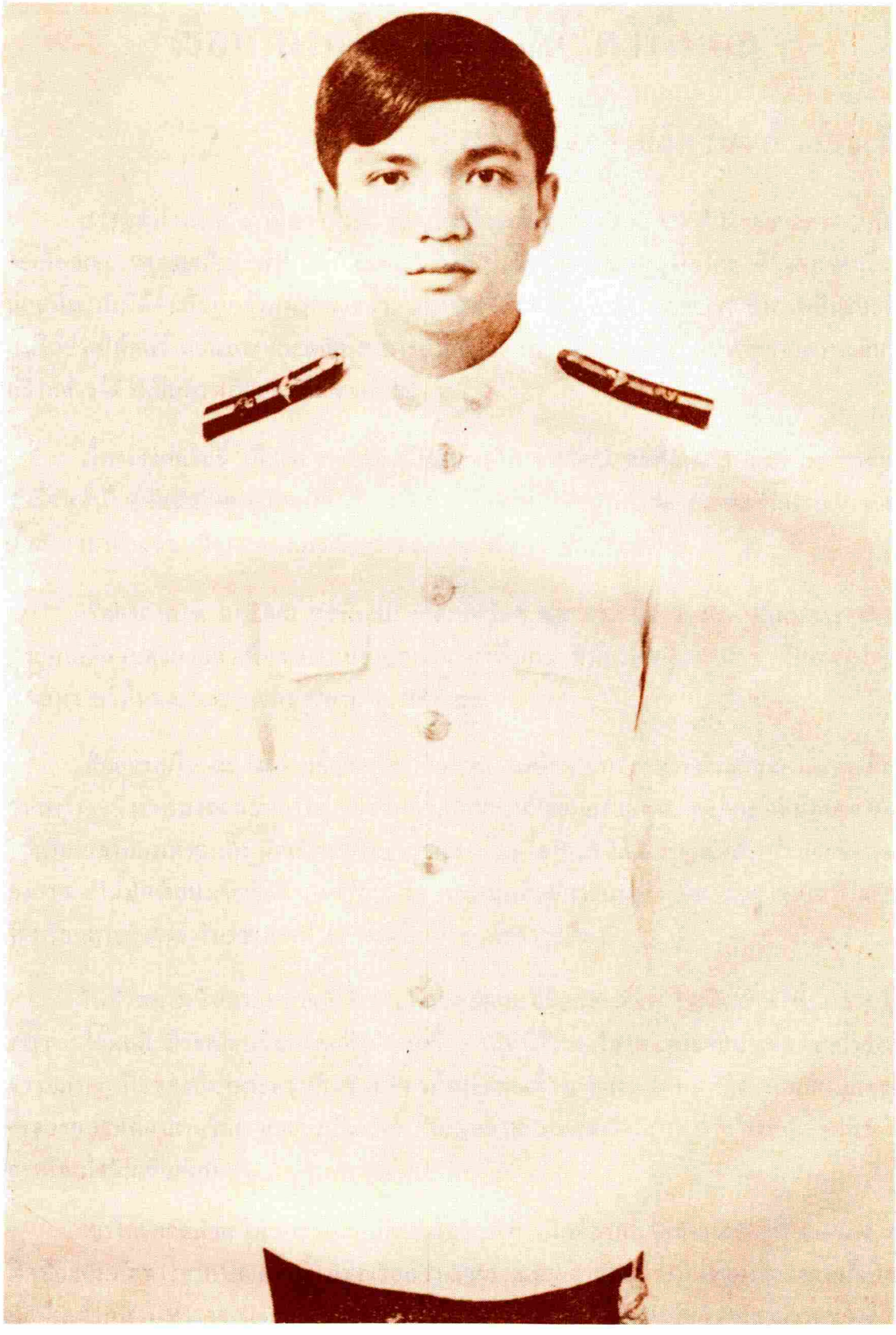
> *"นิมิตร ภูมิถาวร เป็นคนที่มีความพากเพียรสูง สุขภาพสมบูรณ์ จิตใจมั่นคง คำพูดเชื่อได้ ควบคุมอารมณ์ดีเยี่ยม เคร่งครัดในราชการ คงเส้นคงวาในงานเขียน เปิดโลกทัศน์ของเขาอยู่ทุกเวลาที่ลืมตา...."*

และกล่าวไว้อีกตอนหนึ่งว่า

"แผ่นดินไม่เคยตาย มันเป็นอมตะ คนเขียนอาจจะตาย แต่งานของเขาอาจจะไม่ตาย...."

การสูญเสีย "นิมิตร ภูมิถาวร" จึงเป็นการสูญเสีย "นักเขียนสร้างสรรค์" ที่วงการวรรณศิลป์ไทยมีความเสียดายและอาลัยอย่างยิ่ง แต่ถึงอย่างไร ผลงานวรรณกรรมของ "นิมิตร ภูมิถาวร" ก็เป็นทรัพย์สินทางปัญญาที่จะตราอยู่ในบรรณพิภพตลอดไป

บรรยายออกอากาศ
สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย
วันที่ ๒ มิถุนายน ๒๕๒๕

เรืออากาศโท อนุวัฒน์ ศรีพื้นผล

เรืออากาศโท อนุวัฒน์ ศรีพื้นผล

นางสาววนิดา สถิตานนท์ เรียบเรียง

ธรรมดาคนเรานั้น เมื่อถึงนาทีวิกฤตที่จะต้องเลือก *"ความเป็น"* กับ *"ความตาย"* ก็ย่อมจะเลือกเอา *"ความเป็น"* สำหรับตัวเองก่อน ผู้ที่ยอมเผชิญความตายเพื่อรักษาชีวิตของคนอื่น ๆ ก่อนนั้น นับได้ว่าเป็นผู้กล้าหาญเด็ดเดี่ยว และเป็นผู้เสียสละอย่างน่าสรรเสริญ ยิ่งการเสียสละชีวิตนั้นได้ช่วยให้คนจำนวนมากปลอดภัย อาคารบ้านเรือน ทรัพย์สินของประชาชนพ้นจากความเสียหาย ก็ยิ่งกล่าวได้ว่าเป็นการเสียสละที่มีคุณค่ายิ่ง

เรื่องราวต่อไปนี้ เป็นเรื่องราวของเรืออากาศโท อนุวัฒน์ ศรีพื้นผล นายทหารอากาศหนุ่มวัยยี่สิบห้าปี ผู้ตัดสินใจตายแทนผู้อื่นด้วยความสำนึกในหน้าที่ความรับผิดชอบต่อชีวิตคนจำนวนมาก เมื่อถึงเวลาที่จะต้องเลือกความเป็นกับความตายของตัวเอง กับของผู้อื่น

เรืออากาศโท อนุวัฒน์ ศรีพื้นผล เกิดเมื่อวันที่ ๒๕ เมษายน ๒๕๐๐ เป็นบุตรชายคนโตและคนเดียวของนายสำเนียง และนางช่อม่วง ศรีพื้นผล มีน้องผู้หญิงสองคน ได้แก่ นางสาวสุวัฒนา ศรีพื้นผล และนางสาวช้องมาศ ศรีพื้นผล

เรืออากาศโท อนุวัฒน์ มีชื่อเล่นว่า *"ไก่"* จบการศึกษาชั้นมัธยมจากโรงเรียนปานะพันธ์วิทยาลาดพร้าว ซึ่งบิดามารดาเป็นครูอยู่ เมื่อจบการศึกษาชั้นมัธยมแล้ว สอบคัดเลือกได้เข้าศึกษาต่อในโรงเรียนเตรียมทหาร เป็นนักเรียนเตรียมทหารรุ่น ๑๕ จากนั้นได้เข้าศึกษาต่อในโรงเรียนนายเรืออากาศ เป็นนักเรียนนายเรืออากาศรุ่น ๒๒ และเป็นศิษย์การบินรุ่น ๖๕ สอบได้เป็นที่ ๑ ของโรงเรียนการบิน เข้ารับราชการประจำกองบินที่ ๑ นครราชสีมา

ในชีวิตการเป็นนายทหารนักบิน เป็นเวลาปีเศษ เรืออากาศโท อนุวัฒน์ ศรีพื้นผล ปฏิบัติราชการได้ผลดี มีระเบียบวินัย ตัดสินใจถูกต้อง เป็นที่ไว้วางใจของผู้บังคับบัญชา เขากำลังเป็นความภาคภูมิใจของบิดามารดา เป็นที่รักของน้อง และเพื่อน และแน่นอนที่สุด เขาเป็นบุคคลที่มีค่าของกองทัพอากาศไทย และจะเป็นกำลังสำคัญของประเทศชาติสืบไป หากไม่เกิดเรื่องเศร้าโศกสะเทือนใจขึ้นเสียก่อน

เขาได้รับคัดเลือกให้เข้าร่วมปฏิบัติงานในโครงการฝึกป้องกันภัยทางอากาศปี ๒๕๒๔ การฝึกป้องกันภัยทางอากาศ ครั้งนี้ มีชื่อเรียกว่า *"นภาพิทักษ์"* วัตถุประสงค์ของโครงการก็เพื่อให้ทุกฝ่ายทั้งทหาร ตำรวจ และประชาชนพลเรือน ได้เข้าใจถึงหน้าที่และขีดความสามารถของตัวเอง รวมทั้งการประสานงานกันของแต่ละฝ่าย เมื่อมีภัยเกิดขึ้นจะได้รู้ว่าจะต้องช่วยกันอย่างไร

การฝึกป้องกันภัยทางอากาศ *"นภาพิทักษ์"* เริ่มขึ้นเมื่อวันที่ ๑๔ กันยายน ๒๕๒๔ โดยกำหนดสถานที่แห่งแรกที่โรงเรียนนายเรืออากาศดอนเมือง ต่อมาได้มีการสาธิตการต่อสู้ป้องกันและบรรเทาภัยทางอากาศเป็นแห่ง ๆ คือ

วันพุธที่ ๑๖ กันยายน ที่สัตหีบ และนครราชสีมา

วันพฤหัสบดีที่ ๑๗ กันยายน ซ้อมอพยพประชาชน และการพรางไฟ ที่สัตหีบ

วันศุกร์ที่ ๑๘ กันยายน ที่ย่านนิคมอุตสาหกรรมบางชัน มีนบุรี และบริเวณโรงเรียนนายเรืออากาศดอนเมือง

วันเสาร์ที่ ๑๙ กันยายน ตอนเช้ามีการซ้อมที่บริเวณตลาดนัดย่านพหลโยธิน ทิศใต้ของสวนจตุจักร มีการถ่ายทอดสดทางโทรทัศน์ทุกช่องให้ประชาชนทางบ้านชม เพื่อจะได้เข้าใจถึงการหลบภัยทางอากาศ การซ้อมครั้งนี้ประชาชนสนใจมาก มีการบรรยายและแสดงอย่างเห็นจริงเห็นจัง ผู้เข้าร่วมการฝึกซ้อมได้เตรียมตัวและตั้งใจเป็นอันมาก

ตอนบ่าย เป็นการสาธิตการโจมตีทางอากาศจากฝ่ายศัตรู ซึ่งจะบุกเข้ามาทิ้งระเบิดบริเวณสะพานรถไฟพระราม ๖ และหมู่บ้านรถไฟในซอยสีน้ำเงิน ถนนประชาราษฎร์ สาย ๑ แขวงบางซื่อ เขตดุสิต กรุงเทพมหานคร โดยเริ่มด้วยเครื่องบินไอพ่น ๓ ลำ จากกองบินที่ ๑ นครราชสีมา ซึ่งไปตั้งหลักอยู่ที่สนามบินอู่ตะเภา ชลบุรี และสมมติเป็นข้าศึกเข้ามาโจมตีบริเวณสะพานรถไฟพระราม ๖ และหมู่บ้านสมมติ เมื่อถึงจุดที่จะต้องโจมตี เครื่องบินจะทิ้งระเบิด ชาวบ้านได้รับบาดเจ็บ หน่วยบรรเทาสาธารณภัยทั้งเอกชน และตำรวจ ทหาร เข้าช่วยเหลือ

วันนั้นท้องฟ้าเป็นสีเทา อากาศซึมเซา หม่นมัว บางคราวฝนก็ตกปรอย ๆ เรืออากาศโทอนุวัฒน์ ศรีพื้นผล ขับเครื่องบินไอพ่น แบบ เอฟ ๕ เอ หมายเลข ๑๐๓๒๑ เป็นเครื่องบินลำที่ ๒ ใน ๓ ลำ ที่สมมติเป็นเครื่องบินข้าศึกมาโจมตี

เครื่องบินทั้ง ๓ ลำ บินผ่านไปรอบหนึ่งแล้วตามแผนที่กำหนด แล้วบินโฉบกลับมาเป็นรอบที่ ๒ โดยบินขนานกับทางรถไฟ อ้อมโรงจักรไฟฟ้าพระนครเหนือ พอพ้นโรงจักร เครื่องบินลำที่ ๒ แทนที่จะเงยหัวขึ้นเช่นลำอื่น เสียงเครื่องยนต์กลับเงียบแล้วปักหัวดิ่งลงสู่แม่น้ำเจ้าพระยาอย่างรวดเร็ว พื้นน้ำแตกกระจาย กระเซ็นพุ่งขึ้น เสียงดังสนั่น แล้วเพียงชั่วพริบตาเครื่องบินก็จมหายไปในแม่น้ำเจ้าพระยา พื้นน้ำกลับเรียบดังเดิม

ผู้ที่ร่วมในการฝึกซ้อม และประชาชนที่เฝ้าดูการซ้อมอยู่ ได้แต่ตะลึงพรึงเพริด แล้วเย็นชาวาบไปทั้งตัวเมื่อรู้ว่าเป็นอุบัติเหตุ และเป็นความสูญเสีย

กองบัญชาการฝึกร่วมป้องกันภัยทางอากาศได้ทำการกู้ภัยทันที ทั้งกองทัพอากาศ กองทัพเรือ และหน่วยกู้ภัยภาคพื้นดินต่างระดมกำลังค้นหา ค้นหาทั้งตัวนักบินและซากเครื่องบินซึ่งแหลกสลายเป็นชิ้น ๆ กระจัดกระจายอยู่ในแม่น้ำ เล็กบ้าง ใหญ่บ้าง หนักบ้าง เบาบ้าง

การค้นหาดำเนินไปอย่างจริงจัง แต่สิ่งที่ได้คือซากเครื่องบิน ไม่มีร่างของเรืออากาศโท อนุวัฒน์ ศรีพื้นผล

เป็นไปได้หรือไม่ที่เขาจะหลุดรอดไปได้อย่างปาฏิหาริย์ แล้วตกอยู่ ณ ที่ใดที่หนึ่ง

บางคนภาวนาให้เป็นอย่างนั้น แม้จะรู้อยู่แก่ใจว่าเป็นไปไม่ได้ และเมื่อการค้นหาผ่านไปได้พบเศษอวัยวะบางส่วน เศษผม เศษขากางเกง ความหวังที่ว่าเขาอาจจะมีชีวิตอยู่ ณ ที่ใดที่หนึ่งก็เป็นอันหมดสิ้น

บิดามารดาของเขา ได้ไปยังที่เกิดเหตุเพื่อที่จะได้ร่างของเขากลับคืนมา ไม่ว่าจะอยู่ในสภาพอย่างไร นายสำเนียง ศรีพื้นผล นั้นถึงกับนำพวงมาลัยและกล้วยน้ำว้า ไปบนศาลสุทธาบดินทร์ ซึ่งเป็นศาลที่เคารพสักการะของการไฟฟ้าฝ่ายผลิต ขอให้ได้พบร่างของบุตรชาย เพื่อนำไปตั้งบำเพ็ญกุศลตามประเพณี

บิดามารดา และญาติมิตรของเขา ต่างพากันเฝ้ายืนรอริมฝั่งเจ้าพระยา เมื่อประดาน้ำค้นหาซากเครื่องบินและร่างของเขา ทุกครั้งที่ชิ้นส่วนของเครื่องบินถูกยกขึ้นพ้นน้ำ บิดามารดาของเขาก็ใจสั่นระทึก เฝ้ามองว่าจะมีร่างของบุตรชายคนเดียวติดขึ้นมากับซากเครื่องบินนั้นหรือไม่ บางครั้งมารดาของเขาสะอื้นไห้ปานหัวใจจะแตกดับ

ท้องฟ้ายังคงซึมเซา ราวกับจะโศกกำสรดไปด้วย

การค้นหาผ่านไปทีละวัน วันที่หนึ่ง วันที่สอง วันที่สาม จนถึงวันที่ห้า ความหวังที่จะได้ร่างของเขากลับมาก็ดูจะเป็นอันหมดสิ้น

แม้ว่าร่างของเขาจะแหลกสลาย หายกลืนไปกับสายน้ำแล้ว แต่ความเสียสละและความรับผิดชอบอันสูงยิ่งของเขานั้น ผู้คนต่างสรรเสริญ และจะจารึกอยู่ในความทรงจำไม่รู้ลืม

พลเอกเสริม ณ นคร ผู้บัญชาการทหารสูงสุด กล่าวแก่สื่อมวลชนว่า *"การที่นักบินตัดสินใจบังคับเครื่องลงน้ำ โดยไม่สละเครื่องเพื่อรักษาชีวิตตนเอง ด้วยเป็นห่วงว่าเครื่องจะไปชนทรัพย์สินอย่างอื่นนั้น ถือเป็นวีรกรรมของนักบิน"*

พลอากาศเอกพะเนียง กานตะรัตน์ ผู้บัญชาการทหารอากาศให้ความเห็นว่า *"ที่นักบินนำลงกลางแม่น้ำนั้น เป็นสามัญสำนึกที่ดี ที่จะไม่ให้ประชาชนเดือดร้อน"*

พลอากาศโท ประภา เวชปาน ประธานฝึกร่วมป้องกันภัยทางอากาศ อธิบายว่า *"ในช่วงที่เครื่องยนต์ดับ โดยทั่วไปแล้ว ถ้าเป็นการบินในสถานที่แห่งอื่น ๆ ที่ไม่อยู่ในชุมชน นักบินสามารถที่จะสลัดตัวกระโดดออกจากเครื่องบินได้โดยปลอดภัย แต่การที่เรืออากาศโท อนุวัฒน์ ไม่ยอมกระโดดสละเครื่องบิน อาจเห็นว่าถ้าไม่มีการบังคับตัวเครื่องบินแล้วอาจก่อให้เกิดความเสียหายแก่ประชาชนก็ได้*

จึงได้พยายามนำเครื่องบินลงสู่แม่น้ำ โดยไม่คิดเสียดายชีวิตของตัวเอง จึงเห็นว่านักบินผู้นี้เป็นบุคคลที่รับผิดชอบต่อประเทศชาติอย่างยิ่ง"

และอีกตอนหนึ่งได้กล่าวไว้ว่า *"ในเหตุการณ์เช่นนี้ นักบินมีสิทธิที่จะกระทำได้ ๒ ประการ คือ ดีดตัวเองออกมากระโดดร่ม ปล่อยเครื่องบินพุ่งไปตามยถากรรม จะไปตกตรงไหนก็ได้ อีกประการหนึ่ง ตัดสินใจนำเครื่องร่อนลงในที่ปลอดภัย การที่เรืออากาศโท อนุวัฒน์ ไม่ดีดตัวเองออกจากเครื่องบิน แสดงว่าตัดสินใจเสียสละตัวเองบังคับเครื่องจนถึงที่สุด"*

นายสุนทร ณ สงขลา หัวหน้าเขตดุสิต ให้ความเห็นว่า *"ถ้านักบินดีดตัวออกก็คงจะรอด แต่ผลเสียที่จะเกิดขึ้นนั้นมากมายเหลือเกิน เพราะฝั่งหนึ่งเป็นโรงจักรของการไฟฟ้าฝ่ายผลิตขนาดใหญ่ อีกฝั่งหนึ่งเป็นอาคาร ๓ ชั้น ของโรงเรียนช่างกลบางซ่อน ซึ่งมีนักเรียนกำลังเรียนอยู่ในอาคารนั้นนับพันคน"*

หนังสือพิมพ์ฉบับหนึ่งบันทึกข้อสันนิษฐานของเจ้าหน้าที่ผู้หนึ่งว่า *"เมื่อเครื่องบินเกิดขัดข้อง นักบินได้ประคองเครื่องลงสู่แม่น้ำ เพื่อหลีกเลี่ยงการชนแบบมหาวินาศกับอาคารบ้านเรือนริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา และหลุดรอดผ่านอาคารตัวตึก เสาวิทยุของการไฟฟ้า และสายไฟฟ้าแรงสูง ดิ่งลงสู่แม่น้ำเจ้าพระยา"*

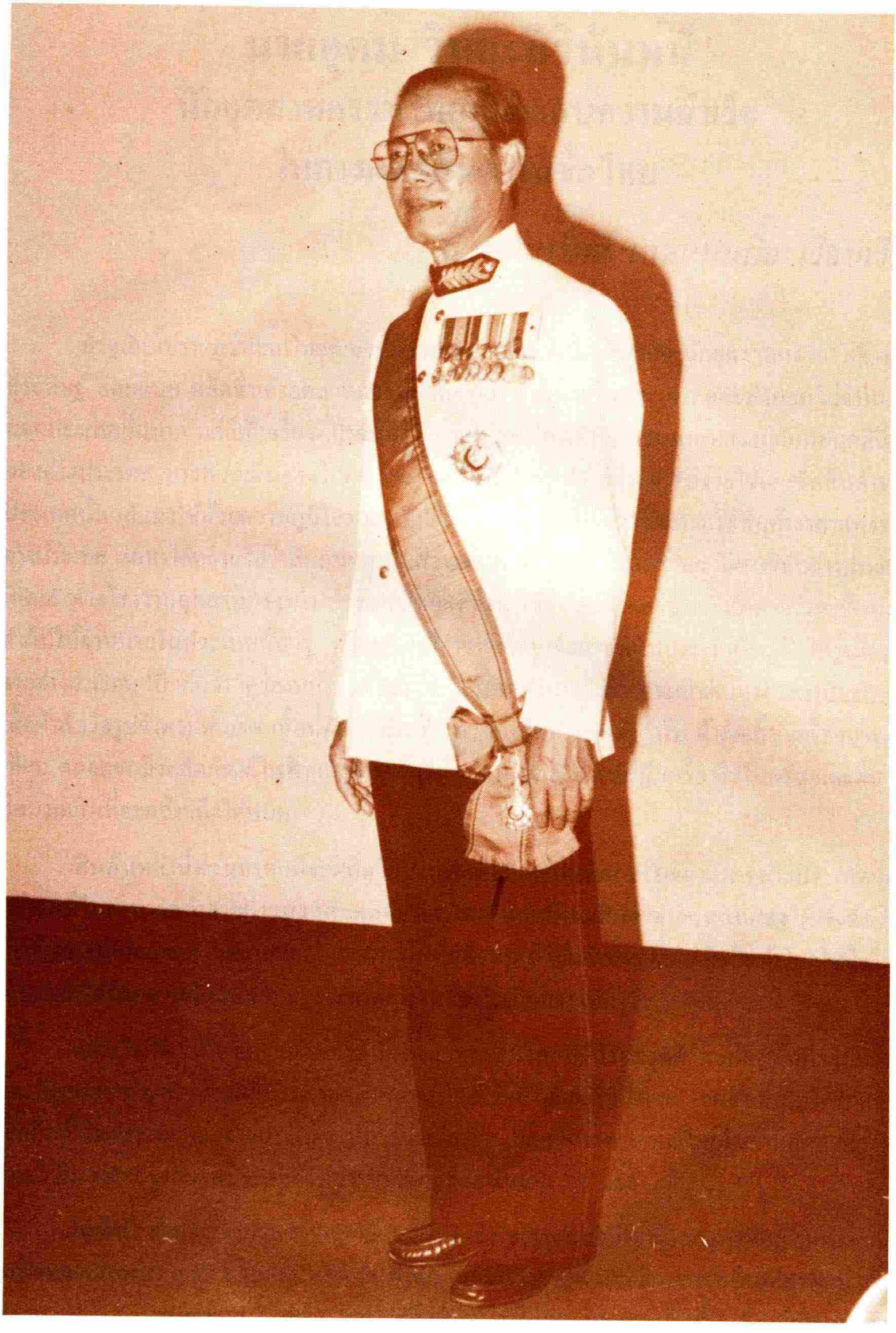
และอีกความเห็นหนึ่งที่ปรากฏในหนังสือพิมพ์ กล่าวว่า *"ถ้าตกก่อนถึงแม่น้ำ เข้าใจว่าบ้านเรือน ราษฎร และคนดูที่อยู่ริมน้ำคงต้องเคราะห์ร้าย มีการตายเป็นร้อยแน่ หรือไม่ถ้าชนเข้ากับตึกการไฟฟ้า หรือสายไฟฟ้าแรงสูงที่พาดริมแม่น้ำ ก็เกิดโศกนาฏกรรมครั้งใหญ่ คนตายมากกว่านี้แน่ เพราะคนดูอยู่เป็นพันคนริมแม่น้ำ อาจถูกสายไฟที่ขาดตกลงมาดูดตาย"*

ทุกเสียงต่างซึ้งถึงคุณค่าในการเสียสละของเขา ต่างสดุดีการตัดสินใจอันประเสริฐครั้งนี้

อัชฌัตติกทาน หรือทานภายใน อันได้แก่การสละเลือด เนื้อ และชีวิตนั้น ถือเป็นทานบารมีอันยิ่งใหญ่ เรืออากาศโท อนุวัฒน์ ได้บำเพ็ญทานบารมีอันยิ่งใหญ่แล้ว เราขอตั้งจิตอธิษฐานให้ทานบารมีและคุณความดีที่เขาได้กระทำ จงดลบันดาลให้เขาไปสู่สุคติในสัมปรายภพ เทอญ.

เรืออากาศโทอนุวัฒน์ ศรีพื้นผล ได้รับพระมหากรุณาธิคุณในโอกาสสุดท้ายของชีวิตจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว โดยได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร เสด็จพระราชดำเนินแทนพระองค์ พระราชทานเพลิงศพ เมื่อวันที่ ๒๘ กันยายน พ.ศ. ๒๕๒๔ เวลา ๑๗.๐๐ นาฬิกา ณ วัดพระศรีมหาธาตุ นับเป็นเกียรติยศอย่างใหญ่หลวงแก่ชีวิตและวงศ์ตระกูลของเรืออากาศโทอนุวัฒน์ ศรีพื้นผล

บรรยายออกอากาศ
สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย
วันที่ ๑๕ กันยายน ๒๕๒๔

นายอุดม วิทยะสิรินันทน์

นายอุดม วิทยะสิรินันทน์
นักอุตสาหกรรมไทยผู้ประสบความสำเร็จ ในการผลิตสินค้าในชื่อไทย

นางกุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ เรียบเรียง

ปัจจุบันนี้ปรากฏว่ามีคนไทยจำนวนมากประกอบอาชีพเป็นนักธุรกิจ นักอุตสาหกรรม ได้คิดค้นประดิษฐ์ ออกแบบ ผลิตสินค้าอุตสาหกรรมออกจำหน่ายทั้งภายในประเทศ และส่งออกไปจำหน่ายนอกประเทศกันมาก แต่ก็เป็นเรื่องที่น่าจะเศร้าใจ ที่ยังมีคนไทยเป็นจำนวนมากหลงอยู่กับทัศนคตินิยมของต่างประเทศ บางพวกเดินทางไปต่างประเทศ เช่น สิงคโปร์ ฮ่องกง จับจ่ายใช้เงินซื้อสินค้าจากประเทศนั้นกลับมาใช้ด้วยความภูมิใจว่าตนเป็นผู้มีรสนิยมสูง มีความสามารถใช้สินค้าราคาแพงจากต่างประเทศ แต่หาได้ทราบไม่ว่าสินค้าเหล่านั้นส่วนมากผลิตขึ้นจากประเทศไทย โดยบริษัทต่างประเทศนิยมสั่งจ้างโรงงานอุตสาหกรรมในประเทศไทยผลิตให้ ใช้ชื่อสินค้าและชื่อบริษัทตามที่เขาต้องการส่งไปให้จำหน่ายในประเทศนั้น ๆ หรือบางทีก็อาจส่งกลับเข้ามาขายในประเทศไทยอีกในรูปสินค้าจากต่างประเทศ เป็นต้นว่า เครื่องหนังชั้นดี เช่น รองเท้าสตรี กระเป๋าถือ กระเป๋าเดินทาง กระเป๋าเอกสาร เสื้อผ้าสำเร็จรูปจำพวกเสื้อยืด เสื้อที่ตัดเย็บเป็นชุด กางเกงยีนส์ รองเท้าผ้าใบ ผ้าตัดเสื้อ เครื่องประดับเทียม ตลอดจนถึงผลิตภัณฑ์ไฟฟ้าและอิเลคโทรนิค เช่น วิทยุ โทรทัศน์ เครื่องใช้ในครัว และอื่น ๆ อีกมากเกินที่จะกล่าวถึงได้หมด

สินค้าเหล่านี้ส่วนมากแม้จะผลิตได้ในประเทศและเป็นที่ยอมรับของตลาดต่างประเทศแล้ว แต่โดยที่ไม่สามารถทำลายกำแพงทัศนคติของคนไทยในการนิยมสินค้าต่างประเทศลงได้ จึงต้องใช้ชื่อต่างประเทศตลอดมา เพราะนักอุตสาหกรรมไทยส่วนมากไม่กล้าที่จะเสี่ยงผลิตสินค้าโดยใช้ชื่อไทย เนื่องจากได้รับความนิยมน้อย อาจจะขาดทุนจนต้องปิดกิจการไปก็ได้

อย่างไรก็ดี เป็นที่น่ายินดีที่ยังมีนักอุตสาหกรรมไทยที่มีวิริยะอุตสาหะต่อสู้ฟันฝ่าอุปสรรค และมีอุดมการณ์มุ่งมั่นที่จะผลิตสินค้าอุตสาหกรรมโดยใช้ชื่อไทยอย่างเปิดเผย จนสินค้านั้นได้รับความเชื่อถือทั้งในประเทศและต่างประเทศ นับได้ว่าเป็นผู้บุกเบิกสร้างเอกลักษณ์ไทยในด้านอุตสาหกรรมไทยไว้ในวงการธุรกิจ สมควรได้รับการชมเชยและสนับสนุนอย่างยิ่ง

ในวันนี้ สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ไทย จึงใคร่ขอเสนอประวัติและการต่อสู้ในการดำเนินธุรกิจของนักอุตสาหกรรมไทยผู้นั้นให้เป็นที่รู้จัก และให้ทราบทั่วกันว่า การสร้างเกียรติภูมิให้แก่ประเทศชาติและประชาชนชาวไทย โดยการผลิตสินค้าใช้ชื่อไทยออกจำหน่ายนั้น ถึงแม้เป็นการเสี่ยงและยาก แต่ก็สามารถทำได้โดยความเพียรพยายามและความตั้งใจที่แน่วแน่มั่นคงไม่ท้อถอย

บุคคลที่จะกล่าวถึงในวันนี้ คือ **นายอุดม วิทยะสิรินันทน์** ซึ่งปัจจุบันเป็นประธานกรรมการบริษัทธานินทร์อุตสาหกรรมจำกัด และ บริษัทผลิตอุปกรณ์อิเลคโทรนิคอีกหลายบริษัท

นายอุดม วิทยะสิรินันทน์ ได้ให้สัมภาษณ์ว่าตนเองเกิดที่กาญจนบุรี เป็นลูกของชาวไร่ยาสูบที่มีฐานะยากจน ต่อมาบิดามารดาได้ย้ายเข้ามาอยู่ในกรุงเทพฯ นายอุดมได้รับความอนุเคราะห์จากบราเดอร์ของโรงเรียนอัสสัมชัญ ให้เข้าเรียนในโรงเรียนอัสสัมชัญโดยช่วยบราเดอร์ทำงานเป็นการตอบแทน เมื่อเรียนจบชั้นมัธยมปีที่หกแล้ว ก็ได้เรียนต่อในแผนกธุรกิจการค้าอีก ๓ ปี จบแล้วได้ออกไปประกอบอาชีพสอนชวเลขและพิมพ์ดีดอยู่ระยะหนึ่ง ต่อมาเปลี่ยนอาชีพหลายอย่าง และได้รับราชการทหารตามหน้าที่ลูกผู้ชายไทย โดยได้เข้าประจำกรมรถรบเป็นเวลา ๓ ปี ต่อมาจึงริเริ่มร่วมทุนกับเพื่อนเปิดร้านซ่อมวิทยุขึ้น และซื้อเครื่องวิทยุเก่า ๆ มาซ่อมออกขายด้วย เนื่องจากในระยะนั้น วิทยุเป็นอุปกรณ์สื่อสารที่ทันสมัยและเป็นที่นิยมอย่างมากในหมู่ประชาชน แต่ยังต้องสั่งเครื่องรับมาจากต่างประเทศ กิจการซ่อมวิทยุจึงเป็นที่ต้องการอย่างมาก นายอุดม วิทยะสิรินันทน์ ใช้ชีวิตในวัยเยาว์และในวัยหนุ่มด้วยความลำบาก นอกจากจะทำกิจการซ่อมวิทยุแล้ว ยังรับฉายหนังเร่ตามต่างจังหวัดด้วย ต้องระหกระเหิน นอนกลางดินกินกลางทราย และการร่วมทุนกับผู้อื่นทำกิจการร้านซ่อมและขายเครื่องวิทยุนั้น แม้กิจการจะดีมีความก้าวหน้า แต่ก็เกิดปัญหาขัดแย้งเรื่องผลประโยชน์ ต้องถอนตัวล้มลุกคลุกคลานหลายครั้งหลายครา ถึงกระนั้นก็ไม่ย่อท้อ จนถึง พ.ศ. ๒๔๘๘ นายอุดม วิทยะสิรินันทน์ จึงก่อตั้งกิจการ *"ธานินทร์"* ของตนเองขึ้น โดยมีน้อง ๆ ได้แก่ นายอรรณพ นายอเนก และนายอนันต์ วิทยะสิรินันทน์ เป็นผู้ร่วมสนับสนุน ใช้ชื่อกิจการร้านว่า *"ธานินทร์วิทยุ"* ซึ่งน้องชายคนหนึ่งเป็นผู้ไปขอให้พระตั้งชื่อให้

ในระยะแรกได้ดำเนินกิจการในรูปแบบผู้สั่งสินค้าเข้าจากต่างประเทศ เป็นตัวแทนจำหน่ายผลิตภัณฑ์วิทยุบลาวฟุ้งท์ของเยอรมัน ทั้งขายส่งและขายปลีก โดยได้รับการสนับสนุนจากชาวต่างประเทศที่นายอุดมเคยติดต่อเป็นผู้แทนจำหน่ายวิทยุชื่ออื่น ๆ มาก่อนในอดีต และยังเป็นตัวแทนจำหน่ายบลาวฟุ้งท์ตลอดมาจนถึงปัจจุบัน ต่อมาเมื่อกิจการ *"ธานินทร์วิทยุ"* ประสบความสำเร็จด้วยดี ใน พ.ศ. ๒๕๐๑ สินค้าที่ผลิตจากประเทศญี่ปุ่น รวมทั้งวิทยุทรานซิสเตอร์เริ่มเข้ามายึดครองตลาดไทย จึงเริ่มติดต่อเป็นตัวแทนจำหน่ายวิทยุจากประเทศญี่ปุ่นด้วย

ในระยะนั้น ตัวตู้วิทยุจากต่างประเทศมักทำด้วยพลาสติก มีขนาดเล็กไม่สวยงาม นายอุดม วิทยะสิรินันทน์ จึงริเริ่มนำไม้อัดไทย ซึ่งมีลวดลายงดงามมาออกแบบผลิตตู้วิทยุ และเพิ่มขนาดลำโพงวิทยุให้ใหญ่ขึ้น ทำให้วิทยุที่จำหน่ายมีคุณภาพเสียงดีขึ้น เหมาะกับรสนิยมของคนไทย และสอดคล้องกับลักษณะดินฟ้าอากาศของบ้านเมืองไทย ได้เริ่มเปิดโรงงานผลิตตู้วิทยุโดยเช่าบ้านเล็ก ๆ ที่ซอยสีฟ้า ถนนพหลโยธิน ระยะเริ่มแรกมีคนงานเพียง ๗–๘ คน กิจการผลิตตู้วิทยุประกอบแท่นวิทยุที่สั่งจากต่างประเทศได้รับความนิยมอย่างกว้างขวางระยะหนึ่ง ต่อมาประสบปัญหาเนื่องจากแท่นเครื่องวิทยุ

ที่สั่งจากต่างประเทศมาถึงไม่สม่ำเสมอทำให้การผลิตขาดตอน เสียหายแก่ลูกค้าและเสียโอกาสในทางธุรกิจ จึงคิดที่จะเริ่มผลิตเครื่องรับวิทยุเอง ตลอดทั้งเครื่องและตู้

ดังนั้น ใน พ.ศ. ๒๕๐๔ จึงได้ก่อสร้างโรงงานขึ้นที่ซอยอุดมสุข บางนา เปลี่ยนรูปกิจการเป็น บริษัทธานินทร์อุตสาหกรรมจำกัด นับว่าเป็นบริษัทอุตสาหกรรมผลิตวิทยุแห่งแรกของประเทศไทยที่เป็นของเอกชน ครั้นถึง พ.ศ. ๒๕๐๕ ได้ยื่นคำร้องขอรับการส่งเสริมการลงทุนเพื่อกิจการอุตสาหกรรม ตามพระราชบัญญัติส่งเสริม ได้รับบัตรส่งเสริมเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๖ จึงได้ขยายกิจการก่อสร้างอาคารโรงงานเพิ่มเติม จัดซื้อเครื่องจักรและซื้อวิทยาการเทคนิคการผลิตจากต่างประเทศ ขณะเดียวกันก็ขวนขวายศึกษาหาความรู้จากตำรับตำราต่างประเทศเพิ่มเติมด้วยความมานะพยายาม ในระยะนี้ นายอุดม วิทยะสิรินันทน์ ได้ริเริ่มประดิษฐ์ออกแบบวงจรวิทยุขึ้นใช้เอง โดยใช้ประสบการณ์ที่ได้จากการใช้ชีวิตในจังหวัดต่าง ๆ ในอดีต ออกไปศึกษาเปรียบเทียบทดสอบคุณภาพวิทยุที่จะใช้ได้ดีในท้องถิ่นต่าง ๆ ทดลองจนมีความมั่นใจแล้ว จึงนำมาเป็นวิทยาการในการผลิตอย่างจริงจังนับแต่นั้นมา

ครั้นถึง พ.ศ. ๒๕๐๘ นายอุดม วิทยะสิรินันทน์ และน้อง ๆ ได้คิดขยายงานออกไปสู่การผลิตโทรทัศน์ เริ่มด้วยการสั่งแท่นเครื่องเข้ามาประกอบกับตู้ไม้ที่โรงงานผลิตขึ้นเอง และในปีต่อมาสามารถพัฒนาการผลิต โดยใช้อุปกรณ์ที่สั่งจากต่างประเทศเข้ามาประกอบกับชิ้นส่วนที่บริษัทผลิตขึ้นเองในประเทศ ขณะเดียวกันนั้น ก็ได้พยายามค้นคว้าและริเริ่มพัฒนาออกแบบวงจรโทรทัศน์ขึ้นเองในระบบ *"ไฮบริด"* เป็นระบบผสมระหว่างหลอดกับทรานซิสเตอร์ จึงได้ผลิตเครื่องรับโทรทัศน์โดยใช้ชื่อว่า *"ธานินทร์"* สำเร็จ นำออกจำหน่ายในงานวชิราวุธานุสรณ์ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๓ เป็นครั้งแรก ปรากฏว่าได้รับความนิยมอย่างมากเกินความคาดหมาย ถึงขนาดต้องสั่งจอง ประกอบกับใน พ.ศ. ๒๕๑๑ บริษัทได้ตัดสินใจเปลี่ยนใช้ชื่อ *"ธานินทร์"* กับผลิตภัณฑ์วิทยุ แทนชื่อ *"ซิลเวอร์"* และ *"ซุปเปอร์"* ซึ่งเป็นชื่อต่างประเทศที่ใช้อยู่เดิมแล้ว จึงนับได้ว่า ปี พ.ศ. ๒๕๑๓ เป็นปีที่บริษัทได้บรรลุอุดมการณ์ในการผลิตสินค้าโดยใช้ชื่อไทยอย่างเต็มภาคภูมิ และได้กำหนดเป็นนโยบายอย่างเด็ดเดี่ยวที่จะใช้ชื่อ *"ธานินทร์"* บนผลิตภัณฑ์ของบริษัทด้วยความภาคภูมิใจตลอดไป ทั้งนี้โดยมีเหตุผลที่ว่า บริษัทธานินทร์อุตสาหกรรมเป็นบริษัทที่ลงทุนและดำเนินการโดยคนไทยล้วน ๆ ประสงค์จะพิสูจน์ให้คนไทยและคนต่างประเทศได้ทราบถึงความสามารถของคนไทยในการดำเนินธุรกิจอุตสาหกรรม เพื่อจะได้เปลี่ยนแปลงทัศนคติของคนไทยให้หันมานิยมสินค้าไทยที่ผลิตโดยใช้ชื่อไทยด้วย

ผลิตภัณฑ์เครื่องรับโทรทัศน์ *"ธานินทร์"* เครื่องแรกที่ผลิตขึ้นได้นั้น นายอุดม วิทยะสิรินันทน์ ได้นำทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และด้วยเดชะพระบารมีปกเกล้า–ปกกระหม่อม นับแต่นั้นมา เครื่องรับโทรทัศน์ *"ธานินทร์"* ก็ได้รับการต้อนรับจากตลาด สามารถจำหน่ายได้ด้วยความราบรื่นตลอดมา

ปัจจุบันนี้ บริษัทธานินทร์อุตสาหกรรมจำกัด ที่นายอุดม วิทยะสิรินันทน์ เป็นประธานกรรมการ และมีน้อง ๆ ร่วมงานด้วยอย่างเข้มแข็งนั้น ได้ขยายงานออกไปจนมีบริษัทอุตสาหกรรมสืบเนื่องอีกหลายบริษัท ได้ขยายกิจการผลิตสินค้าอิเลคโทรนิคและสินค้าเครื่องไฟฟ้าต่าง ๆ อีกมาก เช่น โทรทัศน์สี หม้อหุงข้าวไฟฟ้า เครื่องครัวที่ใช้ไฟฟ้า ตู้เย็น และอื่น ๆ โดยใช้ชื่อ *"ธานินทร์"* ด้วยความภาคภูมิใจ และเป็นที่ยอมรับของตลาดเป็นอย่างดี ผลิตภัณฑ์ที่ผลิตขึ้นโดยบริษัทธานินทร์อุตสาหกรรมจำกัด และบริษัทในเครือ ภายใต้การบริหารของนายอุดม วิทยะสิรินันทน์ และน้อง ๆ นั้น มิได้จำหน่ายเพียงภายในประเทศเท่านั้น แต่ยังได้ส่งออกจำหน่ายในต่างประเทศ เช่น ออสเตรเลีย นิวซีแลนด์ ยุโรป ตะวันออกกลาง สหรัฐอเมริกา และฮ่องกง เป็นต้น นอกจากนั้น ยังได้ร่วมทุนกับบริษัทญี่ปุ่น ผลิตชิ้นส่วนอิเลคโทรนิคบางอย่าง ส่งไปยังประเทศญี่ปุ่น โดยใช้ชื่อที่ญี่ปุ่นกำหนด นำไปรวมกับที่ผลิตได้ในญี่ปุ่น ส่งออกจำหน่ายไปทั่วโลก และบางส่วนก็ส่งกลับมาขายในประเทศไทยด้วย ซึ่งนอกจากจะทำให้คนไทยมีงานทำนับพัน ๆ คนแล้ว ก็ยังนำเงินตราต่างประเทศเข้ามาสู่ประเทศไทยปีละเป็นจำนวนมาก นับว่าเป็นผลดีแก่เศรษฐกิจของไทย

นอกจาก นายอุดม วิทยะสิรินันทน์ จะเป็นนักอุตสาหกรรมที่ต่อสู้ชีวิต ก่อร่างสร้างตัวด้วยความมุ่งมั่น มานะพยายาม มีความเด็ดเดี่ยว และมีอุดมการณ์สร้างความนิยมไทย และสร้างเกียรติภูมิแก่วงการอุตสาหกรรมไทย โดยกล้าหาญผลิตสินค้าใช้ชื่อไทยออกแข่งขันให้เป็นที่ยอมรับในตลาดด้วยความยากลำบากแล้ว ยังปรากฏว่าธานินทร์อุตสาหกรรมได้รับรางวัล "International Asia Award" อันเป็นรางวัลนานาชาติที่ให้แก่ผู้ผลิตสินค้าที่มีคุณภาพดีเยี่ยม และได้รับรางวัลผู้ผลิตสินค้าไทยดีเด่นประจำปี ๒๕๒๓ จากสมาคมนิยมไทยด้วย ในส่วนตัวของนายอุดม วิทยะสิรินันทน์ เองนั้น ยังได้รับเกียรติได้รับพระราชทานปริญญามหาบัณฑิตกิตติมศักดิ์ทางพาณิชยศาสตร์และการบัญชีของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เนื่องจากมีบทบาทในธุรกิจการค้าของประเทศอย่างกว้างขวาง โรงงานของธานินทร์อุตสาหกรรมก็ได้รับการเยี่ยมชมจากนักธุรกิจและบุคคลสำคัญ นักศึกษาและผู้สนใจทั้งจากต่างประเทศและภายในประเทศ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร ได้ทรงพระกรุณาเสด็จพระราชดำเนินไปทอดพระเนตรกิจการของโรงงาน พร้อมด้วยพระสหายร่วมโรงเรียนเสนาธิการ เมื่อวันที่ ๑๔ กรกฎาคม ๒๕๒๑ นำความปลาบปลื้มปิติมาสู่นายอุดม และผู้ร่วมงานทุกคน

นอกจากการดำเนินงานด้านธุรกิจอุตสาหกรรมด้วยความสำเร็จแล้ว นายอุดม วิทยะสิรินันทน์ ยังช่วยเหลือเกื้อกูลกิจการกุศลสาธารณะต่าง ๆ ด้วยการบริจาคผลิตภัณฑ์ให้เพื่อใช้ประโยชน์ หรือเพื่อหารายได้ ตลอดจนรับนักเรียนนักศึกษามาฝึกงานในโรงงานและสร้างสวัสดิการอันเหมาะสมให้แก่คนงานชายหญิงของบริษัท เพื่อความก้าวหน้าและเสถียรภาพของกิจการอุตสาหกรรมของไทยอย่างจริงใจตลอดมา

การดำเนินชีวิตและอุดมการณ์ในการดำเนินธุรกิจอุตสาหกรรมของนายอุดม วิทยะสิรินันทน์ จึงควรได้รับการชมเชยและเผยแพร่เกียรติคุณให้เป็นที่ประจักษ์ในฐานะผู้ประสบความสำเร็จ สมควรเป็นที่ชื่นชมและเป็นแบบฉบับแก่ผู้มุ่งมั่นในการต่อสู้ชีวิตและการสร้างเกียรติคุณทั้งแก่ตนเองและแก่ประเทศชาติสืบไป

บรรยายออกอากาศ
สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย
วันที่ ๒๕ มกราคม ๒๕๒๕